

HALAYUDHA'S

**ABHIDHANA
RATNAMALA**

**A
SANSKRIT
VOCABULARY**

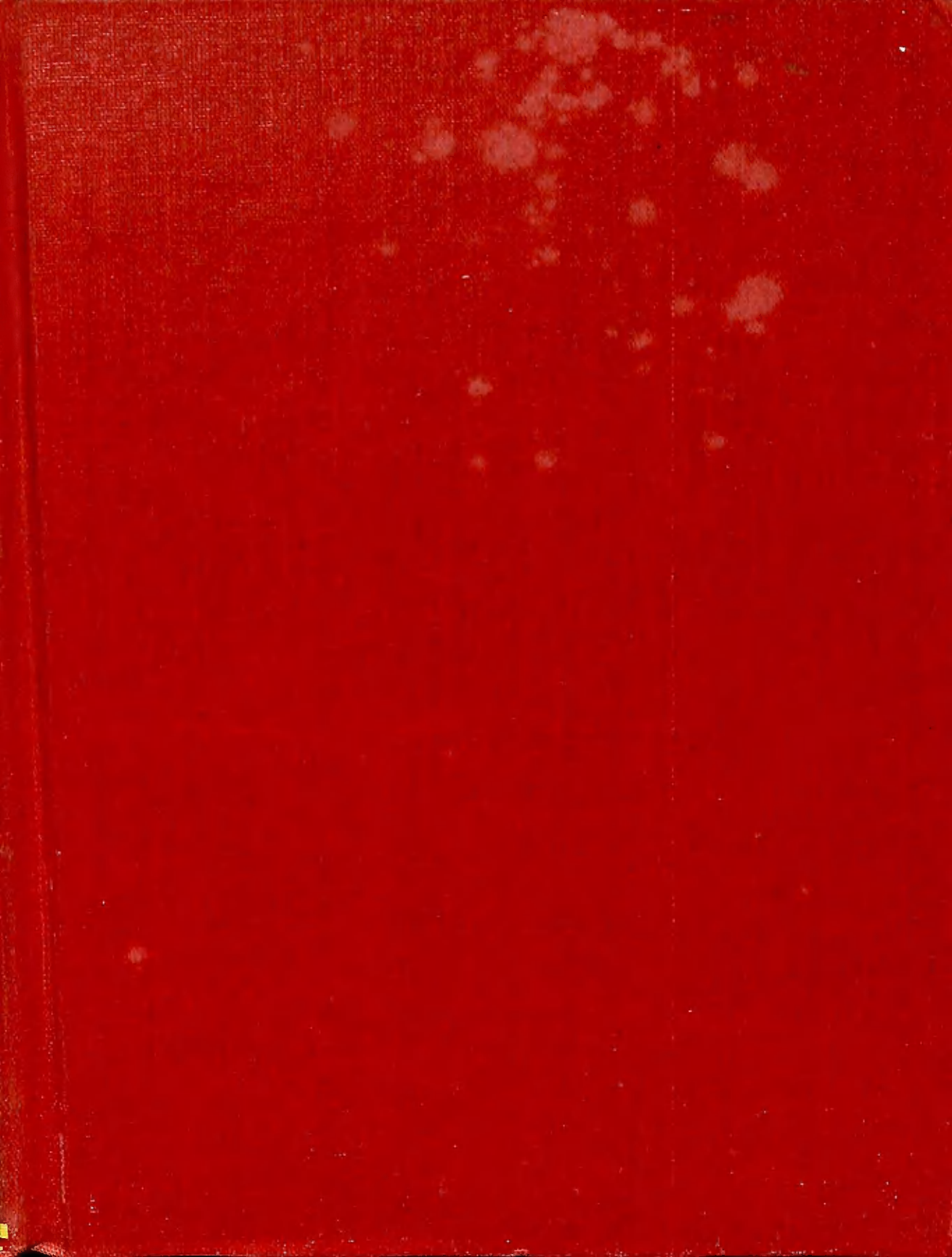
TH. AUFRECHT

ТН.
УФРЕЧИТ НАЛАУУОНА'S АВНДОНА РАТНАМАЛА

AMERICAN LIBRARY

ABHIDHANARATNAMALĀ

A

SANSKRIT VOCABULARY

TH. AUFRICHT.

**HALLAYUDHA'S
ABHIDHANARATNAMALA** is a
Sanskrit Vocabulary edited with a
Sanskrit-English Glossary by TH.
AUFRECHT. The present edition of
Halayudha's Vocabulary of synonyms
is based on a collation of several
manuscripts. It was a difficult task
because the texts were not free from faults.
To remove such faults he has taken help
from Koshas of Amara and Hemchandra
and their commentaries. Hallayudha's
vocabulary is not only less copious, but
his style is much more simple and his
explanations enter more into detail. In
compiling the glossary the editor has
constantly consulted the commentaries of
Kshirasvamin and Rayamukta on Amara
which form the only valuable basis of all
later scholiasts. It was originally published
in 1861.

Rs. 75/-

HALAYUDHA'S
ABHIDHANARATNAMALA.

A
SANSKRIT VOCABULARY,

EDITED WITH A
SANSKRIT-ENGLISH GLOSSARY

BY
T H . A U F R E C H T .

INDIAN INDIA

BOOKLAND
65 Halwasiya Market,
Hazratganj-Lucknow.

Published by

INDIAN INDIA

Booksellers & Publishers

7, Malka Ganj, Delhi 110007.

First Indian Reprint 1975

Printed at :—Hindustan offset Press.

Daya Basty old Rohtak Road Delhi-35

P R E F A C E.

The present edition of Halâyudha's vocabulary of synonyms is based on a collation of the following manuscripts.

- A.* E. I. H. 1361, copied about 1780.
- B.* Wilson 415, an incorrect transcript of *A.*
- C.* E. I. H. 588.
- D.* E. I. H. 1576. These two manuscripts, copied about 1806 from the same original, are almost useless for any critical purpose.
- E.* A fragment preserved in the Berlin Library (Chambers 758. Weber's Catalogue Nr. 805), containing distichs 18 — 367 of book II. I am indebted for a transcript of it to Dr. Hase of Coburg.
- F.* An old fragment in the Ratcliffe Library, Oxford, containing the second book, as far as śloka 230.

R. A manuscript in the same library, copied in the year 1363 of our era.

Notwithstanding all these materials, the editor has found it not always possible to constitute a text free from faults; far less to give a correct and uniform orthography. In many cases he has been obliged to have recourse to the Koshas of Amara and Hemacandra and their commentaries, in order to remove palpable blunders. The notes, and to some extent the glossary, point out all the passages in which a further collation of new Mss. is desirable. He has much felt, throughout, the want of a commentary; but though at least one is cited in the marginal notes to the Oxford Ms. of the commentary on the *Abhidānacintāmani*, yet none appears to be in existence.

The precise age of Halāyudha cannot now be determined with any degree of certainty. The name itself is by no means uncommon in the literary history of India. We have, firstly, Halāyudha, the author of the *Kavirahasya*, who has been assigned by Westergaard (*Radices* p. VII) to the sixteenth century. Another Halāyudha, the son of Purushottama, compiled the *Purava-sarvasva* in 1474 (*Oxford Catalogue* p. 84). Halāyudha the lawyer is frequently cited by Vācaspatimiçra (in the *Cintāmani* and *Dvaitanirnaya*), and, still earlier, by Viçveçvara, the author of the *Madanapārijāta* and other works. A fourth Halāyudha, who shares with our author the epithet of Bhatta, composed a commentary on the *Pingala-*

chandas. He may, perhaps, be identified with the writer of the Kosha; chiefly on account of the many artificial metres which he uses, and which no other lexicographer has taken the liberty of employing for such a dry subject as a string of synonyms. The editor has, however, discovered no allusion to the Kosha in the only copy of the *Mritasanjivini* at his command. Nor do the four names of Amaradatta, Vararuci, Bhâguri, and Vopâlita, to whose works the author acknowledges himself indebted in the introductory verses to the Kosha, afford any clue to his own age. In the absence of direct evidence, we are, therefore, compelled to be contented with the secondary testimony of other writers. The mention of Halâyudha by Ujjvaladatta, Mallinâtha, and the Medinikara, is sufficient proof that he lived before the thirteenth century. Mallinâtha in his various commentaries cites Halâyudha far more frequently than the *Abhidhânacintâmani*; but from this fact no inference can be drawn as to the greater antiquity of Halâyudha, for the orthodox scholiast might have preferred a coreligionist to a Jain infidel. Halâyudha is quoted besides, by Kâtavema on the *Çâkuntala*, Jayamangala on the *Bhâṭṭikâvya*, Narahari in his *Cûlâmani*, Nârâyana on the *Uttararâmacarita*, Padmanâbhadatta on the *Bhuvaneçvarîstotra*, Bharatasena on the *Bhâṭṭikâvya*, Bhânujîdikshita on *Amara*, Ranganâtha on the *Vikramorvaçî*, Râyamukûta in his commentary on the *Amarakosha*, Çivadatta in the *Çivakosha*, and a number of other scholiasts.

There is, however, an intimate connexion between the Abhidhānaratnamālā and the Abhidhānacintāmaṇi, beyond the mere name. Not only do whole distichs and verses agree with one another, and differ from Amara, but there is also in both an identity of tetrastichs, and this to an extent which cannot be explained by the supposition that both have borrowed from the same source. Again, we find that both attribute to many words the same gender in opposition to the Amarakośha. But if we are called on to determine the relative priority of Halāyudha and Hemacandra, we must be guided in our decision by the following circumstances. Halāyudha's vocabulary is not only less copious, but his style is much more simple, and his explanations enter more into detail. To use whole distichs and verses in order to define a single word, is quite unusual with Hemacandra, who, on the contrary, endeavours to cram into one verse as many synonyms as possible. Farther, we find that in technical divisions Hemacandra is acquainted with more developed, and therefore later, systems. For example, the different kinds of feminine actions produced by the sentiment of love, technically called *hāva*, are limited by Amara to six, and by Halāyudha to nine, while Hemacandra knows ten. In the physiological distinction of elephants, Halāyudha does not exceed the number of three, whilst Hemacandra adds a fourth. The Ratnamālā is divided into five, the Cintāmaṇi into six chapters. Homonyms are treated by Halāyudha very briefly, whereas the Nānārtha of

Hemacandra surpasses in bulk the Ekārtha. All these facts lead to the conclusion that Halâyudha preceded Hemacandra, and we shall hardly go too far back if we place him at the end of the eleventh century.

In Mallināthas commentary on the Māghakāvya (Calc. ed.) two passages (I, 19. XVI, 18) are cited from an Abhidhānaratnamālā which seems to have been different from that of Halâyudha.

In compiling the glossary, the editor has constantly consulted the commentaries of Kshīrasvāmin and Rāyamukṣa on Amara, which form the only valuable basis of all later scholiasts. Of modern writers, he feels himself under great obligation to Colebrooke's edition of the Amarakośha, and to Molesworth's Marathi and English Dictionary.

In conclusion he would express his thanks to the publishers for having most obligingly undertaken to bring out a work which, from its nature, can be of interest only to a limited number of Sanskrit scholars.

The abbreviations employed in the glossary are:

Ail. Br. - Aitareyabrâhmana.
 Anandal. - Ānandalaharî.
 Av. - Atharvaveda.
 Bhk. - Bhaṭṭikāvya.
 Bhv. - Bhâminîvilâsa.
 Brahmap. - Brahmapurâṇa.
 Brahmay. - Brahmayavartapurâṇa.
 Bṛihadâr. - Bṛihadâraṇyakopani-
 nishad.
 Çat. Br. - Çatapathabrâhmana.
 Chând. U. - Chândogyopanishad.
 Çiçup. - Mâgha's Çiçupâla.
 Çivap. - Çivapurâṇa.
 Daṇḍin. - Daṇḍin's Kâvyâdarça.
 Devîbhâg. - Devîbhâgavatapu-
 râṇa.
 Dhânv.Nigh. - Dhânvantaranigḥaṇṭu.
 Gg. - Gîtâgovinda ed. Lassen.
 HC. - Hemacandra, and the
 commentary ascribed to him.
 Kâçikh. - Kâçikhāṇḍa.
 Kir. - Kirâtârjunîya.
 Ks. or Kum. - Kumârasambhava.
 Ksh. - Kshîrasvâmin on Amara.
 Mâgha - Mâgha's Çiçupâla.
 Mahi. - Mahimnaḥ stava.
 Manus. - Mânava-dharma-çâstra.
 Mârk. - Mârkaṇḍeyapurâṇa.
 Matsyap. - Matsyapurâṇa.

Mhbh. - Mahâbhârata.
 Mit. - Mitâksharâ.
 P. - Pânini.
 Phetk. - Pheṭkârîṇîtantra.
 Pk. - Pârçyanâthakāvya by
 Padmasundara.
 Râyam. or Rk. - Râyasrukuta on
 Amara.
 Rasamanj. - Bhânudatta's Ra-
 samanjarî.
 Rasatar. - Rasatarangiṇî.
 Rgh. - Raghuvaṇça.
 Rigvidh. - Rîgvidhâna.
 Rv. - Rîgveda.
 Sâhityad. - Sâhityadarpana.
 Sarasvatîk. - Sarasvatîkanthâ-
 bharana.
 Taitt. Br. - Taittirîyabrâhmana.
 U. or Urv. - Urvaçî ed. Bollensen.
 Ujj. - Ujjvaladatta.
 Vâgbh. Al. - Vâgbhatta Alan-
 kâra.
 Vâmanap. - Vâmanapurâṇa.
 Vârâhap. - Vârâhapurâṇa.
 Vṛihann. - Vṛihannârâdiya-purâṇa.
 Vs. - Vâjasaneyisamhitâ.
 Yv. or Yâjn. - Yâjñavalkya ed.
 Stenzler.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

शब्दब्रह्म यदेकं यच्चैतन्यं च सर्वभूतानां ।

यत्परिणामस्त्रिभुवनमखिलमिदं जयति सा वाणी ॥१॥

इयममरदत्तवररुचिभागुरिवोपालितादिशास्त्रेभ्यः ।

अभिधानरत्नमाला कविकंठविभूषणार्थमुद्ध्रियते ॥२॥

स्वः स्वर्गः सुरसद्वन्निदशावासस्त्रिविष्टपं त्रिदिवं

द्यौर्गैरमर्त्यभुवनं नाकः स्याद्बर्धलोकश्च ॥३॥

आदित्यास्त्रिदशाः सुराः सुमनसः स्वर्गैकसो देवता

गीर्वाणा ऋभवो ऽमराश्च मरुतो वृन्दारका निर्जराः ।

अस्वप्ना विबुधास्त्रिविष्टपसदो लेखाः सुपर्वाणा इत्याख्याता

अमृताशना अनिमिषा देवास्तथा दैवतं ॥४॥

असुरा दानवा दैत्या दैतेयाः सुरशत्रवः ।

पूर्वदेवाः शुक्रशिष्याः पातालनिलयाः स्मृताः ॥५॥

ब्रह्मा स्रष्टा धाता परमेशी पद्मभूः सुरज्येष्ठः ।

वेधा विधिर्विरिंचो हिरण्यगर्भः शतानन्दः ॥६॥

शंभुः स्वयंभूर्दुहिणश्चतुर्वक्त्रः प्रजापतिः ।

पितामहो जगत्कर्ता विरंचिः कमलासनः ॥७॥

वाग्वाणी भारती भाषा गौर्गीर्ब्राह्मी सरस्वती ।

ओंकारः प्रणवः प्रोक्तस्त्रयो वेदास्त्रयी स्मृता ॥८॥

वेदः श्रुतिस्तथाम्नायः स्वाध्यायश्छंद आगमः ।

वेदांतश्च रहस्यं च बुधैरुपनिषन्मता ॥९॥

उरुस्तर्को ऽनुमानोक्तिर्मीमांसा स्याद्विचारणा ।

स्मृताः कृतांतराडांतस्त्रिडांतसमयाः समाः ॥१०॥

ईशानः शशिशेखरः पशुपतिः शूली शिवः शंकरः

शर्वः शंभुर्मापतिश्च गिरिशः श्रीकंठ उग्रो हरः ।

सर्वज्ञस्त्रिपुरांतकस्त्रिनयनो कपर्दी भवो भूतेशः

परमेश्वरो ऽंधकरिपुर्दत्ताधरधंसकृत् ॥११॥

स्थाणुः स्रष्टा धूर्जटिर्वामदेवः कामधंसी व्योमकेशः कपाली ।

नीलयीवोवह्निरेताः पिनाकी भीमो भर्गः कृत्तिवासा वृषांकः

॥१२॥

अहिर्बुध्नो विब्रुपाक्षः शिपिविष्टो गणाधिपः ।

गंगाधरो महादेवो मृडः स्यान्नीललोहितः ॥१३॥

पिनाकं स्यादजगवं प्रमथास्तु गणाः स्मृताः ।

कपर्दी ऽस्य जटाबंधस्तंडुः स्यान्नंदिकेश्वरः ॥१४॥

रुद्राणी शर्वाणी काली कात्यायनी भवानी च

आर्यांबिका मृडानी हेमवती पार्वती गौरी ॥१५॥

उमा भगवती दुर्गा चंडी दाक्षायणी शिवा ।

अपर्णा स्यान्महादेवी गिरिजः मेमकात्मजा ॥१६॥

ब्रह्माण्याद्याः स्मृताः सप्त देवता मातरो बुधैः ।

चामुंडा कर्णामोटी च चर्वा स्याद्देवी तथा ॥१७॥

हेरंबो लंबोदर आखुरथो गणपतिश्च गजवदनः ।

परशुधर एकदंतो विनायको विघ्नराजश्च ॥१८॥

गौरीपुत्रः षण्मुखः शक्तिपाणिः

क्रौंचारातिः कार्तिकेयो विशाखः ।

स्कंदः स्वामी तारकारिः कुमारः

सेनानीः स्यादग्निभूर्बाहुलेयः ॥१९॥

गांगेयो ब्रह्मचारी च गुह्यो वर्द्धिणवाहनः ।

महासेनो महातेजाः शरजन्मा च कथ्यते ॥२०॥

विष्णुः कृष्णः केशवो मंजुकेशी

श्रीवत्सांकः श्रीपतिः पीतवासाः ।

विष्वक्सेनो विश्वरूपो मुरारिः

शौरिः शार्ङ्गी पद्मनाभो मुकुंदः ॥२१॥

गोविंदो धरणिधरः सुपणक्तुर्वैकुण्ठो जलशयनश्चतुर्भुजश्च ।

दैत्यारिर्मधुमधनो रथांगपाणिर्दाशार्कः क्रतुपुरुषो वृषाकपिः

स्यात् ॥२२॥

जनार्दनाधोक्षजवासुदेवं दामोदरं श्रीधरमच्युतं च।
 उपेंद्रमिन्द्रावरजं च बभ्रुं हरिं कृष्णकेशमुदाहरंति ॥२३॥
 आत्मभूः पुंडरीकाक्षः श्रीवत्सो विष्टरश्वाः।
 नारायणो जगन्नाथो वनमाली गदाधरः ॥२४॥
 सनातनो जिनः शंभुर्विधिर्वेधा गदायजः।
 कैटभारिरजो जिष्णुः कंसजित्पुरुषोत्तमः ॥२५॥
 चक्रं सुदर्शनं चापं शार्ङ्गं कौमोदकी गदा।
 खड्गो ऽस्य नंदकः शंखः पांचजन्यः प्रकीर्तितः ॥२६॥
 कौस्तुभो वक्षसि मणिः श्रीवत्सो ऽस्य च लाङ्कनं।
 वसुदेवस्तु कथितो बुधैरानकडुंडभिः ॥२७॥
 बलोदेवो बलभद्रो मुशली नीलांबरः प्रलंबघ्नः।
 सीरी च सात्वतः स्यात्तालध्वज एककुंडलो ऽ नंतः ॥२८॥
 संकर्षणो रौहिणेयः कालिंदीकर्षणो बलः।
 रेवतीरमणो रामः कामपालो हलायुधः ॥२९॥
 विहंगराजो गरुडो गरुत्मान् तार्क्ष्यः सुपर्णीतनयः सुपर्णः।
 स्याद्वैनतेयः पवनाशनाशः सुरेंद्रजित्कम्पनंदनश्च ॥३०॥
 लक्ष्मीः श्रीः कमला पद्मा पद्मवासा हरिप्रिया।
 क्षीरोदतनया मा च शब्दज्ञैरिंदिरा स्मृता ॥३१॥
 प्रद्युम्नो मकरध्वजो मनसिजः संकल्पजन्मांगजः
 पंचेषुः कुसुमायुधश्च मदनो मारः स्मरो मन्मथः।

कंदर्पो कषकेतनो रतिपतिः श्रीनन्दनो हृक्ष्यः

कामः शंबरसूदनो मधुसाखः शृंगारयोनिः स्मृतः ॥३२॥

दर्पकः शूर्पकारातिरनंगो विषमायुधः ।

आत्मभूर्मनसिशयः पुष्पधन्वा मनोभवः ॥३३॥

मापत्यमिरत्नश्चैव कामपत्नी रतिः स्मृता ।

अनिरुद्धश्च तत्सूनुरुषारमण इष्यते ॥३४॥

आदित्यः सविता सहस्रकिरणः प्रद्योतनो भास्कर-

स्तिग्मांशुस्तरणिस्तथा दिनमणिर्भास्वान्विवस्वान्दरिः ।

मार्तंडस्तपनो विकर्तन इनः पूषा पतंगो भगः

सूर्यो गोपतिर्यमा दिनकरः सूर्यो ऽं शुमाली रविः ॥३५॥

मिहिरो विरोचनो ऽ कस्तिमिररिपुर्द्युमणिरंशुमानंशुः ।

दरिदश्चः सप्ताश्वः प्रभाकरो भानुमान्भानुः ॥३६॥

ब्रध्नो हंसः खगो मित्रश्चित्रभानुरहर्षतिः ।

कर्मसार्त्ता जगच्चतुर्द्वादशात्मा त्रयीतनुः ॥३७॥

रोचिः शोचिरभीशुः प्रद्योतगभस्तिरश्मिधृणिकिरणाः ।

रुचिरुदीधितिदीप्तिद्युतिप्रभाभाविभाभासः ॥३८॥

उत्स्रधामवसुकेतुमरीचिप्रयदोपधृतिवृष्णिमयूखाः ।

अंशुभानुकरपादविरोका गाव इत्यभिहितास्तु समानाः ॥३९॥

तिग्मं तीक्ष्णं खरं तीव्रं चंडमुष्णं पटु स्मृतं ।

आतपः कथ्यते शौद्रं निदाघो धर्म उच्यते ॥४०॥

परिधिः परिवेषः स्यान्मंडलं चोपसूर्यकं ।

उच्यते राहुसंस्पर्श उपराग उपप्लवः ॥४१॥

इंद्रश्चंद्रश्चंद्रमा ओषधीशः सोमो राजा रोहिणीवल्लभो ऽब्जः ॥

मन्त्रेशः स्यादत्रिनेत्रप्रसूतः प्रालेयांशुः श्वेतरोचिः शशांकः ॥४२॥

द्वित्रराजो रत्ननिकरः पीयूषरुचिर्निशीथिनीनाथः ।

जैवातृको मृगांको विधुश्च दाक्षायणीरमणः ॥४३॥

चंद्रिका कौमुदी ज्योत्स्ना तथा चंद्रातपः स्मृतः ।

मंडलं विंबमाख्यातं कृदये लांकुनं मृगः ॥४४॥

अंकश्चिह्नमभिज्ञानं लांकुनं लक्ष्म लक्षणां ।

कलंकश्चेति विज्ञेया नातिनानार्थवाचकाः ॥४५॥

वक्रमंगारकं भौमं लोहितांगं धरात्मजं ।

रौहिणेयं बुधं सौम्यमाहुश्चांद्रमसायनं ॥४६॥

वाचस्पतिरांगिरसो वृहस्पतिः कथ्यते गुरुर्जीवः ।

धिषणास्त्रिदशाचार्यश्चित्रशिखंडिप्रसूतश्च ॥४७॥

उशना शुक्रः काव्यो दैत्यगुरुर्मार्गवः कविर्धिषण्यः ।

असितः क्रोडः पंगुष्कायातनयः शनैश्चरः शौरिः ॥४८॥

स्वर्मानुः सैहिकेयश्च तमो राहुर्विधुंतुदः ।

केतवः शिखिनः प्रोक्ता आर्द्रालुब्धक उच्यते ॥४९॥

सप्तर्षयस्तु विद्वद्भिः स्मृताश्चित्रशिखंडिनः ।

कृत्तिका बहुला प्रोक्ताः पक्षस्तु बहुलो ऽसितः ॥५०॥

भं नक्षत्रं तारकं तारका च ज्योतिस्तारा धिण्यमृक्षं तथोडु ।
 पुष्यस्ति यः स्याद्वनिष्ठाश्रविष्ठादाक्षायण्यः कीर्तिताश्चंद्रदाराः
 ॥५१॥

इन्द्रो इश्वरवनो हरिः सुरपतिः संक्रंदनो वासवो
 वृत्रारिर्बलसूदनः शतमाखो वृद्धश्रवाः कौशिकः ।
 जिष्णुर्वज्रधरः सहस्रनयनो वसस्तोष्यतिगोपतिः
 पर्जन्यो मघवा वृषा हरिहयः प्राचीनबर्हिः स्मृतः ॥५२॥
 पुरुदूतः पृतनापाटु पुरंदरः पूर्वदिक्पतिः स्वाराटु ।
 आखंडलस्तुरापाटु सुत्रामा गोत्रमित्सुनासीरः ॥५३॥
 शक्रः स्यादुग्रधन्वा च हरिवान्याकशासनः ।
 दिवस्पतिर्विडौजाश्च मरुत्वान्मेघवाहनः ॥५४॥
 इंद्राणी पौलोमी शची जयंतश्च तत्सुतो ज्ञेयः ।
 अमरावती च नगरी नंदनमुद्यानभिंद्रस्य ॥५५॥
 पविरशनिः शतधारं वज्रं कुलिशं च भवति दंभोलिः ।
 गौर्भिर्दुरं व्याधामः स्वरुरिंद्रप्रह्णं तथा शंबः ॥५६॥
 स्फूर्जथुर्वज्रनिर्घोषो वज्रज्वालातिभीः स्मृता ।
 मृजु रोहितमिच्छंति बुधाः शक्रशरासनं ॥५७॥
 अश्रमब्धो धनो मेघः स्तनयितुः पयोधरः ।
 धाराधरो धूमयोनिर्जीमूतश्च बलाहकः ॥५८॥
 धारासंपात आसारो वातास्तं वारि सीकरः ।

डुर्दिनं मेघतिमिरं करकः स्याद्वनोपलः ।

चलन्नवाश्रमाला च बुधैः कादंबिनी स्मृता ॥ ५९ ॥

शंपा चपला क्षणिका शतहृदा ह्लादिनी तडिद्विद्युत् ।

सौदामिन्यचिरांशुः प्राज्ञैरैरावती च विज्ञेया ॥ ६० ॥

ऐरावतो ऽश्रमातंगः स चैरावण उच्यते ।

उच्चैःश्रवास्तु देवाश्वो मातलिः शक्रसारथिः ॥ ६१ ॥

सप्तार्चिर्बकुलः शिखी कुतवहो वैश्वानरो ऽग्निर्वसु

वर्क्किर्वायुसखः सितेतरगतिः स्वाहाप्रियः पावकः ।

अर्चिष्मान् ज्वलनः कृशानुरनतो धूमधजो हव्यवाह

वर्हिर्ज्योतिरुषर्बुधश्च दहनः स्याच्चित्रभानुः शुचिः ॥ ६२ ॥

कृपील्योनिर्दमुनाः कृष्णवर्त्माशुशुक्षणिः ।

विभावसुरपां पित्तं जातवेदास्तनूनपात् ॥ ६३ ॥

वीतिहोत्रो वृहद्भानुराश्रयाशो धनंजयः ।

हिरण्यरेतास्तमोश्चो रोहिताश्वो कुताशनः ॥ ६४ ॥

अर्चिः कीला ज्वाला वर्चस्तेजस्तिवषस्तथा ज्योतिः ।

हेतिद्युतिदीप्तिरुचः शिखाप्रभारश्मयः समानार्थाः ॥ ६५ ॥

स्मृतः प्रकाश आलोक उद्द्योतश्च समास्त्रयः ।

अग्रायी कथ्यते स्वाहा धूम्या स्याद्भूमसंहतिः ॥ ६६ ॥

ऊष्मा वाष्पः स्फुलिंगश्च कणा जिह्वास्तथार्चिषः ।

अलातमुल्मुकं ज्ञेयमुल्का ज्वालास्य निर्गता ॥ ६७ ॥

भवति हिरण्या कनका रत्ना कृष्णा सुप्रभा चान्या ।
 अतिरक्ता बहुद्वेपेति सप्त सप्तार्चिषो जिह्वाः ॥६८॥
 एधस्तर्पणमिधनमेधः समिदिध्म इत्यभिन्नाथाः ।
 भूतिर्भसितं भस्म क्षारं रक्षा च निर्दिष्टा ॥६९॥
 वनवह्निर्दवो दावो मेघवह्निरिरिमदः ।
 अरैर्वः समुद्रवह्निः स्याद्वाडवो वडवामुखः ॥७०॥
 शमनः समवर्ती च प्रेतपतिः पितृपतिश्च कीनाशः ।
 वैवस्वतः कृतांतः कालिंदीसोदरः कालः ॥७१॥
 अंतको धर्मराजश्च यमो दंडधरो हरिः ।
 दक्षिणाशापतिः सद्भिः श्राद्धदेवश्च कथ्यते ॥७२॥
 यातूनि यातुधानाः क्रव्यादा राक्षसाश्च रक्षांसि ।
 नक्तं चरुनैर्भक्तकौणपास्तथा नैकश्रेयाः स्युः ॥७३॥
 वरुणां यादसां नाथं पाशपाणिं प्रचेतसं ।
 जलाधिदैवतं प्रादुः प्रत्यगाशापतिं बुधाः ॥७४॥
 पवनः श्वसनो वायुर्मरुदनिलो मारुतो जगत्प्राणः ।
 पृषदश्चः पवमानः प्रभंजनः स्पर्शनो वातः ॥७५॥
 नभस्वान्मातरिश्वा च समीरश्च समीरणः ।
 सदागतिर्गन्धवह्नो हरिः प्रोक्तो महाबलः ॥७६॥
 कंठावातः सवृष्टिः स्याद्वात्या वातस्य मंडली ।
 आमोदः स्यात्परिमलः सौरभ्यं च सुगंधिता ॥७७॥

ऐलविलः पौलस्त्यो वैश्रवणः किंनरेश्वरो धनदः ।

श्रीदः श्रीकंठसखो मनुष्यधर्मा धनाध्यक्षः ॥७८॥

उत्तराशापतिर्यक्षः कुबेरो नरवाहनः ।

गुह्यको राजराजश्च धनी पुण्यजनेश्वरः ॥७९॥

द्युम्नं द्रव्यं द्रविणं राः सारं स्वापतेयमर्थः स्वं ।

सकथं पृक्थं वित्तं धनं हिरण्यं च वसु विभवः ॥८०॥

अकुप्यं रूप्यहेमाख्यं कुप्यमन्यङ्गनं भवेत् ।

गोमहिष्यादिकं सर्वं बुधैर्जीविधनं स्मृतं ॥८१॥

निक्षेपः स्यादुपनिधिः कथ्यते शेवधिर्निधिः ।

किंनरः स्यात्किंपुरुषो मयुरश्चमुखस्तथा ॥८२॥

उद्यानं स्याच्चैत्ररथं विमानं चास्य पुष्पकं ।

अलका नगरी ज्ञेया पुत्रस्तु नलकूवरः ॥८३॥

विश्वकृद्विश्वकर्मा च त्वष्टा स्यादेववर्धकिः ।

नासत्यावश्विनौ दस्रौ प्रोक्तौ देवचिकित्सकौ ॥८४॥

शौडोदनिर्दशबलो बुद्धः शाक्यस्तथागतः सुगतः ।

मारजिद्वयवादी समंतभद्रो जिनश्च सिद्धार्थः ॥८५॥

जिनेन्द्रो वीतरागो ऽर्हन् केवली च त्रिकालवित् ।

अलक्ष्मीर्निर्मर्तिर्ज्ञेया नियतिर्विधिरुच्यते ॥८६॥

यक्षराक्षसगंधर्वसिद्धकिंनरगुह्यकाः ।

विद्याधराप्सरामृतपिशाचा देवयोनयः ॥८७॥

घृताची मेनका रंभा उर्वशी च तिलोत्तमा ।
 सुकेशी मंजुघोषाद्याः कथ्यन्ते ऽप्सरसो बुधैः ॥८८॥
 देलाविलासबिम्बोकलीलाललितविभ्रमाः ।
 स्त्रीणां शृंगारचेष्टाः स्युर्हावपर्यायवाचकाः ॥८९॥
 वाङ्मयार्थालंबनो यस्तु विकारो मानसो भवेत् ।
 स भावः कथ्यते सद्भिस्तस्योत्कर्षो रसः स्मृतः ॥९०॥
 रतिर्हासश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा ।
 जुगुप्साविस्मयशमाः स्थायिभावाः प्रकीर्तिताः ॥९१॥
 शृंगारहास्यकरुणा रौद्रवीरभयानकाः ।
 बीभत्साद्भुतशांताश्च नव नाट्ये रसाः स्मृताः ॥९२॥
 गीतं गानमिति प्रोक्तं वाद्यमातोद्यमिष्यते ।
 नृत्यं तु तांडवं लास्यं त्रितयं नाट्यमुच्यते ॥९३॥
 तालः कालक्रियामानं लयः सौम्यमुदाकृतं ।
 अंगहारो ऽंगविक्षेपः सूच्यो ऽर्थो ऽभिनयः स्मृतः ॥९४॥
 प्रेक्षार्थं गीतवाद्यं तु संगीतमभिधीयते ।
 आदावेव तु यन्नाट्यं पूर्वरंगः स उच्यते ॥९५॥
 प्रोक्ता घोषवती वीणा विपंची परिवादिनी ।
 वल्लकी चेति तद्देहास्तंत्रीभेदसमुद्भवाः ॥९६॥
 रंगः स्यान्नर्तनस्थानं मृदंगो मुरजः स्मृतः ।
 आनकः पटहो ज्ञेयो डिंडिमः पणवस्तथा ॥९७॥

कोणो वादनदंडः स्याद्देरी डंडभिरिष्यते ।
 नाथ्ये राज्ञी स्मृता देवी कुमारो भर्तृदारकः ॥१८॥
 भाव इत्युच्यते विद्वान् भावुको भगिनीपतिः ।
 आवुकस्तु पिता ज्ञेय आर्यो मारिष उच्यते ॥१९॥
 आशाः ककुभः काष्ठा कुरितश्च दिशः समाख्याताः ।
 इन्द्रानलयमनैर्मृतवरुणमरुद्धनदरुद्रदिक्पालाः ॥१००॥
 ऐंद्री पूर्वा प्राची याम्या दिग्दक्षिणा तथावाची ।
 स्याद्धारुणी प्रतीची कौवेरी चोत्तरोदीची ॥१०१॥
 अंतराला दिशश्चान्या विदिशः प्रदिशः स्मृताः ।
 उपरिष्ठादुपर्यर्धं तथाधस्तादवागधः ॥१०२॥
 प्राचीनं प्राक् स्मृतं प्राज्ञैरुदीचीनमुदक् तथा ।
 प्रत्यक् चैव प्रतीचीनमप्राचीनमप्रागिति ॥१०३॥
 ऐरावतः पुंडरीकः कुमुदांजनवामनाः ।
 पुष्पदंतः सार्वभौमः सुप्रतीकश्च दिग्गजाः ॥१०४॥
 दिष्टः कालस्तथानेकास्तद्भेदाः स्युः कलादयः ।
 अहोरात्रं च विद्वद्भिः कथ्यते षष्टिनाडिकं ॥१०५॥
 दिवसो दिवा दिनं क्षुः प्रोक्तमहर्वासरस्तथा घस्रः ।
 प्रहरो यामः संध्ये रजनीदिनयोः प्रवेशनिष्कासौ ॥१०६॥
 तमी तमिस्रा कथिता तमस्विनी
 विभावरी नक्तमुखा च शर्वरी ।

क्षपा त्रियामा क्षणदा निशीथिनी

निशा च दोषा रजनी च यामिनी ॥१०७॥

वसतिर्वासतेयी च श्यामा रात्रिश्च कथ्यते ।

गणरात्रौ निशा बह्वश्विररात्रस्ततः परं ॥१०८॥

सायं दिवावसानं स्यात्प्रदोषो रजनीमुखं ।

निशीथो मध्यमा रात्रिः प्रोक्ता सा च महानिशा ॥१०९॥

अवतमसमंधतमसं संतमसं धांतमंधकारं च ।

तिमिरं तमस्तमिस्रां तमिस्रमिच्छंति भूक्षायां ॥११०॥

कल्यमुषः प्रत्यूषं प्रगे प्रभातं भवेद्विभातं च ।

दिवसमुखं गोसर्गः प्रातर्व्युष्टं च निर्दिष्टं ॥१११॥

शशिनि सिनीवाली स्यादृष्टे नष्टे कुदूरमावास्या ।

अनुमतिद्वने राका संपूर्णे पूर्णमासी च ॥११२॥

त्रिंशद्दहोरात्रः स्यान्मासस्ताभ्यामृतुर्वसंताद्याः ।

ग्रीष्मः प्रावृष्ट शरदा हेमंतः शिशिर इति ते षट् ॥११३॥

चैत्रादिमासा मधुमाधवौ द्वौ ततः परं शुक्रशुची क्रमेण ।

नभोनभस्यौ कथिताविषोर्जौ सहः सहस्यौ च तपस्तपस्यौ ॥११४॥

मासेन मनुष्याणां पित्र्यमहोरात्रमेकमिच्छंति ।

अब्देन तु देवानां ब्राह्मं देवयुगसहस्राभ्यां ॥११५॥

हस्यनाब्दशरद्वर्षसंवत्सरसमाः समाः ।

निदाघः कथ्यते ग्रीष्मो वर्षाः प्रावृष्ट तपात्ययः ॥११६॥

संवर्तः परिवर्तः क्षयो युगांतो जगद्विनाशश्च ।
 कल्पांतः समसुप्तिः संहारः स्यान्महाप्रलयः ॥११७॥
 सांद्दष्टिकं फलं सद्य उदकं फलमुत्तरं ।
 तत्कालं तु तदात्वं स्यादुत्तरः काल आयतिः ॥११८॥
 दितिर्दितिर्दनुकद्रूनिष्पाविनताश्च मातरः प्रोक्ताः ।
 दैत्यसुरदानवोरगपिशिताशनपक्षिराजानां ॥११९॥
 चंद्रार्काविक्रवाक्येन पुष्पदंतौ प्रकीर्तितौ ।
 जायापती च विद्वद्भिर्जपती दंपती तथा ॥१२०॥
 द्यावाभूमी च रोदस्यौ रोदसी रोदसीति च ।
 कशिपुर्भोजनाच्छादावौशीरं शयनासने ॥१२१॥
 श्वःश्रेयसं स्यात्कल्याणं श्वोवसीयं शिवं शुभं
 भविकं भावुकं श्रेयो भव्यं भद्रं च मंगलं ॥१२२॥
 प्रमोदप्रमदौ कृषः प्रीतिरुत्कर्ष उद्भवः ।
 संमदो मुत्तथानंदः शर्म जीर्षं च शं सुखं ॥१२३॥
 कैवल्यं निर्वाणं निःश्रेयसममृतमक्षरं ब्रह्म ।
 अपुनर्भवो ऽपवर्गो मुक्तिर्मोक्षो मद्धानंदः ॥१२४॥
 सनातनं ध्रुवं नित्यं शाश्वतं स्यादनश्चरं ।
 धर्मः पुण्यं वृषः श्रेयः सुकृतं च समं स्मृतं ॥१२५॥
 इष्टानिष्टफलं प्राज्ञैः स्मृतं दैवमयानयं ।
 भागधेयं तथा भाग्यं विपाको भवितव्यता ॥१२६॥

उपलिंगमरिष्टं स्यादुपसर्ग उपद्रवस्तथोत्पातः ।
 ईतिरजन्यं च बुधैर्दमरो डिंबश्च विप्लवः कथितः ॥१५७॥
 अर्चा पूता सपर्या स्यादुपहारो बलिः स्मृतः ।
 प्रणिधानं समाधानं समाधिश्च समास्त्रयः ॥१५८॥
 वरिवस्या परिचर्या शुश्रूषोपासना परीष्टिः स्यात् ।
 सेवा भक्तिरूपास्तिः प्रसादनाराधनोपचारश्च ॥१५९॥
 प्रतिविंबं प्रतिरूपं प्रतिमानं प्रतिकृतिं प्रतिच्छंदं ।
 प्रतिकायं च प्रतिनिधिमाहुः प्रतियातनां प्रतिच्छायां ॥१६०॥
 अर्चा तु प्रतिमा प्रोक्ता हरिणी स्याद्विराण्मयी ।
 अन्यलोहमयी प्राज्ञैः सूर्मि स्थूणा च कथ्यते ॥१६१॥
 शुचिर्मेध्यं पवित्रं च पुण्यं पावनमुच्यते ।
 विमलं विशदं वीध्रमुल्लवलं स्यादनाविलं ॥१६२॥
 भुवनं विष्टपं लोको जगदेकार्थवाचकाः ।
 अमृतं त्रिदशाहारः सुधा पीयूषमुच्यते ॥१६३॥
 असवो जीवितं प्राणा जीवो जीवा च कथ्यते ।
 क्षेत्रज्ञः पुरुषो ह्यात्मा संसारी चेतनो मतः ॥१६४॥
 मंदारपारिजातकहरिचंदनकल्पवृक्षसंतानाः ।
 पंचैते सुरतरवो मेरुः सुरपर्वतो ज्ञेयः ॥१६५॥
 शक्रक्रीडाचलो मेरुः सुमेरुर्हेमपर्वतः ।
 रत्नसानुरिति ख्यातो हेमाद्रिस्त्रिदशालयः ॥१६६॥

नभो मरुद्वर्त्म विषद्विहायस्तारापथः पुष्करमंतरिचं ।
व्योमांबरं विष्णुपदं च खं द्यौर्विहायसा स्याद्भगनं

तथा द्युः ॥१३७॥

ह्लादो नादः शब्दः स्वानो धानः स्वरो रवो घोषः ।
अभिधानव्याहारोदीरणकथनादयस्तु तद्भेदाः ॥१३८॥

कोलाहलः कलकलस्तुमलो व्याकुलो रवः ।

उच्चावचमिति प्रोक्तमनिबद्धं तु यद्वचः ॥१३९॥

उच्चैस्तरो धनिस्तारो मन्द्रो गंभीर उच्यते ।

कलश्च मधुरो ऽव्यक्तो विकृष्टो निष्ठुरो मतः ॥१४०॥

सांत्वं स्यान्मधुरं वाक्यं प्रियं सत्यं च सूनृतं ।

ख्यातं श्लिष्टमविस्पष्टमबद्धं वियुतार्थकं ॥१४१॥

तूष्णीर्दितं निरस्तं स्याद्भस्तं लुप्तपदं स्मृतं ।

ऋजूकृतं सनिष्ठीवं ग्राम्यमश्लीलमुच्यते ॥१४२॥

भिन्नकंठो धनिर्धीरैः काकुरित्यभिधीयते ।

समासप्रायमाख्यातं पदजातं च तंडकं ॥१४३॥

श्रुतं सत्यं समीचीनं सम्यक् तथ्यं यथातथ्यं ।

अलीकं वितथं मिथ्या मृषा स्यादनृतं तथा ॥१४४॥

अर्थवादः प्रशंसा च स्तोत्रमीडा स्तुतिर्नुतिः ।

विकल्थनं स्तवः श्लाघा वर्णना च निगद्यते ॥१४५॥

चटु चाटु प्रियं वाक्यं हृद्यार्थं हृद्यंगमं ।

वाक्तेदितः प्रवृत्तिश्च वृत्तांतश्च समाः स्मृताः ॥१४६॥

अनादिवार्ता क्षैतिह्यं किंवदन्ती जनश्रुतिः ।
 कौलीनं जनवादः स्याद्विगानं वचनीयता ॥१४७॥
 अपवाद उपक्रोशो निर्वादावर्णवादपरिवादाः ।
 एकार्थाः कथ्यन्ते गर्हा निंदा जुगुप्सा च ॥१४८॥
 शाप आक्रोश आक्षेपः क्षारणा स्याद्विद्वक्षणं ।
 स्मृताः सोल्लुंठसोत्प्रासोपहासाः समास्त्रयः ॥१४९॥
 अनुत्तापो मुहुर्भाषा प्रलापो जन्यकं वचः ।
 काका वर्णनमुल्लापः संलापो भाषणं मिथः ॥१५०॥
 मर्मरः शुष्कपर्णानां विस्फारो धनुषां धनिः ।
 वृंहितं वारणानां च ह्येषा ह्येषा च वाजिनां ॥१५१॥
 आख्या संज्ञाभिधाह्वानं नामधेयं च नाम च ।
 आख्यायिका कथाख्यानं प्रह्वलीका प्रहेलिका ॥१५२॥
 विदुराग्नेडितं प्राज्ञा द्विस्त्रिव्याह्वरणं च यत् ।
 कीर्तिः श्लोको यशोभिख्यासमाख्यास्तुल्यलक्षणाः ॥१५३॥
 प्रश्नः स्यादनुयोगः पर्यनुयोगो भवेदुपालम्भः ।
 आकारणमाह्वानं कथयन्त्यभिमंत्रणं प्राज्ञाः ॥१५४॥
 तत्रभवान् भगवानिति शब्दो वृद्धैः प्रयुज्यते पूज्ये ।
 पादा इति नामान्ते देवो भट्टारको वापि ॥१५५॥

॥ इति श्रीभट्टहलायुधकृतायामभिधानरत्नमालायां

स्वर्गकाण्डं प्रथमं समाप्तं ॥

भूर्भूमिर्वसुधावनिर्वसुमती धात्री धरित्री धरा
 गौर्गोत्रा जगती रसा क्षिप्रिरिला क्षोणी क्षमा क्षमाचला ।
 कुः पृथ्वी पृथिवी स्थिरा च श्रणी विश्वम्भरा मेदिनी
 ज्ञानंता विपुला समुद्रवक्षना सर्वसहोर्वी मही ॥१॥
 काश्यपी भूतधात्री च रत्नगर्भा वसुंधरा ।
 धराधारा च विज्ञेया तद्विशेषान्निबोधत ॥२॥
 उर्वरा सर्वसस्या भूर्भवेदिरि ॥मूषरं ।
 विलमप्रकृतं स्थानं मरुधन्वा स्थलं स्थली ॥३॥
 मृन्मृत्तिका प्रशस्तासौ मृत्सा मृत्स्नेति कथ्यते ।
 शाङ्गलं कुरितं प्रोक्तं नङ्गलं नलसंयुतं ॥४॥
 कृष्णभूमः प्रदेशो ऽसौ यत्र स्यात्कृष्णमृत्तिका ।
 पाण्डुभूमस्तथा प्रोक्त उद्गभूमश्च पण्डितैः ॥५॥
 नद्यंबुज्जीवनो देशो नदीमातृक उच्यते ।
 वृष्टिनिष्पाद्यसस्यस्तु विज्ञेयो देवमातृकः ॥६॥
 मुद्रादीनां क्षेत्रं मौद्गीनं कौद्रवीणमित्यादि ।
 व्रैह्यं शाल्यं भवति पुनर्व्रीहिशाल्योर्यत् ॥७॥
 तिल्यं तैलीनं स्यान्माष्यं माषीणमुम्यमौमीनं ।
 भंग्यं भांगीनं वा यव्यं षष्टिक्यमेषां च ॥८॥

शाकशाकठमाख्यातमथवा शाकशाकिनं ।
 शाकस्य क्षेत्रमन्येषामेवं क्षेत्रेषु संकृतिः ॥१॥
 अचलशिलोच्चयशैलान्नितिधरगिरिगोत्रपर्वताहार्याः ।
 नगशिखरिसानुमंतो धराद्रिकुध्राश्च तुल्यार्थाः ॥१०॥
 नितंबः कठको ज्ञेयः सानु प्रस्थं तटं भृगुः ।
 शृंगं च शिखरं कूटं निर्करः प्रस्रवो जंभसां ॥११॥
 गुह्यं पाषाणसंधिः स्यात्कंदरः कंदरा दरी ।
 निकुंजं गह्वरं प्रोक्तं पादाः प्रत्यंतपर्वताः ॥१२॥
 शिलोपलाश्मपाषाणघ्रावाणः प्रस्तरो दृषत् ।
 गलिताः स्थूलपाषाणा गंडशैला इति स्मृताः ॥१३॥
 अयस्कांतविशेषाः स्युश्चुंबकभ्रामकादयः ।
 आकरः स्यात्खनिर्गजा रुमा च लवणाकरः ॥१४॥
 उच्यते गैरिकं धातुस्ताम्रं शुल्बमुडंबरं ।
 आरकूटः स्मृतो रीतिः कांस्यं सौराष्ट्रकं तथा ॥१५॥
 गिरिसारमश्मसारं लोहं कालायसं तथा शस्त्रं ।
 तीक्ष्णमयः पारशवं कवयः कथयंत्यभिन्नार्थं ॥१६॥
 सीसकं सीसपत्तं स्याद्वंगं च मधुकं त्रपु ।
 रजतं कलधौतं च दूष्यं तारं च कथ्यते ॥१७॥
 हेम स्वर्णं जातद्वयं सुवर्णं भर्मं रुक्मं द्वाटकं शातकुंभं ।
 गांगेयं स्याद्गैरिकं भूरि चंद्रं राः कल्याणं निष्कमष्टापदं च ॥१८॥

जांबूनदं हिरण्यं कनकमहारजतकांचनानि स्युः ।

कार्तस्वरचामीकरकर्बुरतपनीयनामानि ॥११॥

अश्वमर्गं मरकतं हरिन्मणिरिति स्मृतः ।

शोणाश्मा पद्मरागः स्याद्वैदूर्यं बालवायजं ॥१०॥

स्फटिकः सूर्यकांतः स्यादर्काश्मा दहनोपलः ।

रत्नं वसु मणिः सर्वं सर्वं लोहं च तैजसं ॥११॥

वृक्षो ऽंष्ट्रिपः क्षितिरूहः शिखरी च शाखी

शालो वनस्पतिर्गो विष्टपी कुठश्च ।

अग्निः कुजस्तरूनोऽकह इत्यभिज्ञाः

शब्दा ह्रस्विष्टरुनगद्रुमपादपाश्च ॥१२॥

अवकेशी स विज्ञेयः फलैर्बन्धस्तु यो भवेत् ।

क्षुपो ह्रस्वाशिफाशाखी फलवान् फलिनः फली ॥१३॥

वानस्पत्याः स्मृता वृक्षा ये पुष्प्यन्ति फलन्ति च ।

फलन्ति ये विना पुष्पं तान्वदन्ति वनस्पतीन् ॥१४॥

फलपाकावसानास्तु बुधैरोषधयः स्मृताः ।

लता प्रतानिनी वल्ली प्रततिर्व्रततिस्तथा ॥१५॥

अवाग्भागो भवेद्बुधः प्राग्रं तु शिखरं शिरः ।

विस्तारो विष्टपः प्रोक्त आरोहस्तु समुच्छ्रयः ॥१६॥

स्कंधाद्धः प्रकांडः स्यात् प्रघाणः स्कंध उच्यते ।

स्कंधशाखा तु शाला स्यान्निष्कुटः कोटरः स्मृतः ॥१७॥

त्वग्बलकं बलकलं प्रोक्तं मज्जा सार उदाहृतः ।
 करहाटं भवेत्कंदः पादो मूलं जटा शिफा ॥२८॥
 आवाल आलवालः स्यादावापः स्थानकं तथा ।
 लतोद्गमो ज्वरोद्वस्तु प्रवालः पल्लवांकुरः ॥२९॥
 पल्लवः स्यात्किसलयं वल्लरी मंजरी तथा ।
 वर्हं पर्णं दलं पत्रं पलाशं कदनं कदः ।
 अंकुरश्चांकुरः प्रोक्तो वृतं प्रसवबंधनं ॥३०॥
 पुष्पं प्रसवः कुसुमं प्रसूनकं सुमनसः समाख्याताः ।
 कोरकजालककालिकाकुञ्जलमुकुलानि तुल्यानि ॥३१॥
 उन्मीलितमुन्मिषितं स्मितमुन्निद्रं विजृम्भितं हसितं ।
 उद्बुद्धं व्याकोशं पुष्पेषु विकाशवाचकाः शब्दाः ॥३२॥
 पौष्पं रजः परागः स्यान्मकरंदो मधु स्मृतः ।
 स्तवको गुच्छको गुच्छो गुलुंकः परिकीर्तितः ॥३३॥
 शलाघुः कोमलं प्रोक्तं वानं शुष्कफलं भवेत् ।
 बीजकोशी शमी शिवा ग्रंथिः पर्व परुस्तथा ॥३४॥
 उलपस्तंबगुल्माश्च वीरुधो विटपाः स्मृताः ।
 शष्पं बालतृणं प्रोक्तं सर्वं च तृणमर्तुनं ॥३५॥
 घासस्तु यवसः प्रोक्तो बर्हिर्धर्मः कुथः कुशः ।
 उलपो बल्वजः प्रोक्त इषीका काश उच्यते ।
 हरिताली भवेदूर्वा शरो मुञ्ज इति स्मृतः ॥३६॥

रंभा कदली मोचा तृणराजः कथ्यते तलस्तालः ।
 कंकेलिर्शोकः स्यादाग्रश्रुतश्च सहकारः ॥३७॥
 मृद्वीका गोस्तनी द्राक्षा हारदूरा च कथ्यते ।
 प्रियंगुः फलिनी श्यामा कुलजो गिरिमल्लिका ॥३८॥
 कर्वीरो ह्यमारो मालूरः श्रीफलो भवेद्विल्वः ।
 करुणो जंबीरः स्याद्दंदरी कुवली च कर्कधुः ॥३९॥
 अर्जुनं ककुभं प्रादुः सालं सर्जं च सूरयः ।
 काबुकः पिचुलः प्रोक्त इज्जलो निचुलः स्मृतः ॥४०॥
 अरिष्टः पिचुमंदः स्यात् न्यग्रोधो वट उच्यते ।
 श्रीवृक्षः पिप्पलो ऽश्वत्थो बुधैर्बोधिश्च कथ्यते ॥४१॥
 ब्रह्मवृक्षः पलाशः स्यात्किंशुकश्च त्रिपत्तकः ।
 महावृक्षः स्नुहिः प्रोक्तः शेलुः श्लेष्मातकः स्मृतः ॥४२॥
 नक्तमालः करंजः स्याद्दृषा वासाटदृषकः ।
 आरग्वधः कृतमालः स्वर्णपुष्पी च कथ्यते ॥४३॥
 वृक्षोत्पलः कर्णिकारः पीतसालो ऽसनः स्मृतः ।
 दंडोत्पलः सहदेवा सल्लकी स्याद्भजप्रिया ॥४४॥
 निर्गुंडी सिंदवारः स्यान्मदारः पारिमद्रकः ।
 तांबूली नागवल्ली स्याद्भूवाक पूग उच्यते ॥४५॥
 वानीरो वंजुलः शीतो विडलो वेतसः स्मृतः ।
 गोक्षुरः स्थलशृंगाटः श्वदंष्ट्रा स्यात्किंकटकः ॥४६॥

पिचव्यो वादरः प्रोक्तः कर्पासस्तूलकं पिचुः ।
 कोशातकी पटोली स्याद्भिरिकार्यपराजिता ॥४७॥
 कथ्यते कृष्णला गुंजा तापिच्छः काकतुंडिका ।
 किंपाकः स्यान्महाकाल ओष्ठी विंबी च तुंडिका ॥४८॥
 त्वचिसारश्च यो वंशी वेणुत्वक्सारमस्कराः ।
 स्वनन्ति ये ऽनिलोद्भूता वेणवस्ते तु कीचकाः ॥४९॥
 नीला किंठी भवेद्वाणः पीता सहचरी भवेत् ।
 मालती कथ्यते जातिर्मागधी यूथिका तथा ॥५०॥
 हेमपुष्पमिह नागकेसरं केसरं च वकुलं प्रचक्षते ।
 कोविदारमपि कांचनार्कं मल्लिकां विचकिलं

विचक्षणाः ॥५१॥

वर्णापुष्पममलानकं तथा किंकिरातमुदितं कुरंठकं ।
 ओड्रपुष्पमभिधीयते जपा सप्तला च नवमालिका स्मृता ॥५२॥
 बंधूकं बंधुजीवं स्यात्पुन्नागः सुरपर्णिका ।
 अतिमुक्तकमिच्छंति वासंती माधवी लतां ॥५३॥
 एर्वारुश्चिर्भटः प्रोक्तो वालुकी कर्कटी तथा ।
 कर्कारुरथ कूष्मांडस्तुंब्यलाबूश्च डुग्धिका ॥५४॥
 अरण्यमटवी सत्त्वं कांतारं काननं वनं ।
 विपिनं गहनं चेति नातिभिन्नार्थमिष्यते ॥५५॥
 तटोपकंठे या जाता वनराजी महीभृता ।

उपत्यकां तु तामाकुरपरिष्ठादधित्यकां ॥५६॥

नगरान्नातिद्वेरेण यः सद्भिरूपरोपितः ।

तरुषंडः स आरामस्तथोपवनमुच्यते ॥५७॥

विज्ञेयं प्रमदवनं नृपस्तु यस्मिन् शुद्धांतैः सह रमते गृहोपकंठे ।

उद्यानं स्वयमपैरः समं च लोकेरन्येषां विभववतां च

पु प्रवाढी ॥५८॥

मातंगद्विरदद्विपाः करिगजस्तंबेरमानेकपाः

कुंभी कुंजरवारणेभरदिनः सामोद्भवः सिंधुरः ।

तुल्यार्थाः कथिता हरिर्मृगपतिः पंचाननः केसरी

हृद्यन्तो नखरायुधो मृगरिपुः सिंहश्च कंठीरवः ॥५९॥

भद्रो मंदो मृगश्चेति विज्ञेयास्त्रिविधा गजाः ।

वनप्रचारसाहस्यसत्त्वभेदोपलक्षिताः ॥६०॥

मूर्धपिंडौ स्मृतौ कुंभौ कुंभयोरंतरं विडुः ।

करुः स्यात्कटो गंडो वमथुः करसीकरः ॥६१॥

दानं मंदो विषाणौ च दशनौ स्कंध आसनं ।

अपांगदेशो निर्याणं कर्णमूलं तु चूलिका ॥६२॥

अवग्रहो ललाटं स्यादारक्तः कुंभयोरधः ।

दंतयोरुभयोर्मध्यं प्रतिमानं प्रचक्ष्यते ॥६३॥

कराग्रं पुष्करं प्रोक्तमंगुलिः कर्णिका मता ।

पेचकः पुष्कमूलं तु पद्मं स्याद्विडुजालकं ॥६४॥

लग्नः प्रभिन्नो मत्तः स्यादुपात्तो मदवर्जितः ।

तिर्यग्दंतप्रहारस्तु गजः परिणतो मतः ॥६५॥

सज्जितः कल्पितो ज्ञेयो बहूनां घटना घटा ।

चूषा कक्ष्या वरत्रा स्यादालानं स्तम्भ उच्यते ॥६६॥

पादकर्म यतं प्रोक्तं यातमकुशवारणं ।

उभयं वीतमाख्यातं भेदः स्थूलोच्चयो गतेः ॥६७॥

करीरी दंतमूलं स्याद्वारी च गजबंधनं ।

निगडः पादबंधश्च द्विजरीः शृङ्खलो ऽङ्कः ॥६८॥

कलमः करिपोतः स्यादकुशः सृणिरुच्यते ।

अपवाह्यो राजवाह्यः संनाह्यः समरोचितः ॥६९॥

व्यालो दुष्टगजः प्रोक्तो हस्तिनी तु वशा स्मृता ।

आधोरणा हस्तिपका हस्त्यारोहा निषादिनः ।

गजाजीवास्तु शास्त्रज्ञैर्महामात्रा इति स्मृताः ॥७०॥

कोलः क्रोडः शूकरः स्याद्वराहः

पोत्री दृष्टी घृष्टिरुक्तः किरिश्च ।

व्याघ्रो द्वीपी पुंडरीकस्तरक्षुः

शार्दूलः स्याच्चित्रकायो मृगारिः ॥७१॥

महिषः सौरिभ उक्तो रक्ताक्षः कासरो लुलायश्च ।

त्राघ्रीणसश्च खड्गी गंडक इति कथ्यते सद्भिः ॥७२॥

मृत्नाच्छमल्लभाल्लूकभल्लूकाश्च समाः स्मृताः ।

अरण्यश्चा बुधैर्ज्ञेयः कोक ईहामृगो वृकः ॥७३॥
 गोमायुर्भूरिमायः स्याच्छृगालो जंबुकः शिवा ।
 फेरंडः फेरवः फेरुः क्रोष्टा च मृगधूर्तकः ॥७४॥
 एणः कुरंगो हरिणो मृगः स्यात्सारंग ऋष्यः पृषतो रुरुश्च ।
 न्यंकुस्तथा रंकुरिति प्रसिद्धा वातप्रमीशंबरकृष्णसाराः ॥७५॥
 बलीमुखो मर्कटको वनौकाः प्लवंगमः स्यात् प्लवगः प्लवंगः ।
 हरिः कपिः कीश इमे च शब्दाः शाखामृगो वानर
 इत्यभिन्नाः ॥७६॥

गोलांगूल इति प्रोक्तः कृष्णवक्त्रस्तु मर्कटः ।
 कपेः व्रीडादिकं किं चित्कापेयमिति कथ्यते ॥७७॥
 शल्लः शल्लकः श्वावित्तत्सूची शल्लं शल्लं ।
 व्याघ्रादयो वनचराः पशवः श्वापदाः स्मृताः ॥७८॥
 गोधा मुशलिका प्रोक्ता गौधेरास्तत्सुता मताः ।
 सरष्टः कृकलासः स्यात्प्रतिसूर्यशयानकः ॥७९॥
 आबुर्वृषो मूषकः स्याडुंडुरः खनकस्तथा ।
 कुकुंदरी च विज्ञेया विद्वद्भिर्गन्धमूषिका ॥८०॥
 ओतुर्विडालो मार्जारो वृषदंशश्च कथ्यते ।
 जारुको गात्रसंकोची मंडली च बुधैः स्मृतः ॥८१॥
 पतन्पतंगः पतगः पतत्री पत्नी शकुतिः शकुनिः शकुंतः ।
 वयो विह्वयो विह्वगो विह्वंगो विह्वंगमः पत्तरथो
 गरुत्मान् ॥८२॥

शकुमः खगो नगौकाः पक्षी विविर्बिक्रस्तथा विकिरः ।

अंडजनीडजवाजिद्विजाश्च कथिताः समानार्थाः ॥८३॥

तनूरुद्धं गरुत्पक्षं पतत्रं कर्दं कर्दः ।

पिच्छं वाजस्तथा पक्षः पक्षमूलं तु पक्षतिः ॥८४॥

पेशीकोशः स्मृतो ऽ उच्च कुलापी नीड उच्यते ।

चंचुश्चूस्तथा त्रीटिर्डयनं गगने गतिः ॥८५॥

केकी शिखी शिखंडी प्रचलाकी वर्द्धिणः कलापी च ।

सर्पाशनो मयूरः शिखावलः श्यामकंठश्च ॥८६॥

वाणी केका शिखा चूडा चंद्रको मेचकः स्मृतः ।

प्रचलाकः शिखंडश्च कलापी वर्द्ध उच्यते ॥८७॥

अन्यभृतः परपुष्टः कलकंठः कोकिलः पिकः प्रोक्तः ।

कलविंकश्चटकः स्याद्दृढबलिभुक् नीलकंठश्च ॥८८॥

क्रौंचः क्रुड् स्यात् खंजनः खंजरीटः

कोकश्चक्रश्चक्रवाको रथांगः ।

दार्वाघाटः सारसः पुष्कराण्यः

प्रोक्ता सद्भिः सारसी लक्ष्मणा च ॥८९॥

अरिष्टः करुहः काको बलिपुष्टः सकृत्प्रजः ।

एकदृग्बलिभुक् धांक्षश्चिरंजीवी च वायसः ॥९०॥

उलूकः कौशिकः प्रोक्तो धांक्षारातिर्निशादनः ।

काकोलो मौकलिर्द्रोणः कृष्णकाको वनाश्रयः ॥९१॥

कृकवाकुस्ताम्रचूडः कुक्कुटश्चरणायुधः ।

किकिदीविः स्मृतश्चाषः शकुंतो भास उच्यते ॥१५॥

भृंगः कलिङ्गो धूम्याटः सारङ्गश्चातको मतः ।

व्याघ्राटस्तु भरद्वाजः शुकः कीर उदाहृतः ॥१६॥

आटिः शरारिरातिः स्यादुत्क्रोशः कुररो मतः ।

दात्यूहो जलरङ्कुः स्यात्कोयाष्टिः शिखरी स्मृतः ॥१७॥

वको वकोटो विज्ञेयो बलाका विसकंठिका ।

आतायी शकुनिश्चिल्लो मुद्गः स्याज्जलवायसः ॥१८॥

हंसाः श्वेतच्छदाः प्रोक्ताश्चक्राङ्गा मानसौकसः ।

वारला हंसकांता स्याद्वरला वरटा तथा ॥१९॥

आतात्रै राजहंसाश्च धार्तराष्ट्राः सितेतैरैः ।

मलिनैर्मल्लिकाख्याश्च कथ्यते चरणाननैः ॥२०॥

पक्षैराधूसरैर्हंसाः कलहंसा इति स्मृताः ।

प्रोच्यन्ते प्राचिकाः श्येनाश्चटिकाः क्षुद्रपक्षिकाः ॥२१॥

जीवन्जीवकपिञ्जलचकोरहारीतवन्जुलकपीताः ।

कार्ण्डवकादंब्रकराद्याः पक्षिजातयो ज्ञेयाः ॥२२॥

मधुकरमधुपमधुव्रतशिलीमुखभ्रमरभृङ्गपुष्पलिङ्गः ।

इदिदिरालिषट्चरणचवरीकालिनो द्विरेफाः स्युः ॥२००॥

किल्लीका चीरी स्यात्सरघा मधुपक्षिका भवेत्क्षुद्रा ।

लूतोर्णानाममर्कटजातिककृमयश्च तुल्यार्थाः ॥२०१॥

पतंगः शलभः प्रोक्तः खद्योतो द्योतिरिंगणः ।

हृत्कालाहृतश्चात्रनिका ज्येष्ठा स्याद्दृढगोधिका ॥१०५॥

ग्रामः संवसथो ज्ञेयो ग्रामाधानं च खेटकं ।

ग्रामीणास्तु निगद्यते ग्राम्या ग्रामेयका इति ॥१०३॥

ग्रामांतिकमुपशल्यं पर्यंतः परिसरः कटः प्रोक्तः ।

अवधिर्मर्यादा स्यादाघाटः सीम सीमा च ॥१०४॥

अद्या पथाः पङ्क्तिरेकपदी वर्त्म वर्तनी सरणिः ।

अयनं पदवी मार्गः पद्या च निगद्यते निगमः ॥१०५॥

ग्रामयोरंतरं दीर्घं प्रातरं परिकीर्त्यते ।

घोष आभीरपल्ली स्यात्पक्कणः शवरालयः ॥१०६॥

व्रजः स्याद्गोकुलं गोष्ठं गोवृद्धं गोधनं धनं ।

गोमान् गोमी च गोस्वामी गोविंदो ऽधिकृतो गवां ॥१०७॥

उत्तानडुम्बलीवर्द्धः ककुद्भान्वृषभो वृषः ।

ऋषभः सौरभेयो गौर्वाडवेयो ऽथ शाक्करः ॥१०८॥

तर्णाकः स्मर्यते वत्सो दम्यो वत्सतरः स्मृतः ।

आर्षभ्यः स च विज्ञेयः षष्ठत्वे यस्य योग्यता ॥१०९॥

महोक्षः स्यादुक्षतरो वृद्धोक्षस्तु जर्द्धवः ।

धुरं वहति यो धुर्यो धौरेयः स च कथ्यते ॥११०॥

स्थूरी स्यात्पृष्ठवाह्यस्तु स्कंधिकः स्कंधवाहकः ।

असकूटस्तु ककुदं सास्ना स्याद्गलकंबलः ॥१११॥

नीचकी च शिरोदेशः स्कंधदेशो वहः स्मृतः ।
 नस्योतो नस्तितः प्रोक्तः षोडन् प्रड्दशनः स्मृतः ।
 भग्नशृंगस्तु तु कूटः स्याद्विषाणं शृंगमुच्यते ॥११५॥
 अध्या गौर्महिषी सुरभिर्बहुला च सौरभेयी च ।
 उत्सार्जुनी च रोहिण्युक्तानडुही बुधैरनडाही ॥११६॥
 वेहृद्वृषभोपगता प्रष्टौही गर्भिणी वशा बंध्या ।
 धेनुर्वप्रसूता वष्कयणी प्रौढवत्सा स्यात् ॥११७॥
 अवतोका स्रवद्भर्मा भद्रा गौर्गोमतल्लिका ।
 अचंडी सूरता प्रोक्ता वत्सकामा तु वत्सला ॥११८॥
 उधः स्यादापीनं पीनोद्धी पीवरस्तनी प्रोक्ता ।
 श्रेष्ठा च नैचिकी स्यात् द्रोणडुधा प्रचुरडुग्धा च ॥११९॥
 काल्योपसर्या प्रजने प्रसिद्धा परेष्टुका च प्रचुरप्रसूतिः ।
 विज्ञायते या प्रतिवत्सरं गौः समासमीनेति निगद्यते

५ सौ ॥११७॥

गृष्टिः सकृत्प्रसूता स्यात्पलिक्री बालगर्भिणी ।
 गव्यं गोसंभवं सर्वं करीषं गोमयं स्मृतं ॥१२०॥
 उधस्यं क्षीरं स्यादुग्धं स्तन्यं पयश्च पीयूषं ।
 दधिसारं नवनीतं ब्रुवते दैत्यंगवीनं च ॥१२१॥
 तक्रमरिष्टमुदधिदंडाकृतकालशेषमथितानि ।
 द्रप्सं दध्यघनं स्यात्सर्पिर्घृतमाज्यमाधारः ॥१२२॥

शीनं स्त्यानं शृतं पक्षं विलीनं द्रुतमुच्यते ।
 मंथा मंथश्च मंथानो वैशाखः खजकस्तथा ॥१५१॥
 सदानं दामनी दाम पशूनां बंधनं मतं ।
 अजः प्रोक्तः स्तभो वस्तश्चागश्चगलकश्चगः ॥१५२॥
 वर्करः कथ्यते साङ्घिः सर्वो ऽपि तरुणः पशुः ।
 तूवरः शृंगहीनस्तु पुमानव्यंजनश्च यः ॥१५३॥
 अविवर्णायुरध्रो कुडुरणो वृष्णिमेषमेढाः स्युः ।
 अविसोढमविमरीसं स्यादविहसं च दुग्धमवेः ॥१५४॥
 दासेरकः क्रमेलक उष्ट्रो मयखणकरभशंखलकाः ।
 बालेयश्चक्रीवान् खरगर्भरासभाश्च तुल्यार्थाः ॥१५५॥
 कौलेयकः सारमेयो भषणः श्वा च कुर्कुरः ।
 शुनको मृगदंशश्च बुधैः शालावृको मतः ॥१५६॥
 मृगव्ये कुशलः श्वा च विश्वकदुरिति स्मृतः ।
 अलर्को रोगितो ज्ञेयः शुनकी सरमोच्यते ॥१५७॥
 पशूनां षट्संख्यायां षड्विंशं स्मर्यते बुधैः ।
 द्वित्वे च गोयुगं तेषां नामोच्चारणपूर्वकं ॥१५८॥
 नीवृज्जनपदो देश उपवर्तनमिष्यते ।
 जनो लोकः प्रजा प्रोक्ता विषयो ग्रामसंख्यया ॥१५९॥
 पत्तनं स्यादधिष्ठानं निगमः पुष्टभेदनं ।
 नगरं नगरी द्रुगः स्थानीयं पूः पुरी पुरं ॥१६०॥

स्कंधावार इति प्राज्ञै राजधानी निगद्यते ।

शाखानगरमाख्यातं तथोपनगरं बुधैः ॥१३१॥

विदेहा मिथिला प्रोक्ता काशिर्वाराणसी स्मृता ।

अवंत्युज्जयिनी ज्ञेया कन्यकुब्जा महोदया ॥१३२॥

हस्तिनाखः परिकूटं च कथ्यते गोपुरं पुरद्वारं ।

वप्रं शालं प्राकारमादुरररं कपाटं च ॥१३३॥

प्रतोली विशिखा रथ्या मुखं निःसरणं स्मृतं ।

शृंगाटकः पथां श्लेषः संस्थानं तु चतुष्पथं ॥१३४॥

गृहभूमिस्तु वास्तुः स्याद्वाट आवेष्टको वृत्तिः ।

गृहस्थानं स्मृतं राज्ञामुपकार्योपकारिका ॥१३५॥

आवासावसथं गृहं च भवनं स्थानं निशांतं कुलं

संस्त्यायो निलयो निकाय्यमुज्जं गेहं कुटं मंदिरं ।

धिष्ण्यं धाम निकेतनं च सदनं पस्त्यं च वास्तु क्षयः

शाला वेष्म निवेशनोदवसिते प्रोक्ते च सद्यौकसी ॥१३६॥

शरणमगारं निवसनमालय एकार्थवाचकाः शब्दाः ।

अपवरकं गर्भगृहं संजवनं स्याच्चतुःशालं ॥१३७॥

गृहमिष्टकादिरचितं प्रासादो देवतानरेन्द्राणां ।

आयतनं देवानामन्येषां धनवतां हर्म्यं ॥१३८॥

सुधाधवलितं सौधं कुट्टिमं बडभूमिकं ।

इंद्रकोशस्तमगः स्याद्दृष्ट्यादालको मतः ॥१३९॥

पाकस्थानं रसवती कथ्यते तन्महानसं ।
 उशीति शयनस्थानं वासागारं विशारदाः ॥१४०॥
 आवेशनं शिल्पिशाला वाजिशाला तु मंडुरा ।
 पण्यविक्रयशाला स्यादापणो विपणिस्तथा ॥१४१॥
 कर्मशाला च काव्यणामन्वासनमुदाकृतं ।
 प्रपा पानीयशाला स्यात्सत्तशाला प्रतिश्रयः ॥१४२॥
 उपग्र आश्रयः प्रोक्तो मुनीनां स्थानमाश्रमः ।
 मठश्च व्रतिनां स्थानं मंडपः स्याज्जनाश्रयः ॥१४३॥
 वैष्णवैकदेशः प्रघणः प्रघाणः स्यादलिंदकः ।
 अजिरं प्रांगणं प्रोक्तं वेदिका च वितर्दिका ॥१४४॥
 द्वार्द्वारं बल्लतं ज्ञेयमर्गला परिघः स्मृतः ।
 उत्तरंगं मतं तिर्यक् द्वारस्योपरि दारु यत् ॥१४५॥
 बुधैर्वदनमाला तु तोरणं परिकीर्त्यते ।
 आरोहणं स्यात्सोपानं निःश्रेणिरधिरोहिणी ॥१४६॥
 गृहावग्रहणी प्रोक्ता देहली तु मनीषिभिः ।
 संमार्जनी वर्धनी स्यात्संकरो ऽवकरः स्मृतः ॥१४७॥
 आच्छादनं स्याद्वलभी गृहाणां गोपानसी दारु च वक्रसंस्थं ।
 नीत्रं वलीकं पटलांतमाहुः कपोतपाली च
 विटंकसंज्ञा ॥१४८॥
 वातायनो गवाक्षश्च जालकं जालमुच्यते ।

कक्षांतरं प्रकोष्ठं च चंद्रशाला शिरोगृहं ॥१४९॥
 स्वस्तिको वर्धमानश्च नन्दावर्तादयस्तथा ।
 विच्छेदकविशेषाः स्युरमी भूपतिवेश्मनां ॥१५०॥
 परिवारः परिकरः परिस्पंदः परिग्रहः ।
 तथोपकरणं प्रोक्तं परिवर्हः परिच्छदः ॥१५१॥
 पर्यंकः शयनं शय्या तल्पं च तलिनं स्मृतं ।
 अपाश्रयस्तु विद्वद्भिः कथ्यते मत्तवारणाः ॥१५२॥
 प्रवेण्यास्तरणं वर्णः परिस्तोमः कुथः कुथा ।
 नवतं चेति तुल्यार्थाः प्रच्छदश्चोत्तरच्छदः ॥१५३॥
 अपटी कांडपटः स्यात्प्रतिसीरा जवनिका तिरस्करिणी ।
 उच्छीर्षकमुपधानं धीरैरुपवर्हमाख्यातं ॥१५४॥
 चंद्रोदयो वितानं स्याडुल्लोचः कदकस्तथा ।
 व्यंजनं तालवृत्तं च विष्टरः पीठमासनं ॥१५५॥
 वेत्रासनं तथासंदी कंकतं केशमार्जनं ।
 पाडुकानुपदीना स्याडुपानत्पादरक्षणं ॥१५६॥
 दर्वी तर्हश्च खजिका कथ्यते दारुहस्तकः ।
 पेठां वदन्ति मंजूषां कुशूलं धान्यकोष्ठकं ॥१५७॥
 अंबरीषो भवेद्भाष्ट्रः कंडुः स्वेदनिका स्मृता ।
 चुल्ल्यश्मंतकमुद्गमानं स्मृताधिभ्रयणी बुधैः ॥१५८॥
 अंगारशकटीं प्रादुर्हसंतीं च हसंतिकां ।

उखा स्थाली चरुः कुंभी पिठरं कुंडमुच्यते ॥१५१॥
 कटाहः कर्परो ज्ञेयो भृंगारः कनकालुका ।
 शालाजिरो वर्धमानः शरावः स्मर्यते बुधैः ॥१६०॥
 कोशिका मल्लिका प्रोक्ता पिधानं स्यादुदंचनं ।
 घटः करीरः कलशः कुटः कुंभो निपः स्मृतः ॥१६१॥
 कर्करी करकः प्रोक्तो वर्धनी च गलंतिका ।
 गर्गरी मंथनी प्रोक्ता मणिकः स्यादल्लिंजरः ॥१६२॥
 धान्याल्लमारनालं संधानं कांजिकं च सक्वैरीरं ।
 अभिषवमवंतिसोमं तुषोदकं शुक्तमिच्छंति ॥१६३॥
 अंधः कूरं भक्तं दिदीविरत्रं तथौदनो भिस्सा ।
 अशनं स्यादाहारः पूपापूपौ च पूपालिका ॥१६४॥
 यवागूरुष्णिका आणा तरला च विलेपिका ।
 क्षैरेयी पायसं प्रोक्तं परमान्नं च सूरिभिः ॥१६५॥
 मिष्टान्नं व्यंजनं ज्ञेयं वेषवार उपस्करः ।
 दधिमंडो भवेन्मस्तु कर्भो दधिसक्तवः ॥१६६॥
 दाधिकं संस्कृतं दध्ना सार्षिणं सार्षिणा स्मृतं ।
 लवणोदकसंसिद्धमुदलावणिकं मतं ॥१६७॥
 अंगारेषु विपक्षं मांसं भूतिर्भट्टकं भृष्टं ।
 उल्लयमुखासंसिद्धं शूले शूल्यं भट्टित्रं च ॥१६८॥
 किलाठः कूर्चिकां चेति क्षीरस्य विकृती उभे ।

फाणितविकृतिर्गौडी मत्स्यंडी खंडशर्कराः ॥१६६॥

वल्ग्वनमभ्यवहारः प्रत्यवसानं च जेमनं जग्धिः ।

खादनमशनं भक्षणामाहारो भोजनं स्वदनं ॥१७०॥

पर्याप्तमुपसंपन्नं तृप्तिः सौहित्यमुच्यते ।

विघसो भुक्तशेषं स्याद्भुक्तोच्छिष्टं तु फेलिका ॥१७१॥

अमत्रं भाजनं पात्रं स्थालं तुल्यार्थमिष्यते ।

गल्वर्कश्चानुतर्षश्च चषकः सरकः स्मृतः ॥१७२॥

आपानं पानगोष्ठी स्यात्सपीतिः सहपानकं ।

उपदंशावदंशौ च चक्षणां संप्रचक्षते ॥१७३॥

मध्वासवः शीधु सुरा प्रसन्ना परिसुता स्यान्मदिरा मदिष्ठा ।

कादंबरी स्वाडुरसा च शुंडा गंधोत्तमा माधवकश्च

दाला ॥१७४॥

कल्यं कम्प्यं तथा मद्यं मैरेयं कापिशायनं ।

माधीकमासवः प्रोक्तः परिसुद्धारुणी मधु ॥१७५॥

मनुष्यो मानुषो मर्त्यो मनुजो मानवो नरः ।

पुमान्पंचजनो ना च पुरुषः पूरुषश्च विद् ॥१७६॥

धीरो धीमान् लब्धवर्णो विपश्चित्

वृद्धो विद्वान् प्राप्तद्वयो ऽभिद्वयः ।

सूरिः प्राज्ञः पंडितः सन्मनीषी

ज्ञो दोषज्ञः कोविदः स्यात्प्रबुद्धः ॥१७७॥

बुधः सुधीः कृती कृष्टिः कविर्व्यक्तो विशारदः ।
 विचक्षणाश्च मेधावी संख्यावान्मतिमान्मतः ॥१७८॥
 प्रेक्षा प्रज्ञा प्रतिभा धीर्धिषणा शेमुषी मनीषा च ।
 बुद्धिर्मतिश्च मेधा संख्या संवित्तिरुपलब्धिः ॥१७९॥
 चतुरः स्यात्क्षेत्रज्ञः कृतहस्तः कृतमुखश्च कृतकर्मा ।
 दक्षः कुशलो ऽभिज्ञो निष्णातः शिक्षितः प्रवीणश्च ॥१८०॥
 वैधेयो बालिशो बालो जडो जाल्मो यथोद्भूतः ।
 मूढो मंदो विवर्णश्च मूर्खः स्यान्मातृशासितः ॥१८१॥
 अर्वाणमणकमपसदमवमवच्यं निकृष्टमपकृष्टं ।
 अधमं चेलं कांडं खेढं पापं च रेफसं प्रादुः ॥१८२॥
 ऐकागारिकतस्करदस्युप्रतिरोधकाः परास्कंदी ।
 चौरो मलिह्वचः स्यात्परिमोषी पारिपथिकः स्तेनः ॥१८३॥
 पश्यतो यो दुरत्यर्थं स चौरः पश्यतो दुरः ।
 द्रव्यं ह्यपहृतं लोप्त्रं स्तेयं चौर्यमिति स्मृतं ॥१८४॥
 पाठश्चरः पठचौरो बडो नडश्च संयतः ।
 क्षेमं करो रिष्टतातिः शिवतातिः शिवंकरः ॥१८५॥
 परवांस्तु पराधीनो निघ्नः परवशस्तथा ।
 परतंत्रः परायत्तः परच्छंदश्च गृह्यकः ॥१८६॥
 कठोरः कठिनः क्रूरः ककाखरः कर्कशो दृढः ।
 उच्यते बहुलः स्थूलः पीनः पीवा च पीवरः ॥१८७॥

अर्यः परिवृढः स्वामी प्रभुनेता च नायकः ।
 अधिभूरधिपः प्रोक्तो ह्यधीशो ऽधिपतिस्तथा ॥१७८॥
 तपस्वी संयतः शान्तो मुनिर्लिङ्गी यतिर्व्रती ।
 रजोहरणधारी च श्वेतवासाः सितांबरः ॥१७९॥
 नग्राहो दिग्वासाः क्षपणः श्रमणश्च जीवको जैनः ।
 आजीवो मलधारी निर्यष्टः कथ्यते सद्भिः ॥१८०॥
 दुर्जनः पिशुनः क्षुद्रो नीचः कर्णेजपः खलः ।
 दोषग्राही पुरोभागी द्वित्रिहो मत्सरी मतः ॥१८१॥
 कदर्यहीनकीनाशकिंपचागमितंपचाः ।
 कृपणक्षुल्लकक्लीवक्षुद्रा एकार्थवाचकाः ॥१८२॥
 क्षुद्रदरिद्राकिंचनदुर्विधदुःस्थाश्च दुर्गताः प्रोक्ताः ।
 इतरप्राकृतपामरपृथग्जना वर्वराश्च तुल्यार्थाः ॥१८३॥
 दांडाजिनिकः कुहकः कार्पटिको जालिकश्च कौसृतिकः ।
 धूर्तो व्यंसक उक्तो मायावी मायिको मायी ॥१८४॥
 आद्यूनः स्यादौदरिको भक्तको घस्मरो ऽद्भरः ।
 तमसेचनकं प्राहुस्तृप्तिर्यस्य न जायते ॥१८५॥
 परान्नः परपिंडादः परजातः परैधितः ।
 सर्वान्नीनः सर्वभक्षो मांसादी शौष्कलः स्मृतः ॥१८६॥
 उच्यते प्रवणाः प्रहस्तत्परश्च परायणाः ।
 व्युत्पन्नः प्रहृतः क्षुणाः संस्कृतश्च निगद्यते ॥१८७॥

लोलुभं लोलुपं लोलं लालसं लंपटं विडुः ।
 प्रतूर्णस्वरितस्तूर्ण उत्सुकः प्रसृतः स्मृतः ॥ ११६७ ॥
 शूरो वीरश्च विक्रांतो भट्टश्चार्भटो भवेत् ।
 दारितश्चकितो भीतस्त्रस्तो भीरुश्च कातरः ॥ ११६८ ॥
 क्षुभितः शंकितश्चेति नातिनानार्थवाचकाः ।
 महोत्साहो महोद्योगो महेच्छः स्यान्महामनाः ॥ ११६९ ॥
 उदात्तश्च तथोदीर्णो महात्मोदार उच्यते ।
 आढः समृद्धो धनवानिन ईशो धनीश्चरः ॥ ११७० ॥
 अभ्यागारिकमिच्छंति कुटुंबव्यापृतं जनाः ।
 पांथो ऽधगो ऽधनीनः स्यादधन्यः पथिकस्तथा ॥ ११७१ ॥
 जंघालो जवनो वेगी पाथेयं शंबलं स्मृतं ।
 आवेशिकः प्राधुणक आगंतुरतिथिः स्मृतः ॥ ११७२ ॥
 आतिथेयं तथातिथ्यमातिथेयी च कथ्यते ।
 अर्थी मार्गणकः प्रोक्तो याचकश्च वनीपकः ॥ ११७३ ॥
 अध्येषणैषणा याच्ना याचना प्रार्थना स्मृता ।
 क्षुद्धान्बुभुक्षितः प्सातो जिघत्सुः क्षुधितस्तथा ॥ ११७४ ॥
 अशनाया बुभुक्षा प्सा जिघत्साक्षुक्षुधाः समाः ।
 कोपनः क्रोधनः क्रोधी रोषणः स्यादमर्षणः ॥ ११७५ ॥
 कोपः क्रोधस्तथामर्षो रोषः प्रतिघ उच्यते ।
 तृषितस्तर्षितः प्रोक्तः पिपासुश्च पिपासितः ॥ ११७६ ॥

उदन्या तर्षतृत्तृणापिपासाश्च समाः स्मृताः ।
 तृणको गर्धनो गृध्रुर्लिप्सुर्लुब्धो ऽभिलाषुकः ॥१०८॥
 तृणाभिलाषो लिप्साशा धनाया गर्धनोच्यते ।
 अधरो हीनवादी स्यात्प्रसक्तः प्रसृतः स्मृतः ॥१०९॥
 दासो दासेरकश्चेष्टो भुजिष्यः किंकरो मतः ।
 श्लक्ष्णो मधुरवाक् प्रोक्तः स्थूललक्षो बहुव्ययी ॥११०॥
 प्रियवाग्दानशीलश्च वदान्यः परिकीर्तितः ।
 भवेदक्षिगतो द्वेष्यः प्रणाय्यो ऽसंमतो मतः ॥१११॥
 चक्षुष्यः सुभगो ज्ञेयो वल्लभो दयितः प्रियः ।
 गेहेनर्दी गेहेशूरः पिंडीशूरश्च कथ्यते ॥११२॥
 स्थानस्थो यो परान् द्वेष्टि गोष्ठश्च तं विडुर्बुधाः ।
 असौ पंचजनीनः स्याद्यो भांडादिरतो नरः ॥११३॥
 वैरंगिको विरागाहो धनवानस्तिमान्मतः ।
 प्रेष्यः प्रोक्तः परिस्कंदः कर्मशूरश्च कर्मठः ॥११४॥
 अलंकर्माणा इत्युक्तः कर्मशीलस्तु यः पुमान् ।
 उतालस्त्वरितो ज्ञेयो विश्रब्धः स्थिर उच्यते ॥११५॥
 तीक्ष्णोपायेन यो ऽन्विच्छेत्स आयःशूलिको मतः ।
 अहंतुदः स्याद्वथको विघातो धृष्ट उच्यते ॥११६॥
 शरार्घ्यातको हिंस्रो नृशंसः क्रूरकर्मकृत् ।
 साधुः सज्जन आर्यः स्याद्द्रुमेधी गृहाधिपः ॥११७॥

कुशाग्रीयमतिः प्रोक्तः सूक्ष्मदर्शी च यः पुमान् ।
 चिद्रूपः स्यात्सहृदयः सहस्तः शिक्षितायुधः ॥११७॥
 समुखः स खलु प्रोक्तो यो वक्ति प्रतिभान्वितः ।
 नीलीरागः स विज्ञेयः स्थिरप्रेमा च यः पुमान् ॥११८॥
 क्षणमात्रानुरागी च हरिद्राराग उच्यते ।
 शाली श्रेयानधृष्टौ च प्रोक्तौ शालीनशारदौ ॥११९॥
 द्वारार्थानर्थसंदर्शी दीर्घदृष्टिः प्रकीर्तितः ।
 प्रत्युत्पन्नमतिर्ज्ञेयस्तत्कालोत्पन्नधीर्नरः ॥१२०॥
 यद्भविष्यो दैवपरो यद्वदः स्यादनुत्तरः ।
 अज्ञो मातृमुखः प्रोक्तो दुर्मुखो मुखरः स्मृतः ॥१२१॥
 कद्वदो गर्हवादी स्यात्कट्टरः कुत्सितो भवेत् ।
 प्रकांडोद्दो प्रशंसायामाक्षेपे दूतकः स्मृतः ॥१२२॥
 अहंयुः स्यादहंकारी शुभंयुः शुभसंयुतः ।
 यथाकामी स्वरुचिः स्यात्स्वच्छंदो निर्वग्रहः ॥१२३॥
 अन्वेष्टानुपदी प्रोक्तः प्रतिभूर्लघुकः स्मृतः ।
 रोगाडन्मुक्त उल्लासः कल्यो वार्तो निरामयः ॥१२४॥
 जैवातृकः स्यादायुष्मान् बलवानंसलो मतः ।
 जाबालः स्यादजाजीवः कम्पः कामी च कामुकः ॥१२५॥
 वेश्यापतिर्भुजंगः स्याद्विहः पल्लवकः स्मृतः ।
 विहस्तो व्याकुलः प्रोक्तः कुंठो मंदः क्रियासु यः ॥१२६॥

क्रियावान् कर्मसूक्ष्मो दीर्घसूत्रो जडक्रियः ।
 निकृतो विप्रलब्धः स्यात्समुन्नद्धो ऽतिगर्वितः ॥१३८॥
 प्रतीक्ष्यः कथ्यते पूज्यः पूजितो ऽपचितो भवेत् ।
 ईर्ष्यालुः कुहनः प्रोक्तो जारो ह्युपपत्तिः स्मृतः ॥१३९॥
 सरलो दक्षिणो ज्ञेयो विदग्धश्चेक उच्यते ।
 उत्पश्यमुन्मुखं विद्यात् न्युब्जं विद्यादधोमुखं ॥१४०॥
 आसीन उपविष्टः स्याद्दूर्ध्व उर्ध्वदमः स्थितः ।
 क्षीवो मत्तः क्षमः शक्तः प्रगल्भः प्रौढ उच्यते ।
 उत्क उत्कंठितः प्रोक्तो विल्लवो विह्वलः स्मृतः ॥१४१॥
 अलसः शीतको मंदो जडो जिह्वश्च मंथरः ।
 पोगंडो विकलांगः स्याल्लोहलो ऽव्यक्तवाग्भवेत् ॥१४२॥
 कितवः स्यात् द्यूतकारो द्यूतमक्षवती भवेत् ।
 अक्षो दुरोदरं प्रोक्तं सभिको द्यूतकारकः ॥१४३॥
 परीक्षकः कारणिको गृह्यः पक्ष उदाहृतः ।
 अभिजातः कुलीनः स्यात्कुचरः कुटिलाशयः ॥१४४॥
 निषादिनो गजारोहा अश्वारोहास्तु सादिनः ।
 रथिनः स्यंदनारोहा नावारोहास्तु नाविकाः ॥१४५॥
 ब्राह्मणो वाडवो विप्रो भूमिदेवो द्विजोत्तमः ।
 अग्रजन्मा द्विजन्मा च षड्र्मा सोमपा द्विजः ॥१४६॥
 ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यस्त्रयो वर्णा द्विजातयः ।

शूद्रस्तुरीयवर्णः स्यात्तद्भेदास्वंत्यजाः स्मृताः ॥१३७॥
 ब्रह्मचार्यादयो वेदे प्रोक्ताश्चत्वार आश्रमाः ।
 शूद्रो ऽगृहस्थ एव स्यात्तत्रियो न यतिर्भवेत् ॥१३८॥
 ब्रह्मचारी भवेद्वर्णी गृहस्थः स्नातकस्तथा ।
 वैखानसो वानप्रस्थः कर्मसंन्यासिको यतिः ॥१३९॥
 अनूचानः सर्ववेदः श्रोत्रियश्छांदसो मतः ।
 प्राच्यातात्पितुरुत्पन्न आमुष्यायण इष्यते ॥१४०॥
 अन्ववायो ऽन्वयो वंशो गोत्रं चाभिजनः कुलं ।
 चरित्रं चरितं शीलं चारित्रं च समं स्मृतं ॥१४१॥
 वृत्ताध्ययनसंपत्तिरिष्यते ब्रह्मवर्चसं ।
 ब्रह्मचर्यं बुधाः प्राहुः समस्तेन्द्रियसंयमं ॥१४२॥
 संज्ञेय उपसंग्राह्यो यो ऽभिवाद्यो यथाविधि ।
 उपसंग्रहणं चापि प्राहुः संतो ऽभिवादनं ॥१४३॥
 निवृत्तेन्द्रियलौल्यस्तु श्रान्तः शान्तश्च कथ्यते ।
 तपःक्लेशसहो दांतो ह्यंतर्वाणिश्च शास्त्रवित् ॥१४४॥
 अध्यापक उपाध्यायो व्याख्या विवरणं स्मृतं ।
 शिष्यांतेवासिनौ ह्यत्तः शैक्षः प्राथमकलिपकः ॥१४५॥
 विश्वो ऽन्तरायः प्रत्यूहो व्यवयश्च प्रकीर्तितः ।
 साकल्यवचनं प्राज्ञैः पारायणमुदाहृतं ॥१४६॥
 आम्नायः संप्रदायः स्यात्पारंपर्यं गुरुक्रमः ।

प्रयतः स्यादनुच्छिष्टः संशितश्च सुनिश्चितः ॥१४७॥
 सांवत्सरो ज्योतिषिको ज्ञानी मौढूर्तिकस्तथा ।
 कार्त्तातिकस्तु दैवज्ञ आदेशी गणकः स्मृतः ॥१४८॥
 ब्राह्म्यः संस्कारहीनः स्याद्वकीर्णी क्षतव्रतः ।
 शिश्चिदानोऽराचारस्त्यक्ताग्निर्वीरहाद्विजः ॥१४९॥
 धर्मधजो लिंगवृत्तिरस्वाध्यायो निराकृतिः ।
 शस्त्राजीवः कांडस्पृष्टो ब्रह्मबंधुर्द्विजो ऽधमः ॥१५०॥
 जातिमात्रोपजीवी च कथ्यते ब्राह्मणब्रुवः ।
 अब्रह्मण्यमवध्यं स्यात् ब्रह्मण्यं ब्रह्मणे द्दितं ॥१५१॥
 उपवीतं ब्रह्मसूत्रं प्रक्षिप्तं दाक्षिणे करे ।
 प्राचीनावीतमन्यस्मिन्निवीतं कंठलंबितं ॥१५२॥
 आचमनमुपस्पर्शनमाप्लवनं स्नानमिष्यते सवनं ।
 निर्णितं प्रक्षालितमाकुधौतं च तुल्यार्थं ॥१५३॥
 पाराशरी व्रती भिक्षुर्मस्करी पारिरक्षिकः ।
 परिव्राजिकस्तपस्वी कर्मही तापसः स्मृतः ॥१५४॥
 वैकक्षमुत्तरासंगः प्रोक्ता वृद्धतिका तथा ।
 पर्यस्तिका परिकरः पर्यकश्चेति कथ्यते ॥१५५॥
 कक्षापटः स्यात्कौपीनं कुंडिका च कमंडलुः ।
 आषाढो व्रतिनां दंडो व्रतिनामासनं वृषी ॥१५६॥
 ऋषिस्त्रिकालदर्शी स्यान्मुनिर्वाचंयमो मतः ।

प्राचेतसस्तु वाल्मीकिमैत्रावरुण उच्यते ॥१५७॥
 उक्तो ऽगस्तिरगस्त्यो लोपामुद्रापतिश्च घटयोनिः ।
 सात्यवतेयः पाराशर्यो द्वैपायनो व्यासः ॥१५८॥
 यागो यज्ञः क्रतुः स्तोमः सप्ततंतुर्मखो ऽध्वरः ।
 वितानं संस्तरौ बर्हिः सवः सत्तं च कथ्यते ॥१५९॥
 निर्मथकाष्ठमरणिः प्रणीतो ऽग्निश्च संस्कृतः ।
 वेदी परिष्कृता भूमिः पात्रमुक्तं सुगादिकं ॥१६०॥
 दृढ्यपाकश्चरुः प्रोक्तः संनाय्यं दृढिरुच्यते ।
 शृते क्षीरे दधि क्षिप्तमामिक्षा कथ्यते बुधैः ॥१६१॥
 उपाकृतस्तु विज्ञेयो मंत्रेण प्रोक्षितः पशुः ।
 हुतं वषट्कृतं ज्ञेयं यज्ञांतो ऽवभृथः स्मृतः ॥१६२॥
 वृहस्पतिसवेनेष्टं येनासौ स्थपतिर्भवेत् ।
 सर्ववेदास्तु विज्ञेयो दत्तसर्वस्वदक्षिणः ॥१६३॥
 विश्राणनं विहापितमंदृतिरपवर्जनं वितरणं च ।
 निर्वपणं च स्पर्शनमुत्सर्गः स्यात्प्रदेशनं दानं ॥१६४॥
 यष्टा च यज्ञमानः स्यादादेष्टा दीक्षितो व्रती ।
 इज्याशीलो यायजूको यज्वा स्यादासुतीवलः ॥१६५॥
 राजा राजन्यो राह प्रजापतिः क्षत्रियो नृपः क्षत्रं ।
 मूर्ध्नाभिषिक्तभूपतिपार्थिवनरदेवलोकपालाः स्युः ॥१६६॥
 येनेष्टं राजसूयेन स सम्राट् परिकीर्तितः ।

चक्रवर्ती सार्वभौमो मध्यमो मंडलेश्वरः ॥१६७॥

आतपत्रं भवेच्छत्रं चामरं तु प्रकीर्णकं ।

द्वैमं सिंहासनं राज्ञां स्मृतं भद्रासनं बुधैः ॥१६८॥

द्वाःस्थो दौवारिकः क्षत्ता दंडी वेत्रधरस्तथा ।

उत्सारको द्वारपालः प्रतीहारो बुधैः स्मृतः ॥१६९॥

अपसर्पश्चरश्चरः प्रणिधिर्गूढपूरुषः ।

यथार्थवर्णो मंत्रज्ञः स्पृशो हेरक उच्यते ॥१७०॥

मंत्री बुद्धिसहायः स्यादमात्यः सचिवस्तथा ।

सौवस्तिक इति प्रोक्तः पुरोधाश्च पुरोहितः ॥१७१॥

महाप्राज्ञः प्रधानं स्यादध्यक्षो अधिकृतः स्मृतः ।

सौविदः सौविदल्लश्च स्यात्पत्यः कंचुकी मतः ॥१७२॥

मित्रं सखा वयस्यश्च सुहृत्स्निग्धश्च कथ्यते ।

अनुजीवी सहायः स्यात्सेवको अनुचरो अनुगः ॥१७३॥

प्राङ्निवाको उत्तदक् स्थेयो न्यायो उत्त इति कथ्यते ।

अंतःपुरेण्वधिकृतः स्मृतो अंतर्वेशिको नरः ॥१७४॥

क्लीवो वर्षधरः पठः पंडकश्च नपुंसकः ।

उभयव्यंजनं पोटा तृतीया प्रकृतिः स्मृता ॥१७५॥

आरात्तिकः सूपकारः सूदः स्यादल्लवस्तथा ।

पौरोगवस्तु विज्ञेयः सूदाध्यक्षो मनीषिभिः ॥१७६॥

वैद्यासिकः केलिकिलो बुधैर्वासंतिको मतः ।

परिहासो द्रवो नर्म केलिः क्रीडा च खेत्तनं ॥५७७॥
 रक्षिवर्गो ह्यनीकस्थः सेनानीर्वाहिनीपतिः ।
 अर्थागमो भवेदायो भागधेयो बलिः करः ॥५७८॥
 उपदा प्राभृतं प्रोक्तमुपग्राह्यमुपायनं ।
 लंचोत्कोचमुपादानमुपचारस्तथामिषं ॥५७९॥
 प्रबोधका मागधवंदिसूता वैतालिका मंगलपाठकाश्च ।
 अच्छोदनं स्यान्मृगया मृगव्यं पापार्द्धिराखेटक इत्यभिन्नं ॥५८०॥
 अर्वा गंधर्वो ऽश्वः सप्तिर्वाजी तुरंगमस्तुरगः ।
 ताद्वयो हरिस्तुरंगो युयुक्तो घोढको ह्यो वाहः ॥५८१॥
 गुणदेशकृतास्तेषां संज्ञाः स्युरनेकधा लोके ।
 कर्कः श्वेतः शोणो रक्तो ह्येवमश्च कृष्णवर्णो ऽश्वः ॥५८२॥
 मल्लिकाक्षः सितैर्नेत्रैः कृष्णैरिन्द्रायुधो मतः ।
 श्रीवृक्षकी स विज्ञेयः श्रीवृक्षो यस्य लाङ्घनं ॥५८३॥
 आजानेयाः कुलीनाः स्युः पारसीका वनायुजाः ।
 कांबोजा वाल्हिकाः प्रोक्ताः सैधवाः सिंधुपारजाः ॥५८४॥
 शूलको दुर्विनीतो ऽश्वः पोतः प्रोक्तः किशोरकः ।
 अर्वती वडवा वामी प्रसूता वाजिनी स्मृता ॥५८५॥
 लूनं पुच्छं तु लांगूलं वालहस्तश्च वालधिः ।
 प्रोथ इत्युच्यते घोणा मध्यं कष्यं खुरः शफः ॥५८६॥
 पर्याणं स्यात्पल्लयनं खलीनं कविकं स्मृतं ।

चर्मदंडः कशा प्रोक्ता वल्गारश्मिकुशाः स्मृताः ॥१८७॥
 रंहस्तरः स्यदः स्यात्प्रसरो वेगो रयो जवो वाजः ।
 पांशुः क्षोदो रेणुश्चूर्णं धूली रजश्च तुल्यार्थाः ॥१८८॥
 अनः शतांगः शकटः स्यंदनः कथ्यते रथः ।
 मंत्री कंबलवाह्यस्तु कूवरी च निगद्यते ॥१८९॥
 योग्यार्थो वैनयिको ह्यध्वन्यः पारियानिकः ।
 कर्णिरथः प्रवह्णं उयनं चेति कथ्यते ॥१९०॥
 देवतार्थो देवरथो युद्धार्थः सांपरायिकः ।
 क्रीडारथः पुष्परथो जेता जैत्ररथः स्मृतः ॥१९१॥
 चक्रं रथांगमाख्यातं कूवरं च युगंधरं ।
 चक्रधारा प्राधिर्नेमिर्नाभिश्चक्रस्य पिंडिका ॥१९२॥
 अपस्करो रथांगः स्यादणिरक्षायकीलिका ।
 नियंता प्राजिता क्षत्ता दक्षिणस्थश्च सारथिः ॥१९३॥
 सव्येष्टः कथ्यते सूतो वज्रथं रथगोपनं ।
 वाहनं धोरणं युग्यं यानं पत्रमिति स्मृतं ॥१९४॥
 शिविका याप्ययानं स्याद्वेसरो ऽश्वतरो मतः ।
 पदातपत्तिपादातपदातिकपदातयः ।
 पद्मश्च पद्मश्चेति कथ्यंते पादचारिणः ॥१९५॥
 हृष्यं स्थूलं पटकुटी गुणलयनी केणिका च निर्दिष्टा ।
 ध्रुवकः शिवकः शंकुः पुष्पलकः कीलकः प्रोक्तः ॥१९६॥

यात्रा प्रयाणं प्रस्थानं निवेशः शिविरं स्मृतं ।

अवस्कंदः प्रपातश्च सौप्तिकं च निगद्यते ॥११७॥

संग्रामः समितिः समिच्च समरं संख्यं समीकं रणं

युद्धं युत्प्रधनं मृधं समुदयः संयत्कलितः संयुगं ।

द्वंद्वायोधनसंप्रहारकलहाक्रंदाह्वाभ्यागमाः

संस्फोटप्रविदारणप्रहरणानीकाजयः संगरः ॥११८॥

संपरायः समाघातः प्रघातश्च समाह्वयः ।

जन्यं स्यादभिसंपातः संमर्दो विग्रहस्तथा ॥११९॥

अभियातिररातिरमित्ररिपू प्रातिपक्षविपक्षविरोध्यरयः ।

अहितो ऽसहनश्च जिघांसुरिति प्रथिताः परिपंथिपरा

सुहृदः ॥३००॥

प्रत्यर्था पर्यवस्थाता द्वेषी वैरी च शात्रवः ।

शत्रुः सपत्नी आतृव्यः प्रत्यनीको द्विषन्मतः ॥३०१॥

पृतना सेना धजिनी पताकिनी वाहिनी बलं सैन्यं ।

चक्रं चमूर्वत्रथिन्यनीकिनी स्यादनीकं च ॥३०२॥

वैजयंती पताका च केतुः स्यात्केतनं ध्वजः ।

अस्योच्चूलावचूलाख्यावूर्धाधोमुखकूर्चकौ ॥३०३॥

संनाहः कवचं वर्म तनुत्राणामुरश्कदः ।

जगरः कंकटो माठी दंशनं जालिका स्मृता ॥३०४॥

खेटकं फलकं चर्म प्रोक्तमावरणं बुधैः ।

वर्मितः स्यात्कवचितः संनद्धो दंशितस्तथा ॥३०५॥

सर्वाभिसारमिच्छन्ति सर्वसंनद्धनं बुधाः ।

यत्सेनयाभिनिर्घाणं स्मृतं तदभिषेणनं ॥३०६॥

हेतिः शस्त्रं प्रहरणमायुधमस्त्रं चतुर्विधं तच्च ।

मुक्तामुक्तममुक्तं करमुक्तं यंत्रमुक्तं च ॥३०७॥

शक्त्यादि पाणिमुक्तं स्यादमुक्तं क्षुरिकादिकं ।

मुक्तमुक्तं तु यद्यादि यंत्रमुक्तं शरादिकं ॥३०८॥

अस्त्रं धनुरिष्वासं कोदंडं धन्व कार्मुकं चापं ।

बाणासनं हुणा स्यान्मौर्वी ज्या सिंजिनी गुणो जीवा ॥३०९॥

तूणीरमुपासंगस्तूणं तूणी निषंग इषुधिश्च ।

बाणाश्रयः कलापः कार्मुककोटिर्भवेदृनिः ॥३१०॥

कंकपत्तशर्मार्गणबाणाश्चित्रपुंखविशिखेषुकलंबाः ।

सायकप्रदरकांडपृषत्काः पत्तिणः खगशिलीमुखरोपाः ॥३११॥

सवार्यसस्तु बाणः प्रद्वेडन एषणश्च नाराचः ।

तीरीतद्वलदंडासनादयः कांडभेदाः स्युः ॥३१२॥

पत्तपाली भवेद्वाजः कर्तरी पुंख उच्यते ।

वेध्यं लक्ष्यं शरव्यं च निमित्तं च समं विदुः ॥३१३॥

अर्धचंद्रक्षुरप्रादि धारायं मुखमुच्यते ।

आरायं तु मुखं तेषां पुष्पपत्तादिभेदतः ॥३१४॥

बाणमुक्तिर्व्यवच्छेदो दीप्तिर्वेगस्य तीव्रता ।

अभ्यासः कथ्यते योग्या श्रमस्थानं खलूरिका ॥३१५॥
 लघुहस्तः शीघ्रवेधी कृतपुंखस्तु शिक्षितः ।
 स भवेत्पराडेपुर्णस्य लक्ष्याद्युतः खगः ॥३१६॥
 निस्त्रिंशः करत्नालः खड्गः कौक्षेयकः कृपाणः स्यात् ।
 रिष्टिरसिचंद्रहासौ तरवारिर्मंडलाग्रं च ॥३१७॥
 कोशः प्रत्याकारः खड्गपिधानं त्सर्भवेन्मुष्टिः ।
 असिपुत्रिकासिधेनुः क्षुरिका पत्त्रं च शस्त्रिका ज्ञेया ॥३१८॥
 परश्वधः कुठारः स्यात्परशुः स्वधितिस्तथा ।
 निशातं निशितं धौतं तेजितं च समं स्मृतं ॥३१९॥
 प्रासो निगदितः कुंतो मुद्गरो दुघणः स्मृतः ।
 क्रकचं करपत्त्रं स्यात्परिधः परिघातनः ॥३२०॥
 यष्टिपट्टिसडुःस्फोटमुत्तंडीशंकुशक्तयः ।
 भिंदमालगदादंडचक्राद्याः शस्त्रज्ञातयः ॥३२१॥
 मारणं निशरणं निवर्हणं सूदनं निरसनं निशुंभनं ।
 घातनं प्रशमनं प्रमापणं वर्जनं विशसनं प्रवासनं ॥३२२॥
 निर्वापणनिर्वासनकदनव्यापादनानि तुल्यानि ।
 नियंत्रणमालंभः प्रमया हिंसा च संज्ञपनं ॥३२३॥
 नष्टो गृहीतदिक् प्रोक्तः कांक्षिणीको भयद्रुतः ।
 प्रस्कन्नः पतितो ज्ञेयो जितकाशी जिताह्वः ॥३२४॥
 शुद्धांतमवरोधश्च राज्ञो जंतः पुरमुच्यते ।

कृताभिषेका महिषी भट्टिन्य इतराः स्मृताः ॥३३५॥

रामा वामा वामनेत्रा पुरंधी

नारी भीरुर्भामिनी का मिनी च ।

योषा योषिद्वासिता वर्णिनी स्त्री

स्यात्सीमंतिन्यंगना सुंदरी च ॥३३६॥

अबला महिला ललना प्रभदा रमणी नितंबिनी वनिता ।

दयिता प्रतीपदर्शिन्युक्ता क ता वधूर्वशा युवतिः ॥३३७॥

कुमारी कथिता कन्या किंचित्प्रौढा सुवासिनी ।

वर्षा पतिंवरा प्रोक्ता नग्रा प्रोक्ता च कौटवी ॥३३८॥

अदृष्टरजसं नारीं नागिकां ब्रुवते बुधाः ।

वधूरी च चिरंटी च द्वितीयवयसौ स्त्रियौ ॥३३९॥

अर्धवृद्धा तु या नारी सा कात्यायनिका स्मृता ।

पुनर्भूद्दिधिषूः प्रोक्ता वृषस्यंती रतार्थिनी ॥३४०॥

पतिवली जीवत्पतिर्जीवतोका च जीवसूः ।

रक्षिता पतिपुत्राभ्यां निर्वीरेत्यभिधीयते ॥३४१॥

विश्वस्ता विधवा प्रोक्ता पुष्पह्रीना च निष्कला ।

अमणा भिक्षुकी मुंडा वयस्याली साखी स्मृता ॥३४२॥

अवीरुदक्या च रजस्वला स्यादात्रेयिका पुष्पवती च नारी ।

राका भवेज्जातरजास्तु कन्या नश्यत्प्रसूतिः कथिता च

भिंडुः ॥३४३॥

मुख्या नारी वरारोह्या वरस्त्री मत्तकाशिनी ।
 स्त्री विदग्धा च मत्ता च वाणिनीत्यभिधीयते ॥३३४॥
 दूपाजीवा, वेश्या गणिका पायांगना तथा क्षुद्रा ।
 राजकुलप्रतिबद्धा वारस्त्री वारंमुख्या च ॥३३५॥
 गाणिक्यं गणिकानां च समूहः कथ्यते बुधैः ।
 असिक्ल्यतः पुरप्रेष्या द्वती संचारिका स्मृता ॥३३६॥
 कुट्टिनी शंभली चुंदी सैरंधी गंधकारिका ।
 पोटा वोटा तथा चेटी दासी स्यात्कुट्टहारिका ॥३३७॥
 पांचालिका पुत्रिका स्यात्काष्ठदंतादिनिर्मिता ।
 स्मृता लेप्यमयी स्त्री तु बुधैरंजलिकारिका ॥३३८॥
 दाराः क्षेत्रं कलत्रं च भार्या सहचरी वधूः ।
 सधर्मचारिणी पत्नी ज्ञाया च गृहिणी गृह्याः ॥३३९॥
 उपयामः परिणयनं पाणियद्वणं विवाह उद्वाहः ।
 कुलब्रातिका कुलस्त्री पतिव्रता सुचरिता सती साध्वी ॥३४०॥
 पांशुला बंधुकी स्वैरिण्यसती पुंश्चलीबरी ।
 धर्षिणी कुलटा प्रोक्ता त्वविनीताभिसारिका ॥३४१॥
 कांतः स्यात्कमिता पतिर्वरयिता भर्ता च भोक्ता धवो
 रुच्याभीकवराभिकाश्च रमणः प्राणाधिनाथो ऽनुगः ।
 सृनुः संततिरात्मजश्च तनुजः पुत्रः प्रसूतिः सुत-
 स्तुक् तोकं तनयश्च नंदन इति प्राज्ञैरपत्यं स्मृतं ॥३४२॥

आपन्नसत्त्वा गुर्वी स्यादंतर्वली च गर्भिणी ।
 दोहदं दौहदं श्रद्धा लालसा च समाः स्मृताः ॥३४३॥
 सूतिमासो वैजननो गर्भो श्रूणा इति स्मृतः ।
 अरिष्टगृहमिच्छंति सूतिकाभवनं बुधाः ॥३४४॥
 विजाता च प्रजाता च प्रसूता स्त्री निगद्यते ।
 गर्भाशयो जरायुः स्यादुल्लवं च कललं स्मृतं ॥३४५॥
 कन्यापुत्रस्तु कानीनो नाटेरः स्यान्नटीसुतः ।
 बंधुको बंधुकीपुत्रो गोप्यो दासीसुतः स्मृतः ॥३४६॥
 बालः पाको ऽर्भको गर्भः पोतश्च पृथुकः शिशुः ।
 शावो डिंभश्च विज्ञेयो वटुर्माणवको मतः ॥३४७॥
 प्रवयाः स्थविरो वृद्धो यातयामश्च कथ्यते ।
 जरा तु विस्रसा प्रोक्ता दारकस्तरुणो युवा ॥३४८॥
 अंबा सवित्री जननी च माता वप्ता च तातो जनकः पिता च ।
 स्नुषा जनी पुत्रवधूर्वधूः स्यात्प्रजावती भ्रातृवधूः
 स्मृता च ॥३४९॥

दुहिता तनया पुत्री जामाती दुहितुःपतिः ।
 दौहित्रस्तत्सुतो नप्ता स च पौत्रश्च कथ्यते ॥३५०॥
 अग्रजः पूर्वजो ज्येष्ठः कनिष्ठो ऽवरजो ऽनुजः ।
 भ्रातृव्यो भ्रातृपुत्रः स्यात् भ्रात्रीयो भ्रातृजस्तथा ॥३५१॥
 धात्री स्यादुपमाता भगिनी जामिः स्वसा च विज्ञेया ।

तत्पुत्रः स्वस्त्रीयो जामेयो भागिनेयः स्यात् ॥३५२॥

समानोदर्यसोदर्यसगर्भाः सोदराः समाः ।

भ्रातृवर्गस्य या जाया यातरस्ताः परस्परं ॥३५३॥

आत्मीयः स्वजनो बंधुराप्तो ज्ञातिश्च बांधवः ।

सनाभयः सपिंडाश्च सगोत्राश्च समाः स्मृताः ॥३५४॥

तनुस्तनूः संहृन्ननं शरीरं कलेवरं विग्रहदेहकायाः ।

अंगं वपुर्वर्ष्म पुरं च पिंडं क्षेत्रं च गात्रं च घनश्च मूर्तिः ॥३५५॥

अंघ्रिः पादश्चरणः पाणिः शयपंचशाखकरहस्ताः ।

कामांकुशाः कररुहाः पुनर्नवाः पाणिजा नखा नखराः ॥३५६॥

कांचीपदं कलत्रं जघनं श्रोणी ककुब्धती ज्ञेया ।

आरोहश्च नितंबः कटी कटीरं त्रिकस्थानं ॥३५७॥

गुदः पायुरपानं स्यात्कटिप्रोथौ स्फिजौ पुतौ ।

कुकुंदरौ समाचष्टे जनो जघनकूपकौ ॥३५८॥

भगो योनिरूपस्थश्च वरांगं स्मरमंदिरं ।

शिश्नः शेफो ऽथ मेढ्रश्च तुल्ये मेहनशेफसी ॥३५९॥

जानुः स्यादक्षीवान् प्रसृता जंघा च घुंडको गुल्फः ।

ऊरुः सक्थि पिचंडं जठरोदरतुंदकुक्षिगर्भाः स्युः ॥३६०॥

अंगुल्यः करशाखाः कर्णः श्रोत्रं श्रुतिः श्रवः श्रवणं ।

ग्रीवा धमनिर्मन्या शिरोधरा कंधरा गलः कंठः ॥३६१॥

रेखात्रयांकिता ग्रीवा कंबुग्रीवेति कथ्यते ।

अवलग्नं विलग्नं च मध्यमं मध्यमुच्यते ॥३६३॥
 मुंडोत्तमांगमस्तकमौलिशिरःशीर्षमूर्धकानि स्युः ।
 तुंडं वदनं वक्त्रं लपनं मुखमास्यमाननं च समं ॥३६३॥
 दृग्दृष्टिनेत्रलोचनचक्षुर्नयनांबकेक्षणाक्षीणि ।
 अश्रूणि वाष्परोदननयनजलाश्रासुनामानि ॥३६४॥
 नयनोपांतमपांगः कर्नीनिका नयनमध्यतारा च ।
 कूर्पं भ्रुवोश्च मध्यं सूक्तं स्यादोष्ठपर्यंतः ॥३६५॥
 सिंधिनी नासिका नासा घ्राणा घोणा च कथ्यते ।
 रसज्ञा रसना जिह्वा तालु काकुदमुच्यते ॥३६६॥
 दोः प्रवेष्टो भुजो बाहुर्भुजा च स्मर्यते बुधैः ।
 गंडो गल्लतः कपोलश्च हनुस्तुल्यार्थवाचकाः ॥३६७॥
 मुष्को ऽंडं वृषणः कोशः संग्राहो मुष्टिरुच्यते ।
 जत्रु वक्षोसयोः संधिद्वरुसंधिश्च वंक्षणः ॥३६८॥
 रोम तनूरुहमुक्तं नयनगतं पद्म मुखगतं श्मश्रु ।
 अधरो दंतच्छद ओष्ठ उच्यते दंतवासश्च ॥३६९॥
 ओष्ठस्याधश्चिबुकं ललाटमलिकं भुजाग्रमंसं च ।
 कक्षां च बाहुमूलं घाटामवटुं कृकाटिकामाहुः ॥३७०॥
 उरसिजकुचवक्षोरुहपयोधराः स्तनसमाननामानि ।
 उक्ताः कुचमुखचूचुकवंतानि शिखा च तुल्यानि ॥३७१॥
 भुजमध्यमुरो वक्षो हृदयस्थानं च वत्समिच्छन्ति ।

एकार्थाः कथ्यन्ते दशनद्विजदंतरदरदनाः ॥३७५॥
 क्रोडमंकस्तथोत्संगः प्राग्भागो वपुषः स्मृतः ।
 पृष्ठं स्यात्पाश्चिमो भागः कटौ च कटिशीर्षकौ ॥३७६॥
 जीवस्थानं भवेन्मर्म पादाग्रं प्रपदं मतं ।
 सीमंतः कथ्यते स्त्रीणां केशमध्ये तु पद्मतिः ॥३७७॥
 केशाः शिरसिजमूर्ध्नकचचिकुरशिरोरुहाः स्मृता वालाः ।
 तद्वन्धविशेषाः स्युर्वेणीधम्मिल्लकुंतलकवर्यः ॥३७८॥
 हस्तः पक्षः पाशः केशेषु बहुत्ववाचकाः शब्दाः ।
 अलकं कुटिलाः केशा भ्रमरकमुक्तं ललाटस्थं ॥३७९॥
 बालानां तु शिखा प्रोक्ता काकपक्षः शिखंडिका ।
 पलितं पांडुराः केशा व्रतिनां तु जटा सटा ॥३८०॥
 मणिबंधः पाणिमूलं कफणिः कूर्परः स्मृतः ।
 तयोर्मध्यं प्रकोष्ठः स्यात्प्रकांडः कूर्परसयोः ॥३८१॥
 चेतश्चित्तं मनः स्वांतं हृदयं मानसं समं ।
 एकायनं तथैकाग्रमेकतानं च तद्रतं ॥३८२॥
 आधिस्तु मानसी पीडा वाङ्कितो ऽर्थो मनोरथः ।
 खमक्षामिन्द्रियं स्रोतो दृषीकं करणं स्मृतं ॥३८३॥
 मध्यांगुलीकूर्परयोर्मध्ये प्रामाणिकः करः ।
 बड्मुष्टिकरो रत्निररत्निः सकनिष्ठिकः ॥३८४॥
 संपिंडितांगुलिर्मुष्टिः प्रसृतिः कुंचितांगुलिः ।

प्रसारितांगुलिः पाणिः कथ्यते प्रतलस्तलः ॥३८५॥
 प्रादेशः स्वात्प्रेदेशिन्या तालो मध्यमया भवेत् ।
 गोकर्णो ऽनामया प्रोक्तो वितस्तिः स्यात्कनिष्ठया ॥३८६॥
 आकल्पो मंडनं वेषः प्रतिकर्म प्रसाधनं ।
 भूषणं स्यादलंकारो नेपथ्याभरणे तथा ॥३८७॥
 समालम्बनमिच्छंति चर्चां मार्ष्टि च सूरयः ।
 स्थासकं हस्तविंबं स्यात्परिष्कारश्च भूषणं ॥३८८॥
 तिलकं तमालपत्रं चित्रकमुक्तं विशेषकः पुंड्रं ।
 रचिता ललाटपट्टे ललाटिका कथ्यते रेखा ॥३८९॥
 भुजशिखरस्तनमंडलकपोलकंठेषु विरचिता कुशलैः ।
 अनुलेपनेन लेखा निगद्यते पत्रवल्लीति ॥३९०॥
 कुंकुमं घुसृणं वर्णं प्रोक्तं लोहितचंदनं ।
 काश्मीरजं च विद्वद्भिः कालेयं जगुडं स्मृतं ॥३९१॥
 चंदनं स्यान्मलयजं श्रीखंडं रोहणहुमः ।
 मृगनाभिर्मृगमदः प्रोक्ता कस्तूरिका बुधैः ॥३९२॥
 कर्पूरो घनसारः स्यात्काकतुंडो ऽगरुः स्मृतः ।
 तांबूलं क्रमुकं प्रोक्तमंगरागो विलेपनं ॥३९३॥
 उपसंव्यानं परिधानमंतरीयं च निवसनं तुल्यं ।
 प्रावरणं संव्यानं प्रच्छादनमुत्तरीयं च ॥३९४॥
 अधोर्हकं वरस्त्रीणां वासश्चंडातकं स्मृतं ।

परिधानांशुकग्रंथिः प्रोक्ता नीवी तथोच्चयः ॥३१५॥
 चेलं चीरं वासः कर्पटमाच्छादनं निवसनं च ।
 अंबरमंशुकमुक्तं वस्त्रं सिचयः पटः पोटः ॥३१६॥
 चतुर्विधं तु विज्ञेयं त्वक्सूत्रकृमिरोमजं ।
 पत्तोर्णं धौतकौशेयं डुकूलं क्षौममिष्यते ॥३१७॥
 कार्पासं बादरं प्रोक्तं वस्त्रस्यांतो मतो जंचलः ।
 अहृतं स्यान्नवं वासो जीर्णमुक्तं पटच्चरं ॥३१८॥
 धौतमुद्गमनीयं च वर्तिर्वस्तिर्दशाः सिचः ।
 एकार्था आविकौरभ्ररत्नकोर्णायुकंबलाः ॥३१९॥
 कंचुको वारवाणः स्यात्कूर्पासश्च निचोलकः ।
 स्रग्माला माल्यमाख्यातं केशमध्ये तु गर्भकः ॥३२०॥
 प्रभ्रष्टकं शिखालंबि पुरो न्यस्तं ललामकं ।
 तिर्यग्वक्षसि विक्षिप्तं वैकक्षकमुदाहृतं ।
 ग्रीवायां लंबितं प्राज्ञैः प्रालंबकमिति स्मृतं ॥३२१॥
 आपीडः शेखरोत्तंसावतंसाः शिरसि स्रजः ।
 कर्णपूरे ऽपि दृश्येते तथोत्तंसावतंसकौ ॥३२२॥
 जतुयावकलाक्षालतकाः समाः सिक्थकं मधूच्छिष्टं ।
 कज्जलमंजनमभिहितमादर्शो दर्पणो मुकुरः ॥४००॥
 ताडंकस्ताडपत्रं स्यात्कुंडलं कर्णवेष्टनं ।
 कर्णालंकरणं सर्वं कर्णिकेत्यभिधीयते ॥४०१॥

केयूरमंगदं प्रोक्तं बाहुमूलविभूषणं ।
 आवापः परिहार्यः स्यात्कटको वलयं तथा ॥४०५॥
 कंकणं हस्तसूत्रं च विडुः प्रतिसरं बुधाः ।
 ग्रीवालंकरणं सर्वं ग्रैवेयकमितीष्यते ॥४०६॥
 अंगुल्याभरणं प्रोक्तमंगुलीयकमूर्धिका ।
 कथ्यते जंगुलिमुद्रा च भवेद्या लिखिताक्षरा ॥४०७॥
 कलापः सप्तकी कांची मोखला रसना तथा ।
 कठिसूत्रं सारसनं किंकिणी क्षुद्रघण्टिका ॥४०८॥
 सिंजिनी पादकटकस्तुलाकोटिस्तु नूपुरं ।
 मंजीरं हंसकं स्त्रीणां चरणाभरणं स्मृतं ॥४०९॥
 देवच्छंदः त्रयष्टिर्धो माणवकः स्मृतः ।
 द्वारो गुच्छार्धगुच्छौ च गोपुच्छश्च भवेत्क्रमात् ॥४१०॥
 एकावत्येकयष्टिः स्यात्कथ्यते सा च कंठिका ।
 प्रोक्ता नक्षत्रमाला च सप्तविंशतिमौक्तिका ॥४११॥
 द्वारामध्यस्थितं रत्नं नायकं तरलं विडुः ।
 चूडामणिं च विद्वांसो वदन्ति शिरसि स्थितं ॥४१२॥
 आहुः किरीटमुष्णीषं कोटिरं मुकुटं समं ।
 राठा शोभा विभूषा स्यादभिल्या सुप्रभा समाः ॥४१३॥
 निभालनं निशामनं निध्यानमवलोकनं ।
 ईक्षणं दर्शनं दृष्टिर्द्योतनं च समं स्मृतं ॥४१४॥

कटाक्षो दृष्टिविक्षेप ईषश्च हसितं स्मितं ।
 ह्रीर्लज्जापत्रपा व्रीडा त्रपा मुंदाक्षमुच्यते ॥४१६॥
 आलिङ्गनमुपगूहनमाकुः परिरंभणं परिष्वङ्गं ।
 आश्लेषमंकपालीं क्रोडीकरणं च तुल्यार्थं ॥४१७॥
 संवेशनं निधुवनं संप्रयोगो रहो रतिः ।
 सुरतं मोहनं प्रोक्तं मणितं रतकूजितं ॥४१८॥
 आर्या भूमिस्पृशो वैश्या ऊरव्याश्च विशः स्मृताः ।
 जीवनं वृत्तिराजीवो वार्त्ता चेति निगद्यते ॥४१९॥
 पण्याजीवा वाणिजः प्रापणिका नैगमाश्च वैदेहाः ।
 द्वैगुणिको वार्धुषिको वृद्धाजीवः कुसीदिकः प्रोक्तः ॥४२०॥
 अपमित्यकमुद्गार ऋणं स्यात्पर्युदंचनं ।
 वृद्धिः कलांतरं प्रोक्तं कुसीदं वृद्धिजीवनं ॥४२१॥
 परिवृत्तिर्विनिमयो वैमेयश्च निगद्यते ।
 प्रक्रयः क्लृप्तिकं प्रोक्तं भाटको ऽवक्रयः स्मृतः ॥४२२॥
 क्षेत्राजीवः कृषिकः कृषीवलः कर्षकः कुटुंबी च ।
 सीत्यं सस्यं प्रोक्तं वप्रं क्षेत्रं च केदारं ॥४२३॥
 हलं स्याल्लालंगलं सीरः फालः कुशिक उच्यते ।
 योक्तं तु रश्मिराबंधः शम्या च युगकीलकः ॥४२४॥
 कथितो लोष्टको लोष्टः कोठीशं लोष्टभेदनं ।
 शंभाकृतं द्विसीत्यं स्यात्सीता लालंगलपद्धतिः ॥४२५॥

गोदारणं च कुदालं लवित्रं दात्रमुच्यते ।
 प्रतोदः प्राञ्जनं तोत्रं लूनं दातमिति स्मृतं ॥४५५॥
 खलेवाली भवेन्मेढिः खलधान्यं खलं स्मृतं ।
 बुशः कडंगरः प्रोक्तः कणः स्यात्तुद्रतंडुलः ॥४५६॥
 धान्यशूकं च किंशारुः कणिशं धान्यशीर्षकं ।
 नालं कांडं चुपो गुच्छो ब्रीहिः स्तंबकरिः स्मृतः ॥४५७॥
 रक्तशालिर्महाशालिः कलमाश्चेति शालयः ।
 उदालः कथितः प्राज्ञैः कोद्रवः कोरूषकः ॥४५८॥
 मंगल्यको मसूरः स्यात्सिद्धार्थः सर्षपः स्मृतः ।
 आसुरी राजिका चेति कथ्यते राजसर्षपः ॥४५९॥
 प्रियंगुः कथ्यते कंगुरतसी स्याडुमा क्षुमा ।
 कलायः खंडिको ज्ञेयः सातीनश्च मनीषिभिः ॥४६०॥
 जर्तिलः कथ्यते सद्भिररण्यप्रभवस्तिलः ।
 तिलापिञ्जस्तिलपेजस्तथा षंढतिलः स्मृतः ॥४६१॥
 तृणधान्यं तु नीवारः श्यामाकः श्यामको भवेत् ।
 वल्ला निष्पावकाः प्रोक्ता आढकी तुवरी स्मृता ॥४६२॥
 भृष्टं धान्यं लाजाः पृथुकाश्चिपिटाश्च कुट्टितास्ते स्युः ।
 भृष्टा यवास्तु धाना द्रपका कथ्यते ऽभ्यूषः ॥४६३॥
 शूद्रो ऽन्त्यवर्णो वृषलः पद्मः पद्मश्च कथ्यते ।
 लेखकः स्यात्तिलपिकरः कायस्थो ऽक्षरजीवकः ॥४६४॥

आभीरः स्यान्महाशूद्रो गोपालो वल्लवस्तथा ।
 त्वष्टा च काष्ठतरु तक्षा रथकारश्च वर्धकिः ॥४३५॥
 नाडिंधमः कलादः सुवर्णकारश्च मुष्टिको ज्ञेयः ।
 वैकटिको मणिकारो ध्माकारो लोहकारः स्यात् ॥४३६॥
 क्षुरमर्दी दिवाकीर्तिश्चंडिलो नापितः स्मृतः ।
 मालाकारस्तु विज्ञेयो मालिकः प्रातिहारिकः ॥४३७॥
 कुम्भकारः कुलालः स्यात्तंतुवायः कुविंदकः ।
 संवाहको जंगमर्दी स्यात्तुन्नवायश्च सौचिकः ॥४३८॥
 लेपकः पलगंडः स्याद्रंगजीवस्तु चित्रकृत् ।
 कर्म लेप्यादिकं सर्वं पुस्तकर्म स्मृतं बुधैः ॥४३९॥
 शैलाली शैलूषः कुशीलवश्चारणः कृशाश्वी च ।
 जायाजीवो भरतो नटस्तथा स्यान्नटी क्षुद्रा ॥४४०॥
 शिल्पिनः कारवः प्रोक्ताः प्रकृतिश्च मनीषिभिः ।
 निर्णेजकः स्याद्रजकः कल्पपालस्तु शौण्डिकः ॥४४१॥
 कैवर्त्तो धीवरो दासो मत्स्यबंधी च जालिकः ।
 आनायः कथ्यते जालं कुवेणी मत्स्यबंधनी ॥४४२॥
 वैतंसिकः सौनिकः स्यात्कौटिको मांसविक्रयी ।
 सूना स्याद्वातनस्थानं कृपाणीली च कर्तरी ॥४४३॥
 चर्मकृत्पाडुकाकारो नद्धी वद्धी च कथ्यते ।
 मृगयुर्लुब्धको व्याधो बुधैर्वागुरिकः स्मृतः ॥४४४॥

शुल्वा रज्जुर्वराष्टश्च वटस्तंत्रीर्गुणः स्मृतः ।

पाशः स्याद्वधनग्रंथिर्वागुरा मृगजालिका ॥४४२॥

अंतावसायी चंडालो निषादश्च जनंगमः ।

अपचः पक्षशश्चैव मातंगः प्लवकः स्मृतः ॥४४३॥

किराताः शबरा निष्ठाः पुलिंदा नाह्ला भटाः ।

माला न्नेच्छादयो भिल्लाः कथ्यन्ते ह्यंतजातयः ॥४४४॥

रोगो रुक् व्याधिराकलयं गदो मांघ्रमपाठवं ।

आम आमय आतंक उपतापो रुजा स्मृता ॥४४५॥

क्षवथुः कथ्यते कासो वेपथुः कंप उच्यते ।

द्वयथुः परितापः स्यात् ग्लानिश्च क्षमथुः स्मृतः ॥४४६॥

राजयक्ष्मा क्षयः शोषः शोफः श्वयथुरिध्यते ।

किलासं कथ्यते सिध्म पामा कच्छूः खसः स्मृतः ॥४४७॥

कंडूतिः कंडूया कंडूः कंडूयनं तथा खर्जुः ।

जागर्या जागरणं प्रजागरो जागरा च विज्ञेया ॥४४८॥

पिठकः स्फोटको गंडः श्वित्रं कुष्ठं च पांडुरं ।

श्लीपदं पादवल्मीकः पृष्ठग्रंथिर्गदुः स्मृतः ॥४४९॥

केशघ्नमिंद्रलुप्तं स्यादर्शश्च गुदकीलकः ।

मायुः पित्तः कफः श्लेष्मा प्रतिश्यायश्च पीनसः ॥४५०॥

वातकी वातरोगी स्यात्सातिसारो ऽतिसारकी ।

सिध्मश्लेष्मार्शसंयोगात्सिध्मलः श्लेष्मलो ऽर्शसः ॥४५१॥

दद्रुणो दद्रुरोगी स्यान्नःक्षुद्रः क्षुद्रनासिकः ।
 क्षिप्त्रे यस्याक्षिणी पिष्टश्चिष्टश्चुष्टश्च स्मृतः ॥४५२॥
 पिचंडिलो वृहत्कुक्षिस्तुंदिलोदरिलौ च सः ।
 खलतिः शिपिविष्टः स्यादैंद्रलुप्तिक एव च ॥४५३॥
 ग्रंथो ह्यनेडमूकः स्यादेडो बधिर उच्यते ।
 जडः कडः स्मृतो मूकः कलमूकस्त्ववाक्श्रुतिः ॥४५४॥
 खंजः पंगुस्तथा श्रोणः कुणिर्विकल्पपाणिकः ।
 तुंडिरुन्नतनाभिः स्याद्वियो विगतनासिकः ॥४५५॥
 गडुलः कथ्यते कुब्जः खर्वशाखस्तु वामनः ।
 पृश्निः स्वल्पशरीरः स्यात्किरातः स च कथ्यते ॥४५६॥
 आयुर्वेदी भिषग्वैद्यो दोषज्ञः स्याच्चिकित्सकः ।
 उपचर्या चिकित्सा स्यान्निदानं हेतुरुच्यते ॥४५७॥
 जांगुलिको विषभिषक् व्यालयाद्यादितुंडिकः ।
 भैषज्यं भेषजं जायुरगदस्तंत्रमौषधं ॥४५८॥
 सिंधूत्थं माणिमंथं च सैधवं लवणोत्तमं ।
 कृष्णोपकुल्या वैदेही मागधी पिप्पली कणा ॥४५९॥
 शुंठी नागरमुक्ता महौषधं विश्वभेषजं विश्वा ।
 मधुकं यष्टिमधु स्यादमृता वत्सादनी गुड्डी च ॥४६०॥
 आर्द्रकं शृंगवेरं स्यादजाजी जीरकः स्मृतः ।
 वेल्लजं मरिचं प्रोक्तमूषणं च मनीषिभिः ॥४६१॥

सौवर्चलस्तु रुचकः कुस्तुंबुरु च धान्यकं ।
 त्रिकुरु त्र्यूषणं व्योषं द्विगु रामठ उच्यते ॥४६३॥
 दूरीतक्यमया पथ्या धात्री चामलकी शिवा ।
 कलिरक्षो विभीतः स्यात् त्रितयं त्रिफला स्मृता ॥४६३॥
 एडगजः प्रपुनाढो ददुघ्नश्चक्रमर्दकः प्रोक्तः ।
 शतमूलिका त्वभीरुर्निदिग्धिका कंठकारिका व्याघ्री ॥४६४॥
 पुराण्यो महिषाक्षश्च गुग्गुलः स्यात्पलंकप्रः ।
 महारजनमिच्छंति कुसुमं च सुमेधसः ॥४६५॥
 द्विगुलं हंसपादं च कुरुविंदं निगद्यते ।
 सार्धं माक्षिकं क्षौद्रं मधु पुष्परसस्तथा ॥४६६॥
 उशीरं वीरणीमूलं ह्रीविरं वालकं जलं ।
 मुस्तकः कुरुविंदः स्यादुद्रा च जलदाहयः ॥४६७॥

॥ इति श्रीभट्टहृत्तायुधकृतायामभिधानरत्नमालायां
 भूमिकांडं द्वितीयं समाप्तं ॥

वडवामुखं पातालं वैरोचननिकेतनं ।
 तथाधोभुवनं प्रोक्तं नागलोको रसातलं ॥१॥
 निम्नमगाधो गर्तः श्वश्रं शुषिरं वपा बिलं विवरं ।
 अंतरमवटु क्षिद्रं निर्व्यथनं रंघरीककुहरदराः ॥२॥

निरयो दुर्गतिश्चैव नरकः परिकीर्तितः ।
 नारका जंतवः प्रेता यात्याश्चैवातिवाहिकाः ॥३॥
 यातना कारणा प्रोक्ता कारा बंधनमुच्यते ।
 आबाधा वेदना दुःखमर्त्तिः पीडा व्यथा तथा ॥४॥
 वृजिनं डुरितं दुष्कृतमधमंहुः किल्बिषं तमः कल्कं ।
 एनः कल्मषमशुभं पापं स्यात्पातकं पाप्मा ॥५॥
 निधनं नाशो मृत्युर्मरणं पंचत्वमत्ययः कालः ।
 संस्था स्यादिष्टांतो निमीलनं दीर्घनिद्रा च ॥६॥
 परासुरूपसंपन्नः प्रमीतः संस्थितो मृतः ।
 प्रेतः परेतश्च तथा कुणपः शवमुच्यते ॥७॥
 कबंधः कथ्यते रुंडः क्षतमीर्ममरुर्त्रणः ।
 असृग्धराजिनं चर्म कृत्तिस्त्वक् परिकीर्तिता ॥८॥
 पल्लवं ज्रांगलं मांसं पलं पिशितमामिषं ।
 क्रव्यं तरसमेकार्थं विस्रं स्यादामगंधिकं ॥९॥
 क्षतजं लोहितमस्रं रुधिरमसृक् शोणितं च रक्तं स्यात् ।
 अस्थीनि धातुकीकसकुल्यानि भवन्ति तुल्यानि ॥१०॥
 शरीरस्यास्थि कंकालं तथा स्यादस्थिपंजरं ।
 शिरसो ऽस्थि करोटिः स्यात्कपालं शकलं च तत् ॥११॥
 शाखास्थि नलकं प्रोक्तं पृष्ठस्यास्थि कसेरु च ।
 कंडरा स्यान्महान्नायुः स्रसा स्नायुः शिरा स्मृता ॥१२॥

मस्तिष्कं मस्तकस्नेहो वपा मेदो वसा स्मृता ।

अंत्रं पुरीतत्कथितं कालाखंडं यकृन्मतं ॥१३॥

बुक्कं स्याद्यमांसं च तिलकं लोम कथ्यते ।

कृमिः कीटस्तु नीलंगुः पुलकश्च समः स्मृतः ॥१४॥

उच्यते वर्च उच्चारो वर्चस्को ऽवस्करः शकृत् ।

गूथं कीटं च विट् विष्ठा पुरीषं शमलं मलं ॥१५॥

शुक्रं वीर्यं बलं बीजमिन्द्रियं रेत उच्यते ।

श्मशानं स्यात्पितृवनं चिता चित्या च कथ्यते ॥१६॥

क्रंदितं रुदितं प्रोक्तं विलापः परिदेवनं ।

अपस्नानं मृतस्नानं निवापः पितृतर्पणं ॥१७॥

विषधरदं दशूकपवनाशनसर्पसरीसृपोरुगव्याल-

भुजगभुजंगकुंभीनसपन्नगनागभोगिनः ।

अहिफणभृत्पृदाकुकाकोदरकंचुकिचक्रिगूढपा-

त् द्विरसनकाद्रवेयद्वीकादृक्श्रुतयो भुजंगमाः ॥१८॥

आशीविषो दीर्घपृष्ठः कुंडली जिह्वगः स्मृतः ।

फणः फणा फटा प्रोक्ता विषं स्याद्गरलं गरः ॥१९॥

अहेः शरीरं भोगः स्यादाशीर्दंष्ट्राभिधीयते ।

भवेत्तिलित्सो गोनासो वाहसो ऽजगरः शयुः ॥२०॥

अलगदो जलव्यालो राजिलो डंडुभः स्मृतः ।

अहीरणी स्यात् द्विमुखो राजसर्पश्च सर्पभुक् ॥२१॥

निलर्वयनी निमोर्कः कंचुक उक्ता भुजंगमुक्ता त्वक् ।

वम्रीकूटं नाकुर्वल्मीकी वामलूरश्च ॥११॥

उपजिह्वोपदीका च वम्री स्यादुपदेहिका ।

अलं वृश्चिकलांगूलं द्रुत आलिश्च वृश्चिकः ॥१३॥

ब्रह्मपुत्रः शौलिकेयो दारदश्च प्रदीपनः ।

रसः सौराष्ट्रिकः द्वेडस्तीक्ष्णश्च विषमुच्यते ॥१४॥

शृंगिको वत्सनाभश्च काल्कूटो हलाहलः ।

काकोलो विस्फुलिंगश्च तद्भेदाः स्युरनेकधा ॥१५॥

आपस्तोयं घनरसपयः पुष्करं मेघपुष्पं

कं पानीयं सलिलमुदकं वारि वाः शंबरं च ।

अर्णः पाथः कुशजलवनं क्षीरमंभो जंबु नीरं

प्रोक्तं प्राज्ञैर्भुवनममृतं जीवनीयं दकं च ॥१६॥

अतलस्पर्शमगाधं गंभीरं स्याद्गभीरमस्थगं ।

नावा तार्यं नाव्यं द्रव्यभृतकं तत्क्षणोद्धृतं तीर्थं ॥१७॥

प्रात्नेयमवश्यायस्तुहिनं शिशिरं हिमं तुषारं च ।

मिहिका स्यान्नीहारो हिमसंघातो हिमानी च ॥१८॥

रोमांचः पुलकः स्यात्कंठकमुहुषणमुल्लकसनं च ।

रोमोद्गमरोमविकाररोमदुर्षाः समानार्थाः ॥१९॥

रत्नाकरः सरस्वानुदधिरुदन्वान्सरित्पतिरूपारः ।

पारावारस्तोयनिधिर्णवजलराशिसागरसमुद्राः ॥२०॥

वीची भंगस्तरंगः स्यात्तन्महत्त्वे च कथ्यते ॥
 उर्मिरुत्कलिकोष्णोलः कङ्कालो लहरी तथा ॥३१॥
 मर्यादा कूलदेशो ऽस्य वेला वृद्धिश्च वारिणः ।
 वेलावनं तु विज्ञेयमुपकंठे ऽस्य यदनं ॥३२॥
 सांघात्रिकः पोतवणिक् पोतः प्रवहणं स्मृतं ।
 कूपको गुणवृक्षः स्यान्निर्यातः कर्णधारकः ॥३३॥
 अंतर्जलचरं सत्त्वं क्रूरं यादौ ऽभिधीयते ।
 अवहारः स्मृतो ग्राहः कुम्भोरो नक्र उच्यते ।
 कच्छपः कमठः कूर्मस्तद्गार्था च डली स्मृता ॥३४॥
 वैसारिणो विसारः पृथुरोमा जलचरो कश्चो मत्स्यः ।
 तिमिरनिमिषश्च मीनः शक्ती शल्की च विज्ञेयः ॥३५॥
 सहस्रदंष्ट्रः पाठीनः प्राष्टी च शफरी स्मृता ।
 नलमीनश्चिलिचिमः कुलीरः कर्कटो मतः ॥३६॥
 शालः शकुलः कुलिशो राजीवो रोहितश्च पल्लवकः ।
 शृंगीमदुरवागुसुनंघ्रावर्ताद्यो महामत्स्याः ॥३७॥
 मत्स्यविशेषो मकरः करिमकरो भवति तद्विशेषस्तु ।
 चीरिष्ठितिमितिमिंगिलगिलाद्यो महामत्स्याः ॥३८॥
 क्षुद्रांडो मत्स्यसंघातः पोताधानं च कथ्यते ।
 गंडूपदः किंचुलको जलौकाः स्युर्जलौकसः ॥३९॥
 मंडूकः प्लवको भेकः शालूरो दंडूरो हरिः ।

प्लवंगमः प्लवगः स्याद्वर्षाभूस्तद्वधूः स्मृता ॥४०॥
 यावंतो दृश्यन्ते नरकरितुरगादयः स्थले जीवाः ।
 तावंतः सलिलेष्वपि जलपूर्वास्ते तु विज्ञेयाः ॥४१॥
 उक्ता मुक्ता मौक्तिकं शौक्तिकेयं
 मुक्तास्फोटः शुक्तिराख्यायते च ।
 कंबुः शंखः क्षुण्णकाः क्षुद्रशंखाः
 शंखकास्ते स्युः कपर्दो वराटः । ४२॥
 सिंधुः स्रवंती तटिनी तरंगिणी
 नदी धुनी निर्करिणी च निम्नगा ।
 कूलंकषा शैवलिनी सरस्वती
 समुद्रकांता ऋदिनी तथापगा ॥४३॥
 स्रोतः स्रोतस्विनी कर्षूः कुल्या द्वीपवती सरित् ।
 रोधोवप्रस्तु विज्ञेयो भिद्य उद्भो नदः स्मृतः ॥४४॥
 तीरं कूलं तटं कच्छः प्रपातो रोध उच्यते ।
 अर्वाककूलमपारं स्यात्परं पारमिति स्मृतं ॥४५॥
 पात्रं तु कूलयोर्मध्यमावर्तः पयसां भ्रमः ।
 पूरः स्यादभसो वृद्धिः फेनो डिंडीर उच्यते ॥४६॥
 ओघः प्रवाहो वेणी च धारा स्रोतो रयः स्मृतः ।
 संभेदः संगमो नद्योः संवेद्यश्च निगद्यते ॥४७॥
 सैकतं पुलिनं द्वीपं सिकता वालुका स्मृता ।

मध्ये द्वीपमन्तरीपं हृदस्तोयाशयो मतः ॥४८॥

चक्राणि पुष्पमेदाः स्युः सेतुर्वरण उच्यते ।

आतरस्तरपण्यं च तल्यं स्यादुडुपः प्रवः ॥४९॥

तरीनौर्मिगिनी बेडा नौदंडः क्षेपणी स्मृता ।

अरित्रं कोटिपात्रं स्यात्पुलिंदो मंग उच्यते ॥५०॥

भागीरथी सुरसरिद्विष्णुपदी जाङ्गवी तथा गंगा ।

मंदाकिनी त्रिपथगा सरिद्वरा त्रिदशदीर्घिका प्रोक्ता ॥५१॥

गोदावरी च गोदा कालिंदी दिनकरात्मजा यमुना ।

शोणो हिरण्यबाहुर्मैकलकन्या च नर्मदा रेवा ॥५२॥

वेशंतः पल्वलं तल्लं कासारः सरसी सरः ।

आखातो देवाखातः स्यात्खाता पुष्करिणी भवेत् ॥५३॥

आधारश्च तडागं स्यादाली पाली च कथ्यते ।

पारिखा दीर्घिका प्रोक्ता खाता या परितः पुरं ॥५४॥

परीवाहो जलोच्छ्वास उत्सः प्रस्रवणं स्मृतं ।

विपुषो विंदवः प्रोक्ताः पृषतः पृषतास्तथा ॥५५॥

पिच्छिलं स्याद्विज्जपिलं पंकः शादो निषद्वरः ।

जंबालः कर्दमः प्रोक्तो बुधैरिचिकित्तस्तथा ॥५६॥

सहस्रपत्तं शतपत्तमंबुजं कुशेशयं तामरसं सरोरुहं ।

विसप्रसूनं कमलं महोत्पलं सरोजमब्जं नलिनं च पुष्करं ॥५७॥

राजीवमरविंदं च पद्मं पंकजमिष्यते ।

रक्तं कोकनदं प्रोक्तं पुंडरीकं सितांबुजं ॥५८॥
 सौगंधिकं च कल्लारं स्यादिंदीवरमुत्पलं ।
 नीलोत्पलं कुवलयं कैरवं कुमुदं विडुः ॥५९॥
 कार्णिका बीजकोशः स्यात्किंजल्कं केसरं स्मृतं ।
 मृणालं स्याद्विसं कंदो विसिनी नलिनी भवेत् ॥६०॥
 कुमुद्वती कुमुदिनी बुधैः कैरविणी स्मृता ।
 शेवालं शैवलं प्रोक्तं जलशूकं च नीलिका ॥६१॥
 अंधुः कूपः प्रधिर्नेमिश्चुरी चुंठी च चूतकः ।
 निपानमुदपानं च वाप्याह्लावश्च कथ्यते ॥६२॥
 उद्धाटकं घटीयंत्रं पादावर्तो ऽर्घकः ।
 पानं तु सारणिः प्रोक्ता प्रणाली जलपद्मतिः ॥६३॥

॥ इति श्रीभट्टकृत्तायुधकृतायामभिधानरत्नमालायां
 पातालकांडं तृतीयं समाप्तं ॥

निकर्निकायनिवहविसर्त्रजपुंजसमूहसंचयाः
 समुदयसार्थयूथनिकुरंबकदंबकपूगराशयः ।
 चयसमवायवृंदसंदोहसमाजवितानसंहति-
 प्रकर्धनौघसंधसंधातव्रातकुलोत्कराः स्मृताः ॥१॥
 पटलं पेटकं चक्रं चक्रवालं च मंडलं ।

ज्ञातं ज्ञातं तथा व्यूहवारस्तोमाश्च ते स्मृताः ॥१॥

सूक्ष्मलेशलवश्चक्षुःक्षुद्रदश्रकणाणवः ।

किञ्चिन्मात्रतनुस्तोकृत्स्वाल्पत्रुटयः समाः ॥३॥

प्राघ्यं प्रायद्वरं प्रवेकमपरं वर्यं वरेण्यं वरं

श्रेष्ठं प्रेष्ठमनुत्तमं च मधुरं मंजु प्रियं मंजुलं ।

दृढं दारि मनोद्वरं च रुचिरं कांतं परं सुंदरं

सौम्यं साधु च वल्गु चारु सुषमं वामं शुभं पेशलं ॥४॥

अग्र्यं प्रधानं प्रमुखं पुरोगं मुख्यं पराध्यं प्रवरं प्रवर्द्धं ।

अग्रेसरं सत्तममुत्तमं च ग्रामण्यमग्रण्यमुदाहरंति ॥५॥

शंका वितर्कः संदेहः संशयारिकविभ्रमाः ।

विचिकित्सा विकल्पश्च भ्रान्तिरेकार्थवाचकाः ॥६॥

समीपं सनीडं समर्यादमारा-

त्सदेशं सवेशं ससीमोपकंठं ।

तथाभ्यर्णमभ्यग्रमभ्याशमाकु-

र्बुधाः संनिधानांतिके संनिकृष्टं ॥७॥

आसन्नं सविधं पार्श्वमुपांतमपदांतरं ।

विप्रकृष्टं परं दूरमाराद्ववहितं स्मृतं ॥८॥

सदृक् समानः सदृशः सदृक्तः प्राख्यः प्रकाशः प्रतिमः प्रकारः ।

तुल्यः समः संनिभ इत्यभिन्नाः शब्दाः प्रयोगेषु गवेषणीयाः ॥९॥

लीलं चपलं चटुलं प्रचलं तरलं परिप्लवमधीरं ।

पारिप्लवं च धीराश्चलाचलं चंचलं च कथयन्ति ॥१०॥
 वक्रं वृत्तिनं भंगुरमाविडं वेलितं नतं जिह्वं ।
 भुग्नमरालं कुटिलं व्याकुंचितमूर्मिमत्कथितं ॥११॥
 द्राक् चपलं लघु मञ्जु स्राक् तूर्णं त्वरितमाशु शीघ्रमरं ।
 अक्लाय सत्वरं च क्षिप्रं द्रुतमञ्जसा कटिति ॥१२॥
 सततं संततमनिशं नित्यमञ्जसं च शश्वदश्रांतं ।
 अविरतमनवरतं स्यादेकार्थमनारतमसक्तं ॥१३॥
 वृद्धङ्गु गुरु विस्तीर्णं पुरु पृथु पृथुलं महद्विशालं च ।
 व्यूढं विपुलं रुद्रं वरिष्ठमेकार्थमुद्दिष्टं ॥१४॥
 युगमं युगं च युगलं द्वंद्वं द्वितयं यमं यमलं ।
 स्त्रीपुंसयोस्तु युगमं मिथुनं परिकथ्यते सद्भिः ॥१५॥
 प्राज्यं भूरि प्रभूतं च प्रचुरं बहुलं बहु ।
 पुरुजं पुष्कलं पुष्टमदभ्रमभिधीयते ॥१६॥
 आचितं निचितं व्याप्तं कृतं कीर्णं च संकुलं ।
 आकुलं भरितं पूर्णं नातिनानार्थवाचकाः ॥१७॥
 प्रत्याख्यातं प्रतिक्षिप्तं प्रत्यादिष्टं निराकृतं ।
 निरस्तमपविडं च प्राज्ञाः परितुल्यं विदुः ॥१८॥
 अत्याकारः परिभवो निकारश्च पराभवः ।
 अनादरश्चाभिभवस्तिरस्कारश्च कथ्यते ॥१९॥
 घोरं प्रतिभयं भीमं दारुणं स्याद्भयानकं ।

आभीलं भीषणं भीष्मं भैरवं च भयावहं ॥१०॥
 सख्यं साधपदीनं सौहार्दं सौहृदं तथा स्नेहः ।
 मैत्री प्रीतिरुत्तर्यं सभाजनं संगतं प्रोक्तं ॥११॥
 आदिरयं पुरा पूर्वं प्रथमं प्राक् पुरः स्मृतं ।
 उपज्ञोपक्रमारंभौ पश्चाच्च चरणं भवेत् ॥१२॥
 रहः प्रच्छन्नमेकांतं निःशलाकमुपहृत् ।
 उपांशु विजनं प्रोक्तं रहस्यं गुह्यमुच्यते ॥१३॥
 कैतवं कपटं कूटं व्याजच्छ्रोपधिच्छलं ।
 मिषं निभं च निर्दिष्टं व्यपदेशश्च सूरिभिः ॥१४॥
 शृङ्गा वाङ्मा स्पृहा काञ्चा कामनेप्सा रुचिस्तथा ।
 आशंसा चेति तुल्यार्था निश्चितं नियतं स्मृतं ॥१५॥
 जीर्णं जरत्पुराणं प्रलं प्रतनं पुरातनं प्रोक्तं ।
 नव्यं नवं नवीनं स्थानूतनमभिनवं नूतनं ॥१६॥
 निवृतं वेष्टितमुक्तं परिवृतं वलयितं परिक्षिप्तं ।
 आवर्द्धितमुन्मूलितमुत्पाटितमुद्धृतं च समं ॥१७॥
 कृत्स्नं समग्रं सकलं समस्तं सर्वं च विश्वं निखिलाखिले च ।
 खंडार्धनेमाः शकलं च भित्तं सामीत्यसंपूर्णसमानसंज्ञाः ॥१८॥
 अवकीर्णमवधस्तं त्यक्तमुत्सृष्टमुज्झितं ।
 अनादृतमवज्ञातमपहस्तितमिष्यते ॥१९॥
 आगूः संग्रसंधाप्रतिश्रवाः संश्रवः प्रतिज्ञा च ।

हेल्ला स्याद्वहेलं रीढावज्ञावलीढा च ॥३०॥
 मूलीकर्म प्रोक्तं संवननं कार्मणं वशीकरणं ।
 विप्रतिसारो ऽनुशयः पश्चात्तापो ऽनुतापः स्यात् ॥३१॥
 क्षामं शातं कृशं क्षीणं पेलवं तलिनं तनु ।
 निरंतरं घनं सांद्रं बहुलं विरलेतरं ॥३२॥
 निविडं निविरीशं च दृढं गाढं प्रचक्षते ।
 कामं प्रकामं पर्याप्तं नितांतं भृशमुच्यते ॥३३॥
 अत्यर्थमतिमर्यादमतिवेलं च कथ्यते ।
 व्यवधानं तिरोधानमंतर्धिर्पवारणं ॥३४॥
 परस्परं मिथः प्रोक्तमन्योन्यमितरेतरं ।
 कौतूहलं विनोदः स्यात्कौतुकं च कुतूहलं ॥३५॥
 आली श्रेण्यावली पंक्तिर्वीथी राजी च कथ्यते ।
 क्षौरं च भद्राकरणं मुंडनं वपनं स्मृतं ॥३६॥
 दर्पो मदो ऽवलेपो मानो गर्वो भवेद्दंकारः ।
 आवेशः संवेगः संरभः संभ्रमस्तथाटोपः ॥३७॥
 प्राणः स्थाम बलं द्युन्नमोजः शुष्म तरः सहः ।
 प्रतापः पौरुषं तेजो विक्रमः स्यात्पराक्रमः ॥३८॥
 अनुक्रोशः कृपा शूकं दया च करुणा घृणा ।
 प्रतिक्षणमभीक्ष्णं च भूयः स्यादसकृन्मुहुः ॥३९॥
 आतंको भयमाशंका दरस्त्रासश्च साधसं ।

मर्षः क्षमा तितिक्षा च क्षांतिरुक्ता सहिष्णुता ॥४०॥

वैणवो लगुडो रंभो दंडो यष्टिश्च कथ्यते ।

गतिर्वीखा विहारः स्यात्परिसर्पः परिक्रमः ॥४१॥

अणिरश्विस्तथा कोटिरश्वः कोणश्च कथ्यते ।

कश्मलं मलिनं ह्वानं मलीमसमुदाहृतं ॥४२॥

भृतिर्भृत्या च कर्मण्या वेता मूल्यं च वेतनं ।

लिपिरालेख्यलेखा स्याद्विलिखितेखाक्षरस्य च ॥४३॥

कल्पनं कर्तनं प्रोक्तं वर्धनं हेदनं तथा ।

व्यत्ययः स्याद्विपर्यासो वैपरीत्यं विपर्ययः ॥४४॥

अपङ्क्तोऽपलापः स्यादपज्ञानमप्रात्ययः ।

अंथनं ग्रंथनं गुंफः संदर्शो रचना स्मृता ॥४५॥

उद्धर्तनमुत्सादनमाहुः सोत्प्रासहसितमुपहसितं ।

उत्पिञ्जलमाकुलकं स्यादनुपदमन्वगन्वक्षं ॥४६॥

गौरः श्वेतः सितः शुभ्रो वलक्षो धवलोऽर्जुनः ।

हरिणः पांडुरः पांडुरवदातश्च पांडरः ॥४७॥

अरूणः शोणो रक्तो मांजिष्ठः पाटलस्तथा ताम्रः ।

लोहित इत्येकार्थाः कविभिः शब्दाः प्रयुज्यन्ते ॥४८॥

असितं शिति कृष्णं च कालं नीलं च मेचकं ।

श्यामं तु श्यामलं रामं पालाशं हरितं हरित् ॥४९॥

हरिः कद्रुः कडारश्च पिंगलः परिकीर्तितः ।

पीतं ह्यारिद्रमाख्यातं श्यावं तु कपिशं स्मृतं ॥५०॥
 पिंगः पिशंग इत्युक्तो बभ्रुः कपिलः पिंगलः ।
 सारंगः शबलो वर्णः कल्माषः कृष्णपांडुरः ॥५१॥
 पिंजरः पीतरक्तः स्याद्भूसरः स्तोकपांडुरः ।
 रक्तश्यामो भवेद्भूयो धूमलः स च कथ्यते ॥५२॥
 श्येनी कुमुदपत्ताभा शुकाभा हरिणी स्मृता ।
 जपाकुसुमसंकाशा लोहिनी परिकीर्तिता ॥५३॥
 परिपाद्यानुपूर्वी स्यादुपशायो ऽनुपात्ययः ।
 अनुक्रमश्च पर्यायो विशायः परिकीर्तितः ॥५४॥
 ईर्ष्या स्यात्कुहना दंभो मिथ्याचर्या च कुक्कुटिः ।
 कुसृतिर्निकृतिर्माया शांबरी पथकल्पना ॥५५॥
 चित्रकिर्मीरकल्माषशबलोन्मिश्रकर्बुराः ।
 कर्बुः कवरः शारः संपृक्तः खचितः समाः ॥५६॥
 आयल्लकमुत्कंठा स्यादुत्कालिकारतिश्च रणरणकं ।
 औत्सुख्यं हृल्लेखो विरहवियोगौ च तुल्यार्थौ ॥५७॥
 प्रतिकूलं प्रतिलोमं प्रतीपमुक्तं प्रसव्यमेकार्थं ।
 अपवारितं च पिहितं संवीतं संवृतं स्थगितं ॥५८॥
 आहुः प्रतीकमवयवमपघनमंगं तथैकदेशं च ।
 उल्लवणमुद्धतमुद्गटमुत्कटमिति नातिनानार्थाः ॥५९॥
 समाजः संसदास्थानी सभा स्यात्परिषत्सदः ।

चित्रमद्भुतमाश्चर्यं विस्मयश्चोद्यमुच्यते ॥६०॥
 प्रेङ्खोलितं तरलितं प्रेङ्खितं लुलितं स्मृतं ।
 युक्तं स्यादुचितं न्याय्यं प्राप्तमौपयिकं तथा ॥६१॥
 आहितं निहितं न्यस्तमारोपितमिति स्मृतं ।
 बद्धं पिनद्धमामुक्तमपिनद्धं च कथ्यते ॥६२॥
 वंचनं चातिसंधानं व्यलीकं स्यात्प्रतारणं ।
 विप्रलम्भो विसंवादो विप्रलापश्च कीर्तितः ॥६३॥
 व्यलीकमपराधः स्यादागो मंतुश्च विप्रियं ।
 प्रणतिः स्यादनुनयः प्रणिपातश्च सांख्यनं ॥६४॥
 उद्धात उक्तः प्रस्तावो वारश्चावसरः क्षणः ।
 वदंत्युपनतं प्राज्ञा उपसन्नमुपस्थितं ॥६५॥
 प्राशूश्चमुन्नतं तुंगमुदयं दीर्घमायतं ।
 अयंत्रितं स्यादुद्धाममुच्छ्वलमनर्गलं ॥६६॥
 विशदं प्रकटं स्पष्टं प्रकाशं स्फुटमिष्यते ।
 तत्क्षणेकपदे तुल्ये सद्यः सपदि च स्मृते ॥६७॥
 विशंकटं विशालं स्यात्करालं विकटं तथा ।
 निस्तलं वर्तुलं वृत्तं स्थपुटं विषमोन्नतं ॥६८॥
 अवगाहो जलद्रोणी निर्वेदः खेद उच्यते ।
 प्रमादो जनवधानं स्यादत्याधानमतिक्रमः ॥६९॥
 निर्वेश उपभोगः स्यादाभोगः परिपूर्णाता ।

अवगीतं मुहुर्दृष्टमुपलब्धं च यद्भवेत् ॥७०॥
 वामं सव्यं विदुः प्राज्ञा अपसव्यं च दक्षिणं ।
 प्रतिकूलानुकूलार्थे अपष्टु त्वनपष्टु च ॥७१॥
 विपरीतं पराचीनमपाचीनं पराङ्मुखं ।
 स्मृतं कौसीद्यमालस्यमुपधा तु परीक्षा ॥७२॥
 विवधो वीवधो भारः पर्याहारश्च कथ्यते ।
 काचं शिष्यमिति प्रोक्तं भार्यष्टिर्विहङ्गिका ॥७३॥
 सौष्ठवं स्याद्वष्टम्भो दृढः प्रसभमुच्यते ।
 प्रग्रहो ग्रहको वंदी पाणो ऽक्षेषु ग्लहः स्मृतः ॥७४॥
 प्रायः स्याद्भोजनत्यागः संन्यासो ऽनशनं स्मृतं ।
 मोघं मुधाफलं बन्धं नतं नम्रं च बंधुरं ॥७५॥
 स्मृतं वणिज्यं वाणिज्यं वणिज्या च समं त्रयं ।
 युद्धार्थे द्वे प्रयुज्येते दौर्मन्यं च करीरकं ॥७६॥
 आकूतं स्यादभिप्रायो व्याकूतिर्भगिरुच्यते ।
 स्थंडिलं संस्कृता भूमिरयनं स्थानमुच्यते ॥७७॥
 प्रत्यग्रमुक्तं सद्यस्कमुपाग्रमुपसर्जनं ।
 दोला प्रेखोलनं प्रेखा उत्सवः स्यान्महः क्षणः ॥७८॥
 गवलं माद्विषं शृंगं दृतिश्चर्मप्रसेवकः ।
 समुद्रः संपुटो ज्ञेयो वाडिशं मल्लस्यबंधनं ॥७९॥
 कृते प्रतिकृतं प्राज्ञैः प्रतिनिर्यातनं स्मृतं ।

सपत्नाकरणं प्रोक्तं यत्परस्यातिपीडनं ॥ ८० ॥
 समासः स्यात्समाहारः संक्षेपः संग्रहस्तथा ।
 व्यासः प्रपञ्चो विस्तारः स च शब्दस्य विस्तरः ॥ ८१ ॥
 उन्नं क्लिन्नं स्मृतं नुन्नं क्षिप्तं तुन्नं च पीडितं ।
 पन्नं तु पतितं प्रोक्तं सन्नं शांतं च सूरिभिः ॥ ८२ ॥
 न्यंचितं स्याद्धः क्षिप्तं क्षिप्तमूर्धमुदंचितं ।
 काचितं सज्जितं प्रोक्तं द्रष्टितं गुंडितं स्मृतं ॥ ८३ ॥
 विष्कम्भः प्रतिबन्धो विश्रम्भः कथ्यते च विश्वासः ।
 संमर्दः स्यात्पारिमल उपमर्दो विप्रकारः स्यात् ॥ ८४ ॥
 उपाधिर्धर्मचिन्ता स्यान्निःशोध्यमनवस्करः ।
 कुप्रियं तु जघन्यं स्यान्निःशेषं न्यक्षमिष्यते ॥ ८५ ॥
 अपकारो भवेद्द्रोहो दोष आदीनवो मतः ।
 कषायं तुवरं प्रोक्तं सुरंगा संधिरुच्यते ॥ ८६ ॥
 असौम्यं यद्भवेच्चक्षुरचक्षुस्तत्प्रचक्षते ।
 अवहित्थं च शब्दज्ञा आकारस्य निगूह्यं ॥ ८७ ॥
 संस्तवः स्यात्परिचयः प्रसादः प्रणयः स्मृतः ।
 प्रवारणं महादानं संकल्पः कर्ममानसं ॥ ८८ ॥
 अनायासार्थकं फाटमंतर्गडु निरर्थकं ।
 स्वाच्छं निनिर्मितं च यदृच्छेत्यभिधीयते ॥ ८९ ॥
 आद्यमादिममंत्यं स्यादंतिमं चाग्र्यमाग्रिमं ।

मध्यमं मध्यमीयं च मध्यंदिनमुदाहृतं ॥१०॥
 नमस्या वंदना प्रोक्ता तपस्या नियमस्थितिः ।
 परिब्रज्या व्रतादानं ब्रज्याद्या च गतिः स्मृता ॥११॥
 रिक्तं तुच्छमसारं तु फल्गु व्युष्टिः फलं स्मृतं ।
 कलिलं गहनं प्रोक्तं श्लथं शिथिलमुच्यते ॥१२॥
 स्वतंत्रवृत्तिर्व्युत्थानमभ्युत्थानं च गौरवं ।
 संस्थानं संनिवेशः स्यादास्थानं नृपतेः सभा ॥१३॥
 संकथान्योन्यसंगीतिः प्रतिपत्तिः प्रगल्भता ।
 उच्यत ऊर्ज उत्साहो भृकुटिर्भृकुटिस्तथा ॥१४॥
 उपजापो भवेद्भेदः साम सांवमिति स्मृतं ।
 तथेति प्रत्ययः श्रद्धा संस्कारो वासना स्मृता ॥१५॥
 स्मृतमास्थितमाक्रांतं प्रतीष्टं पतदाहृतं ।
 प्रच्छादितं स्यात्संवीतं प्रशस्तं संस्कृतं स्मृतं ॥१६॥
 उन्माथः कूटयंत्रं स्याद्वपातो ज्वरः स्मृतः ।
 धर्मः स्वभाव आत्मा स्याद्वेत्ता प्रतिज्ञागरः ॥१७॥
 स्मृतं परुषमस्त्रिगुणमाचारातिक्रमः क्रिया ।
 उच्चंडमप्रलंबं स्यान्माढिः पत्रशिरा स्मृता ॥१८॥
 अहमहमिका तु सा स्याद्यत्क्रियते स्पर्धयाधिकं किञ्चित् ।
 यत्र वृथाभिनिवेशस्तामाहोपुरुषिकां विडुः प्राज्ञाः ॥१९॥
 सिंहनादो भवेत् द्वेडा गंडूषो मुखपूरणं ।

प्रभावतां वदंत्यार्याः प्रभुतां प्रभविष्णुतां ॥१००॥

परभागो गुणोत्कर्षः स्पर्धा संदुर्ष उच्यते ।

आयामः स्मृत आनाहः परिणाहो विशालता ॥१०१॥

॥ इति श्रीभट्टकृत्तायुधकृतायामभिधानरत्नमालायां
सामान्यकांडं चतुर्थं समाप्तं ॥

एको ऽर्था बहुभिः शब्दैः कथितः कथ्यते ऽधुना ।

एकस्यैव तु शब्दस्य बहुष्वर्थेषु वर्तनं ॥१॥

रुद्रे ऽपि खंडपरशुर्वैश्रवणे ऽप्येककुंडलः प्रोक्तः ।

द्वारे ऽपि प्रतिहारः प्राकाराग्रे ऽपि कविशीर्षं ॥२॥

पर्याप्ते ऽपि कृतं स्यादाहवनीयादिषु त्रिषु त्रेता ।

संदेहे ऽपि द्वापरमाहुः कलहे ऽपि कलिशब्दं ॥३॥

सेनायामपि कटकं प्राणिघ्नूतं वदन्ति युद्धे ऽपि ।

रत्नस्यपि पुण्यजनं मृद्गांडे ऽप्युष्ट्रिकामार्याः ॥४॥

श्वेतं रजते ऽप्युक्तं रजतं हारे शरे ऽपि किंशारः ।

दंभे ऽपि गह्वरं स्यादुपह्वरं संनिधाने ऽपि ॥५॥

नयनच्छदे ऽपि वर्त्म प्रतियहः सैन्यपृष्ठभागे ऽपि ।

श्लेष्माणयपि खेष्टः स्यात्तामिः कुलबालिकायां च ॥६॥

गंधो लेशे ऽप्युक्तः करुणाप्रतिपादने तपस्वी च ।

मणिबंधकनिष्ठकयोर्मध्यविभागे ऽपि करमः स्यात् ॥७॥
 चिंतायामपि चर्चा जगती राजप्रधानलोके ऽपि ।
 स्तुरंगनारजस्यपि विकटं श्रेष्ठे ऽपि निर्दिष्टं ॥८॥
 कवचे ऽपि वारवाणं जीमूतं पर्वते ऽपि कथयंति ।
 व्यूहं रचनायामपि दार्वारघाटे ऽपि शतपत्तं ॥९॥
 करणं काये ऽपि स्यादुष्णीषो मूर्धवेष्टने ऽप्युक्तः ।
 मात्रा परिच्छेदे ऽपि क्षुद्रः क्रूरे श्रुतौ निगमः ॥१०॥
 वृजिनः केशे ऽप्युक्तः स्याणुः कीले ऽपि कुंजरे नागः ।
 गंजो भांडागारे गोमुखमुपलेपने ऽपि स्यात् ॥११॥
 तेजस्यपि धाम स्यादाधारे ऽप्याशयो घटा गोष्ठ्यां ।
 कुल्या कुलस्त्रियामपि तारो मुक्तागुणे ऽप्युक्तः ॥१२॥
 कर्मविपाके ऽपि दशागती स्मृते कानने ऽपि द्वेदावौ ।
 चूडाशिखे शिरस्यपि हस्तिन्यां धेनुकागणिके ॥१३॥
 प्रतिपत्प्रतिपत्तावपि शादः शष्पे घृणा जुगुप्सायां ।
 उत्तालमुन्नते ऽपि श्रेष्ठे ऽपि निगद्यते सुरभिः ॥१४॥
 संवर्तः परिवर्तश्च ह्यायने कथ्यते ऽंबरे नाकः ।
 परिमाणे ऽपि प्रस्थः सर्वात्मानि सर्वसंनाहः ॥१५॥
 पत्न्यामपि द्वितीया दूर्ध्वे ऽपि पवित्रमवधिरवटे ऽपि ।
 प्रकृतावपि प्रधानं विवक्षितं शोभने ऽपि स्यात् ॥१६॥
 अतिमात्रे ऽप्यतिवेलं काये ऽप्युत्सेध इष्यते सद्भिः ।

पृष्ठास्थन्यापि वंशः कदली करिवैजयंत्यां च ॥१७॥
 जालं कपटे ऽप्युक्तं कपालमुक्तं घटादिशकले ऽपि ।
 रिष्टं पापाशुभयोररिष्टमशुभे ऽपि निर्दिष्टं ॥१८॥
 व्यासे ऽपि विग्रहः स्यान्मानविशेषे ऽपि पौरुषव्यामौ ।
 देला प्रस्तावे ऽपि प्रग्रह आबंधने ऽप्युक्तः ॥१९॥
 कुंजरकरे ऽपि शुंडा ग्रावा शैले भवश्च संसारे ।
 बाले ऽपि बालिशः स्यात्कलधौतं शातकुंभे ऽपि ॥२०॥
 शाखायामपि परिधिर्वसतिर्जैनाश्रमे ऽपि निर्दिष्टा ।
 अन्वेषणे ऽपि मार्गो भद्रो वृषभे वके धांक्षः ॥२१॥
 मणिदोषे ऽपि त्रासो वत्सः संवत्सरे ऽपि निर्दिष्टः ।
 वामः प्रतिकूले ऽपि प्रोक्तौ शुक्ले ऽपि शुचिरामौ ॥२२॥
 ह्यस्तनदिने ऽपि कल्यं नेत्रं मूले रजस्यपि परागः ।
 भ्रूणो गर्भिण्यामपि भूतिर्विभवे बलः काके ॥२३॥
 गिरिसानुन्यपि वप्रं तल्पं दारेषु चक्षुषि ज्योतिः ।
 चौर्यादावपि हिंसा प्रसरः प्रणये ऽपि निर्दिष्टः ॥२४॥
 संघाते ऽपि ग्रामो भूतेंद्रियशब्दविषयकरणानां ।
 पंडश्च पादपानां स्कंधः करिनरतुरंगानां ॥२५॥
 नंद्यावर्तः सरलः शालः काको धवो ज्ञानस्तिलकः ।
 पद्मस्पंदनमोक्षा वृक्षविशेषे ऽपि दृश्यन्ते ॥२६॥
 कटुतिक्तकषायास्तु सौरभ्ये ऽपि प्रकीर्तिताः ।

शोभार्थे ऽपि प्रयुज्यन्ते लक्ष्मीश्रीकांतिविभ्रमाः ॥१७॥
 आर्यः स्यात्सौविद्वेले ऽपि व्रीहावप्यणुरिष्यते ।
 चंडाले ऽपि दिवाकीर्तिर्विवस्वान्देवतास्वपि ॥१८॥
 स्नेहे ऽप्यपह्नवः प्रोक्तो द्वेषे ऽप्यनुशयः स्मृतः ।
 सुरते ऽपि व्यवयः स्यान्नैगमश्च मृतावपि ॥१९॥
 दुर्गमार्गे ऽपि कांतारं गृह्णवायां च निष्कृष्टः ।
 रूपं मृगे ऽपि विज्ञेयं बभ्रुः स्यात्तुक्कुले ऽपि च ॥२०॥
 अंतर्देहे ऽपि कोष्ठः स्याच्चत्वरं प्रांगणे ऽपि च ।
 दुश्चर्मण्यपि निर्दिष्टः शिपिविष्टो मनीषिभिः ॥२१॥
 संस्तरः प्रस्तरे ऽप्युक्तो कृनौ कुंजो रणे स्पशः ।
 गर्जन्मेघे ऽपि पर्जन्यः संधा स्याद्वधावपि ॥२२॥
 व्यवस्थायां च संस्था स्यात्संवित्तावपि वेदना ।
 यात्रा स्यादनुवृत्तौ च संज्ञायां च समाह्वयः ॥२३॥
 क्लीबो विक्रमह्वीने ऽपि समये ऽपि कष्टः स्मृतः ।
 कलंकं लाङ्घने दोषे ऽप्यद्रिः प्रोक्तो रवावपि ॥२४॥
 समितिः संगतिसभयोः ककुदं शृंगे विडुः प्रधाने ऽपि ।
 टंकः स्यादभिमाने प्रस्तरघटनोपकरणे च ॥२५॥
 संकेते चैतन्ये च सूरिभिः कथ्यते तथा संज्ञा ।
 दंडो दमने सैन्ये कुतपो दर्भे ऽपराहे च ॥२६॥
 कारुण्ये ऽप्यनुषंगः स्यात्प्रोक्तो गुह्ये ऽप्यवस्करः ।

वेदिकांगुलिमुद्रायां लाक्षायां च कृमिस्तथा ॥३७॥
 नीवी परिपणे ऽप्युक्ता कठिदेशे ऽपि मेखला ।
 प्रत्यवाये ऽपि विश्लेषे विधुरं स्मर्यते बुधैः ॥३८॥
 निदानमवसाने ऽपि स्वाभिन्यपि भवेदिनः ।
 जठरः कठिने ऽप्युक्तः प्राज्ञैः परिणते ऽपि च ॥३९॥
 काले कल्पे ऽपि विधिर्घनघनः शक्रवर्षुकांबुदयोः ।
 अत्ययशब्दः प्राज्ञैः कृच्छ्रे चातिक्रमे च निर्दिष्टः ॥४०॥
 उदरे जले कृपीठं संबाधः संकटे भगे ऽप्युक्तः ।
 पाणिः प्रत्यासारे च रणस्य च पश्चिमे भागे ॥४१॥
 रतिभुक्त्योः संभोगः पथिदेये स्त्रीधने च शुल्कं स्यात् ।
 वंशाङ्कुरे करीरं वृक्षविशेषे ऽपि कथयन्ति ॥४२॥
 अनूकमन्वये शीले गोत्रं नान्नि तथान्वये ।
 पुलाकं भक्तसिक्थे च क्षुद्रधान्ये च कथ्यते ॥४३॥
 अकार्ये गुह्ये कौपीनं कीलालं रुधिरे जले ।
 कुकूलं शंकुमद्गते तुषाग्रौ च निगद्यते ॥४४॥
 चैत्यं बुद्धांडके ऽप्युक्तं देवतायतने तथा ।
 कृत्तके वृक्षजातौ च शिलींघ्रं स्मर्यते बुधैः ॥४५॥
 अर्थव्ययसहे व्यालस्तथा हिंस्रपशौ स्मृतः ।
 पोत्रमित्युच्यते प्राज्ञैर्हलशूकरयोर्मुखं ॥४६॥
 मंदस्वच्छंदयोः स्वैरं कक्षः स्यात्कच्छ्वीरुधोः ।

करेणुर्गजहस्तिन्योः पीलुश्च गजवृक्षयोः ॥४७॥
 शलाकायुधयोः शल्यं बाधा दुःखनिषेधयोः ।
 स्थूणास्तब्धवयोः स्तंभ इला वागध्ययोरपि ॥४८॥
 अर्चनामूल्ययोर्घो विसर्गो मुक्तिवर्चसोः ।
 मुनिकुक्कुटयोर्दक्षः संधिः संश्लेषरंध्रयोः ॥४९॥
 अवश्यभृशयोर्वाढं दायार्दस्तुकसपिंडयोः ।
 कुत्तीनश्रेष्ठयोर्जात्यं कोटिरुत्कर्षसंख्ययोः ॥५०॥
 ब्रध्नस्तंडुगिरिशयोः स्थितिः स्थानव्यवस्थयोः ।
 वीकाशः स्फुटरहसोः काष्ठा कालप्रकर्षयोः ॥५१॥
 नदीसमुद्रयोः सिंधुर्देशपर्वतयोर्मरुः ।
 मैथुनं कथ्यते सद्भिः संबंधग्राम्यधर्मयोः ॥५२॥
 प्रह्वबंधनयोः प्राधं मोहः स्थान्मौढ्यमूर्खयोः ।
 व्यवस्थाने ऽभसो वेला रविः पर्वतसूर्ययोः ॥५३॥
 अग्न्युत्पातौ धूमकेतूश्च शुभौ श्यालदेवरौ ।
 दिव्यार्थसंग्रहौ कोशौ नरेन्द्रौ नृपवार्तिकौ ॥५४॥
 आडंबरौ गजानां पृष्ठरवे गर्जिते प्रपंचे च ।
 ग्रहशब्दः सूर्यादिषु भूतादिष्वभिनिवेशे च ॥५५॥
 अव्यक्तः परमात्मनि मूर्खे स्पष्टेतरौ च निर्दिष्टः ।
 कक्षा गुह्यपिधाने कांच्यां गेहे प्रकोष्ठे च ॥५६॥
 प्रतियलः संस्कारे लिप्सोपग्रहणयोश्च निर्दिष्टः ।

अभिहारः संनाहे स्यादभियोगे परस्वहुरणे च ॥५७॥
 दानविशेषे लब्धौ दायो भागार्हपित्र्यरिकथे च ।
 लिपिसंख्यायां शास्त्रे द्रव्ये च ग्रंथशब्दमिच्छंति ॥५८॥
 द्यूताक्षसारिफलकास्त्रयो ऽप्याकर्षसंज्ञकाः ।
 संसर्गाभिभवाक्रोशेष्वभिषंगः प्रकीर्तितः ॥५९॥
 त्वाष्ट्रे तमसि शत्रौ च वृत्रशब्दस्त्रिषु स्मृतः ।
 मन्युर्दन्ये क्रतौ कोपे नाडीस्वर्गक्षितिष्विडा ॥६०॥
 उक्तानामप्यनुक्तानां शब्दानामिह संग्रहः ।
 कशब्दः सुखवायुंबुज्रह्यमस्तकवाचकः ॥६१॥
 प्रत्यक्षाः शपथज्ञानहेतुविश्वासनिश्चयाः ।
 विस्तारे कदके शून्ये वितानं स्यात्क्रतौ क्षणे ॥६२॥
 देहावयवमासार्धपतत्रगृहभित्तिषु ।
 परियहे समीपे च पक्षः षट्सु निगद्यते ॥६३॥
 अग्निधनरश्मिरत्नत्रिदशविशेषेषु भवति वसुशब्दः ।
 चेष्टात्मजन्मसत्ताभिप्रायेष्वभिहितो भावः ॥६४॥
 कालाविशेषे ऽवसरे ऽव्यापारे पारतंत्र्ये च ।
 मध्ये तथोत्सवे च क्षणशब्दः कथ्यते सद्भिः ॥६५॥
 आचारे नयनादौ द्यूतविशेषे तथा रथावयवे ।
 अक्षं विभीतके ऽपि प्रयुज्यते पंचसु प्राज्ञाः ॥६६॥
 निष्ठा क्लेशे ऽवसाने च व्यवस्थोत्कर्षयोर्व्रते ।

श्रेष्ठे स्थानि धने शुक्रे मज्जि सार उदाहृतः ॥६७॥
 दिग्दृष्टिदीधितिस्वर्गवन्नवाग्वाणवारिषु ।
 भूमौ पशौ च गोशब्दो विद्वद्भिर्दशसु स्मृतः ॥६८॥
 भूषायां लांगूले प्रधानशृंगप्रभावपुंजेषु ।
 धजलक्ष्मत्तुरंगेषु च नवसु ललतामं प्रचक्षते प्राज्ञाः ॥६९॥
 अर्कमर्कटमंडूकविष्णुवासववायवः ।
 तुरंगसिंहशीतांशुयमाश्च कूरयो दश ॥७०॥
 पृथिव्यादिषु भूतेषु शरीरेषु रसादिषु ।
 लोहेषु च स्मृतो धातुः स्वभावे गैरिकादिषु ॥७१॥
 द्विरदकराये पद्मे खड्गफले व्योम्नि वाय्वाभांडमुखे ।
 अगदे जले च तीर्थे पुष्करमष्टासु निर्दिष्टं ॥७२॥
 चतुर्विधेषु जीवेषु पृथिव्यादिषु पंचसु ।
 अतीते देवयोनौ च भूतशब्दं प्रचक्षते ॥७३॥
 शुक्लादौ ब्राह्मणादौ च शोभायामक्षरे व्रते ।
 गीतक्रमे स्तुतौ वेषे वर्णशब्दं प्रचक्षते ॥७४॥
 शृंगारादिषु नवसु च लवणादिषु षट्सु पारदे रागे ।
 निर्यासवीर्यगुणधातुविषघृतादौ रसः प्रोक्तः ॥७५॥
 योनौ जलावतारे च मंत्राद्यष्टादशस्वपि ।
 पुण्यक्षेत्रे तथा पात्रे तीर्थे स्यादर्शनेषु च ॥७६॥
 अकारादिषु वर्णेषु षड्नादिषु च सप्तसु ।

उदात्तादिषु विज्ञेयः प्राणिनां च स्वने स्वरः ॥७७॥
 सत्त्वादीनां साम्यावस्थां प्रकृतिं वदन्ति तत्त्वज्ञाः ।
 पौरामात्यादीनि च कारणकारुस्ववृषाणि ॥७८॥
 सत्त्वाद्दौ रूपाद्दौ शौर्याद्दौ तंतुषु प्रयोगज्ञाः ।
 गुणशब्दं सिंजिन्यां प्रयोजयन्त्यप्रधाने ऽपि ॥७९॥
 उपकरणे करणे च द्रविणे लिंगे च यातनायां च ।
 सेनांगे संसिद्धौ साधनशब्दप्रयोगः स्यात् ॥८०॥
 अभिधेयाभिप्रायप्रयोजनद्रव्यवाचकेष्वर्थः ।
 प्रस्तावे संघाते कुत्सायामायुधे जले कांडं ॥८१॥
 वेदाध्यात्मब्राह्मणद्विरण्यगर्भेषु कथ्यते ब्रह्म ।
 प्रकृतिगुणे सत्तायां स्थामनि भूते च सत्त्वं स्यात् ॥८२॥
 इराशब्दो बुधैर्ज्ञेयो भुवि वाच्यशने ऽभसि ।
 निमेषाद्दौ यमे वर्णे कालो मृत्यौ च कीर्त्यते
 कालसंकेतकाचारसिद्धांताः समयाः समाः ॥८३॥
 तंत्रं तंतुषु मंत्रेषु सिद्धांतपरिच्छदप्रधानेषु ।
 उत्साहनमूचनयोः प्रकाशने गंधनं प्रोक्तं ॥८४॥
 वस्त्रे मध्ये तथा क्लिप्ते व्यवधाने ऽन्तरात्मनि ।
 अवकाशे बहिर्योगे विशेषे ऽवसरे ऽन्तरं ॥८५॥
 प्रागवेव नामपर्याये निपाताः के ऽपि कीर्तिताः ।
 कथ्यन्ते केचिदन्ये ऽपि दिष्ट्या स्यान्मंगलादिषु ॥८६॥

चिराय चिररात्राय दीर्घकाले प्रयुज्यते ।
 चिरं चिराच्चिरेणेति वा विकल्पोपमानयोः ॥८७॥
 परितः सर्वतो विष्वक् समंताच्च समंततः ।
 प्रत्यक्षसदृशोः साक्षाद्द्वार्त्तासंभाषयोः किल ॥८८॥
 शोचने संप्रहर्षे च हंतशब्दः प्रयुज्यते ।
 ई दुःखभावेने क्रोधे प्रत्यक्षे संनिधावपि ॥८९॥
 पृथग्विनांतरेणार्ते व्यतिरेकार्थवाचकाः ।
 प्रत्यारंभे मुहुः प्रोक्तो कुं संप्रश्नवितर्कयोः ॥९०॥
 इतिह स्यात्संप्रदाये प्रेत्यामुत्र भवांतरे ।
 साकं सार्धं समं सत्रं सहार्थे संप्रकीर्तिताः ॥९१॥
 अधस्तादधस्तः स्यादधस्तादधो ऽधरे ।
 अत इत्युच्यते हेतौ निंदायां विस्मये वत ॥९२॥
 समयानिकप्राशब्दौ सामीप्ये कीर्तितौ बुधैः ।
 तर्कनिश्चितयोर्नूनं कश्चित्स्यात्प्रश्नकामयोः ॥९३॥
 आहो उताहो संदेहे नु स्वित्प्रश्नवितर्कयोः ।
 वर्तमाने च युक्ते च सांप्रतं संप्रवक्षते ॥९४॥
 प्रकाशे संभवे प्राडुः प्रधानसदृशोः प्रति ।
 हि स्याद्विशेषणे हेतौ तु स्याद्भेदे ऽवधारणे ॥९५॥
 अयि प्रश्ने सानुनये सत्ये शीघ्रे तथाजसा ।
 ईषत्किंचिन्मनाक प्रोक्ताः किंचनस्तोकवाचकाः ॥९६॥

तूष्णीं जोषं भवेन्मौने स्म स्यात्संस्मरणादिषु ।
 अंगेत्यामंत्रणे हं ह्रीं भो भो इति च कथ्यते ॥१७॥
 अनेकार्थं भवेन्नाना ननु प्रश्ने ऽवधारणे ।
 आकस्मिकार्थं सहसा तत्काले च निगद्यते ॥१८॥
 विस्तारे ऽङ्गीकृतावूरी कथ्यत उररी तथा ।
 असंशये भवेद्द्वया सहार्थातिकथोरमा ॥१९॥
 अथानंतरकल्याणसंप्रश्नादिषु कथ्यते ।
 अथो इति तथा प्रोक्तो नामाभ्युपगमादिषु ॥१००॥
 सदा सना च नित्यत्वे स्वस्ति स्यान्मंगलादिषु ।
 इतिशब्दः स्मृतो हेतौ प्रकारादिसमाप्तिषु ॥१०१॥
 ॥ इति श्रीभट्टकृत्वायुधकृतायामभिधानरत्नमाला-
 यामनेकार्थकांडं पंचमं समाप्तं ॥

NOTES.

N O T E S.

B O O K I.

Verse 9. वेदांगश्च A. दांतस्य CD. — 13. अहिर्बुध्नो R. अहिर्बुध्नो C. अहिर्बुध्या D. — 14. °धस्तंदुः A. °धस्तदु C. °धस्तंदु D. °धस्तुंडि R. — 25. जितः A. — 26. कौमुदकी A. — 28. शरी च साबतः A. शीरी च स्याबतः R. — 30. तार्क्षः A. — 32. °सूदन A. — 33. सूर्यका° A. सूर्यका° CD. — 34. °रमणमुच्यते A. °रमण इष्यते CDR. — 36. मिहरो AR. — 39. °धिणय R. °धृणि° CD. — 40. तपः स्मृतं R. — 43. रत्ननिचरः CD. ज्योकात्रिको A. — 44. चंद्रतपः A. हृदयं CD. — 46. °सायनिः A. — 48. क्रौडः A. — 49. शखिनः R. — 51. °मृक्षमथो A. दाक्षा-धिणयः R. दाक्षणायणयः C. दक्षणायणयः D. — 53. From पुरंदरः to तुराषाद् is omitted in A. सूत्रामा CD. — 54. स्याद्यधन्वा AR.

°विडोज्ञाश्च CD. — 56. संबः A. शंबुः C. शवु D. — 58. धूमज्योति° AR. — 59. कर्कः A. कर्का CD. चरत्रमाला A. — 60. ह्यादिनी D. ह्यादिनी C. — 63. °र्दमुना CD. °दमना BR. — 64. वीतहोत्रो AR. — 66. आग्नेयी CDR. — 68. अतिरिक्ता A. अतिरिक्ताक्ता CD. — 70. वडवानलः C. वाडवानलः D. — 71. शमवती CDR. — 73. °नैरतकोपा° A. °नैऋतकोणपा° R. नैऋतकोणपा° CD. — 75. स्पर्शनी वायुः A. — 79. पुण्यधनेश्वरः A. — 80. °मर्थ A. रिक्तं पृक्थं A. ऋक्थं पित्तं R. ऋक् पृक् CD. — 85. बुधः AR. सुमंतभद्रो AR. तुल्यार्थाः R. — 89. शृंगारचेष्टा स्यु° A. शृंगारचेष्टा च CD. — 90. स्वभावः CD. भावकः A. — 91. °समाः AR. — 93. इष्यते instead of उच्यते CDR. — 94. कालः क्रि° CDR. — 98. भद्रदारुकः A. भद्रदारुकः R. — A. inserts after 99. the following stanzas: रागनाम ।

श्रीरागो वसंतस्य पंचमो भैरवस्तथा ।

मेघरागस्तु विज्ञेयो षष्ठी नटनरायणः ॥१॥

गौडी कोलाहलांधारी द्रविडी मालवकौशिका ।

षष्ठी स्याद्देवगांधारी श्रीरागा च विनिर्मिता ॥२॥

आदोला कौशिकी चैव तथा पठममंजरी ।

गुडकरी चैव देशाख्या रामकरी च वसंतज्ञा ॥३॥

त्रिगुणा स्तंभतीर्थी च आभेरी कुकुभा तथा ।

वियराडी तथा चेरी षडेते पंचमे मताः ॥४॥

भैरवी गूर्जरी चैव भाषा वेलाउल्ली तथा ।

कर्णाढी रक्तहंसा च षडेते भैरवे मता ॥५॥

वंगुला मथुरा चैव कामोदा चोषसाटिका ।

देवगिरी च देवाला षडेते मेघरामजाः ॥६॥

त्रोटकी मोठकी चैव डुंविनट्ट विराटिका ।

मल्लारी सैधवी चैव एता नटनरायणे ॥७॥

Rājendralāl Mittra of Calcutta had the kindness to supply me with the following information. He writes: „My correspondents at Benares, Agra and Mathurā have all disappointed me. None of them has been able to find out the verses in question. They do not occur in the College of Fort William Mss., nor are they traceable in the Sanskrit College exemplar. I asked Rājā Rādhākānta about the Mss. whence he quoted the *Abhidhānaratnamālā*, and he referred me to Professor Wilson, from whom he had obtained the loan of the work. There are now five Mss. of *Halāyudha* in Calcutta accessible to me, but the verses occur in none of these, and I am disposed to think from this circumstance, that they are perhaps not authentic.“ I am much indebted to Professor Wilson for having kindly sent me some extracts from several *Rāgamālas* in the E. I. H. Library, but neither these nor some others in the Bodleian Library contain precisely the same system, or the same names of the *Rāgās* and *Rāginīs*. A passage in Keça-va's *Kalpadrū* (Wilson. Mss. 334. fol. 152.) bears, on the whole,

- the greatest resemblance to our verses. — 102. प्रदिशस्तथा CD.
 — 104. कुमुदों जनवामनौ CD. — 106. °निष्काशौ CD. — 110.
 तिमिस्रा A. तमिस्रा CD. — 111. गोत्सर्गः A. — 112. शशिनी A.
 — 113. शरदे A. शरदो CD. — 114. चैत्रादिमासौ CD. — 115.
 ब्राह्म्य ACD. — 116. °संवत्सरसमयाः A. — 118. सांसृष्टिकं R.
 सांसृष्टकं A. — 119. °निकषाश्चनताश्च A. — 120. पुष्पवंतौ CD.
 Hemacandra II. 38. gives both. — 121. द्यावाभूम्यौ CD. — 122.
 स्वश्रेयंसं AR. श्रोवशीयं A. ष्वाःश्रेय, ष्वोवशीयं D. ष्वःश्रेयं,
 श्रोवशीयं C. शुभं शिवं भविकं भाविकं A. प्रमोदः प्रमदो CD.
 — 124. मुक्तिमोक्षा A. — 125. स्यादनुस्वरं A. स्यादनस्वरं R.
 — 126. दैवभयानयं AR. दैवमयायनं CD. — 127. उंबश्च A.
 डिंभश्च CD. — °पासनं CD. प्रसाधना ACD. — 130. प्रतिकृतं AR.
 प्रतियातना प्रतिकायं A. — 131. हिरण्यी स्याद्विरणायं A.
 — 133. पीयूष उच्यते A. — 136^b. This pāda appears only in
 CDR. and in B. s. m. भीमाद्रि° CD. धीमद्रि° R. हेमाद्रि° B.
 tertia m. — 138. °द्वयश्च A. — 139. °भिवद्गं च A. — 140.
 उच्चैःस्वरो A. क्लृप्तश्च CDR. — 142. °स्त्रीलमिष्यते CD. — 144.
 From सम्यक् to तथा is wanting in A. — 145. कविकथनं च A.
 — 147. ह्यौतिह्यं CD. ह्यौतह्यं R. व्यौतिर्यं A. — 149. शाप
 आक्षेप आक्षेकोशः D. शाप आ ऽक्राशः C. आपत्रश्चाक्रोश

आक्षेपः A. °सोत्प्राशोपहासाः A. °सोत्प्रासः सोपहासाः R.
 — 152. प्रह्वलीका. The reading approved by the best au-
 thorities is प्रबलिहका. — 153. द्वित्रिव्या° AR. — 154.
 आकरण° A.

BOOK II.

1^b. धरिणी A. — 3. °दिरणमू° CDR. खिलमप्रहितं CDR.
 — 4. It would be more correct to write शाद्वलं. See P. IV,
 2, 88. — 11. सानुः CD. प्रसवो ABCF. प्रभवो R. — 12. पर्यंत-
 पर्वताः CDF. — 15. °मुदंबरं ACDF. — 18. भस्म instead of
 भर्म A. हर्म्य F. — 20. च after मरकतं AB EF. — 20. स्याद्वै-
 डूर्य ABCFR. — सर्वलोहं CD. — 22. द्विपः CD. कुटश्च ACDEF.
 °रनोकुह, द्रुविष्टिर्° A. — 23. ह्रस्वशिखः शाखी ACDR.
 ह्रस्वशिखशाखी F. ह्रस्वशाखः शिखी E. स्मृतः instead of
 फली CDER. — 24. पुण्यति Mss. — 27. स्कंधशाखास्तु AFR.
 स्कंधशाखासु CD. — 30. बर्हं पत्रं हलं पर्णं CD. — 31. प्रसवं
 CDEF. — 32. उद्धं AF. — 32. विकाश° EFR. — 33. गुंको
 गुलंकः A. गुंको गुलुंकः R. गुत्सो गुलुंकः E. ग्लुको ग्लुंकः F. pr. m.
 गुंको ग्लुंकः F. s. m. — 34. शिलाटुः A. शलाटु CDE. शलाडुः F.

शंवा ACDER. शंवा E. According to Rāyamukuta it ought to be written सिंवा. पर्व पुरः स्मृतः F. — 36. यवसं प्रोक्तं A. बर्हिर्दर्मकुयः स्मृतः D. बर्हिर्दर्मकयः स्मृतः C. कुयः कुशः FR. विल्वजः AE. बिल्वजः R. ईषिका काय CD. इषीका कास FR. — 38. पलिनी CD. — 39. करणो ADF. कुवला CD. — 40. शालं ACDER. इज्जुलः A. इचुलः CD. प्रोक्तः गज्जल्लो E. प्रोक्त वंजुलो F. — 42. शैलुः CD. शलुः R. — 44. पीतशालो ACDER. सहदेवी CD. — 45. शंडुवारः A. सिंधुवारः CD. — 46. सीतो CDE. Boehtlingk in his edition of Hemacandra has printed सीत against the authority of the commentary. स्थूलशृं° ACD. — 47. केशातकी A. शाकातकी पटोला CD. — 52. °ममिलानकं AR. °ममिल्लातकं CE. °मसिल्लातकं D. Rāyamukuta quotes this verse in his comm. on Am. II, 4, 2, 54, and writes अमल्लातकं and कुरुंठकं. करंठकं AF. कुरुंठकं R. — 53. माधवीलता AE. माधवीं माधवीं लतां C. माधवौ लता D. — 54. ईर्वारश्चिर्मठः A. एर्वारुश्चिर्मठः CD. एर्वारश्चिर्मठः F. एर्वारुश्चिर्मठः E. एर्वारुश्चिर्मठः R. वालुंकी AR. डुश्चिका A. डुग्धिका C. डुधिका D. — 55. नातिनानार्थ° CDE. — 57. तरुषंडः ACD. — 58. °कंठं CD. — 61. मूर्ध्नि F. करकः A. °कटो गुंजो R. कटो गुंजो F. करशीरः E. — 62. From दशनौ to प्रोक्तं in

- v. 64. is wanting in CD. — 64. पेचुकः AE. पचकः CD. पेयुकः F.
 — 65. स्याडुडातो E. तिर्यग्दत्तः प्र° AR. — 66. सर्जितः AF.
 भूषा CDEFR. and A. pr. m. कक्षा DEFR. वक्षा C. —
 67. पादकर्म युतं CDE. पादकमायतं A. उभयो A. उभय D. —
 69. शृणि AC DR. श्रेणि° F. सान्नाह्यः A. सनाह्यः R. — 70. From
 महामात्रा to द्वीपी is omitted in CD. — 71. करिश्च A. किरिश्च FR.
 विडिश्च A. — 72. सेरम ACDF. सेरिम R. — 73. °भालूक° CD.
 — 74. °भूरिमायु EFR. स्यात् शृगालो R. स्याङ्गोली CD.
 फेरुडः ER. — 75. ऋक्षः CDR. तप्तसाराः D. तप्तस्याराः C. — 78.
 शल्यकः D. — 79. मुशली CD. गोधेरा° ABDEFR. गोधेरा C. —
 80. स्याडुंडुरुः CD. स्याडुंडरः E. — 83. विर्विकरस्तथा A. —
 84. वाजिस्तथा EFR. — 85. पेशीकोशः According to Râyamukuta this term signifies 'egg' as a compound, or it may be separated into पेशी and कोशः—90. From धांक्ष° to धांक्ष° is omitted in CD. — 91. मौष्कलि° ACD. मौकलि° ER. Purushottama gives another term very similar in sound, मौद्रलि.—92.
 भाश A. — 94. शरारिराख्यात उत्क्रो° CDEF. — 95. आतापी ACEFR. — 98. प्राचिका mss. सेना चटिका A. सेनाश्चिटिका E. सेनाश्चिटिकाः F. — 99. कारंडवकादंबकचक्रकाराद्याः A. कारं कारंडवकादंबकराद्याः CD. कादवः कदंबकः क्रकराद्याः E.

- कारंडवकादंबकः कृकराद्या F. कारंडवकादंबकक्रकराद्याः R.
 — 100. °चिंचिरीका° AD. °चिंचरीका° R. °चिरीका° C. —
 101. °जालिकक्रिमयश्च A. °क्रिमयश्च A. °क्रम° F. — 102. ज्यो-
 तिरिंगिणः CDR. ज्योतिरिंगणः E. द्योतिरिंगिणः A.
 द्योतिरंगणः F. — 103. तु instead of च CD. — 106. परिकीर्तितं CD.
 — 109. स तु CDE. — 111. स्थौरी R. °त्पृष्टि° A. — 112. नीचिकी E.
 — 114. प्रौढवत्सा च CD. — 115. सूरता E. सूरिना E. सूरिता R.
 — 116. नीचिकी AFR. नैचका CD. — 117. प्रचुरप्रवृत्तिः CD. —
 122. दामिनी AEF. वस्तः क्वागः R. गक्कः क्वाग° A. बस्तुः क्वागः C.
 वस्तुः क्वागः D. वत्सर्ष्क्वाग° E. गक्कक्वागक्कगल° F. —
 123. °व्यंजनस्तु A. — 127. °कद्रूरिति ACD. विश्वद्रूरिति E. —
 128. षट्त्व° AE. षद्व° C. षद्व° D. — 129. उपपर्वत° CD. —
 132. °ज्जयनी FR. — 133. हस्तिनाखं E. °दुररकं A. °दुररिं E.
 °दुरररीं C. °दुररं D. दुररविं F. — 134. च for तु CDE. —
 135. वास्तु E. It is wanting in CD. — 138. गृहमिष्ट° R. AFR.
 insert च after आयतनं, A. also before हर्म्य. The whole
 stanza is wanting in CD. — 139. इंद्रकोशस्तु° A. आवेशिनं A. —
 143. व्रतिनां शाला CD. — 146. °मालाच CDEFR. °रोहणी A.
 रोहि CD. — 147. गृहावगृहिणी ACF. गृहाचगृहिणी D.
 देहली च CDEF. वस्करः E. विक्करः F. — 148. नीधं CD.

°पाली and संज्ञा R. — 149. गवाक्षस्तु R. प्रकोष्ठ स्यात् CD.
 प्रकाष्ठं तु E. — 151. परिस्थिंदः CD. परिक्छंदः AFR. तथोपकारणं CD.
 — 152. उपाश्रयस्तु A. आयाश्रयस्तु CD. अपाश्रयस्तु F. Want-
 ing in E. — 153. नवनं AFR. — 155. खंजक° E. खजक° F.
 कद्° C. कडु° D. — 157. खदिका CD. Am. and HC. have only
 खजाका. — 158. °मुध्मानं A. °मुडानं CDE. °मुद्धानं R. °मधानं F.
 — 161. कौशिका E. — 162. मंथिनी CDFR. — 163. कांचिकं CD.
 शुक्ति° CD. सुक्त° A. शिल्क° E. — 164. क्रूरं E. तथोदनं भित्सा A.
 तथौदनो भित्सा EFR. तथोदनो भिःसा CD. पूषिका CD —
 165. तरणं ACDR. तरुणं F. नरणं E. क्षिरीयी AF. क्षैरेयं CE.
 क्षैरेयं D. — 166. मिष्टान्नं भोजनं क्षेयं R. वेसवार A. वेशवार CDF.
 करंबो CDE. — 167. मतं instead of स्मृतं FR. — 168. From
 संसिद्धं in the preceding stanza to संसिद्धं is wanting in CD. उख्य-
 मुखायां AFR. उख्यमुखाया E. — 169. फाणितं AR. फणितं
 CDE. — 172. °चानुकर्षश्च CDE. — 173. °त्संपीतिः CD. °पदंशौ
 FR. — 174. सीधु ACDFR. परिश्रुता ABEFR. परिश्रुता CD.
 सुंडा ABFR. सुडा CD. — 175. कस्यं ACDFR. परिश्रुद्धा AR.
 परिशुद्धा° E. परिश्रुद्धा° CD. — 182. °पशदम° A. °मपकृष्टं R. —
 185. पाठचरः ACDF. पठचौरो E. — 187. कखटः A. कषडः CDR.
 कषटः F. Omitted in E. which has कर्कशो दृढ उच्यते. वहल E. —

188. आर्यः परिदृढः CDE. — 189. ऋजोद्वरिण° CD. ररोद्वरण° F.
 The whole stanza is omitted in ER. — 190. अवणश्च AEF.
 मधमारी A. निग्रथः AF. निर्गथः CD. — 193. इतरः AEF. —
 194. दांडाजिनिकः A. दंडाजिनिकः CDE. दांडोजिनिकः F.
 दंडाजिनिकः R. See P. V, 2, 76. कापटिको CDR. — 196. पौधिकः CD.
 पौर्धतः E. सौष्कलः E. and A. pr. m. मौष्कलः A. s. m.
 मौष्कलिः DFR. मोष्कलिः C. — 197. प्रद्वितः CDE. —
 198. प्रोक्तं for लोलं CD. उत्सकः AEF. प्रस्ततः E. प्रसितः R.
 — 201. महात्म्यो° A. माहात्म्यो F. — 202. आभ्यागा° AR.
 कुटंब° AEF. — 203. जंवालो A. जंघालो CD. जंघाजो E.
 आवेशकः ACDEF. प्राद्युणिक CDFR. प्राद्युणिक E. —
 204. वनीयकः D. — 205. बुद्रान् A. बुद्धान् E. बु CD. बुभु-
 क्षितप्सतो C. बुभुक्षितप्सातो D. — 207. इष्यते for उच्यते CDE.
 — 208. तृश्चिको E. — 209. लिप्सा च शायनाया C. लिप्सा
 च शायनाया D. लिप्सा स्याद्वनाया E. लिप्सा स्याद्वनाया F.
 प्रसितः ER. — 211. प्राणघः A. प्रेणाघ्यः CD. प्राणाघ्यः E.
 प्रोणाघ्यः F. प्राणाघ्ये R. See P. III, 1, 128. — 214. °स्तिमा-
 न्स्मृतः E. °स्तिवान्मतः AR. °स्तिमवा मतः E. प्रेक्ष्यः R.
 प्रेक्षः F. — 219. सुमुखः ACDF. The whole stanza is wanting
 in E. — 220. शीली CD. — 223. °त्कद्वरः ACF. करद्वरः D.

- कांडूरः E. प्रकांडोद्यौ AEF. प्रकांडोघौ R. प्रकांडाब्धौ CD. —
 225. नार्थश्च कथ्यते CD. वात्तश्च कथ्यते E. नार्तश्च कथ्यते FR.
 — 226. बलवान्मांसलो E. — 227. पल्लविकः CDE. —
 228. दीर्घसूत्री AER. निःकृतो A. निःकृतो E. निःकृष्टो F.
 स्याद्दूर्ध्वमूर्ध्वमः स्थितः E. स्याद्दूर्ध्वमूर्ध्वमवस्थितः R. स्यात्
 ऊर्ध्वमूर्ध्वमवस्थितः C. स्यात् ऊर्ध्वमूर्ध्वमवस्थितः D. स्याद्दूर्ध्व
 ऊर्ध्वमवस्थितिः E. — 232. सीतको ACD. शीतगो E. विपुलांगः A.
 — 233. दरोदरं AE. — 234. कुलीनश्च कुं AE. — 239. कर्मसां AD.
 कर्मसो C. — 241. °भिजनं A. °भिजन R. — 242. This and
 the preceding stanza are wanting in CD. — 244. शांतः श्रान्तश्च A.
 — 245. शैक्ष्यः A. शिष्यः CD. शैष्यः R. — 246. °णमिति स्मृतं A.
 — 247. शंसितश्च AR. — 248. ज्योतिषको CD. — 250. धर्मधत्तो.
 Both Am. and HC. write धर्मधत्ती. कांडपृष्ठो CD. कांडपृष्ठे E.
 °र्द्धिजाधमः R. °र्द्धिजोत्तमः CD. — 251. अब्रह्मण्यवर्ण्यं D.
 अब्रह्मण्यं C. अब्रह्मण्यमवर्ण्यं R. ब्रह्मणो D. ब्राह्मणे AER. —
 254. पारिरक्तकः CER. परिरक्तकः D. — 255. वैकथ्यं CD.
 वैकथ्यं R. — 256. वृसी A. भृसी E. — 260. पारिस्कृता mss.
 — 261. सान्नायं CD. नार्यहविरुच्यते E. See the notes on
 HC. 3, 495. आमिष्या AR. आमन्नः E. — 262. विद्यायनमं-
 हि° A. विद्यायितमं° CD. विद्यायतमं° E. विद्यायनमं° R.

निर्वापणं AR. निर्वापणं E. — 266. °पालाञ्च ER. — 268. च
 instead of तु CD. प्रकीर्तितं ACD. — 270. गूढपौरुषः ADR.
 गूढपौरुषः C. दूरक CD. धोरिक E. The comm. to HC. 3, 397
 writes हैरिक without giving a derivation. — 272. महामात्यः AE.
 प्रधानः E. प्रधानः प्रधानः स्या° R. — 274. स्तयो E. ज्ञेयो CD.
 — 275. वर्षचरः CD. उभयं व्यंजनं mss. पोढो A. योयोया CD.
 — 277. केलिकलो CE. केलिकल D. केलिकिरो R. pr. m.
 केलिकरो R. s. m. — 279. लंबोत्को° A. नृचोत्को° CD.
 लंकोत्को° E. — 280. आहोदनं AR. अहोदनं CD. आहोदनं D.
 °खोटकभि° CD. °खेटकमि° E. — 281. ताक्षो AE. —
 285. सूकलो E. HC. IV, 301. writes शूकल. — 286. कस्य CDR.
 खुराः शिफाः R. pr. m. खुराः शफाः R. s. m. — 287. कसा A.
 कसाः R. वल्गारश्मिकशाः स्मृताः A. वल्गुरश्मिः कशा
 स्मृता CD. बलारश्मिकुशाः स्मृताः E. वल्गारश्मिकुशाः
 स्मृताः R. — 290. अध्वन्यः A. वैनविको अध्वन्यः E. वैनयको
 अध्वन्यः R. पारियात्रकः CD. पारियातिकः R. तनयं CD.
 नयनं E. — 291. सांपरायकः R. — 294. युग्मं E. युग्मं C. युग्मं D.
 — 295^a. पदातिपादातिपादिकपदातयः C. पदातिपत्तिपादा-
 तिपादिकपदातयः D. पदातिः पादतिः पत्तिः पदातिकः
 पदातयः E. पदातिः etc. R. — 295^b. पादाकः पादिकश्चेति C.

पादाकः पदिक पदिकश्चेति D. पादतः पदिकश्चेति E. पदातः
 पदिकश्चेति R. — 296. केलिका CDR. — 298. संजित्कलिः A.
 संस्फोटः ER. संस्फोटो CD. प्रविदारणं CD. — 300. अभिजाति°
 CDR. — 303. तु for च E. — 304. संनाहं E. — 308. क्षुरकादिकं
 CDE. — 309. स्थान्मूर्वी A. — 310. °वेदघनिः A. वेदघनी CD.
 °वेदघिनः E. — 311. °कदंबाः A. — 312. This stanza is want-
 ing in CD. — 319. परस्वधः AE. निशानं A. निशांतं CE. नि-
 शांतां D. — 321. °पदृश° mss. °मुषंडी° A. °भृशंडी° CD.
 °मुखंदी° E. °मुखंठी° R. The comm. to HC. III, 451. writes
 मुखुंठी. भिंडिमाला° CD. भिंडिमाल° E. भिंडुमाल° R. Am.
 and HC. have भिंदिपाल. — 322. निःसरणं CD. निसरणं E. —
 323. HC. III, 34 reads प्रमयः. — 324. जितकासी A. — 328.
 Rāyamuk. on Am. II, 6, 1, 17. reads कोट्टवी. — 332. च निष्फला
 ACD. तु निष्फली E. श्रवणा AR. श्रमणा CD. — 333. बिडुः C.
 विंडुः D. किंडुः E. भिडुः R. HC. reads निंडुः — 334. मत्तका-
 मिनी AR. मत्तगामिनी E. मत्तकाशिनी CD. — 336. तु for
 च CD. — 337. कुद्विनी CD. Am. and HC. write कुद्वनी. चुंठी AR.
 चंडी CD. कुद्वि° A. कुद्वि° CD. — 338. च for तु CDR. — 339.
 गृहणी ADE. — 340. कुलवातिका E. कुलबाधिका CD. —
 341. बंधका Am. and HC. धर्षणी ER. दुर्विनीता CD.

- ह्यभिनीता E. — 343. समा स्मृता ACD. समा स्मृताः E. — 345. फलितं CD. कलितं R. pr. m. — 348. विश्रसा. AER. विश्रसा CD. दारुक° AR. — 350. ज्ञेयो नप्ता पौत्रश्च E. पौत्रस्तु CDR. — 351. भ्रातृजः स्मृतः E. — 353. स्मृताः for समाः CDR. — 356. अंध्रिः AD. अंध्रिः C. पाणिशय° mss. — 357. आरोहस्तु AE. — 358. युतौ mss. ककुंदरौ CD. ककुंदरा E. The whole verse is quoted in the comm. on HC. III, 272 and ascribed to Bhâguri. — 360. पिविंडं CD. °तुङ्ग° A. °तुंड° E. — 361. ऋणश्चोत्रं ACD. कंधरो E. — 364. °जलाश्चाशुनामानि A. जलास्त्राशिश्चिनामानि CD. °जलास्ताशुनामानि E. °जला-
सुनामानि R. — 365. स्यात् after °पांगः ACD. सृक्कः A. सृक्कि CD. सृक्कं E. सृक्का R. °पर्यंतं A. — 366. संधिनी CD. सिंधनी E. — 368. मुष्टिरिष्यते R. मुष्टिरिच्यते CD. वंक्षिणः A. वक्ष्णः R. — 370. °श्रुवकं D. °श्रुबकं C. कक्षा A. — 371. °ना-
मानः CDR. भवंति instead of शिखा च CD. — 372. वक्ष-
मिहंति A. — 378. कफणः A. केणिः C. कफेणिः D. प्रकांडः Am. and HC. have प्रगंडः. — 380. वांक्षिताथो CDR. श्रोतो AR. — 381. सकनिष्ठकः R. Perhaps we ought to read °रतिरकनि-
ष्ठिकः. — 385. समालंभ° CDR. °रिस्कारश्च mss. — 387. पत्रवल्ली
तु CD. — 388. ज्रांगुडं A. ज्रागुडां C. ज्रागुडीं D. — 391. °मंतरीयं R. —

393. पटपोढः R. HC. III, 331. writes प्रोतः. — 394. पत्तोर्ण AR. पूत्तूर्ण C. पूतूर्ण D. — 395. पटच्चरः AR. — 396. दशा AD. देशां C. आविको° mss. — 398. वैकक्षि° CD. — 399. आपीडशे° AR. — 401. ताडकं ता° R. — 405. रशना A. दशमा C. दशना D. — 406. शिजिनी A. — 407. अर्धा माणकः C. अर्धो माणकः D. हारौ R. — 408. °माला च A. °मौक्तिकः C. °मौक्तिके D. — 411^a. This verse is wanting in CD. — 414. रतिकूजितं CDR. — 415. औरव्याश्च A. उरव्याश्च C. उब्ब्याश्च D. औरव्याश्च R. — 416. कुशीदिकः AR. कुसीदकः C. कुसीदः D. — 418. कृत्तकं CDR. वक्रयस्तथा CD. — 419. कर्बुकः A. कुटंबी R. सैत्यं CR. सैन्यं D. — 420. सीरं CD. शीरं R. °कीलिका CD. कीलिकं R. — 421. कोठीरं A. कीठिशै D. काठीशं C. — 422. लूनं दात्रं A. लूनं दानं CD. — 423. मेढिः AR. मेढिः D. HC. has मेधि and मेधि. — 424. गुंक्हो AR. गुंष्टो C. गुष्टो D. — 426. मांगल्यको A. — 428. °रण्यप्रभव° A. तिलापिंग° A. — 430. अष्टं and afterwards अष्टा mss. — 432. रथकारस्तु A. 434. °अंडालो A. आं-डिलो CD. प्रातहारिकः A. प्रतिहरिकः D. — 435. संवाहकों गमर्द C. संवाहकों गमर्दः D. — 436. चित्रकर्मादिकं CD. — 438. सौंडिकः A. — 439. मत्स्यबंधिनी ACR. — 440. शौनिकः mss. शूना AR. — 442. रज्जुर्वटारश्च A. रज्जुर्वराकरश्च CD.

HC. writes वटारक. वटस्तंत्रीगुणः AC. वटस्तंत्रीगुणः D. वटस्त-
 त्रीगुणस्तथा R. — 443. चांडालो A. पक्षश mss. This word is
 written पुल्लस पुल्लस पुल्लश बुल्लस, but the first seems to
 be the oldest and most correct form. प्रवगः CDR. — 444. शि-
 विरा A. — 447. लशः CDR. — 448. लर्तुः mss. — 449. रंडः AD.
 — 450. प्रतिशायश्च AR. प्रतिश्यावश्च CD. — 452. दद्रणो दद्र° A.
 दद्रणो दद्र° CD. — 453. पिचिंडिलो A. पिडिलोचि C.
 पिवाडिलो D. — 454^a. This verse is wanting in CD. 454^b.
 कलमू AR. — 458. व्यालयाह्योहि° AR. This and the pre-
 ceding stanza are wanting in CD. — 459. माणिबंधं CD. —
 460. सुंठी A. सुंठीं C. शंठी D. — 460. गडूची A. — 461. प्रोक्तं
 त्र्यूषणं CD. प्रोक्तं पूषणं R. — 462. कस्तंबरु A. कुस्तुंबरु C.
 कुस्तंबरु D. कुस्तंबरु R. रामठो हिंगुरुच्यते A. हिंगु व्योषं
 रामठ उच्यते CD. 464. प्रपुत्राढो AR. प्रमुत्राढो CD. निर्दि-
 ग्धिका AR. निदिग्धिका CD. गुणैः कंठकैर्वा निदिह्यते स्म
 उपचिता । दिह उपचये । निदिग्धा । कनि निदिग्धिका ।
 Rāyamukuta. — 465. सुराव्यो CD. महिषाव्यश्च CDR. महा-
 रजत° AR. कुसुंभं ACD. — 466. करविंदं A. प्रवक्षते instead of
 निगद्यते R. — 467. उत्तीरं R.

BOOK III.

2. अंतरमवाक् CD. अंतरमवठ R. — 3. श्रैवात्यवाहकाः A.
 °श्रैवातिवाहकाः DR. — 4. दुःखमर्तिः A. दुःखमार्तिः CD.
 — 5. कलुष° A. — 9. जागरं CD. विश्रं AR. — 11. च यत् AR.
 — 13. मस्तकयं A. मस्तिथु C. मस्तिकयं R. — 14. लोम-
 मिष्यते CD. — 18. °पवनाशसर्प° A. व्यालः CDR. भुजगभुजंगम° A.

The metre of this stanza is called Dhritāçrī, or according to others Pancakāvalī. It consists of 4 tetrastichs, each containing 28 short syllables, arranged in the following order: —

~~~~~| It occurs again in IV, 1. and is used in

the Çiçupālavadhā III, 82. Without considerable alterations, it

would have been impossible to restore the necessary order in

the first verse. — 19. आशीर्विषो A. — 20. आशीर्दंष्ट्रा R.

आसीर्दंष्ट्रा CD. भवेत्तिलंसो A. भवेत्तिलिंगो CD. भवेत्ति-

लंगो R. स्मृतः instead of शयुः A. — 21. डुंडुभः AR. डुंडुभिः CD.

अहीरागी C. अहीरगी D. द्विजिह्वः स्यात् instead of स्यात्

द्विमुखो CD. — 22. निर्लयिनी CD. निर्लूयनी R. वप्रीकूटं A.

वल्मीकूटं C. वील्मीकूटं D. — 23. वप्री A. — 24. शौलिकेयः DR.

— 25. शृंगिका CD. विस्फुलिंगः स्यात्° A. तद्भेदा अप्यनेकधा

- CD. — 26. कुशजलवन° mss. — 27. °मस्तांगं CD. — 29. रोमोद्गमो रोमविकारो AR. रोमोरोमविकारो C. रोमोद्गरो रोमविकारो D. — 32. कूलदेशेस्य A. कूलदशाश्च C. कूलदशांश्च D. — 33. प्रोतः A. Omitted in CD. — 35. वैसारणो A. वैशारणो R. — 36. प्रौष्टी AR. — 37. लोहितश्च A. पल्लपिकः CD. °मुद्गुरु° ACD. — From महामत्स्याः to महामत्स्याः is omitted in R. — 38. चिरिल्लि° CD. A long syllable is wanting. — 38. पोतादानं A. कंचुलको AR. किंजलको CD. जल्लौकाश्च जल्लोकसः CD. जल्लोकाः स्यु° A. — 41. तेषां विशेषाः A. — 44. उद्यो A. उयो C. उद्यो D. उद्यो R. — 45. अवाककूल° CD. — स्यादंभसां D. डिंडिम CD. — 47. वेणी तु CD. संवेद्यस्तु D. संवेद्यरक्त नि° C. — 49. सेतुर्वारणमुच्यते CD. तत्वं स्यादुडुपं CD. — 53. पल्लवणं A. आखातो seems to be a wrong reading instead of आखातो. — 55. उत्सः प्रवहणं R. — 56. स्याद्विजवलं CD. बुधैरिचकिल° A. — 57. विसप्रसूतं A. बिसप्रसूतं R. — 60. बीजकोशं CD. किंजलकः D. किंजः C. स्याद्विसकंदो CD. — 61. शैवालं CDR. — 62. चंठी A. चुंडी CDR. — 63. उद्गाहनं R. सारणैः A. सारणं CD.

BOOK IV.

1. °निकरंब° AR. कुर केदने । कुरति विच्छिन्नं भवति ।
बाहुलकात् स्थ स्तो ऽंबजकवावित्यंबजकारस्थोत्वं च ।
निकरंबं । Rāyamuk. on Am. II, 5, 40. — 2. पेठलं ACD. पेठति
पेठः । लिहादित्वाद् । ततः स्वार्थे के पेठकं । त्रिलिङ्गः । Comm.
on HC. VI, 47. ते सभाः CD. — 4. प्रायं AR. — 5. सत्तमनुत्तमं A.
सत्तममुत्तमं C. सत्तमुत्तमं D. — 6. °संशयावेक° C. °संशया-
वेक° D. संशयोद्वेक° R. — 7. °भ्यासमा° AR. — 14. रुद्रं A.
वृद्धं CD. भद्रं R. The true reading is, perhaps, वड्ढं. — 15. स्त्री-
पुंसयोश्च A. — 16. प्रायं for प्राज्यं CD. पुरुजं mss. Is it meant
for पुरुहं? — 25. कामना स्याद्गु° CD. — 27. विवृतं चेष्टित-
मुक्तं A. निवृतं वेष्टनमुक्तं C. निवृतं वेष्टशुक्तं C. — 29. This
stanza is wanting in CD. — 30. लीढा° A. रीढा D. — 31
मूलकर्म CD. — 32. क्षामं क्षातं A. क्षामं क्षातं D. क्षामं क्षामं
क्षातं C. — 33. निवडं निवडीशं A. — 34. °तर्धिपारिवारणं CD.
— 43. वेचा A. लिविराले° R. लिपिलेखाक्षरस्थ A. — 45.
This stanza is wanting in CD. — 46. °मुक्तादनमाहुः A. —
47. पांडुकः A. पांडुरः CD. — 48. मांजिष्ठः mss. शब्दाः कवि-
भिः A. — 49. सिति A. सित CD. — 50^a. पिंजिरः परि° A. —

- 50^b. R. omits this and the next verse. **म्यामं** CD. — 52. This verse is wanting in CD. — 54. **स्याडुदाशयो** C. **स्याडुपशपो** D. — 55. **कुर्कुटिः** ACD. **कुकुटिः** R. **कुकुट इवाचरति कुक्कुटति** **दंभेनानिभृतं चरति । कुक्कुटनं कुक्कुटिः ।** Comm. on HC. III, 42. °**निष्कृतिः** A. **निःकृतिः** R. **पृथुकल्पिनी** CD. — 56. **चित्रकर्मिर्** mss. — 61^b. This and the next verse are wanting in CD. — 63. **कीर्त्यते** D. **कीर्त्यते** C. — 66. **तुगं उदंतं** CD. — 67. **स्मृतं** C. **स्मृ** D. — 68. **विसंकटं** CD. **क्पुटं** A. **सपुटं** CD. — 69. **अवगादो** CD. **स्यादत्यादानं** A. **स्यादन्याधानं** CDR. — 70. **मुहुर्दिष्टं** CD. **मुहुर्दष्टं** R. — 71. **प्रतिकूलानुकूलार्थो** **अपष्टुरमपणु च** C. **प्रतिकूलानुकूलार्थे अपष्टुरमपह च** D. — 72. **पराचीनपाचीनं** A. **पराचीनं पराञ्जुखं** CD. **शक्यमिति** mss. — 74. **प्रसभ उच्यते** A. **पणाक्षेषु** AR. **पण्यक्षेषु** C. **पणयाक्षेषु** D. — 76. **प्रयुज्येतां** A. **दोर्मध्यं** CD. — 77. **स्थानमिष्यते** CD. — 79. °**प्रसेधकः** A. — 82. **तुन्नं क्षिप्तं नुन्नं** A. **शन्नं शांतं** A. — 83. **गुडितं** AR. **गुडिनं** CD. — 86. **सुरंगा** mss. — 88. This stanza is wanting in CD. — 91. **नियमः स्थितिः** A. **ब्रज्याद्याः** AR. **मीज्याज्या** CD. — 92. **व्युष्टुफलं** A. **व्युष्टिफलं** CD. **व्युष्टफलं** R. — 94. **भुकुटिर्भ्रुकुटिः** D. **उत्साहो भुकुटिः** C. **भ्रुकुटिर्भ्रुकुटिः** R. — 96. **प्रतिष्ठं तु पदाधृतं** C. **प्रतिष्ठं तु यदाधृतं** D. **प्रतीष्ठं पतदा**

द्वृतं R. — 97. स्याद्वतापो AR. स्याद्वपानो C. स्याद्वटः
 स्मृतः D. स्याद्वेक्षा AR. स्याद्वेक्षा D. — 98^a. I leave this
 passage as given in R. °माचारोतिक्रमः A. °मावारातिः
 कमक्षया CD. — 98^b. पत्रशरा mss. — 99. स्पर्द्धया किञ्चित् A.
 स्पर्द्धयाधिकिं किञ्चित् CD. — 100. प्रभावतीं mss.

B O O K V.

1. एकार्थो CD. — 2. प्रतीहारः mss. प्राकाराये पि की-
 र्तितं CD. — 3. त्रिषु from R. — 8. रा-प्रधानं C. राप्रधानं D. —
 12. तारा CD. धातारो A. — 13. धेनुका गणिका CD. —
 15. प्रस्थं CD. — 17. पृष्टास्थिन्यपि ACD. — 20. सुंडा A. —
 22. रुद्रो वृषभे CD. — 23. बलः काले A. बलिः काके C. ब-
 लिकाले D. — 25. खंडश्च पादपानां AR. खंड पादानां CD. —
 26. सरलः शालः शाकोथवार्जुनस्तिलकः C. सरलः शाको-
 थवार्जुनस्तिलकः D. सरलः शालः शाको धवो ऽन्ननस्तिलकः
 R. पद्म may be meant for पद्मा. कथयन्ति instead of ऽपि दृश्यन्ते
 CD. — 29. दृतावपि mss. — 32. निर्दिष्टः for पञ्चन्यः R. —
 33. देवनं for वेदना CD. — 34. कल्ललं A. — 35. विडुः प्रभावे
 पि CD. — 38. प्युक्त A. युक्तः CD. — 40. विधिर्धमार्धनः A.

विधिनाद्यनः C. विविंधिनाद्यनः D. विधिनाद्यनः R. शक्रवर्ष°
 CDR. — 44. This stanza is omitted in R. — 45^a. बुडांडके.
 This reading is by no means satisfactory. बुडांडके A. बुडां-
 डके CD. बुधांडक. R. Two mss. of Ajaya explain चैत्य thus: चैत्य
 उद्देशवृत्ते स्याद्विताचिक्रे जिनांडजे । — 45^b. शलंध्रं A. शिलंध्रं R.
 — 46. हिंस्रः CD. — 50. अवश्यं ADR. °र्षशंखयोः CD. — 51. बुध-
 स्तंडु° A. ब्रध्रस्तंडि° CD. ब्रध्रस्तुंडु° R. विकाश° CDR. See P.
 VI, 3, 123. — 52. समुद्रनद्योः CDR. — 53. °मूर्खयोः ACD.
 °मौर्ष्ययोः R. हसो वला CD. हसोर्वला AR. सूर्यपर्वतयो
 रविः A. — 55. पठहः स्वे C. पठहः खे D. 58. दाने विशेष° A.
 °पितृऋक्थे A. पितृरिक्थे R. ग्रंथमिहंति CD. — 59. °भिष्वंगः R.
 — 62. प्रत्ययः A. — 64. °जन्ममत्वाभि° C. °जन्मसत्वाभि° D. —
 65. कथ्यते कृतिभिः R. — 66. प्रयुज्यते CDR. — 67. शुक्ले C.
 शुल्के D. — 69^b. च by conjecture. ललाम CD. — 70. °सीताशु-
 र्युमा हूर्यो C. °सीतांशुर्यमा हूर्यो D. — 74^b. वर्षे CD.
 प्रयुजते R. — 75^a. लवणादिषु पारदे A. लवणादिकषट्सु
 पारदे R. लवणादिषु नसु (नवसु D.) लवणादिषु षट्सु पारदे CD.
 च by conjecture. — 75^b. निर्यासे गुणवीर्ये (गुणवीर्य C.) धातु-
 गुणवृत्तादौ रसः शब्दः CD. निर्यासगुणवीर्यधातुविष्वृतादौ
 रसः प्रोक्तः A. निर्यासवीर्यगुणधातुविष्वृतादौ रसः प्रोक्तः R.

- 76. मंत्र्याद्य° A. — 77. खड्गादिषु A. — 79. तंतुषु च CD. —
 81. °प्रयोजनद्रव्य° A. °प्रयोजनकचकचकश्चार्थः C. °प्रयोजनक-
 चार्थः D. — 82. स्थान्नि AR. — 83. °चारे A. °सिद्धांतसमयाः
 CDR. स्मृताः instead of समाः R. — 84. तंत्रेषु AR. Omitted in
 CD. — 87. चिराचिरेण AR. च विकल्पौ प्रधानयोः C. च विक-
 ल्पो प्रधानयोः D. — 88. संभोध्यये किल CD. — 89. हंतशब्दं
 प्रचक्षते CD. — 90. महः AR. हनः CD. — 93. तर्कनिश्चययो° A.
 तर्कनिश्चययो° CD. °काम्ययोः A. — 94. नुश्चित्प्र° AR. —
 96. सानुशये A. — 101. नित्यार्थे A.
-

GLOSSARY.

GLOSSARY.

अ

अंशु m. 1) a ray of light 1, 39.—2) the sun. 1, 36.

अंशुक n. cloth, dress. 2, 393.

अंशुमत् m. the sun. 1, 36.

अंशुमालिन् m. the sun. 1, 35.

अंस n. the shoulder. 2, 370.

अंसकूट m. a bull's hump. 2, 111.

अंसल adj. strong. 2, 226.

अंहुति f. a gift, a donation. 2, 264.

अंहस् n. sin. 3, 5.

अंष्ट्रि m. a foot. 2, 356.

अंष्ट्रिप m. a tree. 2, 22.

अकार्य n. an improper act. 5, 44.

अकिंचन adj. poor. 2, 193.

अकुप्य n. gold or silver. 1, 81.

अकूपार m. the ocean. 3, 30.

अक्ष m. 1) Terminalia Belerica. 2, 463. 5, 66. 2) a die for playing with. 5, 59. 3) playing with dice, gambling. 2, 233. 5, 66.

अक्ष m. 1) ~~justice, equity~~, 274. 2) custom, practice (? âcâra). 5, 66.

अक्ष n. 1) the axle of a wheel. 5, 66. 2, 293. 2) an organ of sense. 2, 380. 5, 66.

अक्षदृश् m. a judge. 2, 274.

अक्षर n. 1) eternal beatitude. 1, 124. 2) a letter of the alphabet. 5, 74. 4, 43.

अक्षरजीवक m. a scribe. 2, 431.

अक्षवती f. playing with dice. 2, 233.

अक्षि n. the eye. 2, 364.

अक्षिगत adj. hateful, detestable. 2, 211.

अखिल adj. all, whole, entire. 4, 28. s. निखिल.

अग m. a tree. 2, 22.

अगद् m. a drug, a medicine. 2, 458. 5, 72.

अगरु m. Aloeswood. 2, 390.

अगस्ति { m. the name of a Rishi.
अगस्त्य { 2, 258.

अगाध adj. 1) deep. 3, 27. 2) m. a hole, a chasm. 3, 2.

अगार n. a house. 2, 137. See वासागार.

अग्रायी f. the wife of Agni. 1, 66.

अग्नि m. fire, both as a god and an element. 1, 62. 5, 54. 64. Agni is the regent of the south-east quarter. 1, 100.

अग्निभू m. Skanda, the god of war. 1, 19.

अग्र adj. first. 4, 22.

अग्रज m. the firstborn son, an elder brother. 2, 351.

अग्रजन्मन् m. a Brahman. 2, 236.

अग्रणी adj. best, excellent. 4, 5. See ग्रामणी.

अग्रमांस n. the heart. 3, 14.

अग्रिम adj. prior, foremost. 4, 90.

अग्रेसर adj. best, excellent. 4, 5.

अग्र्य adj. 1) prior, foremost. 4, 90. 2) best, excellent. 4, 5.

अथ n. a sin, a crime. 3, 5.

अधन adj. liquid. 2, 120.

अध्या f. a cow. 2, 113. 5, 48.

अंक m. 1) a mark, a sign. 1, 45. 2) the lap. 2, 373.

अंकपाली f. embracing. 2, 413.

अंकुर m. a sprout, a shoot. 2, 30.

See अंकूर.

अंकुश m. the hook used to drive an elephant. 2, 69.

अंकुशवारण n. driving the elephant with a hook. 2, 67.

अंकूर m. a sprout, a shoot. 2, 30.

See अंकुर.

अंग n. 1) a limb, a member. 4, 59.
2) the body. 2, 355.

अंग a vocative particle. 5, 97.

अंगज m. Kāma, love. 1, 32.

अंगद n. a bracelet worn upon the upper arm. 2, 402.

अंगना f. a woman. 2, 326.

अंगनारजस् n. the menstrual flux. 5, 8.

अंगमर्दिन् m. a man who makes it his employment to rub or knead the body of bathers. 2, 435. v. r. अंगमर्द.

अंगराग m. different unguents used for perfuming the body. 2, 390.

अंगविक्षेप { m. gesticulation.
1, 94.

अंगहार

अंगार mn. charcoal. 2, 168.

अंगारक m. the planet Mars. 1, 46.

अंगारशकटी f. a portable fire-stove. 2, 159.

अंगीकृति f. assent. 5, 99.

अंगुलि f. the tip of an elephant's trunk. 2, 64.

अंगुलिमुद्रा f. a signet-ring. 2, 404. 5, 37.

अंगुली f. a finger. 2, 361. 404.

अंगुलीयक n. a finger-ring. 2, 404.

अंग्रि m. a foot. v. r. 2, 356.

अंग्रिप m. a tree. v. r. 2, 22.

अचक्षुस् n. the evil eye (asau-myam caxus) 4, 87.

अचंडी f. a tractable cow. 2, 115.

अचल m. 1) a mountain. 2, 10.

2) अचला f. the earth. 2, 1.

अचिरांशु f. lightning. 1, 60.

अच्छभल m. a bear. 2, 73.

अच्छोदन n. hunting. 2, 280. See आच्छोदन.

अच्युत m. Vishnu. 1, 23.

अज m. a ram. 2, 122.

अन्न m. Vishnu. 1, 25.

अन्नगर m. a large snake, the
boa constrictor. 3, 20.

अन्नगव n. Īiva's bow. 1, 14.

अन्नन्य n. a portent foreboding
misfortune. 1, 127.

अन्नर्य n. friendship. 4, 21.

अन्नसं adv. continually, eter-
nally. 4, 13.

अन्नाजी f. cummin-seed. 2, 461.

अन्नाजीव m. a goatherd. 2, 226.

अन्निन n. the skin. 3, 8.

अन्निर् n. a court, a yard. 2, 144.

अज्ञ adj. ignorant, foolish. (2, 222.)

अंचल m. the border of a cloth.
2, 395.

अंजन m. 1) the elephant of the
west. 1, 104. 2) a kind of tree.
5, 26. 3) n. a collyrium ap-
plied to the eyelashes. 2, 400.

अंजनिका f. a kind of lizard.
2, 102.

अंजलिकारिका f. a doll made
of clay. 2, 338.

अंतासा adv. 1) quickly, speed-
ily. 4, 12. 5, 96. 2) truly. 5, 96.

अटनि (v. r. अटनी) f. the
notched end of a bow. 2, 310.

अटवृषक m. the name of a tree
(Justicia Adhatoda). 2, 43.

अटवी f. a wood, a forest. 2, 55.

अट्ट } m. a room at the top
अट्टालक } of a house 2, 139.

अट्या f. roaring or wandering
about. 4, 91.

अणक adj. vile, inferior. 2, 182.

अणि m. f. 1) the pin of an axle.
2, 293. 2) a corner. 4, 42.

अणु 1) adj. (f. अणवी), small.
4, 3. 2) m. a kind of grain
(panicum miliaceum). 5, 28.

अंड 1) m. an egg. 2, 85. 2) n.
a testicle. 2, 368.

अंडज m. a bird. 2, 83.

अतलस्पर्श adj. deep, fathom-
less. 3, 27.

अतस् adv. therefore. 5, 92.

अतसी f. flax (linum usitatissi-
mum). 2, 427.

अतिक्रम m. 1) = अत्याधान 4,
69. 2) transgression. 5, 40.

अतिगर्वित adj. conceited, arrogant. (2. 228.)

अतिथि m. a guest. 2, 203.

अतिभी m. the flash accompanying thunder. 1, 57.

अतिमर्याद adj. excessive. 4, 34.

अतिमात्र adj. excessive. (5, 17.)

अतिमुक्तक m. the name of a plant (Gaertnera racemosa). 2, 53.

अतिरक्ता f. one of the seven tongues of Agni. 1, 68.

अतिवाहिक m. a spirit abiding in hell. 3, 3.

अतिवेत्त adj. excessive. 4, 34. 5, 17.

अतिसंधान n. cheating, deceiving. 4, 63.

अतिसार m. diarrhoea. See सातिसार.

अतिसारकिन् adj. afflicted with diarrhoea. 2, 451.

अतीत adj. passed. (5, 73.)

अत्यय m. 1) a transgression. 5, 40. 2) distress, danger. 5, 40. 3) death. 3, 6.

अत्यर्थ adj. exceeding, excessive. 4, 34.

अत्याकार m. disrespect, contempt. 4, 19.

अत्याधान n. अतिक्रम. 4, 69. (The Bhūriprayogakosha explains this word, like Halâyudha, merely by अतिक्रम.)

अत्रिनेत्रप्रसूत m. the moon. 1, 42.

अथ, अथो ind. 1) then (स्नातो ऽथ भुंक्ते, first he bathed, then he partook of a meal). 2) now (auspicious and inceptive; अथ परस्मैपदानि, now let us treat of the middle voice). 3) what, how (interrogatively; अथ शक्तो ऽसि भोक्तुं, what you are able to eat? Kshīra-svâmin). 5, 100.

अद्भ्य adj. much. 4, 16.

अदिति f. the mother of the gods. 1, 119.

अडा ind. certainly, truly, verily.
5, 99.

अद्भुत n. 1) surprise, wonder.
4, 60. 2) one of the nine sentiments to excite which is the object of a poetical composition. 1, 92.

अग्र adj. gluttonous, voracious.
2, 195.

अद्रि m. 1) a tree. 2, 22. 2) a mountain. 2, 10. 3) the sun.
5, 34.

अद्वयवादिन् m. Buddha. 1, 85.

अद्विज m. a Brahman who has lost his caste by suffering the domestic fire to become extinct. 2, 249.

अधम adj. low, vile, inferior.
2, 182.

अधर् 1) adj. low, below. 5, 92. 2) overcome in argument or controversy. 2, 209. 3) m. the underlip, or lip in general. 2, 369.

अधरत्सु {
अधरस्तात् { adv. below, beneath. 5, 92.

अधस् adv. down, below, downwards. 1, 102. 2, 27. 63. 4, 83. 5, 92.

अधस्तात् adv. down, below, downwards. 1, 102. 5, 92.

अधिकृत 1) adj. superintending.
2, 274. 2) m. a superintendent.
2, 107. 272.

अधित्यका f. a wood upon the upper part of a mountain. 2, 56.

अधिप {
अधिपति { m. a lord or master.
2, 188.
अधिभू {

अधिरोहिणी f. a ladder. 2, 146.
vr. अधिरोहणी.

अधिग्रयणी f. an oven or stove.
2, 158.

अधिष्ठान n. a town. 2, 130.

अधीर adj. wavering, unsteady.
4, 10.

अधीश m. a lord or master.
2, 188.

अधृष्ट adj. modest, bashful, timid. 2, 220.

अधोक्षत्र m. Vishnu. 1, 23.

अधोभुवन n. the infernal regions. 3, 1.

अधोमुख adj. (f. ई) looking downward, turned downward. 2, 230. 303.

अध्यक्ष m. a superintendent. 2, 272.

अध्यात्म n. the supreme spirit. 5, 82.

अध्यापक m. a teacher. 2, 245.

अध्येषणा f. begging, solicitation. 2, 205.

अध्वग m. a traveller. 2, 202.

अध्वन् m. a way, a road. 2, 105.

अध्वनीन m. a traveller. 2, 202.

अध्वन्य 1) adj. fit for travelling. 2, 290. 2) m. a traveller. 2, 202.

अध्वर m. a sacrifice. 2, 259.

अनंग m. Kāma. 1, 33.

अनडुह् 1) m. (nom. अनड्वान्) a bull or ox. 2, 108. 2) f. अनडुही or अनड्वाही. a cow 2, 113.

अनंत 1) m. Baladeva. 1, 28.

2) अनंता f. the earth. 2, 1.

अनंतर adj. following immediately, near. 5, 100.

अनपक्षु adj. not contrary, coincident. 4, 71.

अनय m. ill-luck, misfortune. See अयानय.

अनर्गल adj. unrestrained, unhindered. 4, 66.

अनर्थक adj. useless, worthless, void of sense. 1, 150.

अनल m. fire. 1, 62. 100.

अनवधान n. inadvertence, carelessness. 4, 69.

अनवरत adj. unceasing, continual. 4, 13.

अनवस्कर adj. unsoiled, clean. 4, 85.

अनशन n. abstaining from food, fasting. 4, 75.

अनश्वर adj. imperishable, eternal. 1, 125.

अनस् n. a cart. 2, 289.

अनादर m. disregard, disrespect. 4, 19.

अनादिवार्ता f. a tradition. 1, 147.

अनादृत adj. unrespected, despised. 4, 29.

अनामा f. the ringfinger. 2, 383.

अनायासार्थक adj. prepared without exertion or difficulty. 4, 89.

अनारत adj. unceasing, continual. 4, 13.

अनार्त adj. unscathed, healthy. 2, 225. v. r.

अनाविल adj. unsoiled, clean, pure. 1, 132.

अनिबद्ध adj. disconnected. 1, 139.

अनिमिष m. 1) a god. 1, 4. 2) a fish. 3, 35.

अनिरुद्ध m. the son of Kâma. 1, 34.

अनिल m. wind. 1, 75.

अनिशं adv. continually. 4, 13.

अनीक m. n. 1) a host, an army. 2, 302. 2) war, combat. 2, 298.

अनीकस्थ m. a guard, a sentinel. 2, 278.

अनीकिनी f. a host, an army. 2, 302.

अनुकूल adj. agreeing or in accordance with. 4, 71.

अनुक्रम m. succession, order. 4, 54.

अनुक्रोश m. compassion. 4, 39.

अनुग m. 1) an attendant, a servant. 2, 273. 2) a lover a husband. 2, 342.

अनुचर m. an attendant, a servant. 2, 273.

अनुच्छिष्ट adj. moral, righteous. 2, 247.

अनुज m. a younger brother. 2, 351.

अनुजीविन् m. a companion, a follower. 2, 273.

अनुतर्ष m. a goblet, a vessel used for drinking spirits with. 2, 172.

- अनुताप m. repentance. 4, 31.
- अनुत्तम adj. unequalled, best, excellent. 4, 4.
- अनुत्तर adj. deserving no reply, talking nonsense. 2, 222.
- अनुनय m. salutation, obeisance. 4, 64.
- अनुपदं adv. following. 4, 46.
- अनुपदिन् adj. searching, inquiring. 2, 225.
- अनुपदीना f. a boot. 2, 156.
- अनुपात्यय m. absence of neglect, following the appointed order. 4, 54.
- अनुमति f. the fifteenth day of the moon's age, on which she rises one digit less than full. 1, 112.
- अनुमानोक्ति f. the art of reasoning, logic. 1, 10.
- अनुयोग m. a question. 1, 154.
- अनुत्ताप m. a repetition of what had been said before, tautology. 1, 150.
- अनुलेपन n. ointment, unguent. 2, 387.
- अनुवृत्ति f. = यात्रा. 5, 33.
- अनुशय m. 1) repentance. 4, 31. 2) ancient enmity. 5, 29.
- अनुषंग m. compassion. 5, 37.
- अनूक n. 1) race, family. 5, 43. 2) temperament, disposition. 5, 43.
- अनूचान m. a Brahman versed in the Vedas and Vedāngas. 2, 240.
- अनृत n. untruth, falsehood. 1, 144.
- अनेकधा adv. variously, numerously. 2, 282. 3, 25.
- अनेकप m. an elephant. 2, 59. See द्विप.
- अनेडमूक adj. blind. 2, 454.
- अनेहस् m. time. 1, 105.
- अनोक्त m. a tree. 2, 22.
- अंतःपुर n. a seraglio, a harem. 2, 274. 325. 336.
- अंतक m. Yama. 1, 72.

अंतर 1) adj. external (अंतरे चंडालगृहा वाह्या इत्यर्थः Kshīrasvāmin). 5, 85. 2) n. the middle, the midst. 5, 85. 3) intervening space. 2, 106. 2, 61. 5, 85. 4) the soul. 5, 85. 5) a hole, a rent. 3, 2. 6) a foible, a weak side (अंतरं लब्धारेः प्रहरेत् Ksh.). 5, 85. 7) room, opportunity (अंतरं देहि Ksh.). 5, 85. 8) difference. 5, 85. 9) clothing. 5, 85.

अंतरात्मन् m. the soul. 5, 85.

अंतराय m. obstacle, impediment. 2, 246.

अंतराल् adj. intermediate. 1, 102.

अंतरिक्ष n. the sky, the atmosphere. 1, 137.

अंतरीप n. an island. 3, 48.

अंतरीय n. a lower garment. 2, 391.

अंतरेण prep. except, without. 5, 90.

अंतर्गुडु adj. useless, worthless. 4, 89.

अंतर्देह (?) m. n. entrails. 5, 31.

अंतर्धि m. concealment. 4, 34.

अंतर्वेशिक m. the superintendent of a harem. 2, 274.

अंतर्वत्नी f. a pregnant woman. 2, 343.

अंतर्वाणि adj. skilled in science. 2, 244.

अंतावसायिन् m. a man of a low tribe. 2, 443.

अंतिक n. vicinity, neighbourhood. 4, 7. 5, 99.

अंतिम adj. final, last. 4, 90.

अंतेवासिन् m. a pupil. 2, 245.

अंत्य adj. final, last. 4, 90.

अंत्यज m. a man belonging to the Çūdra caste. 2, 237.

अंत्यजाति m. a man of a low tribe. 2, 444.

अंत्यवर्ण m. a Çūdra. 2, 431.

अंत्र n. an entrail. 3, 13.

अंडुक m. the chain with which the feet of elephants are secured. 2, 68.

अंध adj. blind. 2, 454.

अंधकरिपु m. Civa. 1, 11.

अंधकार m. n. darkness. 1, 110.

अंधतमस n. great darkness.
1, 110.

अंधस् n. boiled rice. 2, 164.

अंधु m. a well. 3, 62.

अन्न n. boiled rice. 2, 164.

अन्यभृत m. the Indian cuckoo.
2, 88. See परपुष्ट.

अन्योन्य pron. mutual, reciprocal. 4, 35.

अन्वत्त }
अन्वच् } adj. following. 4, 46.

अन्वय m. race, lineage. 2, 241.
5, 43.

अन्ववाय m. race, lineage. 2, 241.

अन्वासन n. a workshop, a manufactory. 2, 142.

अन्वेषण n. search, inquiry. 5, 21.

अन्वेष्ट adj. searching, inquiring. 2, 225.

अप् f. pl. water. 3, 26.

अपकार m. injury, offence. 4, 86.

अपकृष्ट adj. low, inferior.
2, 182.

अपघन m. a limb, a member.
4, 59.

अपचित adj. honoured, respected. 2, 229.

अपज्ञान n. concealment of knowledge. 4, 45.

अपटी f. a screen surrounding a tent. 2, 154.

अपत्य n. offspring, a child, male or female. 2, 342.

अपत्रया f. bashfulness. 2, 412.

अपदांतर adj. adjoining, contiguous. 4, 8.

अपमित्यक् n. debt. 2, 417.

अपर adj. unsurpassed, superior. 4, 4.

अपराजिता f. a plant (clitoria ternatea). 2, 47.

अपराडिषु m. an archer who always misses the butt. 2, 316.

अपराध m. a fault, a transgression. 4, 64.

अपराह्न m. the afternoon. 5, 36.

अपर्णा f. Durgâ. 1, 16.

अपलाप m. concealment of knowledge. 4, 45.

अपवरक n. a lying-in chamber. 2, 137.

अपवर्ग m. exemption from further transmigration, eternal beatitude. 1, 124.

अपवर्जन n. gift, donation. 2, 264.

अपवाद m. censure, blame. 1, 148.

अपवार्ण n. concealment. 4, 34.

अपवारित adj. covered, concealed. 4, 58.

अपविद्ध adj. rejected. 4, 18.

अपक्षु adj. contrary, opposite. 4, 71. See अनपक्षु.

अपसद् m. an outcaste. 2, 182.

अपसर्प m. a spy. 2, 270.

अपसव्य adj. not left, right. 4, 71.

अपस्कर m. any part of a carriage. 2, 293.

अपस्नान n. bathing after the performance of a funeral ceremony. 3, 17.

अपहस्तित rejected, despised. 4, 29. This word occurs in the notes to Urvaci, ed. Bollensen, p. 253.

अपह्रव m. 1) concealment of knowledge. 4, 45. 2) affection. 5, 29.

अपांग m. the outer corner of the eye. 2, 365. 62.

अपाचीन adj. 1) turned away. 4, 72. 2) southern. 1, 103.

अपांच् (अपाङ् अपाची अपाक्) southern. 1, 103.

अपाटव n. sickness, disease. 2, 445.

अपात्यय m. concealment of knowledge. 4, 45.

अपान n. the anus. 2, 358.

अपां पित्त n. fire, 1, 63.

अपार n. the near bank of a river. 3, 45.

अपाश्रय m. a fence or hedge in front of a building. 2, 152.

अपिनङ्ग adj. dressed, accoutred. 4, 62. See पिनङ्ग.

अपुनर्भव m. exemption from further transmigration, eternal beatitude. 1, 124.

अपूप m. a cake. 2, 164. See पूप.

अप्रधान n. subordination, inferiority. 5, 79.

अप्रलम्ब adj. quick, expeditious. 4, 98.

अप्रकृत adj. untilled, fallow. 2, 3.

अप्सरस् f. a nymph of Indra's heaven. 1, 87. 88.

अफल adj. barren, unprofitable, useless. 4, 75.

अवङ्ग adj. unconnected, senseless. 1, 141.

अवता f. a woman. 2, 327.

अञ्ज 1) m. the moon. 1, 42. 2) n. a lotus. 3, 57.

अब्द m. 1) a cloud. 1 58. 2) a year. 1, 115. 116.

अब्रह्मण्य n. used as an exclamation: sacred, not to be hurt. 2, 251.

अभया f. yellow myrobalan (terminalia citrina). 2, 463.

अभिक m. a lover, a husband. 2, 342. See अभीक.

अभिष्या f. 1) beauty. 2, 410. 2) fame, glory. 1, 153.

अभिजन m. family, race. 2, 241.

अभिजात adj. well-born, of noble descent. 2, 234.

अभिज्ञ adj. skilful, clever. 2, 180.

अभिज्ञान n. a sign, a token. 1, 45.

अभिधा f. a name. 1, 152.

अभिधान n. speaking, speech. 1, 138.

अभिधेय n. meaning, signification. 5, 81.

अभिनय m. dramatic action expressive of sentiment 1, 94.

अभिनव adj. new. 4, 26.

अभिनिर्घाण n. march. 2, 306.

अभिनिवेश m. perseverance, determination to accomplish an object. 4, 99. 5, 55.

अभिन्न adj. not different, identical. 2, 16. 280. 4, 9.

अभिप्राय m. 1) intention, purpose. 4, 77. 5, 81. 2) meaning. 5, 64.

अभिभव m. 1) disregard, disrespect. 4, 19. 2) defeat. 5, 59.

अभिमंत्रण n. calling, inviting. 1, 154.

अभिमान m. pride, haughtiness. 5, 35.

अभियाति m. an enemy. 2, 300.

अभियोग m. an attack. 5, 57.

अभिरूप adj. learned. 2, 177.

अभिलाष m. greedy desire after, covetousness. 2, 209.

अभिलाषुक adj. craving, desiring, covetous. 2, 208.

अभिवादन n. salutation, obeisance. 2, 243.

अभिवाद्य adj. to be saluted. 2, 243.

अभिषंग m. 1) connexion. 2) defeat. 3) imprecation. 5, 59.

अभिषव m. sour gruel. 2, 163.

अभिषेणन n. march to attack an enemy. 2, 306.

अभिसंघात m. war, battle. 2, 299.

अभिसार s. सर्वाभिसार.

अभिसारिका f. a woman who makes an assigna'tion. 2, 341.

अभिकार m. 1) robbing. 2) attack. 3) arming, taking up arms. 5, 57.

अभीक m. a lover, a husband. 2, 342. See अभिक.

अभीक्षणं adv. repeatedly. 4, 39.

अभीरु f. asparagus racemosus. 2, 464.

अभीशु m. a ray of light. 1, 38.

अभ्यय adj. near. 4, 7.

अभ्यर्ण adj. near. 4, 7.

अभ्यवहार m. eating. 2, 170.

अभ्यागम m. war, battle. 2, 298.

अभ्यागारिक, adj. diligent in supporting one's family. 2, 202.

अभ्याश m. vicinity, neighbourhood. 4, 7. v. r. अभ्यास.

अभ्यास m. military practice. 2, 315.

अभ्युत्थान n. dignity, respectability. 4, 93.

अभ्युपगम m. granting, allowing. 5, 100.

अभ्यूष m. slightly parched grain. 2, 430.

अभ्र n. a cloud. 1, 58.

अभ्रमातंग m. Airāvata, Indra's elephant. 1, 61.

अमत्र n. a vessel. 2, 172.

अमर m. an immortal; a god. 1, 4.

अमरावती f. the city of Indra. 1, 55.

अमर्त्यभुवन n. heaven. 1, 3.

अमर्ष m. anger, passion. 2, 207.

अमर्षण adj. angry, passionate. 2, 206.

अमल्लानक n. the blossom of globe amaranth (*gomphraena globosa*). 2, 52. vr. अमल्लातक.

अमा adv. 1) together. 2) near. 5, 99.

अमात्य m. a minister, a senator. 2, 271.

अमावास्या f. the first day of the first quarter, on which the moon is invisible. 1, 112.

अमित्र m. an enemy. 2, 300.

अमुक्त n. a weapon which is always held in the hand, and not thrown, e. g. a knife. 2, 307. 308. See मुक्तामुक्त, यंत्रमुक्त.

अमुत्र adv. in a future world. 5, 91.

अमृत n. 1) the food of the gods. 1, 133. 2) water. 3, 26. 3) final beatitude. 1, 124. 4) f. अमृता a plant (*menispermum cordifolium*). 2, 460.

अमृताशन m. a god. 1, 4

अंबक n. the eye. 2, 364.

अंबर n. 1) cloth, dress. 2, 393.
 2) the sky or heaven. 1, 137. 5, 15.
अंबरीष m. a frying pan. 2, 158.
अम्बा f. a mother. 2, 349.
अम्बिका f. Pârvatî. 1, 15.
अम्बु n. water. 3, 26. 5, 61.
अम्बुज n. a lotus (nymphaea nelumbo) 3, 57.
अम्बुद m. a cloud. 5, 40.
अम्बूकृत adj. sputtered (of speech). 1, 142.
अम्भस् n. water. 3, 26. 46. 5, 83.
अयम् m. good luck. 1, 126. (अयानय 'whether producing good or ill luck').
अयन n. 1) a road, a path. 2, 105. 2) a place, a site (?). 4, 77.
अयंत्रित adj. unrestrained, unhindered. 4, 66.
अयस् n. iron. 2, 16.
अयस्कांत m. the loadstone. 2, 14.
अयि a particle introducing a kind enquiry 5 96.

अरं adv. quickly. 4, 12.
अरघक m. a wheel for drawing water with. 3, 63. Hind. ارهت.
अरणि m. f. wood used for kindling by attrition the sacrificial fire. 2, 260.
अरण्य n. a wood, a forest. 2, 55.
अरण्यश्चन् m. a wolf. 2, 73.
अरति f. longing, regretting. 4, 57.
अरति m. a cubit, or measure from the elbow to the tip of the little finger. 2, 381.
अरर m. n. the leaf of a door. 2, 133. v. r. अररि.
अरविन्द n. a lotus (nymphaea nelumbo). 3, 58.
अराति m. an enemy. 2, 300.
अराल adj. bent, crooked. 4, 11.
अरि m. an enemy. 2, 300.
अरित्र n. a rudder. 3, 50.
अरिष्ट m. 1) a tree (nimba azadaracta). 2, 41. 2) a crow. 2, 90. — n. 3) a natural phenomenon boding misfortune.

1, 127. 4) misfortune. 5, 18.
5) buttermilk. 2, 120.

अरिष्टगृह n. a lying-in chamber.
2, 344.

अरुण adj. red. 4, 48.

अरुतुद adj. inflicting pain, painful. 2, 216.

अरुस् n. a wound. 3, 8.

अर्क m. the sun. 1, 36. 120. 5, 70.

अर्काम्बन् m. crystal. 2, 21.

See सूर्यकांत.

अर्गला f. a bolt to fasten a door.
2, 145.

अर्घ m. 1) price. 2) an oblation
given to a venerable person.
5, 49.

अर्चना f. worship, homage. 5, 49.

अर्चा f. 1) worship, homage. 1,
128. 2) an image. 1, 131.

अर्चिष्मत् m. fire. 1, 62.

अर्चिस् n. flame. 1, 65. 67.

अर्जुन 1) adj. (f. ई.) white. 4, 47.
2) m. a tree (pentaptera ar-

juna). 2, 40. 3) v. r. instead of
अंजन. 5, 26. 4) n. grass. 2,
35. 5) f. a cow. 2, 113.

अर्णव m. the ocean. 3, 30.

अर्णस् n. water 3, 26.

अर्त्ति f. pain. 3, 4.

अर्थ 1) cause, motive. 5, 81. 2)
intention, purpose. 3) mean-
ing, signification. 4) wealth.
1, 80. 5, 81. Comp. देवतार्थ,
युद्धार्थ 2, 291.

अर्थवाद m. praise. 1, 145.

अर्थव्ययसह adj. prodigal. 5,
46.

अर्थागम m. income. 2, 278.

अर्थिन् m. a beggar. 2, 204.

अर्ध 1) adj. half. 2, 407. 2) m.
a part. 4, 28.

अर्धगुच्छ m. a necklace consist-
ing according to HC. and Rā-
yam. (गुत्सार्ध) of 24 strings.
2, 407.

अर्धचंद्र m. an arrow with a head
like a crescent. 2, 314.

- अधोरुक adj. reaching to the middle of the thigh, e. g. a petticoat. 2, 392.
- अर्भक m. a child, the young of any animal. 2, 347.
- अर्यमन् m. the sun. 1, 35.
- अर्य m. a master. 2, 188.
- अर्वत् 1) m. a horse. 2, 281. 2) f. अर्वती a mare. 2, 285.
- अर्वन् adj. bad, inferior. 2, 182.
- अर्वाकूल n. the near bank of a river. 3, 45.
- अर्श n. piles. 2, 451.
- अर्शस् n. piles. 2, 450.
- अर्शस adj. afflicted with piles or haemorrhoids. 2, 451.
- अर्हत् m. a Jaina saint. 1, 86.
- अल n. the tail (or rather the sting) of a scorpion. 3, 23.
- अलक n. curled hair, a lock. 2, 376.
- अलका f. the residence of Kura. 1, 83.
- अलक्तक m. lac. 2, 400.
- अलक्ष्मी f. (nom. अलक्ष्मीः), misfortune, calamity, personified as a goddess. 1, 86.
- अलंगर्द m. a water snake. 3, 21.
- अलङ्करण n. an ornament. 2, 403.
- अलङ्कर्मिण adj. skilful, clever. 2, 215.
- अलङ्कार m. an ornament. 2, 384.
- अलर्क m. a mad dog. 2, 127.
- अलस adj. indolent, lazy. 2, 232.
- अलात n. a fire brand. 1, 67.
- अलाबू f. a long white gourd (cucurbita lagenaris). 2, 54.
- अलि m. a bee. 2, 100.
- अलिक n. the forehead. 2, 370.
- अलिंजर m. an earthen water jar. 2, 162.
- अलिन् m. a bee. 2, 100.
- अलिङ्क m. a terrace before a house. 2, 144.

अलीक n. untruth, falsehood.
1, 144.

अल्प adj. small. 4, 3.

अवकर m. dust, sweepings. 2,
147.

अवकाश m. opportunity. 5, 85.

अवकीर्ण adj. scattered. 4, 29.

अवकीर्णिन् m. a religious student who has broken his
vows by incontinency. 2, 249.

अवकृष्ट adj. vile, inferior. 2,
182. v. r. for अयकृष्ट.

अवकेशिन् m. a tree without
fruit. 2, 23.

अवक्रय m. price. 2, 418.

अवगाह m. a bucket (? —
जलद्रोणी). 4, 69. The Çkd. of
Râdhākānta reads अवगाह,
but the meaning नौकाजल-
सेचनपात्रं has no authority.
The Oxford Ms. of the Çab-
damâlâ reads अवगाहो
जलद्रोणी.

अवगीत adj. 1) seen frequent-
ly, well known, decanta-

tus. 2) censured, blamed.
4, 70.*

अवग्रह m. the forehead of an
elephant. 2, 63.

अवग्रहिणी f. See गृह°.

अवचूल m. an ornament hang-
ing downwards from the top
of a banner. 2, 303. See
उचूल.

अवज्ञा f. disregard, contempt.
4, 30.

अवज्ञात adj. despised. 4, 29.

अवट m. a hole or pit. 4, 97.
5, 16.

अवटु 1) f. the nape of the neck.
2, 370. 2) n. (?). a hole, a
rent. 3, 2.

अवतंस } m. 1) a garland of
अवतंसक } flowers worn on the
crown of the head. 2) an ear-
ring. 2, 399.

* अवगीतं तु निर्वेदे ऽनूक्तं
दृष्टे विगर्हिते. Ajaya.

अवतमस n. slight darkness.
1, 110.

अवतोका f. a cow which has
miscarried. 2, 115.

अवदंश m. a stimulant to drink.
2, 173.

अवदात adj. white. 4, 47.

अवद्य adj. low, inferior. 2, 182.

अवधारण n. determining, stat-
ing or holding with posi-
tiveness and assurance. 5,
95 98.

अवधि m. 1) a boundary, a li-
mit. 2, 104. 2) a hole, a pit.
5, 16. 3) an agreement 5, 32.

अवध्य adj. not to be killed,
sacred. 2, 251.

अवधस्त adj. scattered. 4, 29.

अवनि f. the earth. 2, 1.

अवांसोम m. sour gruel. 2,
163.

अवंती f. Ujjayini, the modern
Oujein. 2, 132.

अवपात m. a hole or pit. 4, 97.

अवभृथ m. a supplementary
sacrifice made to atone for
any defects in a principal
and preceding one. 2, 262.*

अवम adj. low, inferior. 2, 182.

अवयव m. a member, a part:
4, 59.

अवरज m. a younger brother.
2, 351.

अवरोध m. a seraglio, a haram.
2, 325.

अवरोह m. a creeping plant
climbing up to the top of a
tree. 2, 29.**

* प्रधानयागो दीक्षा । त-
स्यांतः समापको यो ऽपरो
यज्ञो न्यूनत्वादितोषनिरा-
साय प्रधानयागस्य पूरणाय
प्रतिष्ठार्थं क्रियते सो ऽवभृथः ।
Râyam.

** वृक्षमूलात्प्रभृति वृक्षा-
ग्रपर्यंतं गता गुडूच्यादिलता-
प्यवरोहः । Râyam.

अवर्णवाद m. censure, blame, reproach. 1, 148.

अवलय n. the waist. 2, 362.

अवलीढा f. disregard, contempt. 4, 30.

अवलेप m. pride, haughtiness. 4, 37.

अवलोकन n. looking, seeing. 2, 411.

अवश्यं adv. certainly, positively. 5, 50.

अवश्याय m. frost, hoar frost. 3, 28.

अवष्टम्भ m. = सौष्ठव. 4, 74.

अवसर m. occasion, opportunity. 4, 65. 5, 65. 85.

अवसान n. end, termination. 5, 39. 67. 2, 25.

अवस्कंद m. assault, attack. 2, 297.

अवस्कर m. 1) faeces, excrement. 3, 15. 2) a privy, an organ of generation. 5, 37.

अवहार m. a shark. 3, 34.

अवहित्य n. dissimulation. 4, 87. अंगविकृतस्य रोमांचा-
देराच्चादनादवहिःस्थित-
त्वमवहित्या। अवहित्यम-
धोयतेति भारतात् लीव-
मपि। Rāyam.

अवहेल n. disregard, contempt. 4, 30.

अवाक्श्रुति adj. deaf and dumb. 2, 454.

अवाग्भाग m. the part below. 2, 26.

अवाक् 1) n. of अवाच्, down, below, downwards. 1, 102. 2) f. अवाची the south. 1, 101.

अवि m. a sheep. 2, 124.

अविहस n. ewe's milk. 2, 124.

अविनीता f. an immodest woman. 2, 341.

अविमरीस n. ewe's milk. 2, 124.

अविरत adj. unceasing, continual. 4, 13.

- अविसोढ** n. ewe's milk. 2, 124.
- अविस्पष्ट** adj. unclear, indistinct. 1, 141.
- अवी** f. (nom. ईः), a woman in her courses. 2, 333.
- अवेक्षा** f. attention, watchfulness. 4, 97.
- अव्यक्त** 1) adj. indistinct, unclear. 5, 56. 2) inarticulate. 1, 140. 3) m. the supreme spirit. 5, 56.* 4) a fool. 5, 56.
- अव्यक्तवाच्** adj. speaking indistinctly. 2, 232.
- अव्यंजन** adj. beardless. 2, 123.
- अव्यापार** m. vacation from work, state of being unemployed. 5, 65.
- अशन** n. 1) eating. 2, 170. 2) food. 2, 164. 5, 83.
- अशनाया** f. hunger. 2, 206.
- अशनि** m.f. Indra's thunderbolt. 1, 56.
- अशुभ** n. 1) sin. 3, 5. 2) misfortune. 5, 18.
- अशोक** m. a tree (jonesia asoka). 2, 37.
- अश्मगर्भ** n. an emerald. 2, 20.
- अश्मन्** m. a stone. 2, 13.
- अश्मंतक** n. an oven or stove. 2, 158.
- अश्मसार** n. iron. 2, 16. **अश्मसारं च शस्त्रकामित्यमरमालायां क्लीवमपि.** Râyam.
- अश्र** 1) m. a corner. 4, 42. See **अश्रि**. 2) a tear. 2, 364. See **अश्रु**.
- अश्रांत** adj. continual. 4, 13.
- अश्रि** f. a corner. 4, 42.
- अश्रु** n. a tear. 2, 364.
- अश्लील** adj. coarse, vulgar. 1, 142.
- अश्व** m. a horse. 2, 281.
- अश्वतर** m. a mule. 2, 295.
- अश्वत्थ** m. the holy fig tree. (ficus religiosa) 2, 41.
- अश्वमुख** m. a Kinnara, an attendant on Kuvera. 1, 82.

* In this sense it appears generally
 ■ ■ ■ neuter.

अश्वारोह m. a horseman. 2, 235.

अश्विन् m. du. the twin sons of Aṣvini, and physicians of the gods. 1, 84.

अष्टापद n. gold. 2, 18.

अशीवत् m. the knee. 2, 360.

असंशय m. absence of doubt, certainty. 5, 99.

असकृत् adv. repeatedly, again. 4, 39.

असक्त adj. continual. 4, 13.

असती f. an unchaste woman. 2, 341.

असन n. a tree (pentaptera tomentosa). 2, 44.

असंपूर्ण adj. incomplete. 4, 28.

असंमत adj. disapproved, despised. 2, 211.

असहन् m. an enemy. 2, 300.

असार adj. pithless, empty, vain. 4, 92.

असि m. a sword. 2, 317.

असिक्री f. a woman in attendance in a haram. 2, 336.

असित 1) adj. black. 1, 50. 4, 49. 2) m. the planet Saturn. 1, 48.

असिधेनु
असिपुत्रिका } f. a knife. 2, 318.

असु m. pl. life. 1, 134.

असुर m. a demon. 1, 5.

असुहृद् m. an enemy. 2, 300.

असृग्धरा f. the skin. 3, 8.

असृज् n. blood. 3, 10.

असेचनक adj. insatiable. 2, 195.
According to Amara 'charming to such extent that the eye does not get tired of looking at it.'

असौम्य adj. not pleasing, unfriendly. 4, 87.

अस्तिमत् adj. wealthy. 2, 214.

अस्त्र n. 1) a weapon in general. 2, 307. 2) a bow. 2, 309.

अस्थग adj. deep. 3, 27.

अस्थि n. a bone. 3, 10. 11.

अस्थिपंजर n. a skeleton. 3, 11.

अस्निग्ध adj. unkind, harsh. 4, 98.

अस्र n. blood. 3, 10.

असु n. a tear. 2, 364.

अस्वप्न m. a god. 1, 4.

अस्वाध्याय m. a brahman who has not read the Vedas previous to his investiture. 2, 250.

अहंयु adj. proud, conceited. 2, 224.

अहंकार m. pride, haughtiness. 4, 37.

अहंकारिन् adj. proud, conceited. 2, 224.

अहृत n. new clothes. 2, 395.

अहमहमिका f. outdoing a rival. 4, 99.

अहर्षति m. the sun. 1, 37.

अहस् n. a day. 1, 106.

अहार्य m. a mountain. 2, 10.

अहि m. a snake. 3, 18. 20.

अहित m. an enemy. 2, 300.

अहिर्बुध्न m. Īiva. 1, 13.

अहीरणिन् m. a kind of snake. 3, 21. Purushottama writes अहीरणि.

अहोरात्र n. day and night. 1, 105. A day and night of the Pitris last a month, of the gods a year, of Brahman 2000 yugas of the gods. 1, 115.

अक्लाय adv. soon, quickly, speedily. 4, 12.

आ.

आकर m. a mine. 2, 14.

आकर्ष m. 1) a die, dice. 2) playing with dice. 3) a draught-board. 5, 59.

आकल्प m. ornament, decoration. 2, 384.

आकल्प n. sickness, disease. 2, 445.

आकस्मिक adj. (f. i), sudden.
5, 98.

आकार m. an affection of the
body, considered as indicative
of mental sentiment or emo-
tion. 4, 87.

आकारण n. calling, inviting.
1, 154.

आकुल adj. filled with. 4, 17.

आकुलक = आकुल adj. con-
fused, disordered. 4, 46.

आकृत n. intention, purpose.
4, 77.

आक्रंद m. war, battle. 2, 298.

आक्रांत adj. = आस्थित. 4,
96.

आक्रोश m. reviling, impre-
cation. 1, 149. 5, 59.

आक्षेप m. abuse, taunt. 1, 149.
2, 223.

आखंडल m. Indra. 1, 53.

आखात m. a natural pond.
3, 53.

आखु m. a rat, a mouse. 2, 80.

आखुरथ m. Ganeṣa. 1, 18.

आखेटक m. chase, hunting. 2,
280.

आख्या f. a name. 1, 152.

आख्यान n. } a tale, a le-
आख्यायिका f. } gend. 1, 152.

आगंतु m. a guest. 2, 203.

आगम m. sacred science. 1, 9.

आगस्त् n. offence, transgres-
sion. 4, 64.

आगुर f. assent. 4, 30.

आग्नेयी f. the wife of Agni. v. r.
1, 66.

आघाट m. a boundary, a limit.
2, 104.

आघार m. clarified butter. 2,
120.

आंगिरस m. Brihaspati. 1, 47.

आचमन n. sipping water be-
fore or after religious cere-
monies. 2, 253.

आचार m. custom, usage, prac-
tice. 5, 66. 83.

आचारातिक्रम (?). 4, 98.

आचित adj. gathered, accumulated. 4, 17.

आच्छाद m. clothes. 1, 121.

आच्छादन n. 1) clothes. 2, 393.
2) the wooden frame of a roof. 2, 148.

आच्छोदन n. hunting, chase. v.r. 2, 280.

आज्ञानेय m. a horse of a good breed. 2, 284.

आज्ञि f. war, battle. 2, 298.

आज्ञीव m. 1) livelihood, subsistence. 2, 415. See पाण्या-
ज्ञीव. 2) a Jain beggar. 2, 190.

आज्य n. clarified butter. 2, 120.

आटि f. a bird (turdus ginginianus). 2, 94. See आति.

आद्योप m. pride. 4, 37.

आडंबर m. 1) the sound of a drum (?). 2) the roaring of elephants (?). 3) = प्रपंच. 5, 55.

आढकी f. a kind of pulse (cytiscus cajan). 2, 429.

आढ adj. rich, wealthy. 2, 201.

आतंक m. 1) sickness, disease. 2, 445. 2) fear. 4, 40.

आतप m. the heat produced by sunshine. 1, 40.

आतपत्र n. a parasol. 2, 268.

आतर m. money paid for being ferried over a river, fare, freight. 3, 49. The same is expressed, according to Rāyam. by आतार and अनुतर.

आतापिन् m. a kite. v.r. 2, 95.

आतायिन् m. a kite. 2, 95.

आति f. a bird (turdus ginginianus). 2, 94.

आतिथेय n.	} hospitality. 2, 204.
आतिथेयी f.	
आतिथ्य n.	

ओतोद्य n. a musical instrument. 1, 93.

आत्मज m. a son. 2, 342.

आत्मन् m. 1) the soul. 1, 134.
2) nature, disposition, character. 4, 97. 5, 64.

आत्मभू m. 1) Vishnu. 1, 24.
2) Kāma. 1, 33.

आत्मीय adj. related, cognate.
2, 354.

आत्रेयिका f. a woman in her
courses. 2, 333.

आदर्श m. a mirror. 2, 400.

आदि adj. 1) first. 4, 22. 2) at
the end of a compound: et
cetera, and so on. 5, 101.

आदित्य m. 1) the sun. 1, 35.
2) a deity in general. 1, 4.

आदिम adj. first. 4, 90.

आदीनव m. a fault. 4, 86.

आदेशिन् m. an astrologer. 2,
248.

आदेष्टु m. a person instituting
the performance of a sacri-
fice. 2, 265.

आद्य adj. first. 4, 90.

आद्यून adj. voracious. 2, 195.

आधार m. 1) a receptacle. 5,
12. 2) a pond. 3, 54.

आधि m. mental pain, anxiety.
2, 380.

आधोरण m. an elephant-
driver. 2, 70.

आनक m. a sort of drum. 1,
97.

आनकडुंभि m. Vasudeva, the
father of Krishna. 1, 27.

आनन n. the face. 2, 363. 97.

आनन्द m. joy, delight. 1, 123.

आनाय m. a net. 2, 439.

आनाह m. length. 4, 101.

आनुपूर्वी f. order, method, suc-
cession. 4, 54.

आपगा f. a river. 3, 43.

आपण m. a shop. 2, 141.

आपन्नसत्त्वा f. a pregnant wo-
man. 2, 343.

आपान n. a liquor shop. 2, 173.

आपीड m. a chaplet worn on
the crown of the head. 2, 399.

आपीन n. an udder. 2, 116.

आप्त m. a relation. 2, 354.

आप्लवन n. bathing, ablution.
2, 253.

आबन्ध m. a thong of leather

which fastens the oxen to the yoke of a plough. 2, 420.

आबन्धन n. a tie. 5, 19.

आबाधा f. pain. 3, 4.

आभरण n. an ornament. 2, 384. 404.

आभीर m. a cow-herd. 2, 432.

आभीरपत्नी f. a station of herdsmen. 2, 106.

आभील adj. formidable, fearful. 4, 20.

आभोग m. fulness, completeness. 4, 70.

आम m. sickness, disease. 2, 445.

आमगंधिक n. the smell of raw meat. 3, 9.

आमंत्रण n. calling to, addressing a person. 5, 97.

आमय m. sickness, disease. 2, 445.

आमलकी f. emblic myrobalan (*phyllanthus emblica*). 2, 463.

आमिक्षा f. a mixture of boiled and coagulated milk. 2, 261.

आमिष n. 1) meat. 3, 9. 2) a present, a bribe. 2, 279.

आमुक्त adj. dressed, accoutred. 4, 62.

आमुष्यायण m. the son of a celebrated father. 2, 240.

आमोद m. fragrance. 1, 77.

आम्नाय m. sacred doctrine, handed down by oral tradition. 2, 247. 2) the Veda. 1, 9.

आम्र m. the mango tree (*mangifera indica*). 2, 37.

आम्नेडित n. repetition of a sound or word. 1, 153.

आय m. income, revenue. 2, 278.

आयःशूलिक m. a man who, in order to attain an object, uses forcible, instead of gentle means, as for instance a beggar, who holds a lance to your breast, in begging for alms. 2, 216.

आयत adj. long. 4, 66.

आयतन n. a shed for sacrifices.
2, 138.

आयति f. future time. 1, 118.

आयल्लक n. regretting, longing.
4, 57.

आयाम m. length. 4, 101.

आयुध n. a weapon. 2, 307. 5,
48. 81.

आयुर्वेदिन् m. a physician. 2,
457.

आयुष्मत् adj. long-lived. 2, 226.

आयोधन n. war, battle. 2, 298.

आरकूट m. brass. 2, 15.

आरक्ष m. the part beneath the
frontal projections on the
forehead of an elephant. 2, 63.

आरग्वध m. a tree (cassia fistula). 2, 43.

आरनाल n. sour gruel made
from boiled rice after fermentation. 2, 163.

आरंभ m. beginning. 4, 22.

आराय n. the head of certain
arrows, having the shape of
an awl, or an arrow of that
kind. 2, 314. Cf. Ārṅgadhara-
paddhati 80, 64. आरामुखं
क्षुरप्रं च गोपुच्छं चार्धचंद्रकं ।
सूचीमुखं च भल्लं च वत्सर्दंतं
द्विभल्लकं ॥ कर्णिकं काकतुंडं
च तथान्यान्यप्यनेकशः । फ-
लानि देशदेशेषु भवंति ब-
हुवृत्ततः ॥ आरामुखेन वै चर्म
क्षुरप्रेण च कार्मुकं । सूचीमु-
खेन कवचमर्धचंद्रेण मस्तकं ।
भल्लेन कूटं वेध्यं etc.

आरात् adv. 1) near. 4, 7. 2)
far. 4, 8.

आराधना f. service, worship.
1, 129.

आराम m. a grove in the out-
skirts of a town. 2, 57.

आरात्तिक m. a cook. 2, 276.

आरेक m. doubt, uncertainty.
4, 6.

आरोपित adj. placed in or upon. 4, 62.

आरोह m. 1) height. 2, 26. 2) the buttocks. 2, 357.

आरोहण n. a ladder, a staircase. 2, 146.

आर्ति f. pain. v. r. 3, 4.

आर्द्रक n. ginger in the undried state. 2, 461.

आर्द्रालुब्धक m. the dragon's tail or descending node. 1, 49.

आर्य m. 1) a respectable, venerable man. 1, 99. 2, 217. 2) a Vaiçya. 2, 415. 3) a guard of the women's apartments. 5, 28. 4) f. आर्या, Pârvatî. 1, 15.

आर्षभ m. a bull fit for castration. 2, 109.

आलम्भ m. killing, slaughter. 2, 323.

आलय m. a dwelling, a house. 2, 137.

आलवाल m. a trench for water dug at the root of a tree. 2, 29.

आलस्य n. idleness, indolence. 4, 72.

आलान n. the post to which an elephant is tied. 2, 66.

आलि m. a scorpion. 3, 23.

आलिङ्गन n. embracing, an embrace. 2, 413.

आली f. 1) a woman's female friend. 2, 332. 2) a row or range. 4, 36. 3) a causeway, a bridge. 3, 54.

आलोच्यलेखा f. painting. (?). 4, 43.

आलोक m. light, lustre. 1, 66.

आवरण n. a shield. 2, 305.

आवर्त m. a whirlpool. 3, 46.

आवर्हित adj. eradicated. 4, 27.

आवली f. a row or range. 4, 36.

आवसथ m. a dwelling, a house. 2, 136.

आवाप m. 1) a trench for water dug at the root of a tree. 2, 29. 2) a bracelet. 2, 402.

- आवात** n. a trench for water dug at the root of a tree. 2, 29.
आवास m. a dwelling, a house. 2, 136. Comp. **त्रिदश°**
आविक m. (?) a woollen blanket. 2, 396.
आविड adj. crooked. 4, 11.
आवुक m. a father (in theatrical language). 1, 99.
आवेश m. conceit, pride. 4, 37.
आवेशन n. a work-shop. 2, 141.
आवेशिक m. a guest. 2, 203.
आवेष्टक m. an enclosure, a wall. 2, 135.
आशंसा f. wish, desire. 4, 25.
आशंका f. fear. 4, 40.
आशय m. a receptacle. 5, 12.
आशा f. 1) a region. 1, 100. 2) desire. 2, 209.
आशिस f. (nom. âçis) a serpent's fang. 3, 20.
आशी f. v. r. for **आशिस**. 3, 20. (âçim iva kalâm indoh. Râjasekhara quoted by R.M.).
आशीर्विष v. r. for **आशीविष**. 3, 19.
आशीविष m. a snake. 3, 19.
आशु adj. quick, fast. 4, 12.
आशुशुक्लणि m. fire. 1, 63.
आश्चर्य n. a wonder, a marvel. 4, 60.
आश्रम m. 1) a hermitage. 2, 143. 2) a religious order of four kinds, according to the different periods of life. See **ब्रह्मचारी, गृहस्थ, वानप्रस्थ, यति**. 2, 238.
आश्रय m. support, shelter, refuge. 2, 143.
आश्रयाश m. fire. 1, 64.
आस्नेष m. embracing, an embrace. 2, 413.
आषाढ m. a staff of Palâça wood carried by ascetics on the day of full moon of the month Ashâdha. 2, 256.

आसन n. 1) a seat in general; a stool, chair, couch, carpet, etc. 1, 121. 2, 155. 256. 2) the withers of an elephant. 2, 62.

आसंदी f. a couch. 2, 156.

आसन्नं adj. near. 4, 8.

आसव m. spirituous liquor. 2, 175.

आसार m. a heavy fall of rain. 1, 59.

आसीन adj. sitting. 2, 231.

आसुतीवत्त m. one who causes a sacrifice to be performed on the day of the new or full moon, etc. 2, 265.

आसुरी f. black mustard (sinapis chinensis, Lin.). 2, 426.

आस्तरण n. a coloured cloth or blanket thrown over the back of an elephant, or a carriage, etc. 2, 153.

आस्थान 1) n. a royal waiting-room. 4, 93. 2) f. **आस्थानी**, an assembly. 4, 60.

आस्थित = **आक्रांत**. 4, 96.

आस्य n. the mouth, the face. 2, 363.

आहव m. war, battle. 2, 298.

आहवनीय m. the sacred fire in which oblations are offered. 5, 3.

आहार m. 1) eating. 2, 170. 2) food. 2, 164. Comp. **त्रिदश°**

आहाव m. a trough or ditch near a well for watering cattle. 3, 62.

आहित adj. placed. 4, 62.

आहितुंडिक m. a snake-catcher. 2, 458.

आहो part. or. 5, 94. (**स्थाणुराहो पुरुषः** 'is this a trunk of a tree or a man?' Kshīrasvāmin).

आहोपुरुषिका f. a vain determination to accomplish an object, vaunting of one's power. 4, 99. (Durgā is called Indra's āhopurushikā i. e. his vaunting in battles. Ānandalahari. 7.) **निजमुज्ज्वलाहो-पुरुषिकांकारंकारं** Bhv. I, 79.

आह्वान n. 1) calling, inviting. 1, 154. 2) a name. 1, 152.

इ.

इ m. a name of Kāma. 1, 34.

इचिकिल m. mud, mire. 3, 56.

इच्छा f. wish, desire. 4, 25.
Comp. महेच्छ.

इड्जल m. a plant (barringtonia acutangula). 2, 40.

इज्याशील adj. performing many sacrifices. 2, 265.

इडा f. 1) earth. 2) heaven. 3) an artery on the left side of the body, one of the three (idā, pingalā, sushumnā) principal channels of vital breath.* 5, 60.

* Comp. Vrihannāradiya-purāna Chapter 31: जंतूनां दक्षिणा नाडी पिंगला परि-कीर्तिता । सूर्यदेवतका चैव पितृयोनिरिति श्रुता ॥११५॥ देवयोनिरिति व्याता इडा नाडी त्वदक्षिणा । तत्राधि-देवतं चंद्रं शृणुध्वं गदतो मम ॥११६॥ एतयोर्भयोर्मध्ये सुशु-न्ना नाडिका स्मृता । अतिसू-

इतर pron. adj. 1) other, different. 2, 325. 2) low, vile, vulgar. 2, 193.

इतरेतर pron. mutual, reciprocal. 4, 35.

इति part. 1) therefore (हंती-ति पलायते 'he strikes, therefore the other runs away.'). 2) thus, similarly (गौरश्चो हस्तीति जातिः 'a cow, a horse, an elephant, and animals of a similar kind form a class.'). 3) it is so. 4, 95.

दमा गुह्यतमा ज्ञेया सा ब्रह्म-
देवता ॥११४॥ Gorakshaçataka
99. प्राणं चेदिडया पिवे-
त्परिमितं भूयो ऽन्यया रेचये-
त्पीत्वा पिंगलया समीरणम-
थो बद्धा त्यजेद्दामया । सूर्या-
चंद्रमसोरेनेन विधिना विंब-
द्वयं ध्यायतां शुद्धा नाडिगणा
भवन्ति यमिनां मासत्रया-
हर्धतः ॥

- 4) and so on (ब्राह्मिण्या-
द्यास्तु मातरः 'the divine
mothers are Brāhmī etc.').
5) in conclusion, here ends
(इति स्वर्गवर्गः 'here ends
the chapter of heaven'). 5, 101.
- इतिह part. according to tra-
dition. 5, 91. (इतिह वृद्धैरु-
क्तमिह वटे यक्षः प्रतिवस-
तीति 'it is told by old men,
a. t. t., that this figtree is inha-
bited by a Yaksha' R. M.)
- इवरी f. an unchaste woman.
2, 341
- इध्म m. fuel. 1, 69.
- इन m. 1) a master, a lord. 5,
39. 2) a wealthy or power-
ful man. 2, 201. 3) the sun.
1, 35.
- इंदिर m. a bee. 2, 100.
- इंदिरा f. Lakshmi. 1, 31.
- इंदीवर n. a blue lotus. 3, 59.
- इंडु m. the moon. 1, 42.
- इंद्र m. the god of heaven and
regent of the east quarter.
1, 52. 55. 100.

- इंद्रकोश m. a platform. 2, 139.
- इंद्रप्रहरण n. Indra's thunder-
bolt. 1, 56.
- इंद्रलुप्त n. a disease producing
baldness. 2, 450. Comp. ऐंद्र-
लुप्तिक.
- इंद्राणी f. the wife of Indra.
1, 55.
- इंद्रायुध m. a horse marked with
black about the eyes. 2, 283.
Comp. HC. on IV, 309: म-
ल्लिकाक्षः सितैर्नेत्रैः स्याद्वा-
जोद्रायुधो ऽसितैः ॥
- इंद्रावरुण m. Vishnu or Krishna.
1, 23.
- इंद्रिय n. 1) an organ of sense.
2, 380. 2) semen virile. 3, 16.
- इंद्रियग्राम m. the senses col-
lectively. 5, 25.
- इधन n. fuel. 1, 69.
- इभ m. an elephant. 2, 59.
- इरंमद् m. a flash of lightning. 1, 70.
- इरा f. 1) the earth. 2) water.
3) speech. 4) food. 5, 83.

इरिण n. a spot with saline soil. 2, 3.

इला f. 1) a cow. 5, 48. 2) the earth. 2, 1. 3) speech. 5, 48.
Comp. इडा, इरा.

इष m. the month Āṣvina (September-October). 1, 114.

इषिका f. a kind of reed (saccharum spontaneum). 2, 36.

इषु m. f. an arrow. 2, 311.

इषुधि m. f. a quiver. 2, 310.

इष्टका f. a brick. 2, 138.

इवास n. a bow. 2, 309.

ई.

ई A part. expressive of 1) grief, 2) anger, 3) possibility, 4) proximity. 5, 89.

ईक्ष्ण n. 1) sight, seeing. 2, 411. 2) the eye. 2, 364.

ईडा f. praise. 1, 145.

ईति f. calamity, arising from excessive rain or drought, foreign invasion, or birds, rats, locusts, which destroy the crops. 1, 127.

ईप्सा f. wish, desire. 4, 25.

ईर्म n. a wound. 3, 8.

ईर्वारु v. r. for एर्वारु. 2, 54.

ईर्ष्या f. envy. 4, 55.

ईर्ष्यालु adj. envious. 2, 229.

ईली f. According to Kshīra-svāmin, a single-edged sword, used as a weapon by the Turushkas. 2, 440.

ईश m. a lord, a mighty man. 2, 201.

ईशान m. Īva. 1, 11.

ईश्वर m. a lord, a powerful man. 2, 201.

ईषत् adv. a little. 5, 96. 2, 412.

ईहामृग m. a wolf. 2, 73.

उ.

उत्तर m. a large bull. 2, 110.
H. C. on IV, 324 explains the word by *hrasita ukshā*.

उत्तन् m. an ox or bull. 2, 108.

उवा f. ■ pot. 2, 159. 168.

उव्य adj. boiled in ■ pot, as e. g. meat. 2, 168.

उय m. Qiva. 1, 11.

उयधन्वन् m. Indra. 1, 54.

उचित adj. right, proper. 4, 61.

उच्च adj. high. 4, 66.

उच्चंड adj. quick, fast. 4, 98.

उच्चय m. the knot which fastens the lower garments round the loins. 2, 392.

उच्चार m. faeces, excrements. 3, 15.

उच्चावच adj. various, unconnected, digressive. 1, 139.

उच्चूल m. an ornament tied upwards on the top of a banner. 2, 303. Comp. अवचूल.

उच्चैःश्रवस् m. the horse of Indra. 1, 61.

उच्चैस्तर adj. higher, louder, very high. 1, 140.

उच्छिष्ट 1) adj. left, rejected.

2) n. remainder. Comp. अनु-

च्छिष्ट, भुक्तोच्छिष्ट, मधूच्छिष्ट.

उच्छीर्षक n. a pillow. 2, 154.

उच्छ्रंखल adj. unshackled, unrestrained, free. 4, 66.

उज्जयिनी f. n. pr. of a city the modern Oujein. 2, 132.

उज्ज्वल adj. splendid, bright, pure. 1, 132.

उज्जित adj. left, rejected. 4, 29.

उत्त n. a hut, a house. 2, 136.

उदु n. a star. 1, 51.

उदुप n. a raft, ■ float. 3, 49.

उताहो part. or. 5, 94. Comp. आहो.

उत्क adj. desiring or longing for. 2, 231.

- उत्कट adj. exceeding, excessive. 4, 59.
- उत्कंठा f. regretting, longing. 4, 57.
- उत्कंठित adj. desiring or longing for. 2, 231.
- उत्कर m. a multitude. 4, 1.
- उत्कर्ष m. 1) excellence, eminence, superiority. 5, 50, 67. 2) joy, pleasure (?). 1, 123. Comp. गुणोत्कर्ष.
- उत्कलिका f. 1) a wave, a billow. 3, 31. 2) strong desire, longing. 4, 57.
- उत्कोच m. a bribe. 2, 279.
- उत्क्रोश m. an osprey. 2, 94.
- उत्तंस m. 1) a chaplet, a wreath worn on the crown of the head. 2) an earring. 2, 399.
- उत्तम adj. chief, principal, best. 4, 5.
- उत्तमांग n. the head. 2, 363.
- उत्तर adj. 1) future. 1, 118. 2) f. उत्तरा the north. 1, 101.
- उत्तरंग n. the lintel of a door. 2, 145.
- उत्तरच्छद m. a cover, a wrapper. 2, 153.
- उत्तराशापति m. Kuvera. 1, 79.
- उत्तरासंग m. an upper garment. 2, 255.
- उत्तरीय n. an upper garment. 2, 391.
- उत्ताल adj. swift, speedy. 2, 215. 2) high, tall. 5, 14.
- उत्पल n. a blue lotus. 3, 59.
- उत्पश्य adj. looking upwards. 2, 230.
- उत्पाटित adj. torn out, eradicated. 4, 27.
- उत्पात m. a portent, any natural prodigy or phenomenon. 1, 127. 5, 54.
- उत्पिञ्जल adj. confounded, confused. 4, 46.
- उत्प्राप्त m. excess (*âdhikya* RM.) Comp. सोत्प्राप्त.
- उत्स m. a spring, a fountain. 3, 55.

उत्संग m. the lap. 2, 373.

उत्सर्ग m. gift, donation. 2, 264.

उत्सव m. a festival. 4, 78. 5, 65.

उत्सादन n. rubbing and cleaning the body with fragrant unguents. 4, 46.

उत्सारक m. a doorkeeper, a porter. 2, 269.

उत्साह m. effort, exertion, energy, magnanimity. 1, 91. 4, 94. Comp. महोत्साह.

उत्साहन n. effort, perseverance. 5, 84.

उत्सुक adj. desiring, longing for, attached to. 2, 198.

उत्सृष्ट adj. thrown away, left. 4, 29.

उत्सेध m. the body. 5, 17.

उदक n. water. 3, 26.

उदकया f. a woman in her courses. 2, 333.

उद्गभूम m. fertile soil. 2, 5.

उदय adj. high, tall. 4, 66.

उदच् 1) adj. (nom. उदङ्, उदीची, उदक्) northern. 1, 103.
2) f. (udici) the north. 1, 101.

उदचन n. a lid or cover. 2, 161.

उदचित्त adj. thrown upwards. 4, 83.

उदधि m. the ocean. 3, 30.

उदंत m. tidings, intelligence. 1, 146.

उदन्या f. thirst. 2, 208.

उदन्वत् m. the ocean. 3, 30.

उदपान n. a well. 3, 62.

उदर n. the belly. 2, 360. 5, 41.

उदरिल्ल adj. fat, corpulent. 2, 453.

उदर्क m. the future result of actions. 1, 118.

उदलावणिक adj. (f. i), prepared with brine. 2, 167.

उदवसित n. a house, a dwelling. 2, 136.

उदधित् n. buttermilk with an equal proportion of water.

2. 120. अर्थं दधि अर्थं जलं
यत्र तदुद्विषत्. Râyam. Comp.
the note on तक्र.
- उदात्त 1) adj. generous, noble.
2, 201. 2) m. the high accent
or acute. 5, 77.
- उदार adj. generous, noble. 2,
201.
- उदीचीन adj. northern. 1, 103.
- उदीरण n. speaking, saying.
1, 138.
- उदीर्ण adj. generous, noble.
2, 201.
- उडुंबर n. copper. 2, 15.
- उद्गमनीय n. bleached clothes.
2, 396.
- उद्ग m. fig. a model, a pattern.
2, 223. Bhk. 7, 64 as an adj.
- उद्गाढक n. the rope and
bucket of a well. 3, 63.
- उद्घात m. commencement. 4, 65.
- उद्दाम adj. unfettered, unre-
strained, free. 4, 66.
- उद्दाल m. an inferior grain (pas-
palum frumentaceum). 2, 425.
- उद्द्योत m. light, brilliancy.
1, 66.
- उद्भूत adj. exceeding, excessive.
4, 59.
- उद्भव m. joy, rejoicing. 1, 123.
- उद्भान v. r. for *uddhmâna*.
- उद्भार m. debt. 2, 417.
- उद्भुषण n. erection of the hair
of the body. 3, 29.
- उद्भूत adj. torn out, eradicated.
4, 27.
- उद्भमान n. a fire-place, an oven.
2, 158.
- उद्भ m. a river. 3, 44. Bhk. 6,
59.
- उद्भुज adj. budded, blown. 2,
32. Comp. उन्निद्र.
- उद्भूत adj. excellent. 4, 59.
- उद्भान n. a garden, a park. 1,
55. 83. 2, 58.
- उद्भोग m. exertion, persever-
ance. Comp. महोद्भोग.
- उद्भर्तन n. rubbing and clean-
ing the body with fragrant
unguents. 4, 46.

उद्दान v. r. for *uddhāna*.

उद्वाह m. marriage. 2, 340.

उंडुर m. a rat. 2, 80. v. r. उंडुरु.

उन्न adj. whet. 4, 82.

उन्नत adj. raised, high, tall. 4, 66. 5, 14. 2, 455.

उन्निद्र adj. budded, blown. 2, 32. Çiçup. 4, 13. 31. Comp. उद्बुद्ध.

उन्माथ m. a snare, a trap. 4, 97.

उन्मिष्र adj. variegated. 4, 56.

उन्मिषित }
उन्मीलित } adj. budded, blown. 2, 32.

उन्मुख adj. (f. ई), looking upwards. 2, 230.

उन्मूलित adj. eradicated. 4, 27.

उपकंठ 1) adj. near, neighbouring. 4, 7. 2) n. neighbourhood, vicinity. 2, 56. 58. 3, 32.

उपकरण n. 1) an implement, instrument, tool. 5, 35. 80. 2) retinue. 2, 151.

उपकारिका } f. a royal tent
उपकार्या } 2, 135.

उपकुल्या f. long pepper. 2, 459.

उपक्रम m. beginning. 4, 22.

उपक्रोश m. censure, reproach. 1, 148.

उपगूहन n. embracing, an embrace. 2, 413. Uj. p. 150.

उपग्रहण n. the taking prisoner. 5, 57.

उपग्राह्य n. a present. 2, 279.

उपघ्न m. a contiguous resting place, or shelter (Comp. Bhk. पिप्रायाद्रिगुहोपेघ्नान्वानरान्, she fed the monkies who had taken shelter in the cave). 2, 143.

उपचर्या f. the practice of medicine. 2, 457.

उपचार m. 1) attention, courtesy. 1, 129. 2) a present, an offering. 2, 279.

उपजाप m. the stirring up dissension or disunion. 4 95. Çiçup. 2, 99.

उपजिह्वा f. a sort of ant. 3, 23.

उपज्ञा f. the commencement
of a thing not previously done.
4, 22. लघुत्वं केकयुपज्ञं Bhk.
3, 31.

उपताप m. disease. 2, 445.

उपत्यका f. a forest at the foot
of a mountain. 2, 56.

उपदंश m. a relish, a stimulant
to drink. 2, 173.

उपदा f. a present. 2, 279.

उपदीक्षा } f. a sort of ant. 3,
उपदेष्टिका } 23. Taittir. Br.
I, 1, 3, 4.

उपद्रव m. a disaster, ■ cala-
mity. 1, 127.

उपधा f. trial of honesty. 4, 72.
Bhk. 7, 72.

उपधान n. a pillow. 2, 154.

उपधि m. imposition, deception.
4, 24.

उपधृति f. a ray of light. 1, 39.

उपनगर n. a suburb. 2, 131.

उपनत adj. approached, near.
4, 65.

उपनिधि m. a deposit, a trust,
especially if the goods are
not shown to the trustee. 1, 82.

उपनिषद् f. the knowledge of
Brahman as the only existent,
and the sections of the Veda
which treat of this knowledge.
1, 9.

उपपति m. a paramour. 2, 229.

उपप्लव m. an eclipse. 1, 41.

उपबर्ह n. a pillow. 2, 154.

उपभोग m. enjoyment. 4, 70.

उपमर्द m. — विप्रकार.
4, 84.

उपमातृ f. a fostermother, a
nurse. 2, 352.

उपमान n. analogy, illustration.
5, 87.

उपयाम m. marriage. 2, 340.

उपराग m. an eclipse. 1, 41.

उपरि* adv. and prep. above.
1, 102. 2, 145.

उपरिष्ठात् adv. above. 1, 102.
2, 56.

- उपल m. a stone. 2, 13.
- उपलब्धि f. comprehension, understanding. 2, 179.
- उपलिंग n. a portent, boding misfortune. 1, 127.
- उपलेपन n. ointment, unguent. 5, 11. गोचर्ममात्रभूमेस्तु
क्षुपलेपनजं फलं दत्त्वा। Bri-
hannârad. 34, 43.
- उपवन n. a grove, a plantation. 2, 57.
- उपवर्तन n. a country. 2, 129.
- उपविष्ट adj. sitting. 2, 231.
- उपवीत n. the sacrificial cord or piece of cloth worn by the three first classes of Hindus over the left shoulder and under the right. 2, 252. Comp. निवीत, प्राचीनावीत.
- उपशल्य n. an open piece of ground near a town or village. 2, 104. Comp. शैलोपशल्य, Çicup. 5, 8.
- उपशाय m. sleeping alternately. 4, 54. Said of soldiers

- when mounting guard etc. निशोपशाय, Bhk. 7, 41. Comp. उपशायिका रक्षस्यः Bhk. 8, 123.
- उपसंव्यान n. a lower garment. 2, 391.
- उपसंग्रहण n. embracing one's feet as a token of respect. 2, 243.
- उपसंग्राह्य adj. worthy to be saluted in the described manner. 2, 243.
- उपसन्न adj. approached, near. 4, 65.
- उपसंपन्न adj. 1) sufficient. 2, 171. 2) dead. 3, 7.
- उपसर्ग m. a portent of evil omen, a calamity. 1, 127.
- उपसर्जन n. something subordinate, or inferior. 4, 78.
- उपसर्जनं भार्या 'a wife is subordinate or inferior (with regard to the husband)', Kshiravâmin.
- उपसर्था f. a cow fit to receive the bull. 2, 117. Bhk. 6, 52.

उपसूर्यक n. the halo round the sun. 1, 41.

उपस्कर m. a particular condiment, consisting of mustard-seed, tamarind, peppers etc. 2, 166.

उपस्थ m. pudendum muliebre. 2, 359.

उपस्थित adj. approached, near, at hand. 4, 65.

उपस्पर्शन n. rinsing the mouth, sipping water for the purpose of religious purification. 2, 253.

उपहसित n. ridiculing, derision. 4, 46.

उपहार m. tribute, a present, a gift. 1, 128.

उपहर n. 1) vicinity. 5, 5. 2) solitude. 4, 23.

उपांशु adv. privately, secretly. 4, 23.

उपाकृत m. an animal immolated after previous solemn prayers 2, 262.

उपाय n. something subordinate or inferior. 4, 78.

उपात्त m. an elephant out of rut. 2, 65.

उपादान n. a present. 2, 279.

उपाधि m. consideration of moral duties. 4, 85.

उपाध्याय m. an expounder of the sacred books, a teacher, a preceptor. 2, 245. यो ऽध्यापयेदेकदेशं श्रुतेरङ्गान्यथापि वा । वृत्त्यर्थं स उपाध्यायो विद्वद्भिः परिगीयते ॥ Kāçikh. 36, 54.

उपानह (nom. उपानत्) f. a shoe of leather. 2, 156.

उपांत n. vicinity. 4, 8. Comp. नयनोपांत.

उपायन n. a present, a gift. 2, 279.

उपालंभ m. reproach, censure. 1, 154.

उपासंग m. a quiver. 2, 310.

उपासना } f. worship, adoration,
उपास्ति } tion, devotion. 1, 129.

उपेन्द्र m. Vishnu or Krishna.
1, 23.

अयव्यंजन adj. having the
marks of both sexes. 2, 275.

उमा f. 1) linseed. 2, 427. 2)
the wife of Īiva. 1, 16.

उमापति m. Īiva. 1, 11.

उम्य n. a field of linseed. 2, 8.
Comp. श्रौमीन.

उरग m. a snake. 3, 18. 1, 119.

उरण } m. a ram. 2, 124.
उरध्र }

उररी, a particle expressing

1) expansion, (उररीकृत्य पटं,
'having spread out the cloth');

2) assent or acceptance,

(Comp. तद्वत्तेन च किं राज्यं

मयेदमुररीकृतं Kāçikh. 45,

93. तद्वीजमुररीकुरु Kāçikh.

59, 36.) 5, 99. Comp. उरी.

उरम्ह m. a corselet, a mail.
2, 304.

उरस् n. the breast. 2, 372.

उरसिज m. the female breast.

2, 371. Comp. उरसिरुह. Īi-
cup. 8, 59.

उरु 1) adj. (f. उरु or उर्वी),
large, great. 4, 14. 2) f. उर्वी,
the earth. 2, 1.

उर्वरा f. fertile soil. 2, 3.

उर्वशी f. the name of an Ap-
saras. 1, 88.

उलप m. 1) a shrub 2, 35. 2)
a kind of grass (saccharum
cylindricum). 2, 36 Īicup. 4,
8: 5, 62. Comp. Hindi ulûa.

उलूक m. an owl. 2, 91.

उल्का f. a flame. 1, 67.

उल्मुक n. a fire-brand. 1, 67.

उल्लकसन n. erection of the
hair of the body. 3, 29. Pro-
bably from उल्ल = उर्ला Lat.
villus, and कसन.

उल्लाघ adj. recovered from
sickness, convalescent. 2, 225.

उल्लाप m. an outcry. 1, 150.

उल्लोच m. an awning, a canopy.
2, 155. उल्लोचैश्चंद्रचारुभिः

Kaçikh. 3, 12. धृजस्तम्भपता-
काश्च विचित्रोल्लोचकानि
च, ibid. 34, 106.

उल्लोल m. a surge, a billow.
3, 31. Comp. कल्लोल.

उल्व n. the uterine germ. 2,
345.

उल्लवण adj. exceeding, much.
4, 59.

उशनस् m. (nom. उशना), the
planet Venus. 1, 48.

उशीर n. the fragrant root of
andropogon muricatum. 2, 467.

उषर्बुध m. a name of Agni. 1, 62.

उषस् n. the dawn. 1, 111.

उषारमण m. a name of Ani-
ruddha, the husband of
Ushas. 1, 34.

उष्ट्र m. a camel. 2, 125.

उष्ट्रिका f. an earthen vessel.
5, 4.

उष्ण adj. hot, warm. 1, 40.

उष्णिका f. rice-gruel. 2, 165.

उष्णीष m. n. 1) a turban. 5,
10. 2) a diadem. 2, 410.

उस्र 1) m. a ray of light. 1, 39.
2) उस्रा f. a cow. 2, 113.

ऊ.

उधस् n. an udder. 2, 116.

उधस्य n. milk. 2, 119.

ऊरव्य m. a man of the third,
or agricultural and mercan-
tile caste. 2, 415.

ऊरी, a particle expressing 1)
expansion; 2) assent or ac-

ceptance. 5, 99. कार्यं दत्ते-
णोरीकृतं त्वया, Bhk. 8, 11.
Comp. उररी.

ऊरु m. the thigh. 2, 360. 368.

ऊर्ज m. 1) power, energy. 4, 94.
2) the month Kârttika (Octo-
ber-November). 1, 114.

ऊर्णनाभ m. a spider. 2, 101.

ऊर्णाशु m. 1) a ram. 2, 124. 2) a woollen blanket. 2, 396.

ऊर्ध्व 1) adj. high, raised up. 2, 231. 2) ऊर्ध्व, adv. on high, up, upwards. 1, 102. 2, 303. 4, 83.

ऊर्ध्वम adj. raised up, standing up. 2, 231.

ऊर्ध्वलोक m. heaven. 1, 3.

ऊर्मि m. f. a wave. 3, 31.

ऊर्मिका f. a finger-ring. 2, 404.

दीक्षितेन परिज्ञाता देवात्

द्यूतकृतः करे । उवाच दीक्षितस्तं च कुतो लब्धा वयोर्मिका ॥ Kāçikh. 13, 69.

ऊर्मिमत् adj. bent, crooked. 4, 11.

ऊषण n. pepper. 2, 461. Comp. ञ्यषूणा.

ऊष्मन् m. heat. 1, 67.

ऊषर n. a spot with saline soil. 2, 3.

ऊह m. reasoning. 1, 10.

ऋ.

ऋक्थ n. property, wealth. 1, 80.

ऋक्ष 1) m. a bear. 2, 73. 2) n. a star. 1, 51.

ऋक्षेश m. the moon. 1, 42.

ऋजु adj. straight. 1, 57.

ऋण n. debt. 2, 417.

ऋत n. truth. 1, 144. Comp. ऋनृत.

ऋति f. a road (?). 5, 29.

ऋतु m. 1) a season of the Hindu

year, consisting of two months. 1, 113. 2) the menses. 5, 8.

ऋते prep. with acc. or abl., except, without. 5, 90.

ऋभु m. a god, a deity. 1, 4.

ऋषभ m. a bull. 2, 108.

ऋषि m. a seer, a prophet, a saint. 2, 257.

ऋष्य m. the black antelope. 2, 75. The correct spelling is ऋष्य.

ए.

एकुंडल m. a name of 1) Baladeva. 1, 28. 2) Kuvera. 5, 2.

एकतान adj. intent or bent upon one object. 2, 379.
कृष्णैकतानात्मन् Gg. 12, 28.

एकदंत m. a name of Ganeṣa. 1, 18.

एकदश m. a crow. 2, 90.

एकदेश m. a part, a portion. 4, 59.

एकपद n. time being, same time. 4, 67. Used chiefly adverbially in the loc.

एकपदी f. a path. 2, 105.

एकयष्टि f. a single string of pearls. 2, 408. Com. एकावली.

एकाग्र adj. turned towards one point, intent upon one object. 2, 379.

एकांत adj. private, secret, hidden. 4, 23.

एकाग्र adj. — एकाग्र. 2, 379.

एकावली f. a single string of pearls. 2, 408.

एड adj. deaf. 2, 454.

एडगज m. the ringworm-shrub (cassia alata Lin.) 2, 464.

एण m. a kind of deer. 2, 75.

एध m. fuel. 1, 69.

एधस् n. fuel. 1, 69.

एनस् n. sin. 3, 5.

एवोरु m. f. a cucumber. 2, 54.

एषण 1) m. an iron arrow. 2 312. 2) f. एषणा, begging solicitation. 2, 205.

ऐ.

ऐकागारिक m. a thief. 2, 183.

ऐतिह्य n. oral tradition, a legend. 1, 147.

ऐंद्र adj. (f. i), belonging to Indra. 1, 101.

ऐंद्रलुप्तिक adj. bald in consequence of disease. 2, 453.

ऐरावण m. Indra's elephant. 1, 61.

ऐरावत 1) m. Indra's elephant, placed at the east quarter. 1, 61. 104. 2) f. ऐरावती, lightning. 1, 60.

ऐलविल्ल m. a name of Kuvera. 1, 78.

ओ

ओकस् n. a dwelling, a house. 2, 136.

ओध m. 1) a stream, a current, a course of water. 3, 47. 2) a multitude. 4, 1.

ओंकार m. the mystic syllable Om. 1, 8.

ओजस् n. vitality, power, strength. 4, 38.

ओडुपुष्प n. the China-rose. 2, 52.

ओतु m. f. a cat. 2, 81.

ओदन m. boiled rice. 2, 164.

ओषधि f. an annual plant. 2, 25.

ओषधीश m. the moon. 1, 42.

ओष्ठ 1) m. the lip. 2, 369. 365. 370. 2) f. ओष्ठी, a plant (bryonia grandis Lin.?) 2, 48.

औ.

औत्सुक्य n. anxiety, eagerness, regret. 4, 57.

औदरिक adj. (f. ई), voracious. 2, 195.

अपयिक adj. (f. ई), fit, proper. 4, 61.

अपवाह्य m. ■ royal elephant. 2, 69.

अमीन n. a field of linseed. 2, 8. Comp. उम्य.

अरश्च m. ■ woollen blanket. 2, 396.

अर्व m. submarine fire. 1, 70.

अशीर n. a couch, serving also the purposes of a chair; or, according to Subhūti: 1) a couch, 2) a chair. 1, 121.

अषध n. any drug or medication. 2, 458.

क.

क m. 1) the god Brahman. 5, 61. 2) wind. 5, 61. 3) n. the head. 5, 61. 4) water. 3, 26. 5, 61, 5) pleasure. 5, 61.

कंसजित् m. Krishna. 1, 25.

ककुद् m. n. 1) the top of a mountain. 5, 35. 2) ■ bull's hump. 2, 111. 3) eminence, superiority. 5, 35. Also ककुद् f. with the same significations.

ककुद्मत् 1) m. ■ bull. 2, 108. 2) f. (मती), the hips and loins. 2, 357.

ककुम् f. a region, a quarter. 1, 100.

ककुम् m. a tree (terminalia arjuna Rox.), 2, 40.

ककलट adj. hard. 2, 187.

कक्ष m. 1) the hem of a garment tucked into the waistband. 5, 47. 2) ■ creeping plant. 5, 47. f. कक्षा. 3) the armpit. 2, 370. 4) ■ girdle. 5) a piece of cloth worn between the legs to conceal the privities. 6) a court in a palace etc. Comp. प्रावेशयत्ततः कक्षां द्वितीयां राजवेश्मनः Devibhâg. I, ch. 54. 7) a house (? गेहे प्रकोष्ठे seems ■ mistake of the mss. for गेहप्रकोष्ठे). 5, 56.

कक्षांतर n. an inner court of a palace etc. 2, 149.

कक्षापट m. a piece of cloth serving to cover the privities. 2, 256.

कक्ष्या f. an elephant's girth. 2, 66.

कंकट m. armour, mail. 2, 304.

कंकण m. n. an ornament for the wrist, a bracelet. 2, 403.

कंकत n. a comb. 2, 156.

कंकपत्र m. an arrow. 2, 311.

कंकाल n. a skeleton. 3, 11.
वक्षः पातु रविः शश्वत्ताभिं
सूर्यः स्वयं सदा । कंकालं मे
सदा पातु सर्वदेवनमस्कृतः ॥
Brahmav. III, 20, 26.

कंकेलि f. the Açoka tree. 2, 37. Anandal. 86.

कंगु f. a kind of millet (panicum italicum Lin.). 2, 427.
Hind. kangni.

कच m. the hair of the head. 2, 375.

कश्चित्, a particle introducing
1) a direct question with expected positive answer, (कश्चित्त्वं पुराणमधीषे, do you read the Purāṇa?); 2) a kind enquiry, (कश्चिज्जीवति मे माता, I hope my mother is living?). 5, 93.

कच्छ m. 1) the bank of a river. 3, 45. 2) the hem of a garment tucked into the waistband. 5, 47.

कच्छप m. a tortoise. 3, 34.

कच्छू f. scab or itch. 2, 447.

कज्जल n. lamp-black, and a collyrium prepared from it. 2, 400.

कंचुक m. 1) mail, armour. 2, 397. 2) the skin of a snake. 3, 22.

कंचुकिन m. 1) an attendant on the women's apartments. 2, 272. 2) a snake. 3, 18.

कट m. 1) the hip. 2, 373. 2) the temples of an elephant. 2, 61. 3) the outskirts of a town. 2, 104. 4) = समय. 5, 34.

- कटक m. 1) the ridge of a mountain. 2, 11. 2) a bracelet. 2, 402. 3) an army. 5, 4.
- कटाक्ष m. a side-glance. 2, 412.
- कटाह m. a boiler. 2, 160.
- कटि and कटी f. the hip, the loins. 2, 357. 5, 38.
- कटिप्रोथ m. the buttocks. 2, 358.
- कटिशीर्षक m. the hip, the loins. 2, 373.
- कटिसूत्र n. a silk cord worn by females round the loins. 2, 405.
- कठीर n. the hip, the loins. 2, 357.
- कटु adj. strong-scented, pungent. 5, 27. लोकंपृणैः परिमलैः परिपूरितस्य काष्मीरजस्य कटुतापि नितांतरम्या. Bhâm. 1, 69.
- कटुर adj. contemptible. 2, 223.
- कठिन adj. hard, solid. 2, 187. 5, 39.
- कठोर adj. hard, solid, 2, 187.

- कड adj. dumb. 2, 454.
- कडंगर m. chaff, husk. 2, 423.
- कडार adj. (f. ई), tawny. 4, 50.
- पृथ्विरजः कर्मकंठकडारं
Çiçup. 5, 3.
- कण m. 1) a single grain of rice etc. 2, 423. 2) a particle, a small bit. 4, 3. 3) a spark. 1, 67. 4) f. कणा, long pepper. 2, 459.
- कणिश n. an ear of corn. 2, 424.
- कंक n. erection of the hair of the body. 3, 29. कंकवती तव ग्रीवा Anand. 68.
- कंककारिका f. a plant (solanum jacquini Lin.). 2, 464.
- कंठ m. the throat, the forepart of the neck. 2, 361. 252. 387.
- कंठिका f. a single string of pearls. 2, 408.
- कंठीरव m. a lion. 2, 59.
- कंडरा f. a principal artery of the body. 3, 12.

कंडू f. itching, scratching, the itch. 2, 448.

कंडूति f. — कंडू. 2, 448. गवा-
त्रिकं च नो दत्तं गोकंडूतिर्न
वै कृता Kāçikh. 7, 34.

कंडूयन n. — कंडू. 2, 448.

कंडूया f. — कंडू. 2, 448.

कथन n. saying, telling, relat-
ing. 1, 138.

कथा f. a tale, a story. 1, 152.

कदक m. an awning, a canopy.
2, 155. 5, 62.

कदन n. destroying, killing. 2,
323.

कदंब or कदंबक n. a mass, a
multitude. 4, 1. कदंबानां

कदंबेषु गुंजद्रोतंबयुग्मकं
Kāçikh. 32, 94. गोपकदंब

Gg. 2, 4. फेनकदंब Gg. 11,

25. मृगाणां कदंबकं Bhk. 2,

17. कल्तापिकदंबकं Çiçup. 6,

31. गजकदंबक Çiçup. 6, 26.

स्त्रीकदंबक Mārka. 6, 8.

कर्ध adj. mean, miserly, stingy.
2, 192.

कदली f. 1) the plantain or
banana tree. 2, 37. 2) a flag
carried by an elephant. 5, 17.
Comp. Çiçup. 5, 2.

कहु 1) adj. brown, yellowish.
4, 50. 2) कहु f. the mother
of the Nāgas. 1, 119.

कद्वद् adj. speaking improperly.
2, 223. प्रियापाये कद्वद्
हंसको किलं ज्ञातं Bhk. 6, 75.

कनक 1) n. gold. 2, 19. 2) f.
कनका, one of the seven
tongues of Agni. 1, 68.

कनकालुका f. a golden vase.
2, 160.

कनिष्ठ 1) m. a younger brother.
2, 351. 2) f. कनिष्ठा or
कनिष्ठाका, the little finger.
2, 383. 5, 7.

कनीनिका f. the pupil of the
eye. 2, 365.

कंद m. a bulbous root. 2, 28.
3, 60.

- कंदर m. कंदरा f. a cave. 2, 12.
 कंदर्प m. Kāma. 1, 32.
 कंडू m. f. ■■ iron plate or pan
 for baking cakes etc. 2, 158.
 कंधरा f. the neck. 2, 361.
 कन्यकुब्जा f. n. pr. of a city,
 Kanoj. 2, 132.
 कन्या f. a young girl. 2, 328.
 कन्यापुत्र m. the child of an
 unmarried girl. 2, 346.
 कपट n. deceit, fraud, illusion.
 4, 24. 5, 18.
 कपर्द m. 1) a small shell used
 as ■ coin. 3, 42. 2) the braided
 hair of Çiva. 1, 14.
 कपर्दिन् m. a name of Çiva.
 1, 11.
 कपार m. n. the leaf of a door.
 2, 133.
 कपाल n. 1) ■ fragment of bro-
 ken earthen-ware. 5, 18. 2)
 the skull. 3, 11. Comp. *testa*.
 कपालिन् m. a name of Çiva.
 1, 12.
 कपि m. ■ monkey. 2, 76. 77.
 कपिञ्जल m. the francoline par-
 tridge. 2, 99.
 कपिल adj. tawny. 4, 51.
 कपिश adj. of a dark brown
 colour. 4, 50.
 कपिशीर्ष n. the coping of a
 wall. 5, 2.
 कपोत m. a dove or pigeon.
 2, 99.
 कपोतपाली f. ■ dove-cot. 2,
 148. Çiqu. 3, 51.
 कपोल m. the cheek. 2, 367. 387.
 कफ m. phlegm. 2, 450
 कफणि f. m. the elbow. 2, 378.
 कबंध m. a headless trunk
 ('retaining some power of
 action'). 3, 8.
 कमठ m. a tortoise. 3, 34.
 कमंडलु m. an ascetic's or stu-
 dent's water-pot. 2, 256.
 कमल 1) n. a lotus. 3, 57. 2)
 f. कमला, a name of Lakshmi.

1, 31. Brahman. III, 22, 2.
आधिपत्यकमलातिचंचला.
Kāṣikh. 15, 34. Gg. 1, 17.

कमलासन m. Brahman. 1, 7.
Ks. 7, 70.

कमितृ m. a lover. 2, 342.

कंठ m. trembling, tremor. 2,
446.

कंबल m. a blanket. 2, 396.

कंबलवाह्य m. a cart drawn
by oxen 2, 289. This word
is m. and n., but कंबलि-
वाह्य seems to be the more
correct spelling. कंबलिन् is
said to signify 'having a dew-
lap, an ox'.

कंबु m. a conch, a shell. 3, 42.
Bhk. 3, 34.

कंबुग्रीवा f. a neck marked
with three lines like a shell.
2, 362. The same is called
त्रिवलया.

कम्र adj. loving, desirous, lust-
ful. 2, 226. Bhk. 4, 20. 7, 24.

कर m. 1) the hand. 2, 356. 2)

the distance from the elbow
to the tip of the middle fin-
ger, taken as a measure. 2,
381. 3) a ray of light. 1, 39.
4) tax, impost, revenue. 2, 278.

करक m. 1) hail. 1, 59. 2) an
ascetic's waterpot. 2, 162.

करंज m. a tree (dalbergia ar-
borea Willd.). 2, 43.

करु m. 1) an elephant's tem-
ples. 2, 61. 2) a crow. 2, 90.

रुंतः करुः कुरु, Kāṣikh.
68, 53. करुणो रारुण्येषः,
ibid. 56, 26.

करण n. 1) an instrument or
means. 5, 80. 2) an organ of
sense. 2, 380. 3) the body.
5, 10.

करणयाम m. the senses col-
lectively. 5, 25.

करपत्र n. a saw. 2, 320. वि-
दारयास्य मूर्धानं करपत्रेण
दारुवत् । Kāṣikh. 8, 60.

करबाल m. a sword. 2, 317.

करभ m. 1) the distance from
the wrist to the tip of the

- little finger. 5, 7. 2) a young camel. 2, 125.
- करमुक्त n. ■ weapon thrown by the hand, e. g. ■ dart. 2, 307.
- करंब adj. mixed. 4, 56.
- करंभ m. barley-meal mixed with curds. 2, 166.
- कररुह m. ■ finger-nail. 2, 356.
- करवीर m. a shrub (oleander or nerium odorum.) 2, 39.
- करशाखा f. ■ finger. 2, 361.
- करसीकर m. the water which an elephant ejects from his trunk. 2, 61. Pk. 1, 30.
- करहाट n. the bulbous root of ■ lotus. 2, 28.
- कराय n. the tip of an elephant's trunk. 2, 64.
- कराल adj. great, large. 4, 68.
- करिन् m. an elephant. 2, 59. 3, 41.
- करियोत m. ■ young elephant. 2, 69.
- करिमकर m. a fabulous sea-monster. 3, 38.
- करिवैजयंती f. ■ flag carried by an elephant. 5, 17.
- करिस्कंध m. a flock of elephants. 5, 25.
- कीर 1) m. ■ jar, a water-vessel. 2, 161. 2) n. the shoot of ■ bamboo. 5, 42. 3) a shrub (capparis aphylla Rox.) 5, 42. 4) f. करिरी, the root of an elephant's tusk. 2, 68.
- कीरक n. fight, battle. 4, 76.
- कीष n. cowdung. 2, 118.
- करुण 1) m. the pathetic sentiment in poetry. 1, 92. 2) f. करुणा, compassion. 4, 39. 5, 7.
- करुण m. ■ tree (citrus decumana) 2, 39.
- कोण 1) m. the male elephant. 2) f. the female elephant. 5, 47.
- कोटि f. the skull. 3, 11. Also करोटी. नृकरोटी तव धरिः Mahi. 24. वत्कंठे नृकरोटीयं Kāçikh. 73, 137.

कर्क m. ■ white horse. 2, 282.

कर्कट 1) m. a crab. 3, 36. 2)
f. कर्कटी, a sort of cucumber
(*cucumis utilissimus* Rox.).
2, 54.

कर्कधु m. f. the jujube. 2, 39.

कर्करी f. a waterpot. 2, 162.
कर्करी तोयपूरितां Cāra-
dātil. t.

कर्कश adj. hard, firm. 2, 187.

कर्कारु m. a pumpkin-gourd.
2, 54.

कर्ण m. the ear. 2, 361.

कर्णधार or कर्णधारक m. a
pilot, a helmsman. 3, 33.

कर्णपर m. an ornament for the
ear. 2, 399.

कर्णमूल n. the root of the ear.
2, 62.

कर्णमोटी f. the name of a god-
dess, one of the incarnations
of Durgā. 1, 17.

कर्णवष्टेन n. an earring. 2, 401.

कर्णालंकरण n. an ornament
for the ear. 2, 401.

कर्णिका f. 1) any ornament for
the ear. 2, 401. 2) the tip of
an elephant's trunk. 2, 64.
3) the pericarpium of a lotus.
3, 60.

कर्णिकार m. a tree (*ptero-
spermum acerifolium*). 2, 44.

कर्णिरथ m. a litter borne on
men's shoulders. 2, 290.

कर्णैजय m. a slanderous whis-
perer, a tale-bearer. 2, 191.
Bhk. 3, 7. Âuandalah. 55.

कर्तन n. cutting, clipping, shear-
ing. 4, 44.

कर्तरी f. 1) scissors, shears.
2, 440. 2) the feathered part
of an arrow. 2, 313.

कर्म्म m. mud, mire 3, 56.

कर्पट m. a rag, ragged clothes.
2, 393.

कर्पर m. a pot, a boiler. 2, 160.

कर्पास m. the cotton-plant.
2, 47.

कर्पूर m. camphor. 2, 390.

कर्बुर 1) adj. greyish, variegated. 4, 56. 2) n. gold. 2, 19.

कर्मठ adj. accomplishing one's work carefully or scrupulously. 2, 214. Bhk. 1, 11.

ब्रह्मकर्मसु कर्मठौ Pk. 1, 14.

इत्यादानादिक्रियाकर्मठो विप्रः Pk. 1, 9. 3, 6.

कर्मण्या f. wages. 4, 43.

कर्मन n. an act, an action. 4, 88. 2, 228.

कर्मदिन m. a religious mendicant of the Brahminical caste. 2, 254.

कर्मविपाक m. the result of actions done in former stages of existence. 5, 13. Mār. 10, 71.

कर्मशाला f. a workshop. 2, 142.

कर्मशील adj. able to accomplish a work. 2, 215.

कर्मशूर m. one who accomplishes his work assiduously or scrupulously. 2, 214.

कर्मसंन्यासिक m. one who has cast off all worldly desires, an ascetic. 2, 239.

कर्मसाक्षिन् m. the sun. 1, 37.

कर्षक m. a husbandman. 2, 419.

कर्षू f. a canal. 3, 44.

कल adj. (a note or tone) inarticulate, but melodious. 1, 140.

कलकंठ m. the Indian cuckoo. 2, 88.

कलकल m. the confused noise of a crowd. 1, 139.

कलंक m. (n.) 1) a stain, a spot. 1, 45. 5, 34. 2) a blemish, a fault. 5, 34.

कलत्र n. 1) the hips and loins. 2, 357. 2) a wife. 2, 339.

कलधौत n. 1) gold. 5, 20. Comp. Cūp. 3, 47. 4, 31. 2) silver. 2, 17.

कलभ m. a young elephant. 2, 69.

कलम m. a sort of rice. 2, 425.

कलंब m. an arrow. 2, 311.

कलल n. 'the uterine germ'.
2, 345.

कलविक m. a sparrow. 2, 88.

कलश m. a jar, a jug. 2, 161.

कलह m. quarrel, strife, contention. 2, 298. 5, 3.

कलहंस m. a kind of goose with greyish wings. 2, 98.

कला f. a measure of time. 1, 105. According to Manu (= Nârasinhap.) 48 seconds according to Am. and HC. 8 seconds.

कलाद m. a goldsmith. 2, 433

कलांतर n. interest on money. 2, 417.

कलाप m. 1) a peacock's tail. 2, 87. 2) a quiver. 2, 310. 3) a zone. 2, 405.

कलापिन m. a peacock. 2, 86. Çigu. 6, 31.

कलाय m. peas (pisumsativum). 2, 427.

कलि m. 1) a tree (terminalia

belerica). 2, 463. 2) contention, strife. 2, 298. 5, 3.

कलिका f. a bud. 2, 31.

कलिंग m. the fork-tailed shrike. 2, 93.

कलिन adj. impervious, inaccessible, crowded. 4, 92.

कलेवर n. the body. 2, 355.

कल्क n. sin. 3, 5.

कल्प m. a precept, an injunction. 5, 40.

कल्पन n. cutting. 4, 44.

कल्पपाल m. a distiller of spirituous liquors. 2, 438.

कल्पवृक्ष m. a fabulous tree of Svarga, granting every thing desired. 1, 135.

कल्पांत m. the end of a *kalpa*, or of a day and night of Brahman, at the end of which the total destruction of the world ensues, 1, 117. Mârka. 8, 115.

कल्पित adj. (an elephant) armed for war. 2, 66.

कलमष n. a stain, a blemish, sin. 3, 5.

कल्मष adj. (f. ई), 1) greyish white. 4, 51. 2) variegated. 4, 56.

कल्य 1) adj. well, healthy. 2, 225. 2) n. the dawn, the morning. 1, 111. 3) yesterday. 5, 23. 4) spirituous liquor. 2, 175.

कल्याण 1) adj. (f. ई) lucky, auspicious. 1, 122. 5, 100. 2) n. gold. 2, 18.

कलमक adj. deaf and dumb. 2, 454.

कलोल m. a surge, a billow. 3, 31.

कवच n. armour, mail. 2, 304. 5, 9.

कवचित adj. clad in armour. 2, 305.

कवर 1) adj. mixed, blended. 4, 56. Comp. व्याकीर्णमा-
त्यकवरा कवरी तरुण्याः।
Çicu. 5, 19. 2) f. कवरी, a braid
of hair. 2, 375.

कवि 1) adj. wise, clever. 2,

178. 2) m. a name of Çukra. 1, 48.

कविक n. the bit of a bridle. 2, 287.

कशा f. a whip. 2, 287.

कशिपु m. food or clothing, or an object which can serve as well for food as for clothing. 1, 121.

कम्पल adj. foul, dirty. 4, 42.

कश्य n. 1) spirituous liquor. 2, 175. 2) the flank of a horse. 2, 286.

कश्यपनंदन m. a name of Garuda. 1, 30.

कषाय adj. 1) of an astringent flavor. 4, 86. 2) fragrant. 5, 27.

कसेरु n. the backbone. 3, 12.

कस्तूरिका f. musk. 2, 389.

कल्लार n. the white water-lily. 3, 59. Märk. 6, 21.

कांस्य n. brass. 2, 15.

काक m. 1) a crow. 2, 90. 5, 23. 2) n sort of tree. 5, 26.

काकतुंड m. a dark species of agallochum. 2, 390.

काकतुंडिका f. a tree — ता-पिच्छ (?). 2, 48.

काकयन्त्र m. three or five lokes left on the crown or the sides of the head of children (of the military class) at the time of tonsure. 2, 377.

काकु f. a significative alteration of voice. 1, 143. 150.

काकुद n. the palate. 2, 366.

काकोदर m. a snake. 3, 18; e. g. काकोदरसोदरः खलः

काकोल m. 1) a raven. 2, 91. 2) ■ sort of poison. 3, 25.

कांक्षा f. wish, desire. 4, 25.

काच n. (?) the looped strings by which the articles to be carried are suspended to the cross-pole. 4, 73.

काचित adj. suspended in a *kāca*. 4, 83.

कांचन n. gold. 2, 19.

कांचनारक m. ■ species of

ebony (*baubinia variegata*). 2, 51.

कांची f. a girdle, a zone. 2, 405. 5, 56.

कांचीपद् n. the hips and loins. 2, 357.

कांजिक n. sour gruel. 2, 163.

कांड m. n. 1) a stalk, a stem. 2, 424. 2) an arrow. 2, 311. 312. 5, 81. 3) a multitude. 5, 81. 4) season, opportunity. 5, 81. 5) water. 5, 81. 6) used at the end of compounds, to express a censure: bad, inferior. 2, 182. 5, 81.

कांडपर m. — अघरी 2. 154.

कांडस्पृष्ट m. a Brahman, who lives by the profession of arms. 2, 250.

कातर adj. irresolute, timid. 2, 199.

कात्यायनिका f. a middle-aged woman. 2, 330.

कात्यायनी f. Durgā. 1, 15.

कादंब m. a kind of goose with grey wings. 2, 99.

कादंबरी f. a sort of spirituous liquor. 2, 174.

कादंबिनी f. ■ series of newly arisen moving clouds. 1, 59.

काद्रवेय m. ■ snake. 3, 18.

कानन n. a grove, ■ wood. 2, 53, 5, 13.

कानीन m. the son of an unmarried young woman. 2, 346.

कांत 1) adj. lovely. 4, 4. 2) m. ■ lover, a husband. 2, 342. 3) f. कांता, a mistress, a wife. 2, 327.

कांतार n. 1) ■ difficult road. 5, 30. 2) a forest. 2, 55.

कांति f. splendour, beauty. 5, 27.

कांदिशीक adj. not knowing where to resort to (कां दिशं

प्रयामीति व्याकुलः Ksh.),

put to flight. 2, 324. कांदि-

शीकमभवज्जगत् Kâçikh. 2,

27. कांदिशीका निषादास्तु

विविशुस्तत्र, ibid. 50, 78.

कापाटिक v. r. for कार्पाटिक 2, 194.

कापिशायन n. a sort of spirituous liquor. 2, 175.

कापेय n. the tricks and doings of a monkey. 2, 77.

काम m. 1) wish, desire. 5, 93. 2) the god of love. 1, 32. 3)

कामं adv. according to one's wish. 4, 33.

कामधंसिन् m. a name of Çiva. 1, 12.

कामना f. wish, desire. 4, 25.

कामयत्नी f. the wife of Kâma. 1, 34.

कामयात्त m. ■ name of Bala-deva. 1, 29.

कामांकुश m. a finger-nail. 2, 356.

कामिन् 1) adj. wishing, desiring, lustful. 2, 226. 2) f. कामिनी, a loving or beloved woman. 2, 326.

कामुक adj. desirous, lustful. 2, 226.

- कांबोज m. ■ horse of the breed of Kamboja. 2, 284. Pk. 4, 174.
- काय m. the body. 2, 355. 5, 10. 17.
- कायस्थ m. a man belonging to the writer-cast, ■ copyist, a clerk. 2, 431.
- कारण n. — प्रकृति. 5, 78.
- कारणा f. torment. 3, 4.
- कारणिक adj. (f. आ or ई), investigating, examining. 2, 234.
- कारंडव m. 'a sort of duck.' 2, 99.
- कारा f. confinement, captivity. 3, 4.
- कारु m. a mechanic, an artisan. 2, 438. 142. 5, 78.
- कारुण्य n. compassion. 5, 37.
- कार्तस्वर n. gold. 2, 19.
- कार्तातिक m. an astrologer. 2, 248.
- कार्तिकेय m. Skanda, the deity of war. 1, 19.
- कार्यिक m. ■ juggler, a cheat. 2, 194. चारुः कार्यिकाः क्रूराः Bhavishyap.
- कार्यास n. cotton-cloth. 2, 395.
- कार्मण n. sorcery. 4, 31. का चित्कार्मणतत्त्वज्ञा Kā-ṣikh. 45, 9.
- कार्मुक n. a bow. 2, 309.
- कार्मुककोटि f. the notched end of a bow. 2, 310.
- काल m. 1) time. 1, 105. 5, 40. 51. 83. कालक्रियामान n. a measure of the duration of (musical) time. 1, 94. काल-विशेष m. ■ particular (point of) time. 5, 65. 2) death. 3, 6. 5, 83. 3) Yama. 1, 71. 5, 83. 4) f. काली, a name of Durgā. 1, 15.
- काल adj. (f. ई), black. 4, 49. 5, 83.
- कालकूट m. ■ particular poison. 3, 25.

कालखंड n. the liver. 3, 13.
 कालशेय n. buttermilk. 2, 120.
 कालायस n. iron. 2, 16.
 कालिंदी f. the Yamunā. 3, 52.
 कालिंदीकर्षण m. a name of
 Baladeva. 1, 29.
 कालिंदीसोदर m. a name of
 Yama. 1, 71.
 कालेय n. saffron. 2, 388.
 काल्या f. a cow fit to receive
 the bull. 2, 117.
 काव्य m. Çukra. 1, 48.
 काश m. a kind of reed (sac-
 charum spontaneum) 2, 36.
 काशि f. Benares. 2, 132. Also
 काशिका, e.g. तदैव हि शुभः
 कालो यदैवाप्यते काशिका.
 Kâçikh. 58, 14. 79, 36.
 काश्मीरज n. saffron. 2, 388.
 काश्यपी f. the earth. 2, 2.
 काष्ठ n. wood. 2, 338.
 काष्ठतक्ष m. (nom. °तक्ष्) a car-
 penter. 2, 432.

काष्ठा f. 1) ■ region or quar-
 ter of the world. 1, 100. 2)
 ■ measure of time, eighteen
 twinklings of an eye. 5, 51.
 3) excellence. 5, 51.
 कास m. cough, catarrh. 2, 446.
 कासर m. a buffalo. 2, 72.
 कासार m. ■ pond. 3, 53.
 किंवदंती f. rumour, report,
 whether true or not. 1, 147.
 किंशारु m. 1) the beard of
 corn. 2, 424. 2) an arrow.
 5, 5.
 किंशुक m. a tree (butea fron-
 -dosa). 2, 42.
 किकिदीवि m. the blue jay.
 2, 92.
 किंकर m. ■ servant. 2, 210.
 किंकिणी f. a small bell, a tink-
 ling ornament. 2, 405.
 किंकिरात n. the blossom of
 ■ species of amaranth. 2, 52.
 किंचन adv. somewhat. 5, 96.

किंचित् adv. 1) somewhat. 5, 96. 2) a little. 4, 3, 5, 96.

किंचुलक m. an earthworm. 3, 39.

किञ्जल्क n. the filament of the lotus and some other flowers. 3, 60.*

कितव m. ■ gambler. 2, 233.

किंनर m. a demigod attached to the service of Kuvera. 1, 82. 87. Comp. किंपुरुष.

किंनरेश्वर m. a name of Kuvera. 1, 78.

किंपचान adj. niggardly, avaricious. 2, 192. Comp. मितंपच.

किंपाक m. = महाकाल. 2, 48.

किंपुरुष = किंनर. 1, 82.

किर v. r. for किरि. 2, 71.

किरण m. a ray of light. 1, 38.

* This word is as well n. ■ m. Comp. HC. 4, 232, where the comm., in explaining किञ्जल्कं केसरं, says expressly: पुंस्त्रीवलिंगावेतौ ॥

किरात m. 1) the name of a mountainous savage tribe. 2, 444. Kum. 1, 6. 15. Rgh. 4, 76. 2) a dwarf. 2, 456.

किरि m. a hog. 2, 71.

किरीट m. n. a crest, a diadem. 2, 410.

किर्माँरि adj. variegated. 4, 56.

कित्त adv. 1) as reported (जघान कंसं किल वासुदेवः). 2) probably (अर्तुनः किल जेष्यते कुट्टन् Kshirasv.). 5, 88.

कित्ताट m. 'inspissated milk.' 2, 169.

कित्तास n. a sort of cutaneous eruption. 2, 447.

कित्विष n. wrong, sin. 3, 5.

किशोर or किशोरक m. a colt. 2, 285.

किसल्य n. ■ sprout, ■ shoot. 2, 30.

कीकस n. ■ bone. 3, 10.

कीचक m. a hollow bamboo,

said to be sounding when shaken by the wind. 2, 49.

कीट 1) m. a worm, an insect. 3, 14. 2) n. excrements. 3, 15.

कीनाश 1) adj. niggardly. 2, 192. 2) m. a name of Yama. 1, 71. Ânanda. 26. कीनाश-नगरी Kâçikh. 42, 17. कीनाशनिकेतनं Çiçu. 1, 73.

कीर m. a parrot. 2, 93.

कीर्ण adj. spread over, covered, full. 4, 17.

कीर्ति f. praise, fame, glory. 1, 153.

कील 1) m. a pin, a stake, a post. 5, 11. 2) कीला f. a flame. 1, 65.

कीलक m. a pin, a bolt, a stake. 2, 296. Comp. युग°.

कीलाल n. 1) water. 2) blood. 5, 44.

कीलिका—कीलक. चक्राय-कीलिका, the pin of an axle. 2, 293.

कीश m. a monkey. 2, 76. Kâçikh. 42, 31.

कु f. the earth. 2, 1.

कुकुंदर m. the cavities of the loins. 2, 358.

कुकूल 1) m. conflagration of husks. 2) n. a hole filled with stakes. 5, 44.

कुक्कुट m. a cock. 2, 92. 5, 49.

कुक्कुटि f. (?) hypocrisy. 4, 55.

कुक्षि m. the belly. 2, 360.

कुंकुम n. saffron. 2, 388.

कुच m. the female breast. 2, 371.

कुचमुख n. a nipple. 2, 371.

कुचर adj. (f. ई), malevolent. 2, 234.

कुज m. a tree. 2, 22.

कुचितांगुलि adj. with bent in fingers. 2, 382.

कुंज m. the jaw. 5, 32.

कुंजर m. an elephant. 2, 59. 5,

11. कुंजरकर m. an elephant's trunk. 5, 20.
- कुठ 1) m. ■ jar, ■ jug. 2, 161.
2) n. a house. 2, 136.
- कुठज m. a tree (nerium anti-dysentericum Lin.). 2, 38.
- कुठिल adj. 1) crooked. 4, 11.
2) curly. 2, 376.
- कुठिलाशय adj. ill-intentioned, malicious. 2, 234.
- कुठुबध्यापत adj. engaged in (the support of) the household. 2, 202.
- कुठुबिन् m. a householder, a husbandman. 2, 419.
- कुठुहारिका f. a female servant. 2, 337. HC. writes कुठ.
- कुठित adj. pounded, flattened. 2, 430.
- कुठिनी f. ■ procuress. 2, 337.
- कुठिम n. a tessellated pavement. 2, 139. हर्म्याणि यत्र मणि-
कुठिममंजुलानि Pk. 1, 5.
- कुठ m. a tree. 2, 22.
- कुठार m. an axe. 2, 319.
- कुठल m. n. an opening bud. 2, 31.
- कुणप m. ■ corpse. 3, 7.
- कुणि adj. one whose arm is crippled, or withered. 2, 455.
- कुंठ adj. slow at work, inefficient, indolent. 2, 227.
- कुंड n. a pot. 2, 159.
- कुंडल n. an earring. 2, 401.
- कुंडलिन् m. ■ snake. 3, 19.
- कुंडिका f. a waterpot. 2, 256.
क्त्रोपनत्कुंडिकाश्च नाध-
गाय समर्पिताः । Kāçikh.
7, 18.
- कुतप m. 1) Kuça-grass. 2) the afternoon. (?) 5, 36. Comp. Matsyap. 22, 79: अहो मुहूर्ता विख्याता दशपंचच सर्वदा । तत्राष्टमो मुहूर्तो यः स कालः कुतपः स्मृतः ॥

कुतूहल n sport, play, amusement. 4, 35. Comp. कौतूहल.

कुत्सा f. censure, abuse. 5, 81.

कुत्सित adj. reproached, despised, contemptible. 2, 223

कुश्र m. 1) Kuṣa-grass. 2, 36. 2) कुश्र m. कुशा f. a variegated blanket. 2, 153. Çiçup. 1, 8. 5, 31. Bhk. 10, 1.

कुदात्त n. a spade, a hoe. 2, 422.

कुध्र m. a mountain. 2, 10.

कुंत m. a lance. 2, 320.

कुंतल m. a particular mode of dressing the hair. 2, 375.

कुप्य n. any metal except gold and silver. 1, 81.

कुप्रिय adj. detested, base. 4, 85.

कुब्ज m. humpbacked. 2, 456.

कुमार 1) m. (in theatrical language), the heir apparent or crownprince. 1, 98. 2) Skanda. 1, 19. 3) f. कुमारी, a girl. 2, 328.

कुमुद 1) n. the white esculent waterlily. 3, 59. 2) m. the elephant of the south. 1, 104.

कुमुदपत्राभ adj. resembling the leaves of the white waterlily. 4, 53.

कुमुदिनी or कुमुद्वती f. an assemblage of white waterlilies.

3, 61. मुदं कुमुदिनीनां-
यस्तनोति चंद्रः Kāçikh. 15, 25. Bhk. 2, 4. 6.

कुंभ m. 1) a pot, a jar. 2, 161. 2) the frontal globe on the upper part of the forehead of an elephant. 2, 61. 63. 3) f. कुंभी, n pot. 2, 159.

कुंभकार m. a potter. 2, 435.

कुंभिन् m. an elephant. 2, 59.

कुंभीनस m. a kind of snake. 3, 18.

कुंभीर m. a crocodile. 3, 34.

कुरंग m. a deer, an antelope. 2, 75.

कुरंगक n. the blossom of a spe-

- cies of amaranth. 2, 52. v. r.
कुरुक.
- कुर** m. an osprey. 2, 94.
- कुरुविंद** 1) m. a plant (cyperus rotundus). 2, 467. 2) n. vermillion. 2, 466.
- कुरुर** m. a dog. 2, 126.
- कुल** n. 1) a crowd, an assemblage of living beings. 4, 1. 2) family, race, lineage. 2, 241. 3) a house. 2, 136.
- कुलटा** f. an unchaste woman. 2, 341.
- कुलबालिका** f. a respectable woman. 2, 340. 5, 6.
- कुलस्त्री** f. a woman of a good family and respectable conduct. 2, 340. 5, 12.
- कुलाय** m. ■ nest. 2, 85.
- कुलात्त** m. a potter. 2, 435.
- कुलिश** 1) n. ■ thunderbolt. 1, 56. 2) m. a sort of fish. 3, 37.
- कुलीन** adj. 1) of high descent. 2, 234. 5, 50. 2) of a good breed. 2, 284.
- कुलीर** m. a crab. 2, 36.
- कुल्य** n. a bone. 3, 10.
- कुल्या** f. = kulastrī. 5, 12.
- कुल्या** f. a canal. 3, 44.
- कुवलय** n. a blue lotus. 3, 59.
- कुवली** f. the jujube. 2, 39.
- कुविंदक** m. a weaver. 2, 435.
- कुवेणी** f. a fish-basket. 2, 439.
- कुवेर** m. the god of wealth and regent of the north. 1, 79. 100.
- कुश** 1) m. sacrificial grass (poa cynosuroides). 2, 36. 2) n. water. 3, 26. 3) **कुशा** f. a bridle, a rein. 2, 287.
- कुशल** adj. skilful, clever, expert. 2, 180. 127. 387.
- कुशायीयमति** adj. one whose understanding is as sharp as the point of a blade of Kuṣa: acute, penetrating, subtle. 2, 218. **कुशायीया बुद्धिः** Bhk. 5, 15.
- कुशिक** m. a ploughshare. 2, 420.

कुशीलव m. an actor, a mime.
2, 437.

कुशूल m. a granary. 2, 157.

कुशेशय n. a lotus. 3, 57.

कुष्ठ n. leprosy. 2, 449.

कुसीद n. usury. 2, 417.

कुसीदिक m. (f. i) a usurer.
2, 416.

कुसुम n. a flower. 2, 31.

कुसुमायुध m. Kâma. 1, 32. Ks.
6, 44. 7, 67.

कुसुम्भ n. safflower (carthamus
tinctorius). 2, 465.

कुसृति f. evil practices, magic
rites, sorcery. 4, 55. Comp.
कौसृतिक.

कुस्तुंबुरु n. coriander-seed. 2,
462.

कुहक m. a cheat, ■ rogue, a
juggler. 2, 194.

कुह्न 1) adj. envious. 2, 229.
2) कुहना f. hypocrisy. 4, 55.

कुह्र n. ■ hole. 3, 2.

कुहू f. the new moon. 1, 112.

कूट 1) n. the summit of ■ moun-
tain. 2, 11. 2) fraud, deceit.
4, 24. 3) m. an ox with broken
horns. 2, 112.

कूयंत्र n. ■ snare, a trap. 4, 97.

कूय m. a well. 3, 62.

कूयक m. According to some
comm., the mast of a vessel;
according to others, ■ tree to
which ■ boat is moored. 3, 33.

कर n. boiled rice. 2, 164.

कूर्चक m. an ornament on the
top of a banner. 2, 303.

कूर्चिका f. 'inspissated milk.'
2, 169.

कूर्प n. the space between the
eyebrows. 2, 365.

कूर्पर m. the elbow. 2, 378. 381.

कूर्पास m. a bodice, ■ jacket,
a mantle. 2, 397. Comp. कूर्पा-
सक Çiçup. 5, 23.

कूर्म m. a tortoise. 3, 34.

कूल n. a bank, a shore. 3, 45.

46. कूलदेश m. 3, 32.

कूलकथा f. a river. 3, 43.

कूवर 1) n. the pole of a carriage. 2, 292. 2) कूवरी f. a kind of carriage. 2, 289.

कूमांड m. ■ pumpkin. 2, 54.

कुकलास m. the gecko (lacerta gecko). 2, 79.

कुकवाकु m. ■ cock. 2, 92.

कूकाठिका f. the nape of the neck. 2, 370.

कृच्छ्र n. distress, danger. 5, 40.

कृतं adv. done with, enough.

5, 3. e. g. कृतमतिविस्तरेण,

'let us have done with too great detail.'

कृतकर्मन् adj. skilful, clever. 2, 180.

कृतपुंख adj. skilled in archery. 2, 316.

कृतमाल m. —आरग्वध. 2, 43.

कृतमुख adj. conversant with the means of success, clever. 2, 180.

कृतहस्त m. handy, dexterous, skilful. 2, 180.

कृतांत m. 1) established truth or doctrine. 1, 10. 2) a name of Yama. 1, 71.

कृताभिषेक adj. anointed. 2, 325.

कृतिन् adj. wise, learned, skilful. 2, 178.

कृत्ति f. hide, skin. 3, 8.

कृत्तिका f. pl. the third of the lunar mansions, consisting of six stars, the Pleiades. 1, 50.

कृत्तिवासस् m. a name of Īva. 1, 12.

कृत्स्न adj. all, whole, entire. 4, 28.

कृपण adj. miserly, avaricious. 2, 192. Ujj. 2, 79.

कृपा f. pity, compassion. 4, 39.

कृपाण 1) m. ■ sword. 2, 317. Ujj. 2, 90. 2) कृपाणी f. scissors, shears. 2, 440.

कृषोट n. 1) the belly. 2) water.
5, 41.

कृषीटयोनि m. a name of Agni.
1, 63.

कृमि m. 1) a worm, an insect.
3, 14. 2) a spider. 2, 101.
3) the silkworm. 2, 394. 4)
lac. 5, 37.

कृश adj. thin, spare, slender.
4, 32.

कृशानु m. a name of Agni. 1, 62.

कृशाश्विन् m. a dancer, an actor.
2, 437. Pk. 5, 7.

कृषिक m. a husbandman. 2,
419. v. r. कृषक.

कृषीवत् m. a husbandman.
2, 419.

कृष्टि m. a wise man. 2, 178.

न चिंतयेदनिष्टानि तस्मा-
त्कृष्टिः (Schol. विद्वान्) क-
दाचन. Kāçikh. 12, 30.

कृष्ण 1) adj. (f. a), black or dark
blue. 4, 49. 2, 283. 2) m.
Vishnu, or one of the incar-

nations of Vishnu. 1, 21. 3)
f. one of the seven tongues
of fire. 1, 68. 4) long pepper.
2, 459.

कृष्णकाक m. a raven. 2, 91.

कृष्णपांडुर adj. greyish white.
4, 51.

कृष्णभूम m. a country with black
soil. 2, 5.

कृष्णमृत्तिका f. black soil. 2, 5.

कृष्णाला f. a plant (abrus pre-
catorius). 2, 48.

कृष्णवक्त्र adj. blackfaced. 2, 77.

कृष्णवर्ण adj. of a black colour.
2, 282.

कृष्णवर्त्मन् m. fire. 1, 63.

कृष्णसार m. the black antelope.
2, 75.

कृत्तिक n. — प्रक्रय. 2, 418.

केका f. a peacock's cry. 2, 87

केकिन् m. a peacock. 2, 86.

केकी केकां परित्यज्य मौनं
तिष्ठति तद्भयात् Kāçikh. 3, 71.

केणिका f. a tent. 2, 296.

केतन n. a flag, a banner. 2, 303.

केतु m. 1) a ray of light. 1, 39.
2) ■ comet. 1, 49. 3) a flag,
a banner. 2, 303. Comp.
धूमकेतु.

केदार n. a field. 2, 419. HC. on
IV, 31. says of *vapra* and
kedāra: पुंक्तीवलिङ्गावेतौ.

केयूर n. a bracelet worn on the
upper arm. 2, 402.

केलि m. f. play, sport, pastime.
2, 277.

केलिकित्त m. a jester, a buf-
foon. 2, 277.

केवलिन् m. a Jaina deified
saint. 1, 86. Pk. 3, 50.

केश m. the hair of the head.
2, 375. 376. 397. 5, 11.

केशघ्न n. ■ disease producing
baldness. 2, 450.

केशयत्न, केशयाश, केशहस्त
m. a fine head of hair. 2, 376.

केशमार्जन n. ■ comb. 2, 156.

केशव m. Krishna or Vishnu
1, 21.

केसर 1) n. the filament of flow-
ers. 3, 60. 2) m. a tree (mi-
musops elengi Lin.) 2, 51.

केसरिन् m. a lion. 2, 59.

कैटभारि m. a name of Vishnu
or Krishna. 1, 25. Comp.

कैटभजित् Çiçup. 9, 30. कैटभ-
द्विष् Çiçup. 1, 23. कैटभभिद्
Anandal. 30.

कैतव n. deceit, fraud. 4, 24.

कैरव n. the white esculent
waterlily. 3, 59.

कैरविणी f. an assemblage of
white waterlilies. 3, 61. कैरवै-
रुदारैरिङ्गविकासयति कैर-
विणीकुलानि. Bhām. 1, 73.

कैवर्त m. ■ fisherman. 2, 439.

कैवल्य n. absorption in the
deity, eternal emancipation.
1, 124.

कोक m. 1) a wolf. 2, 73. 2) the ruddy goose (*anas casarca*). 2, 89.

कोकनद् n. the red lotus. 3, 58.

कोकिल m. the Indian cuckoo. 2, 88.

कोटर m. the hollow of a tree. 2, 27.

कोटि f. 1) the point or extreme part. Comp. कार्मुककोटि. 2) an angle or corner. 4, 42. 3) the tip-top, excellence, eminence. सा ह्यसिर्गस्य परा कोटिर्निर्ममे विधिना Pk. 3, 19. 4) ten millions. 5, 50.

कोटिपात्र n. a rudder. 3, 50.

कोटीर m. n. a crest, a diadem. 2, 410. स्वर्णाचलोत्तुङ्गकोटीरपरिमंडिते द्वीपे Pk. 2, 1. देवैर्दिव्यकोटीरमंडितैः 2, 54. Anandal. 30.

कोटीश n. ■ harrow. 2, 421.

कोण m. 1) an angle, a corner. 4, 42. 2) ■ drum-stick, an instrument for striking the cords of the lute, etc. 1, 98.

कोदंड n. a bow. 2, 309.

कोद्रव m. an inferior sort of grain (*paspalum frumentaceum*). 2, 425.

कोप m. anger, passion. 2, 207. 5, 60.

कोपन adj. inclined to anger, passionate. 2, 206.

कोमल adj. soft, tender. 2, 34.

कोयष्टि m. a sort of aquatic bird. 2, 94.

कोरक m. n. a bud. 2, 31.

कोरहृषक m. ■ inferior sort of grain (*paspalum frumentaceum*) 2, 425.

कोल m. a hog. 2, 71. corrupted from क्रोड.

कोलाहल m. the confused noise of a crowd, an uproar. 1, 139.

कोविद् adj. skilled, experienced. 2, 177.

कोविदार m. a species of ebony. 2, 51.

कोश m. 1) a pod, a seed-vessel. Comp. बीजकोश. 2) a sheath, a scabbard. 2, 318. 3) a storhouse, a treasury. 5, 54. 4) an egg. 2, 85. 5) a testicle. 2, 368. 6) an ordeal, at which either the plaintiff, or the defendant is obliged to sip two handfuls of water, previously consecrated by the bathing of an idol. 5, 54. Yājñ. 2, 95.

कोशातकी f. a cucurbitaceous plant (*trichosanthes laciniosa* Klein?). 2, 47.

कोशिका f. a sort of drinking vessel. 2, 161.

कोष्ठ m. the intestines, viscera. 5, 31.

कोक्षेयक m. a sword. 2, 317.

कौरवी f. a naked woman. 2, 328.

कौटिक m. one who sells meat of beasts or birds. 2, 440.

कौण्व m. a Rākshasa. 1, 73.

कौतुक n. festivity, sport, play. 4, 35.

कौतूहल n. = कुतूहल. 4, 35.

कौद्रवीण n. a field sown with *kodrava*. 2, 7.

कौपीन n. 1) a privy part. 5, 44. 2) a cloth worn over the privy parts. 2, 256. 3) an improper act. 5, 44.

कौमुदी f. moonlight. 1, 44.

कौमोदकी f. the mace of Vishnu or Krishna. 1, 26.

कौलीन n. rumour, report. 1, 147.

कौलेयक m. a dog. 2, 126.

कौवेरी f. the north. 1, 101.

कौशिक m. 1) a name of Indra. 1, 52. Cūp. 1, 53. 2) an owl. 2, 91.

कौशेय s. धौत°.

कौसीद्य n. indolence. 4, 72.

कौसृतिक m. a juggler, a cheat.
2, 194.

कौस्तुभ m. the jewel suspended on Vishnu's (or Krishna's) breast. 1, 27.

क्रकच n. a saw. 2, 320.

क्रकर m. a sort of partridge.
2, 99.

क्रतु m. a sacrifice. 2, 259. 5, 60. 62.

क्रतुपुरुष m. a name of Vishnu.
1, 22.

क्रंदित n. crying. 3, 17.

क्रमुक् n. the betel-nut. 2, 390.
Māgha 3, 81.

क्रमेलक m. a camel. 2, 125.

क्रव्य n. raw flesh. 3, 9.

क्रव्याद् m. a Rākshasa. 1, 73.

क्रिया f. action, work, business.
2, 227. 4, 98.

क्रियावत् adj. active, indus-

trious, strenuous. 2, 228.

क्रतुषु क्रियावान् Bhk. 1, 10.

क्रीडा f. play. 2, 277. 77.

क्रीडारथ m. a pleasure-van.
2, 291.

कुंच m. a kind of heron or curlew. 2, 89. Bhk. 6, 73. Comp. क्रांच.

क्रूर 1) adj. cruel, fierce, savage. 3, 34. 5, 10. 2) hard, solid. 2, 187. 3) v. r. for क्रूर.

क्रूरकर्मकृत् adj. perpetrating cruel actions. 2, 217.

क्रोड 1) n. the chest, the breast, the bosom. 2, 373. 2) m. a hog. 2, 71. 3) the planet Saturn. 1, 48.

क्रोडीकरण n. embracing, an embrace. 2, 413.

क्रोध m. anger, wrath, passion. 1, 91. 2, 207. 5, 89.

क्रोधन, क्रोधिन् adj. angry, passionate. 2, 206.

क्रोष्टु m. (nom. क्रोष्टा) a jackal. 2, 74.

क्रौंच m. = कुंच. 2, 89.

क्रौंचाराति m. a name of
Skanda. 1, 19.

क्षमयु m. fatigue, languor. 2,
446. क्षमयुरित्यपि पाठः
Kshirasv. on Am.

क्षिन्न adj. wet, moist. 4, 82.
2, 452 (dim with rheum).

क्षीव 1) m. a eunuch. 2, 275.
2) adj. emasculated, ener-
vated, impotent. 5, 34. 3)
mean, miserly. 2, 192.

क्लेश m. trouble, affliction, dis-
tress. 5, 67. 2, 244.

क्लोमन् n. the lungs (Schol.
pupphusa). 3, 14.

क्षण m. 1) a measure of time, equal
to four minutes. 5, 65. 2) lei-
sure. 5, 65. 3) season, op-
portunity. 4, 65. 5, 62. 65.
4) the middle. 5, 65. 5) a
festival. 4, 78. 5, 65. 6) de-
pendence. 5, 65.

क्षणाद्वा f. the night. 1, 107.

क्षणमात्रानुरागिन् adj. one

whose affection lasts only a
moment. 2, 220.

क्षणिका f. lightning. 1, 60.
Comp. चपला.

क्षत n. a wound. 3, 8.

क्षतज n. gore, blood. 3, 10.

क्षतव्रत adj. having broken one's
vows. 2, 249.

क्षत्तु m. 1) a doorkeeper. 2, 269.
2) a charioteer. 2, 293.

क्षत्र n. the military and regal
class. 2, 266.

क्षत्रिय m. a man of the mili-
tary class. 2, 237. 238. 266.

क्षपण m. a Bauddha mendicant.
2, 190.

क्षया f. the night. 1, 107. क्षया-
नाथ m. the moon. Māgha
3, 22.

क्षम 1) adj. able, competent.
2, 231. 2) क्षमा f. forbearance,
patience. 4, 40. 3) the earth.
2, 1. Bhk. 3, 22.

क्षय m. a dwelling, a house.
2, 136. Bhk. 6, 7.

क्षय m. 1) the destruction of the universe. 1, 117. 2) pulmonary consumption. 2, 447.

क्षययु m. cough, catarrh 2, 446.

क्षान्ति f. patience, forbearance. 4, 40. Gg. 4, 21.

क्षाम adj. thin, spare, emaciated. 4, 32. Comp. क्षीण.

क्षार n. potash. 1, 69.

क्षारणा f. accusation of infidelity, or censure in general. 1, 149. Also क्षारण n.

क्षिति f. the earth. 2, 1. 5, 60.

क्षितिधर m. a mountain. 2, 10.

क्षितिरुक्ष m. a tree. 2, 22. Mâgha 7, 54.

क्षिप्त adj. cast, thrown, thrown at. 4, 82. 83.

क्षिप्र adj. quick, swift. 4, 12.

क्षीण adj. emaciated, thin, slender. 4, 32. Gg. 4, 21. Anand. 80.

क्षीर n. 1) milk. 2, 119. 169. 2) water. 3, 26.

क्षीरोदतनया f. a name of Lakshmi. 1, 31.

क्षीव adj. drunk, intoxicated. 2, 231. Bhk. 8, 31. 6, 143.

क्षुज्ज adj. one who has mastered the principles of a science. 2, 197.

क्षुद्र adj. 1) small, little. 4, 3. 2) poor, indigent. 2, 193. 3) avaricious, niggardly. 2, 192. 4) low, vile, wicked. 2, 191. 5) cruel. 5, 10. क्षुद्रा f. 6) a bee. 2, 101. 7) a dancing girl. 2, 437. 8) a whore, a harlot. 2, 335.

क्षुद्रघण्टिका f. a small bell. 2, 405.

क्षुद्रतंडुल m. a grain of rice. 2, 423.

क्षुद्रधान्य n. shrivelled grain. 5, 43.

क्षुद्रनासिक adj. small-nosed. 2, 452. Comp. नःक्षुद्र.

क्षुद्रपक्षिक m. a small bird. 2, 98.

क्षुद्रशंख m. a small shell. 3, 42.

- क्षुद्रांड** adj. having (recently) come out of a small egg. 3, 39.
क्षुद्धत् adj. hungry. 2, 205.
क्षुध् and **क्षुधा** f. hunger. 2, 206.
क्षुधित adj. hungry. 2, 205.
क्षुप m. 1) a shrub, a bush. 2, 23. 2) a clump of grass (?). 2, 424.
क्षुभित adj. agitated, frightened. 2, 200.
क्षुमा f. linseed. 2, 427.
क्षुरप्र m. a kind of arrow. 2, 314.
क्षुरमार्दिन् m. a barber. 2, 434.
क्षुरिका f. a knife, a dagger. 2, 308. 318.
क्षुल्लक 1) adj. miserly, avaricious. 2, 192. 2) m. a small shell. 3, 42.
क्षेत्र n. 1) a field. 2, 7. 9. 419. 2) a wife. 2, 339. 3) the body. 2, 355.
क्षेत्रज्ञ 1) adj. experienced, skilful. 2, 180. 2) the soul. 1, 134.
क्षेत्राज्ञीव m. a husbandman. 2, 419.
क्षेपणी f. an oar. 3, 50.
क्षेमंकर adj. (f. ई), conferring happiness, promoting the welfare of. 2, 185.
क्षैरेयी f. a dish made of milk, rice and sugar. 2, 165.
क्षोणी f. the earth. 2, 1.
क्षोद् m. powder, dust. 2, 288.
मल्लयज्ञक्षोद् Kâçikh. 33, 93.
कर्पूरक्षोद् ibid. 34, 51.
क्षौद्र n. honey. 2, 466.
क्षौम n. wove silk. 2, 394.
क्षौर n. shaving. 4, 36. Kulâr-nava 12, 85.
क्षमा f. the earth. 2, 1.
क्ष्वेड m. poison. 3, 24. Anand. 29.
क्ष्वेडा f. a war-cry. 4, 100.

ख.

ख n. 1) the sky. 1, 137. 2) an organ of sense. 2, 380.

खग m. 1) the sun. 1, 37. 2) a bird. 2, 83. 3) an arrow. 2, 311. 316.

खचित mixed, combined. 4, 56.

खजक m. a churning-stick. 2, 121.

खजिका f. a spoon, a ladle. 2, 157.

खज adj. lame. 2, 455.

खंजन and खंजरीट m. a wag-tail. 2, 89.

खड्ग m. a sword. 2, 317. 1, 26.

खड्गपिधान n. a sheath, a scabbard. 2, 318.

खड्गफल्ल n. the blade of a sword. 5, 72.

खड्गिन् m. a rhinoceros. 2, 72.

खंड m. n. a fragment, a part. 4, 28.

खंडपरशु m. a name of Rudra. 5, 2. Kâçikh. 8, 99. 63. 39.

खंडशर्करा f. granulated sugar. 2, 169.

खंडिक m. pease. 2, 427.

खद्योत m. a fire-fly. 2, 102.

खनक m. a rat. 2, 80.

खनि f. a mine. 2, 14.

खर 1) adj. sharp, hot. 1, 40.
2) m. an ass. 2, 125.

खर्तू f. the itch. 2, 448.

खर्वशाखे adj. dwarfish. 2, 456.

खल 1) m. a rogue, a scoundrel. 2, 191. 2) n. a threshing-floor. 2, 423.

खलति adj. baldheaded. 2, 453.

खलधान्य n. a threshing-floor. 2, 423. Hind. कहलियान.

खलीन n. the bit of a bridle. 2, 287.

खलूरिका f. a place for military exercise. 2, 315.

खलेवाली f. a post fixed in

the centre of a threshing-floor, to which the cattle are attached as they go round to tread out the corn. 2, 423.

खस m. itch, scab. 2, 447.

खाता f. an artificial pond. 3, 53.

खादन n. eating. 2, 170.

खिल n. waste or fallow land. 2, 3.

खुर m. ■ hoof. 2, 286.

खेह 1) m. phlegm. 5, 6. 2) n. at the end of ■ compound: bad, inferior. 2, 182.

खेक n. 1) a village. 2, 103. 2) ■ shield. 2, 305.

खेद m. grief, despondency. 4, 69.

खिलन n. play, sport. 2, 277.
जलखिलनक Kāçikh. 12, 72.

ग.

गगन n. the sky, the atmosphere. 1, 137. 2, 85

गंगा f. the Ganges. 3, 51.

गंगाधर m. a name of Çiva. 1, 13.

गज m. an elephant. 2, 59. 60. 5, 47. 55.

गजप्रिया f. the olibanum tree (boswellia thurifera). 2, 44.

गजबंधन n. the place where elephants are tied up. 2, 68.

गजवरन m. a name of Gaṇeça. 1, 18.

गजाजीव m. an elephant-keeper. 2, 70.

गजारोह m. an elephant-driver. 2, 235. Comp. हस्त्यारोह.

गंज 1) m. ■ store-room. 5, 11. 2) गंजा f. a mine. 2, 14.

गडु m. a hump ■ the back. 2, 449.

गडुल adj. humpbacked. 2, 456.

गण m. 1) a multitude. 4, 1. 2) pl. the host of Çiva. 1, 14.

गणक m. an astrologer. 2, 248.

गणपति m. Gaṇeça. 1, 18.

गणरात्रि m. many nights. 1, 108.

गणाधिप m. a name of Īiva.
1, 13.

गणिका f. 1) a harlot. 2, 335.
336. 2) the female elephant.
5, 13.

गंड m. 1) the cheek, 2, 367. 61.
2) a boil, a blister, a pimple.
2, 449.

गंडक m. ■ rhinoceros. 2, 72.

गंडशैल m. a rock fallen from
a mountain. 2, 13, Māgha 4,
13. 40. 8, 25,

गंडूष m. a kind of worm. 3, 39.

कोटिर्गंडूषदानं मम गृह-
पटले Kathārnava 6. गंडूषः
किमधिरोहति मेरुशृंगं ibid.
14.

गंडूष m. a handful of water
taken for rinsing the mouth.

4, 100. e. c. तत्पुण्यं स्याच्छ-

तगुणं गंगागंडूषपानतः Ka-

ṣikh. 27, 103. गंडूषा द्वादश

याह्या मुखस्य परिशुद्धये

35, 78.

गति f. 1) going, moving, wan-
dering about. 2, 85. 4, 41. 91.
2) — karmavipāka 5, 13.

गद् 1) m. disease, sickness. 2,
445. 2) गद्दा f. a mace, a
club. 2, 321. 1, 26.

गदायज्ञ m. a name of Krishna.
1, 25.

गदाधर m. Viṣṇu or Krishna.
1, 24.

गंत्री f. a cart drawn by oxen.
2, 289.

गंध m. the mere scent of ■
thing, a little. 5, 7.

गंधकारिका f. a female em-
ployed with the preparation
of perfumes. 2, 337.

गंधन n. 1) manifestation. 2)
informing against. 3) effort.
5, 84.

गंधमूषिका f. the musk-rat.
2, 80.

गंधर्व m. 1) a celestial musician.
1, 87. 2) a horse. 2, 281.

गंधवह m. the wind. 1, 76.

- गंधोत्तमा** f. spirituous liquor. 2, 174.
गभस्ति m. a ray of light. 1, 38.
गभीर adj. deep. 3, 27.
गंभीर adj. 1) deep. 3, 27. 2) (of sound) deep, full. 1, 140.
गर m. poison. 3, 19.
गरुल n. poison. 3, 19.
गरुड m. the bird and vehicle of Vishnu, the king of the birds. 1, 30.
गरुत् m. a wing. 2, 84. According to HC. on 4, 384. also n.
गरुत्मत् m. 1) a bird. 2, 82. 2) Garuda. 1, 30.
गर्गरी f. a churn. 2, 162.
गर्जन्मेघ m. a thunder-cloud. 5, 32.
गर्जित n. roaring. 5, 55.
गर्त m. a hole. 3, 2, 5, 44.
गर्दभ m. an ass. 2, 125.
गर्धन 1) adj. greedy, covetous. 2, 208. Bhk. 7, 16. 2) गर्धना f. greediness, covetousness. 2, 209.
गर्भ m. 1) the womb. 2, 360. 2) an embryo or foetus. 2, 344. 3) a child. 2, 347.
गर्भक m. a wreath of flowers worn in the hair. 2, 397.
गर्भगृह n. a lying-in chamber. 2, 137.
गर्भाशय m. the womb, the uterus. 2, 345.
गर्भिणी adj. f. pregnant (used only of animals). 2, 114. 343. 5, 23.
गर्व m. pride, arrogance. 4, 37.
गर्हा f. reproach, censure. 1, 148.
गर्ह्यवादिन् adj. speaking in an improper manner. 2, 223.
गल m. the throat. 2, 361.
गलकंबल m. a dewlap. 2, 111.
गलंतिका f. a water-jar. 2, 162.
देवालयेषु ये द्यूर्बुधारा गलंतिकाः Kâçikh. 12, 55.
गलित adj. fallen. 2, 13.

गञ्ज m. the cheek. 2, 367. (corrupted from गंड). **एतस्य गञ्जावुत्फुल्लौ क्षुरेण विपाटय** Kâçikh. 8, 59.

गल्वर्क m. a goblet. 2, 172.

गवत्त n. a buffalo's horn. 4, 79.

गवाक्ष m. an air-hole, a little round window. 2, 149.

गव्य adj. (anything) produced by a cow, as milk, butter, etc. 2, 118.

गहन 1) adj. impervious, inaccessible. 4, 92. 2) n. a thicket, a wood. 2, 55.

गह्वर n. 1) a thicket. 2, 12. 2) hypocrisy. 5, 5.

गङ्गेय 1) m. Kârttikeya. 1, 20. 2) n. gold. 2, 18.

गाढ adj. tight, close, compact. 4, 33.

गाणिक्य n. an assembly of harlots. 2, 336.

गात्र n. the body. 2, 355.

गात्रसंकोचिन् m. a polecat. 2, 81.

गान n. singing, a song. 1, 93. Mâgha 9, 54.

गिर f. speech. 1, 8.

गिरि m. a mountain. 2, 10.

गिरिकर्णी f. = aparâjitâ. 2, 47.

गिरिजा f. Pârvatî. 1, 16. Anandal. 79.

गिरिमञ्जिका f. = कुटज. 2, 38.

गिरिश m. a name of Çiva. 1, 11. 5, 51.

गिरिसानु n. table-land. 5, 24.

गिरिसार m. iron. 2, 16.

गीत n. a song. 1, 93. 95.

गीतक्रम m. the arrangement of a song (?). 5, 74. Comp. Ks. 5, 56.

गीर्वाण m. a god, a deity. 1, 4.

गुग्गुल m. bdellium. 2, 465.

गुच्छ m. a cluster of blossoms. 2, 33. 2) a necklace of 32 strings. 2, 407. 3) a clump of grass (?). 2, 424.

गुच्छक m. a cluster of blossoms. 2, 33.

गुंजा f. a plant (abrus precatorius). 2, 48.

गुडूची f. a plant (menispermum cordifolium). 2, 460.

गुण m. 1) a cord, a string. 2, 442. 5, 79. 2) a bow-string. 2, 309. 5, 79. 3) quality, property, (godness, etc., shape, etc.; heroism, etc.). 5, 79. 4) a subordinate quality or inferior degree. 5, 79. 5) flavour, taste (of which 6 are specified: स्वाद्वस्त्व-
णतित्कोषणकषायकाः). 5, 75.

गुणलथनी f. a tent. 2, 296.

गुणवृक्ष m. = kûpaka. 3, 33.

गुणोत्कर्ष m. excellence, superiority. 4, 101.

गुंडित adj. crushed, pounded (?). 4, 83.

गुत्स v. r. for गुच्छ. 2, 33.

गुद m. the anus. 2, 358.

गुदकीलक m. the piles. 2, 450.

गुंदा f. ■ kind of grass (cyperus rotundus). 2, 467.

गुंफ m. stringing a garland. 4, 45.

गुरु 1) adj. (f. gurvi), great, large. 4, 14. 2) m. Vrihaspati. 1, 47. 3) गुर्वी f. a pregnant woman. 2, 343.

गुरुक्रम m. oral tradition, handed down from teachers to their disciples. 2, 247.

गुलुंक् m. ■ cluster of blossoms. 2, 33.

गुल्फ m. the ankle. 2, 360.

गुल्म m. ■ shrub, a bush. 2, 35.

गुह 1) m. a name of Kârttikeya. 1, 20. 2) गुहा f. a cave, a cavern. 2, 12.

गुह्य 1) adj. to be concealed, to be kept secret. 4, 23. 2) n. an organ of generation. 5, 37. 44.

गुह्यक m. 1) a class of demigods attendant on Kuvera, and guardians of his treasures. 1, 87. 2) Kuvera. 1, 79.

गुहाधिधान n. ■ cover over the privities. 5, 56.

गूढपाद m. a snake. 3, 18.

गूढपुरुष m. a spy. 2, 270.

गूथ n. excrements. 3, 15.

गूवाक m. the betelnut tree
(areca faufel or catechu). 2, 45.

गृध्र adj. greedy, craving. 2, 208.

गृष्टि f. a cow that has had one
calf. 2, 118.

गृह 1) n. ■ house. 2, 136. 138.
2) m. pl. a wife. 2, 339.

गृहगोधिका f. a house-lizard.
2, 102.

गृहबलिभुज् m. a sparrow.
2, 88.

गृहभित्ति f. the wall of a house.
5, 63.

गृहभूमि f. the site of a build-
ing. 2, 135.

गृहमेधिन् m. ■ householder.
2, 217.

गृहवाटी f. ■ grove near a
house. 5, 30.

गृहस्थ m. ■ householder, a man
of the three first classes, who
having finished his studies,
and been invested with the

sacred cord, performs the du-
ties of the father of ■ family.
2, 239. 238.

गृहस्थान n. a temporary resi-
dence. 2, 135.

गृहाधिप m. — गृहमेधिन्. 2,
217.

गृहावग्रहणी f. the threshold.
2, 147.

गृहिणी f. ■ wife, ■ matron.
2, 339.

गृहीतदिश् adj. run away, re-
treated. 2, 324.

गृह्य adj. belonging to a party,
confederate. 2, 234. देवगृह्या
Bhk. 6. 61.

गृह्यक adj. domesticated, tame.
2, 186.

गेह n. a house. 2, 136. 5, 56.

गेहेनर्दिन् and गेहेशूर m. a pol-
troon, ■ dunghill-cock. 2, 212.
Bhk. 5, 41.

गैरिक n. 1) mineral, ore. 2, 15.
5, 71. 2) gold. 2, 18.

गो m. 1) ■ bull. 2, 108. 5, 68.

2) a ray of light. 1, 39. 5, 68.
 3) heaven. 1, 3. 5, 68. 4) a
 thunderbolt. 1, 56. 5, 68. f.
 5) a cow. 2, 113. 5, 68. 6) the
 earth. 2, 1. 5, 68. 7) speech.
 1, 8. 5, 68. 8) Sarasvati. 1,
 8. 5, 68. 9) a quarter, a re-
 gion. 5, 68. 10) an eye. 5,
 68. 11) an arrow. 5, 68. 12)
 pl. water. 5, 68.

गोकर्ण m. a span from the tip
 of the thumb to that of the
 ringfinger. 2, 383.

गोक्षेत्र n. a station of cattle.
 2, 107.

गोक्षुर m. a plant (ruellia lon-
 gifolia, Roxb.). 2, 46.

गोत्र m. 1) a mountain. 2, 10.
 n. 2) family, race, lineage. 2,
 241. 5, 43. 3) a name. 5, 43.
 4) **गोत्रा** f. the earth. 2, 1.

गोत्रभिद् m. a name of Indra.
 1, 53.

गोदा f. the Godâvari river.
 3, 52.

गोदारण n. a spade, a hoe.
 2, 422.

गोदावरी f. a river rising in
 the Deccan, and falling into
 the bay of Bengal. 3, 52.

गोधन n. a multitude of cattle.
 2, 107.

गोधा f. a kind of lizard. 2, 79.

गोनास m. a large species of
 snake. 3, 20.

गोपति m. 1) a name of Sûrya.
 1, 35. 2) of Indra. 1, 52.

गोपानसी f. a beam support-
 ing the framework of a roof.
 2, 148. Mâgha 3, 49.

गोपाल m. a cowherd. 2, 432.

गोपुच्छ m. a necklace, consist-
 ing, according to HC., of two
 strings. 2, 407.

गोपुर n. the gate of a city. 2,
 133. **आबडतोरणोत्तुंगं गो-
 पुरं** Pk. 4, 5.

गोप्य m. the son of a female
 slave. 2, 346.

गोमत m. rich in cattle. 2, 107

गोमतल्लिका f. a tractable cow.
2, 115.

गोमय n. cowdung. 2, 118.

गोमायु m. a jackal. 2, 74.

गोमिन् adj. = gomati. 2, 107.

गोमुख n. ointment, unguent.
5, 11. गोमयगोमुखानि णि-
सुप. 3, 48.

गोयुग n. a yoke of oxen or
other beasts, e. g. उद्धृ 2, 128.

गोलांगूल m. a blackfaced
monkey with a tail like that of
a cow. 2, 77.

गोविंद m. 1) the superinten-
dent of cowherds. 2, 107. 2)
a name of Krishna. 1, 22.

गोवंद n. a multitude of cattle,
a cow-station. 2, 107.

गोष्ठ 1) n. a cowpen, a cow-sta-
tion. 2, 107. 2) गोष्ठी f. an
assembly. 5, 12. Comp. पान°.

गोष्ठश्च m. the dog in the man-
ger. 2, 213.

गोसंभव adj. coming from, or
produced by, a cow. 2, 118.

गोसर्ग m. the break of day. 1, 111.

गोस्तनी f. the vine. 2, 38.

गोस्वामिन् m. a possessor of
herds. 2, 107.

गौडी f. rum distilled from mo-
lasses. 2, 169.

गौधेर m. the young of the *godhā*
lizard. 2, 79.

गौर 1) adj. (f. री), white. 4, 47.
2) गौरी f. Pārvatī. 1, 15.

गौरव n. dignity, respectabi-
lity. 4, 93.

गौरीपुत्र m. a name of Skanda.
1, 19.

ग्रंथ m. 1) a composition, a book,
a code. 2) a line in a manu-
script, consisting of about
32 syllables. 3) substance.
5, 58.

ग्रंथन n. stringing a garland,
composing a book. 4, 45.

ग्रंथि m. 1) a joint or knot of a
reed. 2, 34. 2) a knot. 2, 392.

ग्रस्त adj. slurred, uttered with

the omission of letters or syllables. 1, 142.

ग्रह m. 1) a planet. 2) an imp, an evil spirit. 3) perseverance. 5, 55.

ग्रहक m. a captive, a prisoner. 4, 74.

ग्राम m. 1) a village, a hamlet. 2, 103. 106. 129. 2) at the end of compounds: a group of organically connected things. 5, 25. Comp. indriya°, karana° etc.

ग्रामणी adj. chief, principal. 4, 5.

ग्रामाधान n. a village. 2, 103.

ग्रामीतिक n. the neighbourhood of a village. 2, 104.

ग्रामीण and ग्रामेयक adj. born or living in a village. 2, 103.

ग्राम्य adj. 1) rustic. 2, 103. 2) (of speech) coarse, vulgar. 1, 142.

ग्राम्यधर्म m. copulation. 5, 52.

ग्रावन् m. 1) a stone. 2, 13. 2) a mountain. 5, 20.

ग्राह m. a shark. 3, 34.

ग्रीवा f. the neck: 2, 361. 362. 398. 403.

ग्रीष्म m. the hot season, about June-July. 1, 113. 116.

ग्रीवेयक n. an ornament for the neck. 2, 403.

ग्लह m. a stake at play. 4, 74.

ग्लानि f. fatigue, languor. 2, 446.

घ.

घट 1) m. a jar. 2, 161. 5, 18.

2) घटा f. an assembly. 5, 12.

3) a troop of elephants arrayed for battle. 2, 66.

घटना f. assembling, arranging. 2, 66.

घटयोनि m. a name of Agastya. 2, 258. Brahmap. Utt. 17.

घटीयंत्र n. the rope and bucket of a well. 3, 63.

घंटिका f. a small bell. 2, 405.

घन 1) adj. solid, compact. 4, 32. 2) m. the body. 2, 355. 3) a cloud. 1, 58.

घनरस m. water. 3, 26.

घनसार m. camphor. 2, 390. Cat. 158.^a

घनाघन m. 1) Indra. 2) a rainy cloud. 5, 40. ताडिडुष्ठासैर्वर्षति स्म घनाघनः Pk. 6, 51.

घनोपल्ल m. hail. 1, 59.

घर्म m. heat. 1, 40.

घस्मर adj. gluttonous. 2, 195. Bhk. 2, 38. दावानलो घस्मरः Bhv. 1, 32.

घस्र m. a day. 1, 106. Pk. 4, 12.

घाटा f. the nape of the neck. 2, 370.

घातक adj. murdering, destroying. 2, 217.

घातन n. killing, slaying. 2, 322.

घातनस्थान n. a slaughtering-place. 2, 440.

घास m. grass for fodder. 2, 36.

घंठ or घुंठक m. the ankle. 2, 360.

घुमृण n. saffron. 2, 388.

घृणा f. 1) tenderness, compassion. 4, 39. 2) disgust, contempt. 5, 14.

घृणि m. a ray of light. 1, 38. f. Anand. 96.

घृत n. clarified butter. 2, 120. 5, 75.

घृताची f. the name of an Ap-saras. 1, 88.

घृष्टि m. ■ hog. 2, 71.

घोटक m. a horse. 2, 281.

घोणा f. 1) the nose. 2, 366. 2) the nostrils of a horse. 2, 286.

घोर adj. terrible, frightful. 4, 20.

घोष m. 1) sound, noise, roar. 1, 138. 2) a station or ward inhabited by herdsmen. 2, 106.

घोषवती f. the Vinâ. 1, 96.

घ्राण n. the nose. 2, 366.

च.

चकित adj. afraid, timid. 2, 199.

चकोर m. the francolin partridge
(*perdix rufa*. Lath.). 2, 99.

चक्र n. 1) a wheel. 2, 292. 2) a
discus used as a missile wea-
pon. 2, 321. 1, 26. 3) a circle,
a multitude. 4, 2. 4) a host,
an army. 2, 302. 5) the bend
of ■ river. 3, 49. 6) m. the
ruddy goose. 2, 89.

चक्रधारा f. the periphery of
a wheel. 2, 292.

चक्रमर्दक m. ringworm shrub
(*cassia alata* Lin.). 2, 464.

चक्रवर्तिन् m. a universal mon-
arch, an emperor. 2, 267.

चक्रवाक m. the ruddy goose
(*anas casarca*). 2, 89.

चक्रवाल n. a circle, a multi-
tude. 4, 2.

चक्रांग m. a gander. 2, 96.

चक्रिन् m. a snake. 3, 18.

चक्रीवत् m. an ass. 2, 125.
Māgha 5, 8.

चक्षुषा n. a stimulant to drink.
2, 173.

चक्षुष्य adj. pleasing, handsome.
2, 212. Māgha 8, 57.

चक्षुस् n. the eye. 2, 364. 5, 24.

चंचरीक m. a bee. 2, 100. Bhv.
1, 46.

चंचल adj. trembling, shaking,
unsteady. 4, 10.

चंचु or चंचू f. the beak or bill
of a bird. 2, 85. Bhv. 1, 56.

चटक 1) m. a sparrow. 2, 88.
2) चटिका f. a hen-sparrow.
2, 98.

चटु n. pleasing discourse. 1,
146. Māgha 4, 6. Comp. चारु.

चटुल adj. trembling, shaking.
4, 10.

चंड 1) adj. hot. 1, 40. 2) चंडी
Durgā. 1, 16.

चंडातक n. a short petticoat.
2, 392.

चंडाल m. an outcaste, a man
of a low tribe, born from a
Çûdra father and Brahman
mother. 2, 443. 5, 28.

चंडिल m. a barber. 2, 434.

चतुःशाल n. a square formed
by four houses. 2, 137. Mat-
syap. 241, 1. Also चतुःशाली f.

चतुर adj. dexterous, clever. 2,
180.

चतुर्भुज m. Vishnu or Krishna.
1, 22.

चतुर्वक्त्र m. Brahman. 1, 7.

चतुर्विध fourfold. 2, 307. 394.
5, 73.

चतुष्पथ n. a place where four
roads meet. 2, 134.

चवर n. a court or yard. 5, 31.

चंदन n. sandal wood. 2, 389.
Comp. लोहित°.

चंद्र 1) m. the moon. 1, 42. 120.
2) n. gold. 2, 18.

चंद्रक m. the eye in the feathers
of a peacock's tail. 2, 87. Comp.
चंद्रकिन् m. a peacock. Mâgha
3, 49.

चंद्रद्वार m. pl. the 27 lunar
stations. 1, 51.

चंद्रमस् m. the moon. 1, 42.

चंद्रशाला f. ■ room on the top
of ■ house, an upper story.
2, 149.

चंद्रहास m. a sword. 2, 317.

चंद्रातप m. चंद्रिका f. moon
light. 1, 44.

चंद्रोदय m. ■ awning, ■ cloth
spread over ■ open hall. 2,
155. Hind. *chandwâ*.

चपल 1) adj. wavering, un-
steady, fickle. 4, 10. 2) swift,
speedy. 4, 12. 3) चपला f.
lightning. 1, 60.

चमू f. an army. 2, 302.

चय m. a collection, a mass, ■
multitude. 4, 1.

चर m. a spy, a secret emissary.
2, 270. Comp. चार.

चरण m. the foot. 2, 356. 97.
 चरणाभरण n. an ornament for the foot. 2, 406.
 चरणायुध m. ■ cock. 2, 92.
 चरम adj. last, final. 4, 22.
 चरित n. conduct, behaviour. 2, 241.
 चरित्र n. conduct, behaviour. 2, 241. Comp. चारित्र.
 चरु m. 1) a pot. 2, 159. 2) an oblation consecrated by prayers, or the vessel in which such an oblation is offered. 2, 261.
 चर्चा f. 1) smearing the body with sandal and other unguents. 2, 385. 2) reflexion, consideration. 5, 8. e. g. तत्त्व-चर्चा, अष्टांगयोगचर्चा Sin-hâsana. 3) the name of a goddess, one of the incarnations of Durgâ. 1, 17.
 चर्मकृत् m. a currier, a shoemaker. 2, 441. Comp. चर्मकर्तृ
 Taïtt. Br. I, 2, 6, 7.

चर्मदंड m. ■ whip. 2, 287.
 चर्मन् n. 1) skin, hide, leather. 3, 8. 2) a shield. 2, 305.
 चर्मप्रसेवक m. a bellows. 4, 79.
 चलाचल adj. movable, unsteady. 4, 10.
 चषक m. a drinking vessel, a goblet. 2, 172. Bhk. 8, 39. Mâgha 10, 4. 11. 24.
 चारु n. pleasing discourse. 1, 146.
 चांडाल v. r. for चंडाल. 2, 443.
 चातक m. a bird (cuculus melanoleucus). 2, 93.
 चांद्रमसायन m. the planet Mercury. 1, 46.
 चाप n. a bow. 2, 309. 1, 26.
 चामर n. a chowrie, the tail of the bos grunniens used as a whisk. 2, 268.
 चामीकर n. gold. 2, 19.
 चामुंडा f. a goddess, an incarnation of Durgâ. 1, 17.

चार m. a spy, a secret emissary. 2, 270. Comp. चर.

चारण m. a strolling actor, a bard. 2, 437.

चारभट्ट m. a valorous warrior. 2, 199.

चारित्र n. conduct, behaviour. 2, 241. Comp. चरित्र.

चारु adj. beautiful. 4, 4.

चाष m. the blue jay. 2, 92.

चिकित्सक m. a physician. 2, 457.

चिकित्सा f. the practice of medicine. 2, 457.

चिकुर m. the hair of the head. 2, 375.

चिता f. a funeral pile. 3, 16.

चित्त n. the mind. 2, 379.

चित्या f. a funeral pile. 3, 16.

चित्र adj. 1) variegated. 4, 56. 2) n. a wonder, a marvel. 4, 60.

चित्रक n. the sectarian mark on the forehead. 2, 386.

चित्रकाय m. a tiger. 2, 71.

चित्रकृत् m. a painter. 2, 436.

चित्रपांख m. an arrow. 2, 311.

चित्रभानु m. 1) the sun. 1, 37. 2) fire. 1, 62.

चित्रशिखंडिन m. pl. the constellation of Ursa Major. 1, 50.

चित्रशिखंडिप्रसूत m. a name of Vrihaspati. 1, 47.

चिद्रूप adj. intelligent, thoughtful. 2, 218. (Schol. वस्तुतत्त्वज्ञानयुक्त).

चिंता f. thought, reflexion. 5, 8.

चिपिट m. grain flattened after boiling. 2, 430.

चिबुक n. the chin. 2, 370.

चिरं, चिरात्, चिराय, चिरेण adv. a long time. 5, 87.

चिरंजीविन् m. a crow. 2, 90.

चिरंजी f. a young woman, whether married or not. 2, 329. Kshirasvamin quotes another form: चरंजी.

चिररात्र 1) m. a great many nights, a very long period. 1, 108. 2) dat. **चिररात्राय** adv. a long time. 5, 87.

चिर्भट m. a sort of cucumber (cucumis utilissimus). 2, 54.

चिलिचिम m. — नलमीन, a sort of fish. 3, 36. Explained by वल्लीगत, चलदंग, वृद्ध-चल. चिलिचिमस्त्रिदोषक-दिति वैद्याः। Sv.

चिह्न 1) adj. blear-eyed. 2, 452. 2) m. the Bengal kite (falco cheela Lath.). 2, 95.

चिह्न n. a mark, ■ sign. 1, 45.

चीर n. tattered clothes. 2, 393.

चीरिष्ठि m. a sort of large fish. 3, 38.

चीरी f. ■ cricket. 2, 101.

चुंही f. a small well. 3, 62.

चुंदी f. a procuress. 2, 337.

चुंबक m. a loadstone. 2, 14.

चुरी f. a small well. 3, 62.

चुल adj. blear-eyed. 2, 452.

चुलो f. an oven, ■ fire-place. 2, 158.

चूचुक m. n. a nipple. 2, 371.

चूडा f. 1) ■ peacock's crest. 2, 87. 2) the head. 5, 13.

चूडामणि m. ■ jewel worn in a crest or diadem. 2, 409.

चूत m. the mango tree. 2, 37.

चूतक m. a small well. 3, 62.

चूर्ण n. powder, dust. 2, 288.

चूलिका f. the base of an elephant's ear. 2, 62.

चूषा f. an elephant's girth. 2, 66.

चेह 1) m. a servant. 2, 210. 2)

चेहो f. a female servant. 2, 337.

चेतन m. a sentient being. 1, 134

चेतस् n. intellect, mind. 2, 379.

चेल 1) n. clothes. 2, 393. 2) at the end of compounds (f. i): bad, contemptible. 2, 182.

चेष्टा f. motion, action. 5, 64.

चैतन्य n. consciousness. 5, 36.

चैत्य n. 1) a temple. 2) a building containing an image of a Buddha (or Jina). 5, 45. e. g.

श्रीमत्तीर्थकराणां प्रतिदि-
वसमहं तत्र चैत्यानि वंदे.

चैत्र m. the first month of the year (March-April). 1, 114.

चैत्रय n. the garden of Kuvera. 1, 83.

चोद्य n. surprise, wonder. 4, 60.

चौर m. a thief. 2, 183. 184.

चौर्य n. stealing, theft. 2, 184. 5, 24.

क.

कग m. a goat. 2, 122. Comp.
काग.

कगलक m. a goat. 2, 122.

कत्र n. ■ parasol, an umbrella.
2, 268.

कत्रक n. a mushroom. 5, 45.

कद् m. 1) a wing. 2, 84. Comp.
श्वेतकद्. 2) a leaf. 2, 30.

कदन n. 1) a wing. 2, 84. 2) a
leaf. 2, 30.

कद्वन् n. disguise, fraud, deceit.
4, 24.

कंदस् n. the Vedas. 1, 9.

कन्न adj. covered, full. 4, 17.

कल् n. disguise, sham, deceit.
4, 24.

काग m. a goat. 2, 122.

कात्र m. a pupil, a disciple. 2,
245.

कादिस m. a brahman conver-
sant with the Vedas. 2, 240.

कायातनय m. the planet Sa-
turn. 1, 48.

किद्र n. 1) a hole, a rent. 3, 2.

2) a foible, a weak side. 5, 85.

कुक्कुंदरी f. the musk-rat. 2, 80.

केक adj. shrewd, clever. 2, 230

केदन n. cutting, breaking, tearing. 4, 44.

ज.

जगच्चक्षुस् m. the eye of the world, the sun. 1, 37. जगच्चक्षुस्तमोनुदः Kâṣikh. 46, 44.

जगत् 1) n. the world, the universe. 1, 133. 2) जगती f. the earth. 2, 1. 3) the king and his subjects. 5, 8.

जगत्कर्तृ m. the creator of the world, Brahman. 1, 7.

जगत्प्राण m. wind. 1, 75.

जगद्धिनाश m. the destruction of the universe. 1, 117.

जगन्नाथ m. Vishnu or Krishna. 1, 24.

जगर m. armour, mail. 2, 304.

जग्धि f. eating. 2, 170.

जघन n. the loins. 2, 357.

जघनकूपक m. the cavities of the loins. 2, 358.

जघन्य adj. low, base, wicked. 4, 85.

जंघा f. the leg. 2, 360.

जंघाल्त adj. light-footed, fleet, swift. 2, 203. Also जंघिल्ल.

जटा f. 1) matted hair as worn by ascetics. 2, 377. 2) a fibrous root. 2, 28.

जटाबंध m. a knot or tuft of matted hair. 1, 14.

जठर 1) adj. hard, firm, solid. 2) old. 5, 39. 3) m.n. the belly. 2, 360.

जड adj. 1) dull, slow, stupid, hebes. 2, 232. 181. 2) dumb. 2, 454.

जडक्रिय adj. slow at work, sluggish, dilatory. 2, 228.

जतु n. lac. 2, 400.

जनु n. the collar bone, the clavicle. 2, 368.

जन m. man, mankind, people. 2, 129.

जनक m. a father. 2, 349.

जनंगम m. a man of a low caste, a Cāndāla. 2, 443.

जननी f. a mother. 2, 349.

जनपद m. an inhabited country. 2, 129.

जनवाद m. जनश्रुति f. popular talk, rumour, tidings. 1, 147.

जनार्दन m. Vishnu or Krishna. 1, 23.

जनाश्रय m. a temporary shed or hall. 2, 143.

जनी f. a daughter-in-law. 2, 349.

जंतु m. a creature, a living being. 3, 3.

जन्मन् n. birth, origin. 5, 64.

जन्य n. war, combat. 2, 299.

जपा f. the China-rose (hibis-

cus rosa Sinensis Lin.). 2, 52. 4, 53.

जपति m. du. husband and wife. 1, 120. Comp. दपति.

जंबाल m. mud, mire. 3, 56. Pk. 1, 45.

जंबीर m. common lime. 2, 39.

जंबुक m. a jackal. 2, 74.

जयंत m. the son of Indra. 1, 55.

जरत् adj. (f. *ti*) old. 4, 26.

जरद्व m. an old ox. 2, 110.

जरा f. old age. 2, 348.

नरायु m. the womb, the uterus. * 2, 345.

नर्तिल m. sesame growing wild. 2, 428.

नल n. 1) water. 3, 26. 5, 41. 44. 72. 81. Prefixed to the name of animals living on the continent, it signifies a corresponding aquatic animal, e. c. नलमाज्जर, an otter. 3, 41. 2) = ह्रीवेर. 2, 467

नलचर m. ■ fish. 3, 35.

- जलद** m. a sort of grass (cyperus rotundus). 2, 467. Any term for cloud signifies the same.
- जलद्रोणी** f. = avagāha. 4, 69.
- जलपङ्क्ति** f. a water-course, a gutter, ■ drain. 3, 63.
- जलरङ्कु** m. a species of water-bird = *dātyūha*. 2, 94.
- जलराशि** m. the ocean. 3 30.
- जलवायस** m. the diver. 2, 95.
- जलव्याल** m. ■ water-snake. 3, 21.
- जलशयन** m. ■ name of Vishnu. 1, 22.
- जलशूक** n. the green moss-like substance growing on the surface of stagnant water, duckweed. 3, 61.
- जलाधिदेवत** n. the supreme deity of the waters, Varuna. 1, 74.
- जलावतार** m. a landing-place at a river's side. 5, 76.
- जलोच्छ्वास** m. a drain, a sluice. 3, 55. Comp. *parivāha*.
- जलौका** f. sg. and जलौकस् pl. f. a leech. 3, 39. जलौकयोपमीयन्ते प्रमदा मन्दबुद्धिभिः मृगीदृशा जलौकानां विचारान्महदन्तरं ॥ जलौका केवलं रक्तमाददाना तपस्विना । प्रमदा सर्वमादत्ते चित्तं वित्तं बलं सुखं ॥ Kā-
ṭik. 36, 85. 86.
- जव** m. speed, velocity. 2, 288.
- जवन** adj. fleet, swift. 2, 203.
- जवनिका** (corrupted from *yavanikā*) f. a curtain, a screen, a veil. 2, 154. Māgha 4, 54.
- जागरण** n. जागरा and जागर्या f. waking, being awake. 2, 448. Often used of religious vigils.
- जागुड** n. saffron. 2, 388.
- जांगल** n. flesh. 3, 9.
- जांगुलिक** m. ■ dealer in antidotes, a poison-doctor. 2,

458. जांगुलिको विषवि-
द्याविशारदः Kāṣikh. 46, 17.
- जात n. a mass, a multitude.
4, 2. पदजात n. a mass of
words, a period. 1, 143. अध-
रपात्रजातं Bhk. 3, 33. अस्त्र-
जातं Bhk. 2, 22. Rgh. 5, 1.
- जातरजस् adj. f. having the ca-
tamenia. 2, 333.
- जातद्वय n. gold. 2, 18.
- जातवेदस् m. Agni. 1, 63.
- जाति f. 1) birth, descent, caste.
जातिमात्रोपजीविन् adj.
one who gets ■ living only
by the merit of his caste. 2,
251. 2) species. 2, 99. 321. 3)
great-flowered jasmin. 2, 50.
- जात्य adj. 1) of noble descent.
2) excellent. 5, 50.
- जानु m. the knee. 2, 360.
- जाबाल m. ■ goatherd. 2, 226.
- जामातृ m. a daughter's hus-
band, a son-in-law. 2, 350.
- जामि f. 1) a sister. 2, 352. 2)
a virtuous or respectable wo-
man. 5, 6.
- जामेय m. a sister's son. 2, 352.
- जांबूनद् n. gold. 2, 19.
- जाया f. a wife. 2, 339. 353.
- जायाजिवि m. an actor. 2, 437.
- जायापति m. du. husband and
wife. 1, 120.
- जायु m. a medicament, medi-
cine. 2, 458.
- जार m. a paramour, an adul-
terer. 2, 229.
- जाल n. 1) a net. 2, 439. 2) a
window. 2, 149. 3) entangle-
ment, deception. 5, 18. 4) a
heap, a multitude. 4, 2.
- जालक n. 1) a window. 2, 149.
2) a bud. 2, 31.
- जालिक m. 1) a fisherman. 2, 439.
2) a spider. 2, 101. 3) a knave,
■ rogue. 2, 194. 4) जालिका
f. a net. Comp. मृग.° 5) an
iron corselet. 2, 304.
- जाल्म adj. acting inconsider-
ately or foolishly. 2, 181.

जालक m. a pole-cat. 2, 81.

जालवी f. the Ganges. 3, 51.

जिघत्सा f. appetite, hunger.
2, 206.

जिघत्सु adj. hungry. 2, 205.

जिघांसु m. an enemy. 2, 300.

जितकाशिन् । जिताह्व adj.
victorious, triumphant. 2, 324.

जिन m. 1) a Buddha. 1, 85.
2) Vishnu or Krishna. 1, 25.

जिनेन्द्र m. a Jaina saint. 1, 86.
Pk. 2, 33.

जिष्णु m. 1) Indra. 1, 52. 2)
Vishnu or Krishna. 1, 25.

जिह्व adj. 1) wry, crooked. 4,
11. 2) slow, tardy. 2, 232.

जिह्वग m. a snake. 3, 19.

जिह्वा f. 1) the tongue. 2, 366.
2) a tongue or flame of fire.
1, 67. 68.

जिमूत m. 1) a cloud. 1, 58. 2)
a mountain. 5, 9.

जीरक m. cummin-seed. 2, 461.

जीर्ण adj. old. 2, 395. 4, 26.

जीव m. 1) a living being, a
creature. 3, 41. 5, 73. 2) life.
1, 134. 3) a name of Vrihas-
pati. 1, 47. Kâçikh. 17, 44. 4)
जीवा f. life. 1, 134. 5) ■
bowstring. 2, 309.

जीवक m. a Jain mendicant.
2, 190.

जीवन्जीव m. a species of phea-
sant or partridge. 2, 99.

जीवतोका f. a woman whose
children are living. 2, 331.

जीवत्यति f. a woman whose
husband is living. 2, 331.

जीवधन n. live-stock, property
consisting of cattle. 1, 81.

जीवन n. living, means of sub-
sistence, livelihood. 2, 415.

जीवनीय n. water. 3, 26.

जीवसू f. a woman whose chil-
dren are living. 2, 331.

जीवस्थान n. a vital member
or organ. 2, 374.

जीवित n. life. 1, 134.

जुगुप्सा f. disgust. 1, 91. 148.
5, 14.

जेतृ adj. victorious, triumphant.
2, 291.

जेमन n. eating. 2, 170.

जैत्रय m. a triumphal car. 2,
291. Comp. Rgh. 12, 85. Rv.
I, 102, 3. 5.

जैन m. (f. *i*), a follower of the
Jaina doctrine. 2, 190. Comp.
स्वयं गत्वा जिनांतिकं
प्रव्रज्यां जगृहे जैनीं. Pk. 2,
36.

जैनाश्रम m. a Jain monastery.
5, 21.

जैवातृक 1) adj. long-lived. 2,
226. 2) the moon. 1, 43.

जोषं adj. 1) joyfully, happily.
1, 123. तदा जोषमासुः सामा-
जिकामराः Pk. 3, 168. 2)
silently. 5, 97. जोषं स्थिते
मुनौ तत्र महाकालसाध-
सात् Kāçikh. 89, 19.

ज्ञ adj. knowing, possessed of
knowledge. 2, 177.

ज्ञाति m. a kinsman, a relation.
2, 354.

ज्ञान n. knowledge. 5, 62.

ज्ञानिन् m. an astronomer or
astrologer. 2, 248.

ज्या f. 1) a bowstring. 2, 309.
2) the earth. 2, 1.

ज्येष्ठ 1) m. the first-born son,
an elder brother. 2, 351. 2)
ज्येष्ठा f. a house-lizard. 2, 102.

ज्योतिरिंगण v. r. for ज्योति-
रिंगण.

ज्योतिषिक m. an astronomer.
2, 248.

ज्योतिस् n. 1) light. 1, 65. 2)
a star. 1, 51. 3) the eye. 5, 24.

ज्योत्स्ना f. moonlight. 1, 44.

ज्वलन m. fire. 1. 62.

ज्वाला f. a flame. 1, 65. 67.

क.

कंकावात m. a violent storm
with rain. 1, 77. आसरिर्क-

कामारुतभीषणैः Pk. 6, 52.
Jhanjhānila Kāçikh. 88, 98.

कटिति adv. quickly, at once,
on the spot. 4, 12.

कष m. a fish. 3, 35.

कषकेतन m. a name of Kāma.
1, 32. Comp. कषधत्त Bhk.
8, 48.

काबुक m. a tree (tamarix in-
dica?). 2, 40.

किंठी f. a plant (*barleria cri-
stata*). 2, 50.

किष्ठीका f. a cricket. 2, 101.

छ.

छंक 1) ■ stonemason's hammer. 2) pride, conceit. 5, 35.

उ.

उमर m. a scuffle, a turmoil.
1, 127. जिनेश्चरे संनिहिते छ
वैरिउमरः Pk. 4, 186.

उयन n. 1) flying in the air.
2, 85. 2) a litter carried upon
men's shoulders. 2, 290.

डिंडिम m. a kind of small drum
or tambour. 1, 97. Gg. 11, 7.

डिंडीर m. cuttle-fish bone, con-
sidered as being the foam of
the sea. 3, 46.

डिंब m. = उमर. 1, 127.

डिंभ m. any young animal. 2,
347.

त.

- तक्र n. buttermilk with a fourth part of water. 2, 120. द्विगुणांबुश्चेत्तरसमर्धोदकमुदक्षितं । तक्रं भवेत्पादजलं केवलमधितं स्मृतं ॥ Dhānv. Nigh. यत्पादांबु घोलं तत्तक्रं । भागत्रयं यत्र दधश्चतुर्थो भागो जलस्य तत्तक्रं । RM *
- तक्षन् m. a carpenter. 2, 432.
- तट n. 1) the declivity or side of a hill. 2, 11. 56. 2) a bank or shore. 3, 45.
- तटिनी f. a river. 3, 43.
- तडाग n. a pond, a pool, a reservoir. 3, 54.
- तडितं f. lightning. 1, 60.
- तंडक n. a period containing many compound words. 1, 143.
- तंडु m. one of the chief atten-

dants of Īiva, and original teacher of the ballet. 1, 14. 5, 51.

तत्काल 1) m. time being, present time. 5, 98. 2) तत्कालं adv. at the time being. 1, 118.

तत्कालोत्पन्धी adj. possessed of presence of mind. 2, 221:

तत्क्षणं adv. at the time being, at the same time, forthwith. 4, 67. 3, 27.

तत्पर adj. intent on. 2, 197.

स्त्रीभोगादौ भेषजे तत्परः प्राणी Pk. 5, 75.

तत्रभवत् adj. (f. *ti*), venerable, respectable. Used in speaking of a person not present. 1, 155.

तथा adv. yes, it is so. 4, 95.

तथागत m. a Buddha. 1, 85.

तथ्य adj. true. 1, 144.

तदात्व n. time being, present time. 1, 118.

* Correct accordingly my translation of *takra* in the glossary to Ujjv.

तद्गत adj. bent or intent on.
2, 379.

तद्गत m. ■ sort of arrow. 2,
312.

तनय 1) m. a son. 2, 342. 2) f.
(ā) a daughter. 2, 350.

तनु 1) adj. (f. *u*, *û*, or *vi*), thin,
slender. 4, 32. 2) small, little.
4, 3. 3) f. (*u* or *û*), the body.
2, 355.

तनुज m. ■ son. 2, 342.

तनुत्राण n. armour, mail. 2, 304.

तनूनपात् m. a name of Agni.
1, 63.

तनूरुह n. 1) the hair of the
body. 2, 369. 2) the wing of
■ bird. 2, 84.

तंतु m. ■ thread, ■ string. 5, 79.
84.

तंतुवाय m. a weaver. 2, 435.

तंत्र n. 1) ■ thread, a string. 2)
established doctrine, a scien-
tific treatise. 3) mystic pray-
ers. 5, 84. 4) a medicament.
2, 458. 5) retinue. 6) the qua-
lity of being chief or principal.

5, 84. 7) तंत्री f. (nom. *īs*), the
string or wire of a lute, etc.,
or ■ string in general. 1, 96.
2, 442.

तपन m. the sun. 1, 35.

तपनीय n. gold. 2, 19.

तपस् 1) n. penance, austerity.
2, 244. 2) m. the month Māgha.
1, 114.

तपस्य 1) m. the month Phāl-
guna. 1, 114. 2) f. (ā), reli-
gious penance, mental devo-
tion. 4, 91.

तपस्विन् 1) adj. engaged in
religious austerities, subst.
an ascetic, a religious men-
dicant. 2, 189. 254. 2) exci-
ting pity, pitiable. 5, 7.

तपात्यय m. the rainy season.
1, 116.

तपंग m. a platform. 2, 139.

तमस n. 1) darkness. 1, 110. 5,
60. 2) Rāhu. 1, 49. 3) sin. 3, 5.

तमस्विनी f. night. 1, 107.

तमालपत्र n. the sectarian mark
on the forehead. 2, 386.

- तमिस्र n. 1) darkness. 1, 110. 2) तमिस्रा f. darkness. 1, 110. Bgh. 5, 13. Māgha 6, 70. 3) night. 1, 107.
- तमी f. night. 1, 107. Māgha 9, 23.
- तमोघ्न m. fire. 1, 64.
- तरक्षु m. a tiger, or rather a hyena. 2, 71.
- तरंग m. a wave. 3, 31.
- तरंगिणी f. ■ river. 3, 43.
- तरणि m. the sun. 1, 35.
- तरपण्य n. money paid for being ferried over ■ river. 3, 49.
- तल्ल 1) adj. tremulous, unsteady. 4, 10. 2) m. the central gem of ■ necklace. 2, 409. 3) तल्ला f. rice-gruel. 2, 165.
- तरलित adj. undulating, dangling, tremulous, unsteady. 4, 61. कुचकलशोपरितरलित-हारा Gg. 7, 14.
- तरवारि m. ■ sword. 2, 317.
- तरस् n. 1) speed, velocity. 2, 288. 2) power, strength. 4, 38.
- तरस n. flesh. 3, 9.
- तरी f. (nom. *is*), ■ boat, ■ ship. 3, 50.
- तरु m. ■ tree. 2, 22.
- तरुणा adj. (f. *i*), young. 2, 348. 123.
- तरुषंड m. ■ group of trees. 2, 57.
- तर्क m. doubt. 5, 93. 2) the science of logic. 1, 10. (Lit. *turning and twisting*, Lat. *tricae*.)
- तर्कक m. ■ calf. 2, 109.
- तर्ह f. a wooden ladle. 2, 157.
- तर्थण n. fuel for lighting a sacrificial fire. 1, 69.
- तर्ष m. thirst. 2, 208.
- तर्षित adj. thirsty. 2, 207. Comp. तृषित.
- तल्ल m. 1) the palm with extended fingers. 2, 382. 2) the palmyra tree (*borassus flabelliformis*). 2, 37. Comp. ताल्ल.
- तलिन 1) adj. thin. 4, 32. 2) n. a bed or couch. 2, 152.
- तल्य n. 1) ■ bed or couch. 2, 152. 2) a wife. 5, 24. 3) ■ raft or float. 3, 49.

तल्ल n. ■ small pond. 3, 53.

तस्कर m. a robber. 2, 183.

ताडंक m. ताडपत्र n. an earring.
2, 401.

ताडव n. dance accompanied
with violent gesticulations.
1, 93.

तात m. a father. 2, 349.

तापस m. an ascetic. 2, 254.

तापिष्क m. ■ tree (xanthocy-
mus pictorius). 2, 48.

तामरस n. a lotus. 3, 57.

तांबूली 1) f. the betel-plant
(piper betel). 2, 45. 2) तांबूल
n. the betel-nut. 2, 390.

ताम्र 1) adj. (f. ि) of a dark red
or coppery colour. 2, 97. 4,
48. 2) n. copper. 2, 15.

ताम्रचूड m. ■ cock. 2, 92.

तार adj. high-sounding, so-
prano, shrill. 1, 140. ताम्रचू-

डधनिस्तारः Pk. 3, 41. डंडुभय-

स्तारं दधनुः Pk. 3, 133.

तार (corrupted from स्तार)

1) m. a principal pearl in a
necklace, or a large pearl. 5,
12. 2) n. silver. 2, 17. 3) तारा
f. a star. 1, 51. 2, 365 (the
pupil of the eye).

तारक n. तारका f. a star.
1, 51.

तारकारि m. a name of Skanda.
1, 19.

तारायथ m. the starry path,
the sky. 1, 137.

तार्क्ष्य m. 1) a name of Garuḍa.
1, 30. 2) a horse. 2, 281.

ताल m. 1) musical time or mea-
sure. 1, 94. 2) a span mea-
sured by the distance be-
tween the extended thumb and
middle finger. 2, 383. 3) the
palmyra tree. 2, 37.

तालधत्त m. a name of Bala-
deva. 1, 28.

तालवृत्त n. a fan. 2, 155.

तालु n. the palate. 2, 366.

तिक्त adj. fragrant. 5, 27. Māgha
5, 33.

तिग्म adj. fiery, hot. 1, 40.

तिग्मांशु m. the sun. 1, 35.

तितिक्षा f. forbearance, patience, resignation. 4, 40.

तिमि m. 1) ■ fish in general. 3, 35. 2) a fabulous fish of an enormous size. 3, 38.

तिमिंगिलगिल m. a fabulous fish of an enormous size. 3, 38.

तिमिर n. darkness. 1, 110

तिमिररिपु m. the sun. 1, 36.

तिरस्करिणी f. a curtain, a veil. 2, 154. Ks. 1, 14. U. p. 27.

तिरस्कार n. disregard, disdain. 4, 19.

तिरोधान n. concealment. 4, 34.

तिर्यक् adv. obliquely, transversely, awry. 2, 65. 145. 398.

तिल m. sesame. 2, 428.

तिलक 1) n. the sectarian mark on the forehead. 2, 386. 2) the lungs. 3, 14. 3) m. a kind of tree. 5, 26.

तिलपिञ्ज and तिलपेज m. barren sesame. 2, 428.

तिलित्स m. ■ kind of snake — *gonḍa*. 3, 20.

तिलोत्तमा f. the name of an Apsaras. 1, 88.

तिल्य n. a sesame-field. 2, 8. Comp. तैलिन.

तिष्य m. the eighth lunar asterism. 1, 51.

तीक्ष्ण 1) adj. hot, fiery. 1, 40. 2) n. iron. 2, 16. 3) m. (?) poison. 3, 24.

तीक्ष्णोपाय m. a forcible means, a strong measure. 2, 216.

तीर 1) n. a bank, ■ shore. 3, 45. 2) तीरी f. an arrow, the shaft of which consists of reed and a fourth part of iron. 2, 312.

तीर्थ n. 1) a landing place at a river's side. 5, 76. 2) a holy place in the vicinity of sacred streams or springs. 5, 72. 76. 3) a vessel (तीर्थ द्रव्यकथयोः Ksh.). 4) pu-

dendum muliebre. 5) a minister and 17 other officers of state in whom a king ought not to place implicit confidence. Comp. Mhb. 2, 172. Pancat. p. 156. Rgh. 17, 68. Māgha 2, 111. 6) a school of philosophy. 5, 76.

तीव्र adj. fierce, hot. 1, 40.
तीव्रता f. exceedingness. 2, 315.

तु part. 1) but. 2) indeed. 5, 95.

तुक m. (तुकौ, तुकः), offspring, children. 2, 342. 5, 50.

तुंग adj. high. 4, 66.

तुच्छ adj. empty. 4, 92.

तुंड n. the beak of birds, the mouth. 2, 363.

तुंडि f. ■ prominent navel. 2, 455.

तुंडिका f. a plant — ओष्ठी, विम्बी. 2, 48.

तुद n. the belly. 2, 360.

तुदिल adj. gorbellied, corpulent. 2, 453.

तुन adj. hurt, injured. 4, 82.

तुन्नवाय m. ■ tailor. 2, 435.

तुमल m. tumult. 1, 139.

तुंबी f. a long white gourd (cucurbita lagenaris). 2, 54.

तुरग m. a horse. 2, 281. 3, 41.

तुरंग m. a horse. 2, 281. 5, 25. 69. 70.

तुरंगम m. a horse. 2, 281.

तुरंगस्कंध m. a troop of horses. 5, 25.

तुरासाह् (nom. तुराषाह्) m. a name of Indra. 1, 53.

तुरीयवर्ण adj. belonging to the fourth caste. 2, 237.

तुलाकोटि m. an ornament for the feet of women. 2, 406.

तुल्य adj. similar. 4, 9.

तुवर 1) adj. astringent. 4, 86.
2) f. *tuvari* a kind of pulse (cytisis cajan). 2, 429.

तुषाग्नि m. a fire of the husks of corn. 5, 44.

तुषार n. frost, cold. 3, 28.

तुषोदक n. sour gruel. 2, 163.

तुहिन n. frost. 3, 28.

तूण n. तूणी f. a quiver. 2, 310.

तूणीर n. (?) a quiver. 2, 310.

तूर्ण adj. quick, fleet. 2, 198.
4, 12.

तूर्णोदित adj. spoken rapidly.
1, 142.

तूलक n. cotton. 2, 47.

तूवर m. 1) a bull without horns.
2) ■ man without beard. 2, 123.

तूणीं adv. silently. 5, 97.

तूण n. grass. 2, 35.

तूणधान्य n. corn growing wild.
2, 429.

तूणराज m. the palmyra tree
(borassus flabelliformis). 2, 37.

तृतीया प्रकृति f. a hermaphro-
dite. 2, 275.

तृप्ति f. satisfaction. 2, 171. 195.

तृष् f. thirst. 2, 208.

तृषित adj. thirsty. 2, 207. Comp.
तर्षित.

तृष्णक adj. craving, longing for.
2, 208.

तृष्णा f. 1) thirst. 2, 208. 2) de-
sire, wish. 2, 209.

तेजस् n. 1) radiance, splendor,
light. 1, 65. 5, 12. 2) might,
power. 4, 38.

तेजित adj. sharpened, whetted.
2, 319.

तैजस n. any metal. 2, 21.

तैलीन n. a sesame-field. 2, 8.

तोक n. offspring, children. 2,
342.

तोत्र n. a goad for driving cattle.
2, 422.

तोय n. water. 3, 26. 27.

तोयनिधि m. the sea. 3, 30.

तोयाशय m. ■ lake. 3, 48.

तोरण n. a festoon suspended
across gateways on festive
occasions. 2, 146.

त्यक्त adj. left, forsaken. 4, 29.

त्यक्ताग्नि m. a brahman who
has neglected his household
fire. 2, 249.

त्रपा f. shame, bashfulness. 2, 412.

त्रपु n. tin. 2, 17.

त्रयी f. the Ric, Yajus and Samaveda collectively. 1, 8.

त्रयोतनु m. the sun. 1, 37.

त्रस्त adj. frightened. 2, 199.

त्रास m. 1) fright. 4, 40. 2) a defect in a jewel. 5, 22.

त्रिकटु n. the aggregate of three spices, viz. black and long pepper, and dry ginger. 2, 462. Comp. त्र्यूषण.

त्रिकण्टक m. = gokshura. 2, 46.

त्रिकस्थान n. the part below the spine. 2, 357.

त्रिकालदर्शिन् adj. acquainted with the past, present, and future. 2, 257.

त्रिकालविद् m. a Jaina saint. 1, 86.

त्रितय n. a triad. 1, 93. 2, 463.

त्रिदश m. a god. 1, 4. 5, 64.

त्रिदशदीर्घिका f. a name of the Ganges. 3, 51.

त्रिदशाचार्य m. a name of Vrihaspati. 1, 47.

त्रिदशालय m. the mountain Meru. 1, 136.

त्रिदशावास m. heaven. 1, 3.

त्रिदशाहार m. the food of the gods, ambrosia. 1, 133.

त्रिदिव n. heaven. 1, 3.

त्रिनयन m. a name of Īiva. 1, 11.

त्रिपल्लव m. a tree (butea frondosa). 2, 42.

त्रिपथगा f. the Ganges. 3, 51.

त्रिप्रांतक m. a name of Īiva. 1, 11.

त्रिफला f. the three species of myrobalan. 2, 463.

त्रियामा f. night. 1, 107.

त्रिविष्टप n. heaven. 1, 3.

त्रिविष्टपसद् m. a deity. 1, 4.^a

त्रुटि f. a small part. 4, 3.

त्रेता f. the aggregate of the three sacred fires, or the southern, household and sacrificial fires. 5, 3.

त्रोटि f. the beak or bill of ■
bird. 2, 85.

त्र्यूषण n. — त्रिकुरु. 2, 462.

त्वक्सार m. a bamboo. 2, 49.

त्वच् f. 1) bark. 2, 28. 394. 2)
hide, skin. 3, 8. 22.

त्वचिसार m. a bamboo. 2, 49.

त्वरित 1) adj. quick, speedy,
expeditious. 2, 198. 215. 2)

त्वरितं adv. quickly. 4, 12.

त्वष्ट्र m. 1) a carpenter. 2, 432.

2) n. pr. the architect of the
gods. 1, 84.

वाष्ट्र m. Vritra, the son of Tvash-
tri. 5, 60.

विष् f. light. 1, 65.

त्सरु m. the hilt or handle of a
sword and similar weapons.
2, 318.

द.

दंशन n. armour, mail. 2, 304.

दंशित adj. armed, mailed. 2, 305.

दंष्ट्रा f. a large tooth, ■ tusk,
a fang. 3, 20.

दंष्ट्रिन् m. a hog. 2, 71.

दक n. water. 3, 26. नाभिमा-
त्रदके स्थित्वा. Phetk. 17.

दक्ष 1) adj. dexterous, skilful.
2, 180. 2) m. the name of a
saint. 3) a cock. 5, 49.

दक्षाधरधंसकृत् m. a name of
Śiva. 1, 11.

दक्षिण 1) adj. right, not left.
4, 71. 2, 252. 2) straightforward,
candid. 2, 230. 3) दक्षिणा f.

the south. 1, 101. 4) presents
given to Brahmans upon fes-
tal occasions; दत्तसर्वस्व-

दक्षिणा, one who has given
all his property to the priests.
2, 263.

दक्षिणस्थ m. ■ charioteer,
who stands on the right of
his master. 2, 293.

दक्षिणाशापति m. Yama, the
regent of the south. 1, 72.

दंड m. 1) a stick, a staff, ■ rod.

- 2, 256. 4, 41. 2) a kind of weapon. 2, 321. 3) punishment. 4) an army. 5, 36.
- दंडधर m. a name of Yama. 1, 72.
- दंडासन, a kind of arrow. 2, 312.
- दंडाहत n. buttermilk. 2, 120.
- दंडिन् m. a staff-bearer, a door-keeper. 2, 269.
- दंडोत्पल m. a plant=*sahadevā*. 2, 44.
- दहध्र m. ringworm-shrub (*casia alata* Lin.). 2, 464.
- दह्नु.. or दहुरोगिन् adj. afflicted with ringworms. 2, 452.
- दधि n. coagulated or curdled milk. 2, 120. 167.
- दधिमंड m. the liquid part of curdled milk. 2, 166.
- दधिसक्त m. pl. barley-meal mixed with curds. 2, 166.
- दधिसार n. fresh butter. 2, 119.
- दनु f. the mother of the Dānavas. 1, 119.
- दंत m. 1) a tooth. 2, 372. 2) an elephant's tooth, ivory. 2, 63. 338.
- दंतच्छद m. ■ lip. 2, 369.
- दंतमूल n. the root of a tooth. 2, 68.
- दंतवासस् n. a lip. 2, 369.
- दंशूक m. a snake. 3, 18.
- दध्र adj. small, little. 4, 3.
- दमन n. subduing, restraining. 5, 36.
- दमुनस् m. a name of Agni. 1, 63.
- दंपती m. du. man and wife. 1, 120.
- दंभ m. hypocrisy. 4, 55. 5, 5.
- दंभोत्ति m. a thunderbolt. 1, 56.
- दम्य m. a young bullock. 2, 109.
- दया f. tenderness, compassion. 4, 39.
- दयित 1) adj. cherished, beloved. 2, 212. 2) दयिता f. a beloved woman. 2, 327.
- दर 1) m. fear. 4, 40. 2) दर m. n. दरा, दरी f. a cave, a cavern. 2, 12. 3, 2. 3) दरं adv. a little. 2, 430.

दरित adj. frightened, timid.
2, 199.

दरिद्र adj. poor. 2, 193.

दरोदर n. a die, dice. 2, 233.
v. r. for डरोदर.

दर्डर m. a frog. 3, 40.

दर्प m. pride. 4, 37.

दर्पक m. a name of Kâma. 1, 33.

दर्पण m. a looking-glass. 2, 400.

दर्भ m. Kuça grass (poa cynosuroides). 2, 36. 5, 16. 36.

दर्वी f. a spoon or ladle. 2, 157.

दर्वाकर m. a snake. 3, 18.

दर्शन n. 1) seeing, sight. 2, 411.
2) a system or school of philosophy. 5, 76.

दल n. a leaf. 2, 30.

दव m. 1) a wood on fire. 1, 70.
2) a forest. 5, 13. Comp. दाव.

दवथु m. burning, fever. 2, 446.

दशन m. a tooth. 2, 62. 372.

दशबल m. a Buddha. 1, 85.

दशा 1) f. pl. the unwoven threads of a web of cloth. 2, 396. 2) f. the result of actions. 5, 13.

दस्यु m. a thief. 2, 183.

दस्र m. du. the Agvins. 1, 84.

दहन m. fire. 1, 62.

दहनोपल m. crystal. 2, 21.

दाक्षायणी f. 1) n. name of Durgâ. 1, 16. 2) f. pl. the 27 lunar mansions. 1, 51.

दाक्षायणरिमण m. the moon. 1, 43.

दांडाजिनिक m. one who wears a staff and deerskin—the insignia of sanctity—for fraudulent purposes, a hypocrite, a rogue. 2, 194.

दात adj. cut, reaped. 2, 422.

दात्यूह m. a species of water-bird, belonging to the order of Grallae (gallinula Madraspatana). 2, 94.

दात्र n. a sickle. 2, 422.

- दाधिक** adj. (f. *i*), dressed with curdled milk. 2, 167.
- दान** n. a gift, a donation. 2, 264. 5, 58.
- दान** n. the juice that flows from the temples of ■ elephant when in rut. 2, 62.
- दानव** m. a kind of Titans, the offspring of Danu. 1, 5. 119.
- दानशील** adj. liberal, generous. 2, 211.
- दांत** adj. subdued, enduring with resignation the privations imposed by austerities. 2, 244.
- दामन्** n. **दामनी** f. a rope for tying cattle. 2, 122.
- दामोदर** m. Vishnu or Krishna. 1, 23.
- दाय** m. 1) a special present, e. g. that which bride and bridegroom receive on their marriage. 2) patrimony. 3) taking, receiving (?). 5, 58.
- दायाद** m. 1) male offspring, a son. 2) ■ kinsman entitled to participate in the offering of funeral oblations to deceased relatives. 5, 50.
- दार** m. pl. ■ wife. 2, 339. 5, 24
- दारक** m. a child. 2, 348.
- दारद** m. ■ sort of poison produced in the Darad (Sindhu) country. 3, 24.
- दारु** n. wood, timber. 2, 145. 148.
- दारुण** adj. heart-rending, horrible, terrific. 4, 20.
- दारुहस्तक** m. a wooden spoon or ladle. 2, 157.
- दार्वाघाट** m. the woodpecker. 2, 89. 5, 9.
- दाव** m. — **द्व.** 1, 70. 5, 13.
- दाशार्ह** m. Vishnu or Krishna. 1, 22.
- दास** 1) m. a servant. 2, 210
2) a fisherman. 2, 439. 3)
- दासी** f. ■ female servant. 2, 337.
- दासीसुत** m. the ■ of a female slave. 2, 346.

दासेरक m. 1) the son of a female slave, ■ servant. 2, 210.
2) a camel. 2, 125. Māgha 5, 66.

दिक्पाल m. the regent of a quarter of the universe. 1, 100.

दिग्गज m. an elephant supposed to be placed at one of the quarters of the compass. 1, 104.

दिग्वासस् m. ■ naked Bauddha mendicant. 2, 190.

दिति f. the mother of the Daityas. 1, 119.

दिदीवि m. boiled rice. 2, 164.

दिधिषू f. a woman in her second marriage 2, 330.

दिन n. a day. 1, 106.

दिनकर m. the sun. 1, 35.

दिनकरात्मजा f. a name of the Yamunâ. 3, 52.

दिनमणि m. the sun. 1, 35.

दिव् f. See द्यो.

दिवस m. a day. 1, 106.

दिवसमुख n. the begin of day, break of day. 1, 111.

दिवस्पति m. Indra. 1, 54.

दिवा adv. by day. 1, 106.

दिवाकीर्ति m. 1) ■ barber. 2,

434. 2) ■ man of an impure cast. 5, 28. दीक्षितो ऽपि

दिवाकीर्तिः पंडितो वाप्य-

पंडितः। तुल्यो मे मोक्षदो-

क्षायां संप्राप्य मणिकर्णि-

कां ॥ Kāçikh. 79, 87.

दिवावसान n. the end of day. 1, 109.

दिव्य n. ■ ordeal. 5, 54.

दिश् f. a region, ■ point of the compass. 1, 100—102. 5, 68.

दिष्ट m. time. 1, 105.

दिष्टांत m. death. 3, 6.

दिष्ट्या adv. auspiciously. 5, 86.

दीक्षित adj. having commenced the preparatory rites for sacrifice. 2, 265.

दीधिति f. ■ ray of light. 1, 38.
5, 68.

दीप्ति f. 1) brilliancy, light. 1,
38. 65. 2) the rapid flight
of an arrow. 2, 315.

दीर्घ adj. long. 4, 66.

दीर्घकाल m. ■ long time. 5, 87.

दीर्घदृष्टि adj. far-sighted. 2, 221.

दीर्घनिद्रा f. the long-lasting
sleep, death. 3, 6. Mārka. 7,
13. महाश्मशाने ये प्राप्ता
दीर्घनिद्रा Kāçikh. 32, 14.

दीर्घपृष्ठ m. a snake. 3, 19.

दीर्घसूत्र adj. spinning a long
yarn, dilatory. 2, 228. अदीर्घ-
सूत्रश्च भवेत्सर्वकर्मसु पा-
थिवः दीर्घसूत्रस्य नृपतेः कर्म-
हानिर्भवेद्ध्युव ॥ Matsyap.
206.

दीर्घिका f. ■ long pond. 3, 54.

दुःख n. unhappiness, pain, af-
fliction. 3, 4. 5, 48. 89.

दुःस्थ adj. hard up, poor. 2, 193.

दुःस्फोट m. a sort of weapon.
2, 321.

दुकूल n. woven silk. 2, 394.

दुग्ध n. milk. 2, 116. 119. 124.

दुग्धिका f. the name of ■ plant.
2, 54.

दुंडुभ m. ■ sort of snake = रा-
जित. 3, 21.

दुंडुभि m. ■ large kettle-drum.
1, 98.

दुराचार adj. ill-conducted,
wicked. 2, 249.

दुरित n. evil ways, sin. 3, 5.

दुरोदर n. playing at dice, gam-
bling. 2, 233.

दुर्गत adj. poor, indigent. 2, 193.

दुर्गति f. hell. 3, 3.

दुर्गमार्ग m. a difficult pass or
road. 5, 30.

दुर्गा f. the wife of Çiva, 1, 16.

दुर्जन m. a bad man, a scound-
rel. 2, 191.

दुर्दिन n. a dark, cloudy day.
1, 59.

डुर्मुख adj. foul-mouthed. 2, 222.

डुर्विध adj. embarrassed, poor.
2, 193.

डुर्विनीत adj. ill-trained. 2, 285.

डुल्ली f. the female tortoise. 3, 34.

डुश्चर्मन् adj. leprous. 5, 31.
Yājñav. 3, 209.

डुश्यवन m. a name of Indra.
1, 52.

डुष्कृत n. a misdeed, sin. 3, 5.

डुष्टगज m. a vicious elephant.
2, 70.

डुहितुःपति m. a son-in-law.
2, 350.

डुहितृ f. ■ daughter. 2, 350.

दूती f. a female messenger, a
go-between. 2, 336.

दूर adj. far, remote. 2, 57. 4, 8.

दूरार्थ m. a remote or recon-
dite object. 2, 221.

दूर्वा f. a sort of grass (agros-
tis linearis Lin.). 2, 36.

दृष्य n. a tent. 2, 296. Māgha
5, 21.

दृक्श्रुति m. a snake. 3, 18.
Comp. चक्षुःश्रवस् Kāçikh. 58,
161. Kir. 16, 42.

दृढ adj. firm, solid, compact.
2, 187. 4, 33.

द्विति m. a pair of bellows. 4, 79.

दृश् f. the eye. 2, 364.

दृषद् f. a stone. 2, 13.

दृष्टि f. 1) seeing, sight. 2, 411.
2) the eye. 2, 364. 5, 68.

दृष्टिविक्षेप m. casting one's
looks obliquely, a sideglance.
2, 412.

देव m. 1) a god. 1, 4. 2) a title
added to names by way of re-
spect. 1, 155, e. g. कुमारपा-

तदेव. 3) देवी f. (in theatri-
cal language) the queen. 1, 98.

देवखात m. a natural pond. 3,
53.

देवचिकित्सक m. du. a name
of the Açvins. 1, 84.

- देवच्छंद** m. a necklace of pearls consisting of a hundred strings. 2, 407.
देवता f. a deity, ■ god. 1, 4. 2, 138. 291. 5, 28.
देवतायतन n. a temple. 5, 45.
देवमातृक adj. (a country) fertilized by rain. 2, 6.
देवयुग n. an age or period of the gods, comprising the four ages (yuga) of mankind. Two of these form a day and night of Brahman. 1, 115. Comp. Manu I, 71. 72.
देवयोनि m. a being of divine origin. 1, 87. 5, 73.
देवरथ m. a car for carrying the images of the gods in a procession. 2, 291.
देववर्धकि m. Tvashtri, the carpenter of the gods. 1, 84.
देवाश्व m. ■ horse of the gods. 1, 61.
देवृ m. a husband's brother. 5, 54.
देश m. ■ country. 2, 129. 6. 5, 52.
देह m. n. the body. 2, 355. 5, 63.
देहली f. the threshold of ■ door. 2, 147.
दैतेय m. the offspring of Diti, ■ giant or Titan. 1, 5.
दैत्य - दैतेय. 1, 5. 119.
दैत्यगुरु m. Cukra, the preceptor of the Daityas. 1, 48.
दैत्यारि m. Vishnu or Krishna. 1, 22.
दन्य n. depression, low-spiritedness, grief. 5, 60.
दैव n. fate, accident. 1, 126.
दैवज्ञ m. an astrologer. 2, 248.
दैवत n. ■ deity, a god. 1, 4.
दैवर् adj. trusting to fate, believing in predestination 2, 222.
दोला f. a swing. 4, 78.
दोष m. a blemish, ■ fault. 4, 86. 5, 34.

दोषयाहिन् adj. fault-finding, censorious, vituperative. 2, 191.

दोषज्ञ 1) adj. knowing (and avoiding) faults, wise. 2, 177. 2) m. a physician. 2, 457.

दोषा adv. at night. 1, 107.

दोस् m. the arm. 2, 367.

दोहृद् n. the longing of pregnant women. 2, 343.

दौर्मद्य n. a fight, a battle. 4, 76.

दौर्हृद् n. = दोहृद्. 2, 343. This word was invented by some crazy etymologer.

दौवारिक m. a doorkeeper, ■ porter. 2, 269.

दौहित्र m. ■ daughter's son. 2, 350.

द्यावाभूमी f. du. heaven and earth. 1, 121.

द्यु m. 1) a day. 1, 106: 2) the heaven, the sky. 1, 137.

द्युति f. 1) brilliancy, light. 1, 38. 2) a ray of light. 1, 65.

द्युमणि m. the sun. 1, 36.

द्युम्भ n. 1) wealth. 1, 80. 2) strength, power. 4, 38.

द्युत् n. play, gambling. 2, 233. 5, 59. 66.

द्युत्कार m. a gambler. 2, 233.

द्युत्कारक m. the keeper of a gambling-house. 2, 233.

द्यौ f. 1) heaven. 1, 3. 2) sky, atmosphere. 1, 137.

द्योतन n. sight, seeing. 2, 411.

द्योतिरिंगण m. ■ fire-fly. 2, 102.

द्रंग m. a town. 2, 130.

द्रप्स n. diluted curds. 2, 120.

द्रव m. play, sport. 2, 277.

द्रविण n. property, wealth. 1, 80. 5, 80.

द्रव्य n. substance, property. 1, 80. 2, 184. 5, 58. 81.

द्राक् adv. quickly, instantly, soon. 4, 12. Pk. 2, 47. 5, 78. (Perhaps from दृश्.)

द्राक्षा f. the vine. 2, 38.

द्रागृतक n. water just drawn out of the well. 3, 27.

द्रु m. a tree. 2, 22.

द्रुघण m. a mallet, a hammer. 2, 320.

द्रुणा f. a bow-string. 2, 309.

द्रुत 1) adj. liquid, melted. 2, 121.
2) m. a scorpion. 3, 23. 3)
द्रुतं adv. quickly. 4, 12.

द्रुम m. a tree. 2, 22.

द्रुहिण m. a name of Brahman. 1, 7.

द्रोण m. a raven. 2, 91.

द्रोणडुघा f. a cow that yields much milk. 2, 116.

द्रोह m. offence, injury. 4, 86.

द्वंद्व n. 1) a pair. 4, 15. 2) quarrel, strife. 2, 298.

द्रास्थ m. a doorkeeper, a porter. 2, 269.

द्वादशात्मन् m. the sun. 1, 37.

द्रापर m. doubt. 5, 3.

द्वार f. द्वार n. a door, a gate. 2, 143. 5, 2.

द्वारपाल m. a doorkeeper, a porter. 2, 269.

द्विज m. 1) a brahman. 2, 236.
2) a bird. 2, 83. 3) a tooth. 2, 372.

द्विजन्मन् m. a brahman. 2, 236.

द्विजराज m. the moon. 1, 43.

द्विजाति m. a man belonging to one of the three first classes. 2, 237.

द्विजिह्व adj. double-tongued, insincere. 2, 191. Māgha 1, 63.

द्विजोत्तम m. a brahman. 2, 236.

द्वितय n. a pair, two. 4, 15.

द्वितीयवयस् adj. having arrived at the second period of age. 2, 329.

द्वितीया f. a wife. 5, 16.

द्वित्व n. a pair, a couple. 2, 128.

द्विप m. an elephant. 2, 59.

द्विमुख m. a sort of snake. 3, 21.

द्विरद्व m. an elephant. 2, 59.

द्विरदकराय n. the tip of an elephant's trunk. 5, 72.

द्विरसन m. a snake. 3, 18.

द्विरेफ m. a bee. 2, 100.

द्विषत् m. an enemy. 2, 301.

द्विसीत्य adj. double-furrowed, plowed first lengthways and then across. 2, 421.

द्वीप n. an island. 3, 48.

द्वीपवती f. a river. 3, 44.

द्वीपिन् m. a tiger. 2, 71.

द्वेष m. hate, enmity. 5, 29.

द्वेषिन् m. an enemy. 2, 301.

द्वेष्य adj. odious, hateful. 2, 211.

द्वैगुणिक m. a usurer. 2, 416.

द्वैपायन m. a name of Vyâsa. 2, 258.

ध.

धन n. property, wealth. 1, 80. 81. 2, 107. 5, 64. 67.

धनंजय m. a name of Agni. 1, 64.

धनह m. a name of Kuvera. 1, 78. 100.

धनवत् adj. wealthy, rich. 2, 201. 214. 138.

धनाध्यक्ष m. the god of riches, Kuvera. 1, 78.

धनाया f. the desire of obtaining riches, covetousness. 2, 209.

धनिन् 1) adj. wealthy, opulent. 2, 201. 2) m. a name of Kuvera. 1, 79.

धनिष्ठा f. the twenty third lunar mansion. 1, 51.

धनुस् m. n. a bow. 1, 151. 2, 309.

धन्वन् 1) m. ■ desert. 2, 3. 2) n. a bow. 2, 309.

धमनि f. the throat. 2, 361.

धम्मिल्ल m. the braided hair of women. 2, 375.

धर 1) m. ■ mountain. 2, 10. 2)
धरा f. the earth. 2, 1.

धरणिधर m. a name of Vishnu.
1, 22.

धरणी f. the earth. 2, 1.

धरात्मज m. the planet Mars.
1, 46.

धराधारा f. the earth. 2, 2.

धरित्री f. the earth. 2, 1.

धर्म m. 1) virtue. 1, 125. 2) na-
tural condition. 4, 97.

धर्मचिन्ता f. consideration of
moral duties. 4, 85.

धर्मध्वज m. one who hangs out
the flag of righteousness for
selfish purposes, a religious
hypocrite. 2, 250.

धर्मराज m. ■ name of Yama.
1, 72.

धर्षिणी ■ धर्षणी f. ■ harlot.
2, 341. The Brahnavaiivarta
II, 28, 4. gives the following
gradation of women: 1) पति-
व्रता = एकपत्नी. 2) कुलटा.

3) धर्षिणी. 4) पुञ्चली. 5. 6)
वेष्म्या. 7. 8) पुंगी. 9) महा-
वेष्म्या.

धव m. 1) a husband. 2, 342.
2) a sort of tree (मधुरत्वच).
5, 26.

धवल adj. white. 4, 47.

धवलित adj. whitened. 2, 139.

धातु m. 1) natural 'conditio-
5, 71. 2) a mineral. 2, 15. 3,
71. 3) metal, ore. 5, 71. 4) an
element, of which five are enu-
merated. 5, 71. 5) a consti-
tuent part of the body: blood,
marrow, fat, flesh, bones, the
medullary substance, and the
seminal fluid. 5, 71. 75. 6) a
bone. 3, 10.

धातृ 1) m. Brahman. 1, 6. 2)
f. धात्री, the earth. 2, 1. 3)
Emblie myrobalar (phyllan-
thus emblica Lin.). 2, 463.

धात्री f. a foster-mother, a nurse.
2, 352.

धाना f. pl. fried barley. 2, 430.

धान्य n. corn, grain. 2, 430.

धान्यक n. coriander seed. 2, 462.

धान्यकोष्ठक m. a granary. 2, 157.

धान्यशीर्षक n. the ear of corn. 2, 424.

धान्यशूक n. the beard of corn. 2, 424.

धान्यान्न n. sour gruel. 2, 163.

धामन् n. 1) a house. 2, 136.
2) radiance, brilliancy. 5, 12.
3) a ray of light. 1, 39.

धारा f. a stream, a current of water. 3, 47.

धाराग्र n. the broad-edged head of some arrows. 2, 314.

धाराधर m. a cloud. 1, 58.

धारासंपात m. a heavy fall of rain. 1, 59.

धार्तराष्ट्र m. a sort of goose with black legs and bill. 2, 97.

धिष्ण 1) m. a name of Vrihaspati. 1, 47. 2) धिष्णा f. the intellect. 2, 179.

धिष्णय 1) m. a name of Çukra. 1, 48. 2) n. ■ house. 2, 136.
3) a star. 1, 51.

धी f. the intellect. 2, 179. .

धीमत् and धीर adj. intelligent, wise. 2, 177.

धीवर m. a fisherman. 2, 439.

धुनी f. a river. 3, 43.

धुर f. the shaft of ■ carriage. 2, 110.

धुर्य m. the bullock carrying; or attached to, the shaft. 2, 110.
Comp. *dhatureya*.

धूमकेतु m. 1) a meteor. 2) a name of Agni. 5, 54.

धूमधन m. a name of Agni. 1, 62.

धूमयोनि m. a cloud. 1, 58.

धूमल adj. of a dark red colour. 4, 52. Comp. *dhūmra*.

धूमसंहति and धूम्या f. a mass of smoke. 1, 66.

धूम्याट m. the fork-tailed shrike. 2, 93.

धूम्र adj. of a dark red colour.

- 4, 52. भूरेणवश्चक्रीवदंगरु-
 कधूम्ररुचः Mâgha 5, 8.
- धूर्जहि m. ■ name of Çiva. 1, 12.
- धूर्त adj. subtle, crafty. 2, 194.
- धूलि f. dust. 2, 288.
- धूसर adj. of a greyish or dusky
 white colour. 4, 52. 2, 98.
- धृष्ट adj. bold, saucy. 2, 216.
- धेनु f. a cow that has lately
 calved. 2, 114.
- धेनुका f. the female elephant.
 5, 13.
- धोरण n. a vehicle, any means
 of conveyance. 2, 294.
- धौत adj. 1) washed. 2, 253.
 396. 2) polished, whetted. 2,
 319.
- धौतकौशेय n. bleached silk-
 cloth. 2, 394.
- धौरिय m. = *dhurya*. 2, 110.
- धुरं वहति धौरियो न ज्ञातु
 वन गौर्गलिः Pk. 2, 12.
- ध्माकार m. a smith. 2, 433.
- ध्रुव adj. constant, continual. 1,
 125.
- ध्रुवक m. a post, a pale, a stake.
 2, 296.
- ध्वज m. a flag, ■ banner. 2, 303.
 5, 69.
- ध्वजिनी f. an army. 2, 302.
- ध्वनि m. sound, or noise in ge-
 neral. 1, 140. 143. 151. Comp.
 ध्वान.
- ध्वान्त m. 1) a crow. 2, 90. 2) a
 crane. 5, 21.
- ध्वान्तराति m. an owl. 2, 91.
- ध्वान m. sound, or noise in ge-
 neral. 1, 138.
- ध्वांत n. darkness. 1, 110.

न.

- नक्षुद्र adj. small-nosed. 2, 452.
- नकुल m. an ichneumon. 5, 30.
- नक्तंचर m. a nocturnal fiend,
 a Rākshasa. 1, 73.

नक्तमाल m. a tree (dalbergia arborea Willd.). 2, 43.

नक्तमुखा f. the night. 1, 107.

नक्र m. a crocodile. 3, 34.

नक्षत्र n. a star. 1, 51.

नक्षत्रमाला f. a necklace of 27 pearls. 2, 408.

नाख or नाखर m. a nail of a finger or toe. 2, 356.

नखरायुध m. a lion. 2, 59.

नग m. 1) a mountain. 2, 10. 2) a tree. 2, 22. Comp. अग.

नगर n. नगरी f. a town. 2, 130. 1, 55. 83. 2, 57.

नगौकस् m. a bird. 2, 83.

नग्रा f. a naked woman. 2, 328.

नग्राह m. a Bauddha mendicant. 2, 190.

नग्रिका f. a girl before the time of menstruation. 2, 329.

नट 1) m. an actor. 2) नटि f. an actress. 2, 437.

नटीसुत f. the son of a dancing girl. 2, 346.

नडुल्ल adj. abounding in reeds. 2, 4.

नत adj. bent, crooked. 4, 11. 75.

नद् m. नद्दी f. a river. 3, 44. 43. 5, 52.

नद्दीमातृक adj. (a country) watered by rivers. 2, 6.

नड् adj. bound, tied. 2, 185.

नड्डी f. a leather thong. 2, 441.

नद्यंबुजिवन adj. deriving its sustenance from river-water. 2, 6.

ननु a particle introducing 1) a question (nonne); 2) an affirmation (surely). 5, 98.

नन्दक m. the sword of Vishnu. 1, 26.

नन्दन 1) m. a son. 2, 342. 2) n. Indra's pleasure-ground. 1, 55.

नन्दिकेश्वर m. Çiva's chief attendant. 1, 14.

नन्द्यावर्त m. 1) a palace built in the shape of the anagram

of the same name; according to the Matsyap. a *catuhçâla* without a western gate. 2, 150. 2) a tree (*tabernaemontana coronaria*). 5, 26. 3) ■ sort of large fish. 3, 37.

नपुंसक m. a eunuch. 2, 275.

नप्तृ m. a grandson. 2, 350.

नभस् 1) n. the sky, the atmosphere. 1, 137. 2) m. the month Crâvana (July-August). 1, 114.

नभस्य m. the month Bhâdra (August-September). 1, 114.

नभस्वत् m. wind. 1, 76.

नमस्या f. reverence, adoration. 4, 91.

नम्र adj. bent. 4, 75.

नयन n. the eye. 2, 364. 365. 369. 5, 66.

नयनच्छद m. an eyelid. 5, 6.

नयनजल n. a tear. 2, 364.

नयनोपांत n. the corner of the eye. 2, 365.

नर m. a man 2, 176. 3, 41.

नरक m. hell. 3, 3.

नरदेव m. a king. 2, 266.

नरवाहन m. a name of Kuvera. 1, 79.

नरस्कंध m. a multitude of men. 5, 25.

नरोद्ग m. 1) a king. 5, 54. 2, 138. 2) a conveyor of news or intelligence. (?) 5, 54.

नर्तनस्थान n. a dancing-place. 1, 97.

नर्मदा f. a river rising on the Amarakanthaka in the Vindhya mountains, and falling into the gulf of Cambay. 3, 52.

नर्मन् n. play, jest, joke. 2, 277.

नल m. n. a reed. 2, 4.

नलक n. the radius of the arm. 3, 12.

नलकूवर m. the son of Kuvera. 1, 83.

नलमीन m. a sort of fish. 3, 36. Some read तलमीन.

नलिन n. a lotus. 3, 57.

नल्लिनी f. a place abounding in lotuses. 3, 60.

नव adj. new. 4, 26. 2, 395.

नवत n. a cover, a blanket, a wrapper. 2, 153.

नवनीत n. fresh butter. 2, 119.

नवप्रसूता adj. f. who has lately brought forth. 2, 114.

नवमालिका f. many-flowered nyktanthes. 2, 52.

नवीन and नव्य adj. new, recent, modern. 4, 26.

नश्यत्प्रसूति adj. whose offspring perishes. 2, 333.

नष्ट adj. run away, fled. 2, 324.

नस्तित and नस्योत adj. (a beast of burden) that has a rein strung through its nose. 2, 112.

नाक m. heaven, sky, atmosphere. 1, 3. 5, 15.

नाकु m. an ant-hill. 3, 22.

नाग m. 1) a snake. 3, 18. 2) an elephant. 5, 11.

नागकेसर m. a tree (mesua ferrea Lin.). 2, 51.

नागर n. dry ginger. 2, 460.

नागलोक m. the abode of serpents, hell. 3, 1.

नागवल्ली f. the betel-plant. 2, 45.

नाटेर m. the son of a dancing girl. 2, 346.

नाट्य n. the combination of singing, instrumental music and pantomimic dancing; a dramatic representation, a play. 1, 93. 92. 95. 98.

नाडी and नाडि f. 1) an artery. 5, 60. 2) a period of twenty-four minutes. 1, 105.

नाडिंधम m. a goldsmith. 2, 433.

नाद m. sound or noise in general. 1, 138.

नाना adv. variously. 5, 98.

नायित m. a barber. 2, 434.

- नाभि f. 1) the navel. 2, 455.
 2) the nave of a wheel. 2, 292.
- नाम adv. agreed. अस्तु नाम
 स धनी मे किञ्चिद्दाति
 'granting that this rich man
 will make me a present' (but
 I know that he is too covetous to do any such thing).
 5, 100.
- नामधेय n. a name, an appellation. 1, 152.
- नामन् n. a name. 1, 152. 5, 43.
- नायक m. 1) a leader, a chief. 2, 188. 2) the central gem of a necklace. 2, 409. Mâgha 2, 92.
- नारक (f. i) adj. abiding in hell. 3, 3.
- नाराच m. an iron arrow. 2, 312.
- नारायण m. ■ name of Vishnu. 1, 24.
- नारी f. ■ woman. 2, 326. 329. 333. 334.
- नाल n. a stalk. 2, 424.

- नावारोह and नाविक m. a passenger on board ship, a sailor, etc. 2, 235.
- नाव्य adj. navigable. 3, 27.
- नाश m. destruction, death. 3, 6.
- नासत्य m. du. the two Aśvins. 1, 84.
- नासा and नासिका f. the nose. 2, 366.
- नाह्ल m. pl. the name of a barbarous tribe. 2, 444.
- निःश्लाक adj. private, solitary. 4, 23.
- निःशेष adj. without remainder, entire, whole. 4, 85.
- निःशोध्य adj. what does not require cleansing, clean, pure. 4, 85.
- निःश्रेणि f. a ladder, a flight of stairs. 2, 146.
- निःश्रेयस n. supreme felicity in the life to come. 1, 124.
- निःसरण n. the egress or outlet from ■ building, market-place, etc. 2, 134.

निकर m. a multitude. 4, 1.

निकषा f. the mother of the
Piçitâçana fiends. 1, 119.

निकषा adv. (joined with the
acc.) near. 5, 93. प्रयागतीर्थं
निकषा प्रासादो विदुमग्रमः
Kâçikh. 69, 127. लंकां निकषा
Mâgha 1, 68.

निकाय m. a gathering, an as-
sembly of coordinate persons,
a set. 4, 1. e. c. अमणनिकाय
Ksh. शत्रुनिकाय Bhk. 7, 44.

निकाय्य n. (?) a dwelling, a
house. 2, 136. Bhk. 6, 66.

निकार m. putting down, hu-
miliation, injury, insult. 4, 19.

निकुंत n. ■ place overgrown
with shrubs and creepers, a
thicket, an arbour, etc. 2, 12.

निकुरंब n. a mass, a multitude.
4, 1. स योगिनीनां निकुरंबः
Kâçikh. 44, 68. आकीर्ण-
पुष्पनिकुरंब Matsyap. 167,
32. चिकुरनिकुरंब, किरण-

निकुरंब Anandal. 43, 20. लता-
निकुरंब Gg. 11, 5. नीलो-
त्पलनिकुरंबकैः Kâçikh. 20,
94.

निकृत adj. humbled, injured,
insulted. 2, 228. Comp. नि-
कार.

निकृति f. deception, fraud. 4,
55.

निकृष्ट adj. base, vulgar. 2, 182.

निकेतन n. a habitation, ■
house. 2, 136. Comp. वैरो-
चननिकेतन.

निक्षेप m. a deposit, a trust.
1, 82. स्वं द्रव्यं यत्र विश्रंभा-
न्निक्षिपत्यविशंकितः। नि-
क्षेपो नाम तत्प्रोक्तं Nârada.

निखिल adj. all, whole. 4, 28.

निगड m. the chain used to se-
cure the hindfeet of an ele-
phant, a shackle in general.
2, 68. Mâgha 5, 48.

निगम m. 1) a road. 2, 105.
2) a town. 2, 130. 3) the Veda.
5, 10.

निगूहन n. concealing. 4, 87.

विग्रंथन n. killing, destroying.
2, 323. Probably, a corruption
of निग्रंथन.

निग्र adj. subject, dependent.
2, 186. शर्म यच्च परनिग्रम-
त्यस्तत्स्वनिग्रमभिकांक्षसे
भृशं । Pk. 5, 104.

निचित adj. overspread, co-
vered, full of. 4, 17.

निचुल m. a plant (barringtonia acutangula). 2, 40.

निचोलक m. a bodice, a jacket,
a mantle. 2, 397. Gg. 5, 11.
8, 11. 11, 11,

नितंब m. 1) the ridge of a
mountain. 2, 11. Bhk. 2, 8. 7,
58. 2) the buttocks. 2, 357.

नितंबिनी f. *γυνή καλλιπυγος*.
2, 327.

नितांत adv. exceedingly. 4, 33.

नित्य adj. perpetual, continual,
eternal. 1, 125. 4, 13. (adv.).

नित्यत्व n. perpetuity. 5, 101.

निदाघ m. 1) heat. 1, 40. 2) the
hot season. 1, 116.

निदान n. 1) the primary cause
(of disease). 2, 457. 2) end,
termination. 5, 39.

निदिग्धिका f. = कंठकारिका.
2, 464.

निधन n. death. 3, 6.

निधि m. a hoard, a treasure.
1, 82.

निधुवन n. sexual intercourse.
2, 414.

निध्यान n. looking at, behold-
ing. 2, 411.

निंदा f. reproach, censure. 1
148. 5, 92.

निप m. a water-jar. 2, 161.

निषात m. a particle, the gram-
matical term for adverbs, con-
junctions and interjections.
5, 86.

निपान a place near a well for watering cattle. 3, 62.

निभ n. a sham, a trick. 4, 24.

निभात्तन n. seeing. 2, 411.

निमित्त n. an archer's butt. 2, 313.

निमीलन n. closing the eyes in death, dying. 3, 6.

निमेष m. the twinkling of an eye, taken as a measure of time. 5, 83.

निम्न n. a gap or chasm in the ground. 3, 2. Yv. 2, 151.

निम्नगा f. a river. 3, 43.

नियतं adv. decidedly, positively. 4, 25.

नियति f. destiny, fate. 1, 86. Mâgha 4, 34.

नियंतृ m. a charioteer. 2, 293.

नियमस्थिति f. steady observance of religious obligations. 4, 91.

निरंतर adj. without intervening space, compact, dense. 4, 32. Comp. Mâgha 9, 66.

निरय m. hell. 3, 3.

निरर्थक adj. purposeless. 4, 89.

निर्वग्रह adj. unchecked, uncontrolled. 2, 224.

निरसन n. extermination, destruction. 2, 322.

निरस्त adj. 1) hurriedly uttered. 1, 142. 2) rejected. 4, 18.

निराकृत adj. removed, set aside, rejected. 4, 18.

निराकृति m. a Brahman who neglects the duties of his caste (आकृति) by not going through a regular course of studies. 2, 250.

निरामय adj. free from illness, hale. 2, 225.

निर्ऋति f. misfortune personified as a goddess. 1, 86.

निर्गुंडी f. a shrub (vitex negundo or trifolia). 2, 45.

निर्यथ m. a Jain beggar. 2, 190.

निर्जर m. a god, a deity. 1, 4.

निर्कार m. a waterfall, a cataract. 2, 11.

निर्कारिणी f. a river. 3, 43.

निर्णित्त adj. washed, cleansed. 2, 253.

निर्णेतक m. a washerman. 2, 438.

निर्निमित्त adj. without reason or motive. 4, 89.

निर्मथकाष्ठ n. the wood used for kindling by friction the sacrificial fire. 2, 260.

निमोक्त m. the cast off skin or slough of a snake. 3, 22. M. XIII, 5539. Urv. p. 25.

निर्याण n. the outer corner of an elephant's eye. 2, 62. Māgha 5, 41.

निर्याम m. a sailor, a pilot. 3, 33.

निर्यास m. any exudation, like gum, resin, juice, etc. 5, 75.

नित्त्वयनी f. the slough of a snake. 3, 22. Brihadâr. p. 871.

निर्वपण n. spending freely,

bestowing presents. 2, 264. Comp. निर्विवप्सु, Bhk. 3, 42.

निर्वाण n. extinction of individual existence, and consequent union with the deity. 1, 124.

निर्वाद m. obloquy, censure. 1, 148.

निर्वापण n. extinction, annihilation. 2, 323.

निर्वासन n. expulsion, annihilation. 2, 323.

निर्वीरा f. a woman who has lost her husband and children. 2, 331.

निर्वेद m. self-disparagement, despondency. 4, 69.

निर्वेश m. enjoyment. 4, 70. e. c. *stry annam pânam nirveçah*. Ksh.

निर्व्यथन n. a chasm, a hole. 3, 2.

नित्तय m. a place of abode, a dwelling. 2, 136.

निवर्द्धण n. eradication, annihilation. 2, 322.

निवसन n. 1) a dwelling, a habitation. 2, 137. 2) clothes in general. 2, 393. 3) a lower garment. 2, 391.

निवह m. a multitude. 4, 1.

निवाप m. oblations and presents given in memory of deceased relations. 3, 17.

निविड and **निविरीश** adj. tight, close, compact. 4, 33. Māgha 7, 20.

निवीत n. the sacrificial cord or cloth hanging down from the neck. 2, 252. Comp. **उपवीत**, **प्राचीनावीत**.

निवृत adj. surrounded. 4, 27.

निवृत्त adj. ceased. 2, 244.

निवेश m. a halting-place, a camp. 2, 297.

निवेशन n. a habitation, a dwelling. 2, 136.

निशरण n. destruction, annihilation. 2, 322.

निशा f. night. 1, 107. 108.

निशाटन m. an owl. 2, 91.

निशात adj. sharpened, whetted. 2, 319. Comp. **निशित**.

निशांत n. a habitation, a dwelling. 2, 136.

निशामन n. becoming aware of, looking at, seeing. 2, 411.

निशित adj. sharpened, whetted, pointed. 2, 319.

निशीथ m. midnight. 1, 109.

निशीथिनी f. night. 1, 107.

निशीथिनीनाथ m. the moon. 1, 43.

निशुंभन n. killing, slaying. 2, 322.

निश्चय m. certainty, positiveness. 5, 62.

निश्चित 1) adj. decided, established. 5, 93. 2) **निश्चितं** adv. decidedly, positively. 4, 25.

निषंग m. a quiver. 2, 310.

निषद्गर m. mud, mire. 3, 56.

निषाद् m. the name of a barbarous tribe, said to be the offspring of a Brāhmana and Cūdrī. 2, 443. Manu 10, 8.

निषादिन् m. an elephant-driver. 2, 70. 235. Māgha 5, 41.

निषेध m. prohibition, hindrance. 5, 48.

निष्क n. gold. 2, 18.

निष्कला f. a woman who has past the time of menstruation. 2, 332.

निष्कास m. waning, disappearance. 1, 106.

निष्कुट m. 1) the hollow of a tree. 2, 27. (निष्कुट्यते निष्कुहाते वा निष्कुटः। निष्कुट इत्येके Sv.). 2) a garden attached to a house. 5, 30.

निष्ठ m. an outcast, a barbarian. 2, 444.

निष्ठा f. 1) conclusion, end. 2) trouble, affliction. 3) a religious obligation. 4) = *vya-vasthā*. 5) eminence. 5, 67.

निष्ठीव m. spitting. 1, 142.

निष्ठुर adj. (of sound or lan-

guage) gruff, rough. 1, 140.

वचस्तस्य वचनिर्घातनिष्ठुरं
Çivapur. Sk. 16, 90. संरब्ध-
हस्तिपकनिष्ठुरचोदनाभिः
Māgha 5, 49.

निष्णात adj. *imbutus*, conversant with, skilful. 2, 180.

निष्पावक m. a sort of pulse (*phaseolus radiatus*). 2, 429.

निस्तल adj. globular, round. 4, 68. Ks. 1, 43.

निस्त्रिंश m. a sword. 2, 317.

निहित adj. placed with, deposited. 4, 62.

नीच adj. low, base, mean. 2, 191.

नीचकी f. the head of cattle. 2, 112.

नीड m. a nest. 2, 85.

नीडज m. a bird. 2, 83.

नीर n. water. 3, 26.

नील adj. dark blue, black. 4, 49. 2, 50.

नीलकंठ m. a sparrow. 2, 88.

नीलश्रीव m. a name of Īiva.
1, 12.

नीलंगु m. a worm growing in
the inside of animals. 3, 14.

नीललोहित m. a name of
Īiva. 1, 13.

नीलांबर m. a name of Bala-
deva. 1, 28.

नीलिका f. = *jalaçûka*. 3, 61.

नीलीराम adj. one whose
affection is as lasting as the
colour of indigo. 2, 219. Comp.
Sāhityad. 80, 8.

नीलोत्पल n. a blue lotus.
3, 59.

नीवार m. rice growing wild.
2, 429.

नीवी f. 1) the knot which
fastens the lower garments
round the loins. 2, 392. 2)
capital, stock. 5, 38.

नीवृत् f. (m.) an inhabited
country. 2, 129.

नीव्र n. the edge or side of a
sloping roof, eaves. 2, 148.

नीहार m. frost. 3, 28.

नु adv. 1) now (interrogatively),
e.g. को नु धावति, who is it
pray that runs? 2) or, भीमो
नु फाल्गुनो नु स्यात्, is it
Bhīma or Arjuna? 5, 94.

नुति f. laudation, praise. 1, 145.

नुन्न adj. propelled, thrown. 4,
82.

नूतन and नूत (f. ?) adj. recent,
modern, new. 4, 26.

नूनं adv. 1) perhaps. 2) surely.
5, 93.

नूपुर n. an anklet. 2, 406.

नृ m. a man. 2, 176.

नृत्य n. pantomimic dancing.
1, 93.

नृप m. ■ king. 2, 266. 5, 54.

नृपति m. ■ prince, ■ king. 4,
93.

नृशंस adj. hurtful, mischievous.
2, 217.

नेतृ m. a leader, ■ chief. 2, 188.

नेत्र n. 1) the eye. 2, 283. 364.
2) the root of ■ tree. 5, 23.

नेपथ्य n. decoration, ornament.
2, 384.

नेम pr. half. 4, 28.

नेमि f. 1) the periphery of a
wheel. 2, 292. 2) the wind-
lass of a well. 3, 62.

नैकशेय m. a race of Rākshasas,
the offspring of Nikashâ. 1, 73.

नैगम m. 1) a trader, a mer-
chant. 2, 416. 2) a road (?).
5, 29.

नैचिकी f. a cow showing on
her head excellent marks. 2,
116.

नैर्ऋत m. 1) the ruler of the
southwest quarter. 1, 100. 2)

■ race of Rākshasas, the off-
spring of Nirriti. 1, 73.

नौ f. a ship. 3, 50. 27.

नौदंड m. an oar. 3, 50.

न्यक्त adj. whole, entire. 4, 85.

न्यग्रोध m. the Indian fig tree.
2, 41.

न्यंकु m. a kind of deer. 2, 75.

न्यंचित adj. bent or cast down.
4, 83.

न्यस्त adj. 1) put, placed. 2,
398. 2) placed with, deposited.
4, 62.

न्याय adj. fitness, justice, equi-
ty. 2, 274.

न्याय्य adj. adapted, fit, pro-
per. 4, 61.

न्युल्ल adj. bent downwards. 2,
230.

प.

पक्कण m. the abode of savage
tribes. 2, 106. मध्येविंध्याटवि

पुरा पक्कणस्थतनायणीः ।

पल्लीपतिरभूदयः पिंगाक्ष
इति विश्रुतः Kāçikh. 12, 16.

पक्क adj. cooked. 2, 121. 430.

पक्षश m. the name of a barbarous tribe. 2, 443.

पक्ष m. 1) a side. 5, 63. 2) a partisan, a follower. 2, 234. 5, 63. 3) neighbourhood. 5, 63. 4) a wall. 5, 63. 5) the half of the lunar month, a fortnight. 1, 50. 5, 63. 6) a wing. 2, 84. 98. 5, 63. 7) (in composition with words signifying hair) a quantity. 2, 376. Comp. **पक्षः पार्श्वमस्तस्य सहायबलमिति** शु. *Vaijayanṭi*.

पक्षति f. **पक्षमूल** n. the tip of a bird's wing. 2, 84.

पक्षिन् m. a bird. 2, 83. 99.

पक्षिराज m. Garuda, the king of birds. 1, 119.

पक्ष्मन् n. an eyelash. 2, 369.

पंक m. mud, mire. 3, 56.

पंकज n. a lotus. 3, 58.

पंक्ति f. a line, a row, a range. 4, 36.

पगु 1) adj. lame. 2, 455. 2) m. the planet Saturn. 1, 48.

पत्त m. = *Qūdra*. 2, 431.

पंचजन m. man. 2, 176.

पंचजनीन. 2, 213.

पंचत्व n. dissolution into the five elements, death. 3, 6.

पंचशाख m. the hand. 2, 356.

पंचानन m. a lion. 2, 59.

पंचेषु m. the five-arrowed god of love. 1, 32.

पर m. cloth. 2, 393.

परकुटी f. a tent. 2, 296.

परचौर m. a clothes-stealer, a shoplifter. 2, 185. HC. on 3, 45.

परधर n. old or ragged clothes. 2, 395.

परत्त n. 1) a roof. 2, 148. 2) a multitude. 4, 2.

परद m. a sort of drum. 1, 97. 5, 55.

परु adj. fierce, hot. 1, 40.

परौली f. = *koçātaki*. 2, 47.

परिस m. a sort of weapon. 2, 321.

पण m. a wager, a stake at play. 4, 74.

पणव m. a small drum or cymbal, one used for the accompaniment of singing. 1, 97.

पंडक m. a eunuch. 2, 275. Yājñ. 3, 273.

पंडित adj. learned. m. a learned man, a scholar. 2, 177.

पाणविक्रयशाला f. a hall for buying and selling. 2, 141.

पाण्यांगना f. a prostitute. 2, 335.

पाण्याजीव m. a tradesman. 2, 416.

पतंग m. a bird. 2, 82.

पतंग m. 1) a bird. 2, 82. 2) a moth. 2, 102. Comp. Kum. 3, 64. 4, 20. 40. and Hind. پتنگ. 3) the sun. 1, 35.

पतत् m. a bird. 2, 82.

पतत्र n. a wing. 2, 84. 5, 63.

पतत्रिन् m. a bird. 2, 82.

पताका f. ■ flag, a banner. 2, 303.

पताकिनी f. an army. 2, 302.

पति m. a husband. 2, 342.

पतिवरा f. a young woman who has the privilege of choosing her husband. 2, 328.

पतित adj. 1) fallen, 4, 82. 2) defeated in battle. 2, 324.

पतिवली f. a woman whose husband is living. 2, 331.

पतिव्रता f. a faithful wife. 2, 340.

पत्तन n. a town. 2, 130.

पति m. a pedestrian, a foot-soldier. 2, 295.

पत्र n. 1) a wing. 2, 84. 2) a leaf. 2, 30. 3) a blade, a sort of long knife. 2, 318. 4) a vehicle, ■ carriage. 2, 294.

पत्रपाली f. the feather of an arrow. 2, 313.

पत्रय m. a bird. 2, 82. Kāçikh. 59, 11.

पत्रवल्ली f. a patch of musk and other ointments with

which women adorn their persons. 2, 387. Mâgha 8, 59.

पक्षिरा f. the vein of a leaf. 4, 98.

पक्षिन् m. 1) ■ bird. 2, 82. 2) an arrow. 2, 311.

पक्षोर्ण n. bleached silk. 2, 394.

पत्नी f. a wife. 2, 339. 5, 16.

पथकल्पना f. jugglery, delusion. 4, 55.

पथिक m. a traveller, a wanderer. 2, 202.

पथिदेय n. (toll) levied on public roads. 5, 42.

पथिन् m. a road, a way. 2, 105.

पथ्या f. yellow myrobalan (terminalia citrina). 2, 463.

पद्म m. a pedestrian, a foot-soldier. 2, 295.

पदवी f. a path, a road. 2, 105.

पदात, पदाति, पदातिक, पद्म m. = *padaga*. 2, 295.

पद्मति f. 1) a path. 2, 105. 2) a row, a line. 2, 374.

पद्म 1) n. ■ lotus. 3, 58. 5, 72.

2) red spots on the body of elephants. 2, 64. (पद्मप्रति-

कृतिरक्तवात्पद्मकं। तारुण्ये

हि कृस्तिनो देहे रक्तविंदवः

स्युः Kshirasv.). 3) m. a sort

of tree. 5, 26. 4) पद्मा f.

Lakshmi. 1, 31.

पद्मनाभ m. a name of Vishnu. 1, 21.

पद्मभू m. a name of Brahman. 1, 6.

पद्मराग m. a ruby. 2, 20.

पद्मवासा f. a name of Lakshmi. 1, 31.

पद्म 1) m. a Cūdra. 2, 431. 2)

पद्मा f. a road, a path. 2, 105.

पद्म adj. fallen. 4, 82.

पद्मग m. ■ snake. 3, 18.

पद्मस n. 1) water. 3, 26. 46. 2) milk. 2, 119.

पद्मोदर m. 1) ■ cloud. 1, 58.

2) ■ breast. 2, 371.

पर 1) adj. opposite. 3, 45. 2) other. 2, 213. 3) distant, far. 4, 8. 4) surpassing, excellent. 4, 4. 5) m. an adversary, an enemy. 2, 300.

परच्छेद adj. subject to the will of others, dependent. 2, 186.

परज्ञात adj. maintained by strangers, one who depends on others for his sustenance. 2, 196.

परतंत्र adj. dependent, subject. 2, 186.

परषिंडाह adj. eating the food of strangers, a parasite, a hanger-on. 2, 196.

परपुष्ट m. a cuckoo. 2, 88.

परभाग m. the upperhand, superiority, excellence. 4, 101.

परमात्मन् m. the supreme spirit. 5, 56.

परमात्र n. = *kshaireyi*. 2, 165.

परमेश्वर m. Śiva. 1, 11.

परमेष्ठिन् m. Brahman. 1, 6.

परवत् adj. standing under the

command of another, dependent. 2, 186.

परवश adj. dependent, subject. 2, 186.

परशु m. an axe, a hatchet. 2, 319.

परशुधर m. a name of Ganeṣa. 1, 18.

परश्वध m. an axe, a hatchet. 2, 319.

परस्परं adv. mutually. 4, 35. 2, 353.

परस्वहरण n. depriving others of their property. 5, 57.

पराक्रम m. prowess, valour. 4, 38.

पराग m. 1) dust, powder. 5, 23. 2) the pollen of flowers. 2, 33.

पराङ्मुख (f. *ā* and *i*), and

पराचीन adj. turned away, averted. 4, 72.

पराधीन adj. subject to another, dependent. 2, 186.

परांन adj. eating the food of others, sponging. 2, 196.

पराभव m. defeat, overthrow. 4, 19.

परायत्त adj. dependent, submissive. 2, 186.

परायण adj. devoted to, bent on. 2, 197.

पराधैर्य adj. best, excellent. 4, 5. Māgha 4, 11. 3, 58. 8, 45. Rgh. 3, 27.

परासु adj. dead. 3, 7.

परास्कंदिन् m. a robber, a thief. 2, 183.

परिकर m. 1) retinue, followers. 2, 151. 2) a cloth worn round the loins. 2, 255.

परिकूट n. = *hastinakha*. 2, 133.

परिक्रम m. walking about. 4, 41.

परिक्षिप्त adj. surrounded. 4, 27.

परिक्षा f. a moat. 3, 54.

परिग्रह m. retinue, attendants. 2, 151. 5, 63.

परिघ m. 1) a bolt. 2, 145. 2) an iron club. 2, 320.

परिघातन m. an iron club. 2, 320.

परिचय m. acquaintance, intimacy. 4, 88. Māgha 7, 61. काव्यपरिचयो लक्ष्यज्ञत्वं Vamana.

परिचर्या f. waiting upon, attendance, service. 1, 129.

परिच्छेद m. 1) retinue, attendants. 2, 151. 5, 84. 2) goods, property. 5, 10.

परिणत 1) adj. mature, advanced in age. 5, 39. 2) m. an elephant who gives a side-blow with his tusks. 2, 65. Māgha 4, 29.

परिणयन n. marrying, marriage. 2, 340.

परिणाह m. breadth, width. 4, 101.

परितप्त adv. all round, from all sides. 5, 88. 3, 54 (with acc.).

परिताप m. burning, fever, pain. 2, 446.

- परिदेवन n. lamentation. 3, 17.
- परिधान n. a lower garment. 2, 391. 392.
- परिधि m. 1) the halo round the sun or moon. 1, 41. 2) a branch. 5, 21.
- परिपण n. capital, stock. 5, 38.
- परिपन्थिन् m. an enemy. 2, 300.
- परिपाटी f. regular course or succession. 4, 54.
- परिपूर्णता f. completeness. 4, 70.
- परिप्लव adj. wavering, shaking, unsteady. 4, 10. Mâgha 14, 68. Comp. पारिप्लव.
- परिभव m. slight, contempt. 4, 19.
- परिमत्त m. 1) the pounding of fragrant substances. 4, 84. 2) fragrance, scent. 1, 77.
- परिमाण n. measure. 5, 15.
- परिमोषिन् m. a thief. 2, 183.
- परिरम्भण n. embracing, ■■ embrace 2, 413.
- परिवर्त m. 1) the completion of the cycle of four ages. 1, 117. 2) a year. 5, 15.
- परिवर्ह m. retinue. 2, 151.
- परिवाद m. obloquy, taunt. 1, 148.
- परिवादिनी f. a vinâ with seven strings. 1, 96. Mâgha 6, 9.
- परिवार m. retinue. 2, 151.
- परिवृढ m. a superior, a master. 2, 188.
- परिवृत्त adj. encircled, surrounded. 4, 27.
- परिवृत्ति m. exchange, barter. 2, 418.
- परिवेष m. the halo round the sun or moon. 1, 41.
- परिव्रज्या f. exercising the duties of ■ religious mendicant. 4, 91.
- परिव्राजक m. a religious mendicant. 2, 254.
- परिषद् f. an assembly. 4, 60.

- परिष्कार** m. embellishment, ornament. 2, 385.
- परिष्कृत** adj. arranged, purified. 2, 260.
- परिष्वंग** m. embracing, an embrace. 2, 413.
- परिसर** m. surrounding country, bounds. 2, 104.
- परिसर्व** m. walking about. 4, 41.
- परिस्कंद** m. a messenger, a servant. 2, 214.
- परिस्तोम** m. a coloured cloth thrown over the back of an elephant, put on a carriage, etc. 2, 153.
- परिस्पंद** m. retinue. 2, 151.
- परिसुत्** and **परिसुता** f. spirituous liquor. 2, 174. 175.
- परिहार्य** m. a bracelet. 2, 402.
- परिहास** m. merriment, jest, sport. 2, 277.
- परिहृत** adj. set aside, removed, rejected. 4, 18.
- परीक्षक** adj. investigating, examining. 2, 234.
- परीक्षण** n. putting to the test, trying. 4, 72.
- परीवाह** m. a drain, a sluice. 3, 55.
- परीष्टि** f. reverence, respect. 1, 129.
- परुष** adj. harsh, rough, rude. 4, 98.
- परुस्** n. the knot or joint of a reed. 2, 34. Comp. **पर्वन्**.
- परेत** adj. dead. 3, 7.
- परेष्टुका** f. a cow that has many calves. 2, 117.
- परैधित** adj. maintained by others. 2, 196.
- पर्जन्य** m. 1) a thunder-cloud. 5, 32. 2) Indra. 1, 52.
- पर्ण** n. a leaf. 2, 30.
- पर्यंक** m. 1) a bedstead, a couch. 2, 152. 2) a cloth worn round the loins. 2, 255.
- पर्यनुयोग** m. a reproof, a reprimand. 1, 154. e. g. Mit. on Yv. 3, 254. उत्कर्षहेतोर्धीवानस्य

किं पठसि नाशितं त्वयेत्येव
पर्यनुयोगप्रदानं.

पर्यंत m. *confinium*, bounds,
border. 2, 104. 365.

पर्यवस्थातु m. an antagonist,
an adversary. 2, 301.

पर्यस्तिका f. = *paryanka*. 2,
255.

पर्याणा n. a saddle. 2, 287.

पर्याप्त adj. sufficient, abundant,
enough. 2, 171. 4, 33. 5, 3.

पर्याय m. progression, succes-
sion. 4, 54.

पर्याहार m. a lath provided
with slings at each end, used
for carrying various articles
across the shoulders. 4, 73.

पर्युदंचन n. debt. 2, 417.

पर्वत m. a mountain. 2, 10. 5,
9. 52. 53.

पर्वन् n. the knot or joint of a
reed. 2, 34. Comp. परुस.

पल्ल n. flesh. 3, 9. Yv. 3, 215.

पल्लगंड m. a plasterer. 2, 436.

पल्लकष m. bdellium. 2, 465.

पल्लत n. flesh. 3, 9. Comp. पल्ल.

पल्लश 1) m. a tree (*butea fron-*
dosa). 2, 42. 2) n. a leaf. 2,
30.

पल्लिक्री f. a cow with calf. 2,
118.

पल्लित n. grey hair. 2, 377.

पल्लयन n. a saddle. 2, 287.

पल्लव n. a sprout, a shoot. 2, 30.

पल्लवक m. 1) a libertine, a gal-
lant. 2, 227. 2) a sort of fish.
3, 37.

पल्लवांकुर m. the germ of a
bursting leaf. 2, 29.

पल्लवल n. a small pond. 3, 53.

पवन m. wind. 1, 75.

पवनाशन m. a snake. 3 18.

पवनाशनाश m. a name of
Garuda. 1, 30.

पवमान m. wind. 1, 75.

पवि m. a thunderbolt. 1, 56.

पवित्र 1) adj. pure. 1, 132. 2) n.
kuça grass. 5, 16.

पशु m. a beast. (especially domesticated). 2, 122. 123. 128.
262. 78. 5, 68.

पशुपति m. a name of Śiva.
1, 11.

पश्चात् adv. behind. 4, 22.

पश्चात्ताप m. remorse, repentance. 4, 31.

पश्चिम adj. hindmost. 2, 373. 5, 41.

पश्यतोद्हर m. a thief who steals
in the very sight of the possessor. 2, 184. e. g. पश्यतो-
द्हरः शत्रुयशसां.

पस्थ n. a house. 2, 136.

पांशु m. dust, powder. 2, 288.

पांशुला f. an unchaste woman.
2, 341.

पाक m. 1) the young of any
animal. 2, 347. 2) maturity,
ripeness. 2, 25.

पाकशासन m. a name of In-
dra. 1, 54.

पाकस्थान n. a cooking-place.
2, 140.

पांचतन्य m. the conch of Vishnu
or Krishna. 1, 26. Māgha 3, 21.

पांचालिका f. a doll. 2, 338.

पाठश्चर m. a shoplifter. 2, 185.

पाठल adj. pale red, pink-
coloured. 4, 48.

पाठिन m. a sort of fish (*silurus boalis*). 3, 36. Manu
5. 16.

पाणि m. the hand 2, 356
382.

पाणिग्रहण n. marrying, marriage. 2, 340.

पाणित्र m. a finger-nail. 2, 356.

पाणिमुक्त m. = *karamukta*.
2, 308.

पाणिमूल n. the extremity of
the arm. 2, 378.

पांडर and पांडु adj. pale, yellowish white. 4, 47.

पांडुभूम m. a country with a
yellowish soil. 2, 5.

पांडुर 1) adj. pale, white. 4, 47.
52, 2, 377. 2) n. leprosy. 2, 449.

पातक n. sin. 3, 5.

पाताल n. hell. 3, 1.

पातालनिलय m. an Asura.
1, 5.

पात्र n. 1) a vessel in general.
2, 172. 2) a sacrificial vessel.
2, 260. 3) a fit person/5, 76. 4)
the channel of a river. 3, 46.

पाथस् n. water. 3, 26

पाथेय n. provisions for a jour-
ney, viaticum. 2, 203.

पाद m. 1) ■ foot. 2, 356. 67.
2) It is added to proper names
as a title of respect, e. g.
कुमारिलपादाः the vene-
rable Kumārila. 1, 155. 3)
the hills around a moun-
tain. 2, 12. 4) the root of a
tree. 2, 28. 5) a ray of light.
1, 39.

पादकटक m. an ornament for
the ankle. 2, 406.

पादचारिन् adj. walking on
foot. 2, 295.

पादप m. a tree. 2, 22. 5, 25.

पादबंध m. any tie for the foot.
2, 68.

पादरक्षण n. a shoe. 2, 156.

पादवल्मीक m. elephantiasis.
2, 449.

पादाग्र n. the extremity of the
foot, the metatarsus. 2, 374.

पादात m. = पदात. 2, 295.

पादावर्त m. an engine for draw-
ing water out of wells. 3, 63.

पाडुका f. a wooden shoe. 2,
156.

पाडुकाकार m. a shoemaker.
2, 441.

पान n. a water-conduit. 3, 63.

पानगोष्ठी f. a carousal, or a
place where one is held. 2,
173.

पानीय n. water. 3, 26.

पानीयशाला f. a shed on the
roadside for the accommoda-
tion of passengers with water.
2, 142.

- पांथ m. a traveller, a wanderer. 2, 202.
- पाप 1) adj. bad, wicked. 2, 182. 2) n. sin, crime. 3, 5. 5, 18.
- पापडि f. getting a living by hunting. 2, 280.
- पाप्मन् m. sin. 3, 5.
- पामन् f. scab. 2, 447.
- पामर adj. shabby, low, vulgar. 2, 193.
- पायस n. = *kshaireyi*. 2, 165.
- पायु m. the anus. 2, 358.
- पार n. the opposite shore. 3, 45.
- पारतन्त्र्य n. dependence. 5, 65.
- पारद m. quicksilver. 5, 75.
- पारंपर्य n. oral tradition. 2, 247.
- पारशव m. n. iron. 2, 16.
- पारसीक m. a horse of Persian breed. 2, 284. Pk. 4, 137.
- पारायण n. reading a book from one end to the other. 2, 246.
- पारावार m. the ocean. 3, 30.
- पाराशरिन् m. a religious mendicant of the Brahminical caste. 2, 254.
- पाराशर्य m. a name of Vyâsa. 2, 258.
- पारिजातक m. the coral-tree, supposed to be one of the five trees in heaven. 1, 135.
- पारिपथिक m. a thief, a robber. 2, 183.
- पारिप्लव adj. (f. ि), movable, tremulous, unsteady. 4, 10. Rgh. 3, 11.
- पारिमद्रक m. the coral-tree ⁺(*erythrina fulgens*). 2, 45.
- पारियानिक m. a carriage for travelling. 2, 290.
- पारिरक्षिक m. a religious mendicant. 2, 254.
- पार्थिव m. a king. 2, 266.
- पार्वती f. the mountain-born wife of Civa. 1, 15.
- पार्श्व n. a side, vicinity. 4, 8.

पाणि m. f. 1) the rear of an army. 2) the rear of a battle. 5, 41.

पालाश (f. i) adj. green. 4, 49.

पाली f. n causeway, a bridge. 3, 54.

पावक m. fire. 1, 62.

पावन adj. purifying, pure. 1, 132.

पाश m. 1) a rope. 2, 442. 2) in composition with synonyms of 'hair', it signifies abundance. 2, 376, e. g. शिरसिज-पाश Māgha 7, 62.

पाशवाणि m. n name of Varuna. 1, 74.

पाषाण m. n stone. 2, 13.

पाषाणसंधि m. a chasm in a rock. 2, 12.

पिक m. the Indian cuckoo. 2, 88.

पिंग adj. tawny. 4, 51.

पिंगल adj. brown, tawny. 4, 50. 51.

पिचंड n. the belly. 2, 360.

पिचंडिल adj. gorbellied. 2,

453. स्वाहाकारैर्वषट्कारैः

सुरा जाताः पिचंडिलाः

Kāçikā. 87, 122.

पिचव्य and पिचु m. the cotton-plant. 2, 47.

पिचुमंद m. the *Neem* tree. 2,

41. Māgha 5, 66. पिचुमंदः

फलाब्धो ऽपि काकैरेव हि

भुज्यते Vrihann. 34, 12.

पिचुल m. = *jhābuka*. 2, 40.

पिच्छ n. a wing. 2, 84.

पिच्छिल = विजपिल. 3, 56.

Comp. पिच्छिलानिदधानि,

schol. *sasnigdhāni*. Kedāra

1, 7.

पिंजर adj. of n reddish yellow colour. 4, 52.

पिठक m. n boil, a blister. 2, 449.

पिठर n. n pot. 2, 159.

पिंड n. the body. 2, 355.

पिंडिका f. the nave of a wheel.
2, 292.

पिंडीशूर m. a poltroon. 2, 212.

पितामह m. Brahman. 1, 7.

पितृ m. a father. 2, 349. 1, 99.

पितृतर्पण n. oblations giving
satisfaction to deceased re-
lations. 3, 17.

पितृपति m. ■ name of Yama.
1, 71.

पितृवन n. a cemetery. 3, 16.

पित्त n. bile. 2, 450.

पित्र्य adj. 1) paternal. 5, 58.
2) of the manes. 1, 115.

पिधान n. a cover, a lid. 2,
161.

पिनड adj. put on, dressed. 4,
62.

पिनाक n. Çiva's bow. 1, 14.

पिनाकिन् m. a name of Çiva.
1, 12.

पिपासा f. thirst. 2, 208.

पिपासिन, पिपासु adj. wish-
ing to drink, thirsty. 2, 207.

पिप्पल 1) m. the holy fig tree.
2, 41. 2) पिप्पली f. long pep-
per. 2, 459.

पिष्ट adj. bleareyed. 2, 452.

पिशंग adj. (f. t), tawny. 4, 51.

पिशाच m. ■ fiend, ■ demon.
1, 87.

पिशित n. flesh. 3, 9.

पिशिताशन m. a sort of can-
nibal demons, the offspring
of Nikashâ. 1, 119.

पिशुन adj. *αυρός*, harsh, cruel,
wicked. 2, 191.

पिहित adj. covered. 4, 58.

पीठ n. a seat, a chair. 2, 155.

पीडा f. pain. 3, 4. 2, 380.

पीडित adj. hurt, injured. 4, 82.

पीत adj. yellow. 4, 50. 2, 50.

पीतरक्त adj. of a reddish yel-
low colour. 4, 52.

पीतवासस् m. Vishnu or Krishna.
1, 21.

पीतसाल m. a tree (penta-
ptera tomentosa). 2, 44.

पीन adj. fat, robust. 2, 187.

पीनस m. catarrh affecting the
nose. 2, 450.

पीनोद्गी f. a cow with a large
udder. 2, 116.

पीयूष n. 1) milk. 2, 119. 2) nec-
tar. 1, 133.

पीयूषरुचि m. the moon. 1, 43.

पीरु n. 1) an elephant. 2) a
tree (careya arborea, or sal-
vadora persica, Roxb.). 5, 47.

पीवन् (f. *pivari*), and पीवर
(f. *i*) adj. fat, stout. 2, 187.

पीवरस्तनी f. a cow with a
large udder. 2, 116.

पुञ्चली f. an unchaste woman.
2, 341.

पुंस m. a male or man. 2, 176.
123. 215. 218. 219.

पुंख m. the feathered part of an
arrow. 2, 313.

पुच्छ n. a tail. 2, 286.

पुच्छमूल n. the tip of the tail. 2, 64.

पुंज m. a heap, a mass, a mul-
titude. 4, 1. तिमिर° Gg. 5,

11. तमः° Gg. 11, 10. पक्षि°

Mār. 8, 82. पुण्य° Pk. 3, 11.

पुच्छेद m. the bend of a river.
3, 49.

पुच्छेदन n. a town, a city. 2, 130.

पुंडरीक 1) n. the white lotus.
3, 58. 2) m. a tiger. 2, 71. 3)
the elephant of the south-
east quarter. 1, 104.

पुंडरीकाक्ष m. Vishnu or Krish-
na. 1, 24.

पुंड्र n. a mark made on the fore-
head with sandal, etc. 2, 386.
5, 69.

पुण्य 1) adj. pure. 1, 132. 1) n.
righteousness, virtue. 1, 125.

पुण्यक्षेत्र n. a holy place. 5, 76.

पुण्यजन m. a Rākshasa. 5, 4.

पुण्यजनेश्वर m. a name of Ku-
vera. 1, 79.

पुत m. du. the buttocks. 2, 358.
 पुत्र 1) m. a son. 2, 342. 2)
 पुत्री f. a daughter. 2, 350.
 पुत्रवधू f. a son's wife. 2, 349.
 पुत्रिका f. a doll. 2, 338.
 पुनर्नख m. a finger-nail. 2, 356.
 पुनर्भू f. a woman who has mar-
 ried a second time. 2, 330.
 पुत्राग m. a tree (*rottleria tin-*
ctoria Roxb.). 2, 53.
 पुर f. a town. 2, 130.
 पुर 1) n. a town. 2, 130. 2) the
 body. 2, 355. 3) m. bdellium.
 2, 465. 4) पुरी f. a town. 2,
 130.
 पुरद्वार n. the gate of a city.
 2, 133.
 पुरंदर m. a name of Indra. 1, 53.
 पुरंध्री f. a woman. 2, 326.
 पुरस् adv. in front, before, at
 first. 4, 22. 2, 398.
 पुरा adv. formerly. 4, 22.
 पुराण (f. *i*), and पुरातन (f. *i*)
 adj. old, ancient. 4, 26.

पुरीतत् n. an entrail. 3, 13.
 पुरीष n. excrements. 3, 15.
 पुरु adj. much. 4, 14.
 पुरुज (?) adj. much. 4, 16.
 पुरुष m. 1) a man, mankind. 2,
 176. 2) the soul. 1, 134. Comp.
 पूरुष.
 पुरुषोत्तम m. Vishnu or Krishna.
 1, 25.
 पुरुकूत m. a name of Indra. 1,
 53.
 पुरोग adj. preceding, chief,
 principal. 4, 5.
 पुरोधस् m. the family or do-
 mestic priest. 2, 271.
 पुरोभागिन् adj. censorious.
 2, 191.
 पुरोहित m. the domestic or
 family priest. 2, 271.
 पुत्तक m. 1) erection of the hair
 of the body. 3, 29. 2) any in-
 sect bred upon or in the body
 of animals. 3, 14.
 पुत्ताक n. 1) shrivelled grain.

2) a lump of boiled rice. 5, 43.

पुलिन n. a mound in the middle of a river, an islet. 3, 48.

पुल्लिंद m. 1) m. = *manga*. 3, 50. 2) the name of a barbarous tribe. 2, 444.

पुष्कर n. 1) the sky, the atmosphere. 1, 137. 5, 72. 2) water. 3, 26. 5, 72. 3) a place of pilgrimage in the province of Ajmere. Lat. 26° 30', long. 74° 40'. 4) a lotus. 3, 57. 5, 72. 5) the tip of an elephant's trunk. 2, 64. 5, 72. Māgha 5, 30. 6) the blade of a sword. 7) the head of a drum. 8) a species of costus. 5, 72. 9) m. the Indian crane. 2, 89.

पुष्करिणी f. an artificial pond. 3, 53.

पुष्कन्त and **पुष्ट** adj. much, abundant. 4, 16.

पुष्प n. ■ blossom, a flower. 2, 31. 32. 24.

पुष्पक n. the chariot of Kuvera. 1, 83.

पुष्पदंत 1) m. the elephant of the north-west quarter. 1, 104.

2) m. du. sun and moon. 1, 120.

पुष्पधन्वन् m. Kāma. 1, 33.

पुष्पपत्र m. a kind of arrow. 2, 314.

पुष्परथ m. a pleasure-van. 2, 291. Comp. Māgha 3, 22.

पुष्परस m. honey. 2, 466.

पुष्पलक m. a pin, a stake, a peg. 2, 296.

पुष्पलिङ्ग m. a bee. 2, 100.

पुष्पवती adj. f. (a woman) during menstruation. 2, 333.

पुष्पवाटी f. a flower-garden. 2, 58.

पुष्पहीना adj. f. (a woman with whom menstruation has ceased. 2, 332.

पुष्य m. the eighth lunar asterism. 1, 51.

पुस्तकर्मन् n. using ■ mixture of earth, lime, cowdung, and water, as a mortar or plaster. 2, 436.

पूग m. 1) the betelnut tree. 2, 45. 2) a multitude. 4, 1. गुणपूग
Mâgha 9, 64. पापपूग Kâçikh.
26, 108.

पूजा f. worship. 1, 128.

पूजित adj. respected, wor-
shipped. 2, 229.

पूज्य adj. respectable, venerable.
2, 229. 1, 155.

पूप m. पूपलिका f. a rich cake
of wheaten flour. 2, 164.

पूर m. the rising of waters, the
swelling of rivers. 3, 46.

पूरुष m. a man, mankind. 2, 176.

पूर्ण adj. full. 4, 17.

पूर्णामासी f. the day of the full
moon. 1, 112.

पूर्वं adv. at first, formerly. 4, 22.

पूर्वा f. the east quarter. 1, 101.

पूर्वज m. the first born, an el-
der brother. 2, 351.

पूर्वदिक्पति m. Indra, the re-
gent of the east quarter. 1, 53.

पूर्वदेव m. an Asura. 1, 5.

पूर्वरंग m. the prelude to a
drama. 1, 95.

पूषन् m. the sun. 1, 35.

पूकथ n. wealth. 1, 80.

पूतना f. ■ host, an army. 2, 302.

पूतनाषाद् m. a name of Indra.
1, 53.

पृथक् prep. with instr. acc. or
abl. without. 5, 90. Bhk. 8,
109.

पृथग्जन m. ■ man of low pro-
fession or character. 2, 193.

पृथिवी f. the earth. 2, 1. Earth
considered as one of the five
elements. 5, 71. 73.

पृथु 1) adj. (f. पृथु or पृथ्वी),
broad, large, great. 4, 14. 2)
पृथ्वी f. the earth. 2, 1.

पृथुक m. 1) rice which has first
been scalded with hot water,
then dried over the fire, and
lastly ground in a mortar. 2,
430. 2) the young of any ani-
mal. 2, 347. Mâgha 3, 30.

पृथुरोमन् m. a fish. 3, 35.

पृथुल adj. broad, large, great.
4, 14. Mâgha 10, 65.

पृदाकु m. a snake. 3, 18.

पृश्नि m. f. a dwarf. 2, 456.

पृषत् (only n. according to the
best authorities), a drop of
water. 3, 55.

पृषत m. 1) a drop of water. 3,
55. 2) the hog-deer. 2, 75.

पृषत्क m. an arrow. 2, 311.

पृषदश्च m. a name of Vâyu. 1,
75.

पृष्ठ n. the back. 2, 373. 3, 12.
5, 6.

पृष्ठग्रन्थि m. a hump on the back.
2, 449.

पृष्ठवाह्य m. an ox that carries
burdens on his back. 2, 111.

पृष्ठास्थि n. the backbone. 5,
17.

पेचक m. the tip of an elephant's
tail. 2, 64.

पेटक n. a multitude, a company.
4, 2. नर्तकपेटकं Bharataka 9.

पेठा f. a basket, a chest. 2, 157.

पेलघ adj. thin, slender. 4, 32.

पेशल adj. beautiful. 4, 4.

पेशीकोश m. an egg. 2, 85.

पोगंड m. a man deformed in
body, by having more or fewer
limbs than usual. 2, 232.

पोटा f. 1) a hermaphrodite.
2, 275. 2) a female servant.
2, 337. Comp. वाटा.

पोत m. 1) the young of any
animal. 2, 347. 2) a colt. 2,
285. 3) a boat. 3, 33. 4) cloth.
2, 393.

पोतवणिज् m. a sea-trader. 3,
33.

पोताधान n. small fry. 3, 39.

पोत्र n. 1) the snout of a hog.
2) a ploughshare. 5, 46.

पोत्रिन् m. a hog. 2, 71.

पौत्र m. a grandson. 2, 350.

पौर m. a citizen. 5, 78.

पौरुष 1) adj. (f. i), equal in

height or length to a man when he has extended his hands. 5, 19. 2) n. manliness. 4, 38.

पौरोगव m. the superintendent of the kitchen. 2, 276.

पौलस्त्य m. a name of Kuvera. 1, 78.

पौलोमी f. Indra's wife. 1, 55.

पौष्प adj. (f. ३), belonging or relating to flowers. 2, 33.

प्रकट adj. open, clear, manifest. 4, 67.

प्रकर m. a heap, a multitude. 4, 1.

प्रकर्ष m. a high degree, eminence, excellence. 5, 51.

प्रकांड m. the lower stem of a tree, the part between the root and the first branches. 2, 27. 2) the part between the elbow and the shoulder, the upper arm. 2, 378. 3) n. (at the end of compounds) excellent. 2, 223.

रक्षःप्रकांडकौ Bhk. 5, 6.

प्रकामं adv. to one's heart's content, exceedingly. 4, 33.

प्रकार m. similarity. 4, 9. 5, 101.

प्रकाश 1) adj. clear, manifest. 4, 67. Rgh. 1, 68. Yv. 2, 176. 2) m. manifestation. 5, 95. 3) light, lustre, splendor. 1, 66. 4) (at the end of a compound) similar. 4, 9.

प्रकाशन n. making manifest. 5, 84.

प्रकीर्णक n. a whisk, a fan. 2, 268.

प्रकृति f. 1) the natural form or constitution of a thing. 5, 78. 2) nature. 5, 16. 3) the equipoise of the three qualities of nature: 'goodness, foulness, and darkness.' 4) the five elements. 5) the seven elements of regal administration (enumerated in Manu 9, 294). 5, 78. 6) an artisan, a mechanic. 2, 438. 5, 78.

प्रकृतिगुण m. one of the three constituent qualities of nature. 5, 82.

प्रकोष्ठ 1) m. the fore-arm, the part of the arm between the wrist and the elbow. 2, 378. 2)

- n. an inner court in a building. 2, 149. 5, 56.
- प्रक्रय** m. 2, 418.
- प्रक्षालित** adj. washed. 2, 253.
- प्रक्षेडन** m. an iron arrow. 2, 312.
- प्रक्ष्य** (at the end of compounds), similar, like. 4, 9.
- प्रख्यात** adj. famed, renowned. 2, 240.
- प्रगल्भ** adj. bold, confident. 2, 231.
- प्रगल्भता** f. resoluteness, decision. 4, 94.
- प्रगे** adv. in the morning. 1, 111: Māgha 12, 1.
- प्रग्रह** m. 1) any kind of tie, a rein, a rope, etc. 5, 19. 2) a ray of light. 1, 39. 3) a captive, a prisoner. 4, 74.
- प्रघण** m. a terrace before ■ house. 2, 144.
- प्रघाण** m. 1) = प्रघण. 2, 144. 2) the upper part of the stem of a tree. 2, 27.
- प्रघात** m. a battle, a fight. 2, 299.
- प्रचल** adj. movable, unsteady. 4, 10. Kum. 5, 35.
- प्रचलाक** m. a peacock's tail. 2, 87.
- प्रचलाकिन्** m. ■ peacock. 2, 86.
- प्रचुर** adj. abundant, much. 4, 16. 2, 116. 117.
- प्रचेतस्** m. ■ name of Varuna. 1, 74.
- प्रच्छद** m. a cover, a wrapper. 2, 153.
- प्रच्छन्न** adj. covered, hidden, secret. 4, 23.
- प्रच्छादन** n. an upper garment. 2, 391.
- प्रच्छादित** adj. covered. 4, 96.
- प्रजन** m. पशूनां गर्भग्रहणकाल. 2, 117.
- प्रजा** f. pl. people, the inhabitants of a country, subjects. 2, 129.
- प्रजागर** m. watching, being awake. 2, 448.

प्रजाता adj. f. one who has brought forth ■ child. 2, 345.

प्रजापति m. 1) Brahman. 1, 7. 2) a king. 2, 266.

प्रजावती f. ■ brother's wife. 2, 349.

प्रज्ञा f. understanding, knowledge. 2, 179.

प्रणति f. salutation, obeisance. 4, 64.

प्रणय m. 1) affection, favour. 4, 88. 2) affectionate solicitation. 5, 24.

प्रणव m. the mystic syllable *Om.* 1, 8.

प्रणाघ्य adj. contemptible. 2, 211. Bhk. 6, 66.

प्रणाली f. ■ gutter, ■ drain. 3, 63.

प्रणिधान n. profound meditation. 1, 128. Rgh. 1, 74.

प्रणिधि m. ■ spy. 2, 270.

प्रणिपात m. submission, obeisance. 4, 64.

प्रणीत m. fire consecrated by prayers and other rites. 2, 260.

प्रतति f. ■ climbing plant. 2, 25.

प्रतन (f. i) adj. ancient. 4, 26.

प्रतल m. the palm of the hand with extended fingers. 2, 382.

प्रतानिनी f. a climbing plant. 2, 25.

प्रताप m. power, energy. 4, 38.

प्रतारण n. overreaching, cheating. 4, 63.

प्रति prep. 1) as, like. रामः संग्रामे नारायणतः प्रति. Bhk. 8, 88. 2) *pradhâne.* 5, 95.

प्रतिकर्धन् n. embellishment, toilet. 2, 384. Kum. 7, 6. Māgha 5, 27. 9, 43.

प्रतिकाय m. a likeness, ■ image. 1, 130.

प्रतिकूल adj. contrary, opposed. 4, 58. 71. 5, 22.

प्रतिकृत adj. retaliated. 4, 80.

- प्रतिकृति f. a likeness, an image. 1, 130.
- प्रतिक्षणं adv. repeatedly. 4, 39.
- प्रतिक्षिप्त adj. rejected. 4, 18.
- प्रतिग्रह m. the rear of an army. 5, 6.
- प्रतिघ्न m. anger, passion, rage. 2, 207. प्रतिधारण Pk. 4, 154. Magha 15, 53.
- प्रतिच्छन्द m. प्रतिच्छाया f. a reflection, a likeness, an image. 1, 130.
- प्रतिज्ञागर m. watchfulness, attention. 4, 97.
- प्रतिज्ञा f. assent, promise, agreement. 4, 30.
- प्रतिनिधि m. a substitute, a likeness. 1, 130. Rgh. 5, 63.
- प्रतिनिर्यातन n. retaliation. 4, 80.
- प्रतिपक्ष m. an opponent, an adversary. 2, 300.
- प्रतिपत्ति f. 1) resolution, decision. 4, 94. 2) intelligence, understanding. 5, 14.
- प्रतिपद् f. intelligence, understanding. 5, 14.
- प्रतिपादन n. producing, exciting. 5, 7.
- प्रतिबंध m. an impediment, an obstacle. 4, 84.
- प्रतिभय adj. exciting fear, formidable. 4, 20.
- प्रतिभा f. intelligence, genius. 2, 179.
- प्रतिभान्वित adj. intelligent. 2, 219.
- प्रतिभू m. ■ surety, a sponsor. 2, 225.
- प्रतिमा f. 1) a likeness, an image. 1, 131. 2) (at the end of a compound) like, similar. 4, 9.
- प्रतिमान n. 1) resemblance, likeness. 1, 130. 2) the space between an elephant's tusks. 2, 63.

प्रतियत्न m. 1) elaboration.
सुगंधितामप्रतियत्नपूर्वा
Māgha 3, 54. 2) desire, wish.
3) the taking prisoner. 5, 57.

प्रतियातना f. a likeness, an
image. 1, 130. Māgha 3, 34.

प्रतिरूप n. a counterfeit, ■ like-
ness. 1, 130.

प्रतिरोधक m. a robber. 2, 183.

प्रतिलोम adj. against the
grain, contrary. 4, 58.

प्रतिवत्सरं adv. every year. 2,
117.

प्रतिविंब n. a reflected image,
a likeness. 1, 130.

प्रतिश्याय m. = *pinasa*. 2, 450.

प्रतिश्रय m. an alms-house. 2,
142.

प्रतिश्रव m. a promise, an agree-
ment. 4, 30.

प्रतिसर m. n. a string tied, as
a charm, by women round the
wrist, at weddings, etc. 2,
403.

प्रतिसीरा f. a curtain, a veil.
2, 154.

प्रतिसूर्यशयानक m. the gecko.
2, 79.

प्रतिहार m. a door, a gate.
5, 2.

प्रतीक m. a part, a limb. 4, 59.

प्रतीक्ष्य adj. deserving of con-
sideration, respectable. 2, 229.
Māgha 2, 108.

प्रतीचीन adj. western. 1, 103.

प्रतीप adj. contrary, reversed.
4, 58.

प्रतीपदार्शिनी f. a woman. 2,
327.

प्रतीष्ठ adj. 4, 96.

प्रतीहार m. ■ doorkeeper. 2,
269.

प्रतूर्ण adj. quick, fleet. 2, 198.

प्रतोद् m. a goad for driving
cattle. 2, 422.

प्रतोली f. the carriage-road,
the high-road. 2, 134. Māgha
3, 64.

प्रत्न adj. former, ancient. 4, 26.

प्रत्यक्ष adj. visible, perceptible, evident. 5, 88, 89.

प्रत्यगाशापति m. Varuna, the regent of the west quarter. 1, 74.

प्रत्यय adj. recent, new. 4, 78.

प्रत्यञ्च (प्रत्यङ्, प्रतीची, प्रत्यक्)
1) adj. western. 1, 103. 2)
प्रतीची f. the west. 1, 101.

प्रत्यनीक m. an enemy. 2, 301.

प्रत्यन्तपर्वत m. a mountain contiguous to another. 2, 12.

प्रत्यय m. 1) apprehension, understanding. 2) cause, motive (स्त्रीप्रत्ययः कलहः, बीज-
प्रत्ययो जङ्कुरः). 3) certainty, positiveness. 5, 62. 4) trust, confidence. 4, 95, 5, 62. 5) an oath. 5, 62.

प्रत्यर्थिन् m. an opponent, an adversary. 2, 301.

प्रत्यवसान n. eating. 2, 170.

प्रत्यवाय m. privation. 5, 38.

प्रत्याकार m. a sheath, a scabbard. 2, 318.

प्रत्याख्यात, प्रत्यदिष्ट adj. rejected, set aside. 4, 18.

प्रत्यारम्भ m. entering on (an action) repeatedly. 5, 90.

प्रत्यासार m. the rear of an army. 5, 41.

प्रत्युत्पन्नमति adj. endowed with presence of mind. 2, 221.

प्रत्युष n. daybreak, morning. 1, 111.

प्रत्यूह m. an impediment, an obstacle. 2, 246.

प्रथम num. first. 4, 22.

प्रदर m. an arrow. 2, 311.

प्रदिश f. an intermediate point of the compass. 1, 102.

प्रदीपन m. a sort of poison. 3, 24. प्रदीपनस्तु दहनो रक्त-
वर्णो जंजनाद्विजः ॥ RM.

प्रदेश m. a spot, a place. 2, 5.

- प्रदेशन n. a gift, a donation. 2, 264.
- प्रदेशिनी f. the forefinger. 2, 383.
- प्रदोष m. the first part of the night, the first hour after sunset. 1, 109.
- प्रदुन्न m. a name of Kâma. 1, 32.
- प्रद्योत m. a ray of light. 1, 38.
- प्रद्योतन m. the sun. 1, 35.
- प्रधन n. war, a battle. 2, 298.
- प्रधान n. 1) first rate, main, chief, principal 4, 5, 5, 8, 35, 69, 84, 95. Late writers employ the word as an adjective. Comp. यथा च भूतेषु महो प्रधाना Vâmanap. 12. तेषु प्रधाना शक्तिः स्यात् Pk. 4, 124. 2) a principal officer of state. 2, 272. 3) nature. 5, 16.
- प्रधि m. 1) the periphery of ■ wheel. 2, 292. 2) (incorrectly for प्रहि) a well. 3, 62.
- प्रपञ्च m. 1) copiousness, detail. 4, 81. 2) — आडंबर. 5, 55.
- प्रपद् n. the extremity of the foot, the metatarsus. 2, 374.
- प्रपा f. a shed on the roadside for accommodating passengers with water. 2, 142.
- प्रपात m. 1) an assault, a sortie. 2, 297. 2) a bank, a shore. 3, 45.
- प्रपुनाट m. ringworm shrub (cassia alata Lin.). 2, 464.
- प्रबुद्ध adj. informed, enlightened. 2, 177.
- प्रबोधक m. a bard whose office consisted in awakening his chief by music. 2, 280. Comp. Oxf. Catal. p. 56. n. 1.
- प्रमंजन m. storm, wind. 1, 75.
- प्रभविष्णुता f. supremacy, power, dominion. 4, 100.
- प्रभा f. 1) light, radiance. 1 65. 2) a ray of light. 1, 38.
- प्रभाकर m. the sun. 1, 36.
- प्रभात n. dawn, morning. 1, 111.
- प्रभाव m. power, dignity. 5, 69.
- प्रभावता f. power, supremacy, dominion. 4, 100.
- प्रभिन्न m. an elephant in rut. 2, 65.
- प्रभु m. a lord, a master. 2, 188.

प्रभुता f. lordship, power, dominion. 4, 100.

प्रभूत adj. much, great, large. 4, 16.

प्रभ्रष्टक n. a wreath of flowers fastened to the lock on the crown of the head. 2, 398.

प्रमथ m. pl. the host of Īiva. 1, 14.

प्रमद 1) m. joy, delight. 1, 123.
2) **प्रमदा** f. a woman. 2, 327.

प्रमदवन n. a royal garden attached to the haram. 2, 58.

प्रमया f. destroying, killing. 2, 323. Also m. and n.

प्रमाद m. inadvertence, neglect. 4, 69.

प्रमापण n. killing, slaying. 2, 322. Yv. 2, 277.

प्रमीत adj. dead. 3, 7.

प्रमुख adj. chief, principal. 4, 5.

प्रमोद m. joy, delight. 1, 123.

प्रयत adj. pious, virtuous. 2, 247.

प्रयाण n. a march, an expedition. 2, 297.

प्रयोग m. application, employment. 4, 9. 5, 79. 80.

प्रयोजन n. a motive. 5, 81.

प्रलंबघ्न m. a name of Baladeva. 1, 28.

प्रलाप m. senseless talk. 1, 150.

प्रवण adj. prone or inclined to, engrossed by. 2, 197.

प्रवयस् adj. of an advanced age, old. 2, 348.

प्रवर, प्रवर्ह adj. chief, principal, best. 4, 5.

प्रवहण n. 1) a litter, borne on men's shoulders. 2, 290. 2) a

boat, a ship. 3, 33. **प्रचलतुं**

गतरंगशिखायगप्रवहणा

जलधावपि सार्धपाः। Pk. 4, 193.

प्रवार्ण n. a grant of all things desired. 4, 88.

प्रवाल m. a germ, a sprout, a shoot. 2, 29.

- प्रवासन** n. killing, slaying. 2, 322.
प्रवाह m. a stream, a current. 3, 47.
प्रविदारण n. war, battle. 2, 298.
प्रवीण adj. accomplished, skilful, clever. 2, 180. Kum. 7, 48.
प्रवृत्ति f. intelligence, news. 1, 146.
प्रवेक adj. select, superior. 4, 4.
प्रवेणी f. a coloured cloth or blanket thrown over the back of an elephant, etc. 2, 153.
प्रवेश m. entrance, commencement. 1, 106.
प्रवेष्ट m. the arm. 2, 367.
प्रशंसा f. praise. 1, 145. 2, 223.
प्रशमन n. extinction, destruction. 2, 322.
प्रशस्त adj. praiseworthy, excellent. 2, 4. 4, 96.
प्रश्न m. a question, an enquiry. 1, 154. 5, 93. 94. 96. 98.
प्रष्टौही f. a cow pregnant with her first calf. 2, 114.
प्रसक्त adj. attached or addicted to. 2, 209.
प्रसन्ना f. spirituous liquor. 2, 174.
प्रसभं adv. by force, violently. 4, 74.
प्रसर m. 1) speed, velocity. 2, 288. 2) affectionate solicitation. 5, 24.
प्रसव m. a flower. 2, 31.
प्रसवबंधन n. the stalk of flowers or fruit. 2, 30.
प्रसव्य adj. contrary, opposed. 4, 58.
प्रसाद m. affection, favour 4, 88.
प्रसादना f. propitiation, devotion. 1, 129.
प्रसाधन n. embellishment, decoration. 2, 384.
प्रसूता adj. f. one who has brought forth offspring. 2, 345. 285. 118.

प्रसूति f. offspring, children. 2, 342. 117.

प्रसूनक n. a flower, ■ blossom. 2, 31.

प्रसृत (v. r. प्रसित) 1) adj. attached to, longing for. 2, 198. 209. 2) **प्रसृता** f. the leg 2, 360.

प्रसृति f. the palm of the hand hollowed. 2, 382.

प्रस्कन्न adj. defeated in battle. 2. 324.

प्रस्तर m. 1) a couch. 5, 32. 2) ■ stone. 2, 13.

प्रस्तरघटनोपकरण n. an instrument for cleaving stones. 5, 35.

प्रस्ताव m. 1) commencement. 4, 65. 2) occasion, opportunity. 5, 81. 3) = **हेला**. 5, 19.

प्रस्थ 1) n. tableland on the top of a mountain. 2, 11. 2) m. a measure of quantity, containing four *kudava*. 5, 15.

प्रस्थान n. a march, an expedition. 2, 297.

प्रस्रव m. a fall of water. 2, 11.

प्रस्रवण n. a spring, ■ fountain. 3, 55.

प्रहृत adj. conversant with the principles of science. 2, 197.

प्रहर m. the eighth part of a day and night. 1, 106.

प्रहरण n. 1) a weapon. 2, 307. 2) war, battle. 2, 298.

प्रहार m. a blow. 2, 65.

प्रहेलिका f. an enigma, a riddle. 1, 152.

प्रह्व adj. 1) bent, stooping. 5, 53. 2) bent on, intent upon. 2, 197.

प्रह्वलीका f. an enigma, a riddle. 1, 152. The correct reading is **प्रबल्लिका**.

प्रांशु adj. high, tall. 4, 66.

प्राकार m. a rampart. 2, 133.

प्राकाराय n. the coping of a wall. 5, 2.

प्राकृत adj. vulgar, low, base. 2, 193.

- प्राग्भाग** m. the front-part. 2, 373.
- प्राग्र** n. the top, the summit. 2, 26.
- प्राग्रहर, प्राग्र्य** adj. chief, principal. 4, 4.
- प्राधुणक** m. a guest. 2, 203.
- प्रांगण** n. a court, a yard. 2, 144. 5, 31.
- प्राचिका** f. a sort of falcon (?). 2, 98.
- प्राचीन** adj. eastern. 1, 103.
- प्राचीनबर्हिस्** m. a name of Indra. 1, 52.
- प्राचीनावीत** n. the sacrificial cord or cloth, when worn over the right shoulder and under the left. 2, 252. Comp. उप-वीत, निवीत.
- प्राचेतस** m. a name of Vālmiki. 2, 257.
- प्राजन** n. a goad for driving cattle. 2, 422.
- प्राजितृ** m. a charioteer 2, 293.
- प्राज्ञ** adj. intelligent, wise. 2, 177.
- प्राज्य** adj. much, abundant. 4, 16.
- प्राञ्च** 1) adj. eastern. 1, 103. 2) **प्राची** f. the east. 1, 101. 3) **प्राक्** adv. at first. 4, 22.
- प्राड्विक** m. a judge. 2, 274. Mitāksh. on Yv. 2, 3.
- प्राण** m. 1) pl. life. 1, 134. 2) power, strength. 4, 38.
- प्राणाधिनाथ** m. ■ lover, a husband. 2, 342.
- प्राणियूत** n. a fight of beasts, exhibited for sport. 5, 4.
- प्राणिन्** m. ■ living being. 5, 77.
- प्रातर्** adv. in the morning, at break of day. 1, 111.
- प्रातिहारिक** m. 2, 434.
- प्राथमकल्पिक** m. a pupil who has begun to receive instruction in science. 2, 245.

प्राडुस adv. 1) arising, appearing. 2) manifestly. 5, 95.

प्रादेश m. a span measured by the distance between the extended thumb and forefinger. 2, 383.

प्राध्वं adv. 1) crookedly. 2) बंधने. 5, 53. P. I, 4, 78.

प्रांतर n. an intervening long tract of country between two villages. 2, 106.

प्रापणिक m. a trader, a merchant. 2, 416. Māgha 4, 11.

प्राप्त adj. fit, proper. 4, 61.

प्राप्तद्वय adj. learned, wise. 2, 177.

प्राभृत n. an offering, a present. 2, 279.

प्रामाणिक adj. (f. *i*) serving as a measure. 2, 381.

प्राय m. abstinence from all food. 4, 75.

प्रार्थना f. request, solicitation. 2, 205.

प्रालंबक n. a garland worn round the neck. 2, 398.

प्रालेय n. frost, cold. 3, 28.

प्रालेयांशु m. the moon. 1, 42. Māgha 9, 87.

प्रावरण n. an upper garment. 2, 391.

प्रावृष् f. the rainy season. 1, 113. 116.

प्रास m. a lance. 2, 320.

प्रासाद m. a palace, a temple. 2, 138.

प्रिय adj. beloved, pleasing. 2, 212. 4, 4. 1, 141. 146.

प्रियंगु f. 1) the name of a medicinal plant. 2, 38. 2) Italian millet. 2, 427.

प्रियवाच adj. affable in address. 2, 211.

प्रीति f. 1) affection, friendship. 4, 21. 2) joy. 1, 123.

प्रेक्षा f. 1) viewing. 1, 95. 2) intellect. 2, 179.

प्रेक्षा f. प्रेखोलन n. a swing. 4, 78.

प्रेङ्खित, प्रेङ्खोलित adj. swung, shaken. 4, 61.

प्रेत 1) adj. deceased, dead. 3, 7. 2) m. a spirit abiding in hell. 3, 3.

प्रेतपति m. a name of Yama. 1, 71.

प्रेत्य adv. in the life to come. 5, 91.

प्रेष्ठ adj. dearest, best. 4, 4.

प्रेष्य 1) m. a messenger, a servant. 2, 214. 2) प्रेष्या f. a female messenger. 2, 336.

प्रोक्षित adj. immolated, slaughtered. 2, 262.

प्रोथ m. the nostrils of a horse. 2, 286.

प्रोष्ठी f. ■ sort of carp. 3, 36.

प्रौढ adj. 1) grown up. 2, 114. 328: 2) bold. 2, 231.

प्लव m. a float, a raft. 3, 49.

प्लवक m. 1) a frog. 3, 40. 2) an outcast. 2, 443.

प्लवग m. 1) a frog. 3, 40. 2) a monkey. 2, 76.

प्लवंग m. a monkey. 2, 76.

प्लवंगम m. 1) ■ frog. 3, 40. 2) a monkey. 2, 76.

प्सा f. hunger. 2, 206.

प्सात adj. hungry. 2, 205.

फ.

फटा f. फण m. फणा f. the hood of a snake. 3, 19.

फणभृत् m. a snake. 3, 18.

फल n. fruit. 2, 23. 25. 1, 118. 4, 92.

फलक n. a shield. 2, 305.

फलवत्, फलिन, फलिन adj. bearing fruit. 2, 23.

फलिनी f. = प्रियंगु. 2, 38.

फल्गु adj. pithless, worthless.

4, 92. अफल्गु भांडं Māgha
3, 76.

फाणित n. raw sugar. 2, 169

फांठ adj. readily prepared, e.g.

a medicine. 4, 89. यद्अपित-

मपिष्टमुदकसंपर्कमात्राद्विभ-

क्तरसमौषधं कषायादि अ-

ग्निना तप्तं यदीषडुष्णतत्फां-

ठमित्येके । यथा । फांठाभि-

रद्भिरावपेदिति । कडुणा-

भिरित्यनायासो गम्यते ।

अनायासः पुरुषो ऽन्यो वा

फांठशब्देनाभिधीयत इत्य-

न्ये । यथा । फांठाश्चित्रास्त्र-

पाणयः (Bhk. 9, 17.) इति ॥

HC. स चौषधीभिः फांठाभिः

स्नात्वाद्भिः पावनैरपि । Rig-

vidh. 2, 17.

फाल्त्त m. a ploughshare. 2, 420.

फेन m. froth, foam. 3, 46.

फेरुंड, फेरव, फेरु m. a jackal.
2, 74.

फेत्तिका f. the leavings of food.
2, 171.

ब.

बदरी f. the jujube. 2, 39.

बद्ध adj. 1) bound, tied. 2, 185.

2) put on, dressed. 4, 62.

बद्धभूमिक adj. having an in-
laid floor. 2, 139.

बद्धमुष्टिकर m. the fore-arm
with closed fist. 2, 381.

बधिर adj. deaf. 2, 454.

बंध m. a tie, a fastening. 2, 375.

बंधन n. 1) binding. 5, 53. 2)
any kind of tie or fetter. 2,
122. 3) confinement, captivity.
3, 4.

बंधनग्रंथि m. a noose. 2, 442.

बंधु m. a relation, a kinsman.
2, 354.

बंधुक 1) m. a bastard. 2, 346.

2) बंधुकी f. an unchaste woman. 2, 341. 346.

बंधुजीव n. the name of a plant, or rather of its blossom, (*pentapetes phoenicia*). 2, 53.

बंधुर adj. bent, crooked. 4, 75.

बंधूक n. = *bandhujiva*. 2, 53.

बंध्य 1) adj. barren, fruitless. 4, 75. 2, 23. 2) बंध्या f. a barren cow. 2, 114.

बभ्रु 1) adj. brown. 4, 51. 2) m. an ichneumon. 5, 30. 3) Vishnu or Krishna. 1, 23.

बर्हिर्ज्योतिस् m. a name of Agni. 1, 62.

बर्हिस् n. 1) Kuça grass. 2, 36. 2) a sacrifice. 2, 259.

बल 1) n. strength, power. 4, 38. 2) semen virile. 3, 16. 3) forces, a host, an army. 2, 302. 4) m. Baladeva. 1, 29.

बल m. a crow. 5, 23.

बलज n. the gate of a city. 2, 145.

बलदेव, बलभद्र m. the elder brother of Krishna. 1, 28.

बलवत् adj. strong. 2, 226.

बलसूदन m. a name of Indra. 1, 52.

बलाका f. a sort of crane. 2, 95.

बलाहक m. a cloud. 1, 58. Kum. 1, 4. Māgha 4, 54.

बलि m. 1) a present, an oblation. 1, 128. 2) tax, impost, revenue. 2, 278.

बलिपुष्ट, बलिभुज् m. a crow. 2, 90.

बलीमुख m. an ape. 2, 76.

बलीवर्द्ध m. an ox or bull. 2, 108.

बहिर्योग m. connexion with the exterior. 5, 85.

बहु (f. *bahu* or *bahvi*) adj. much, many. 4, 16. 1, 108.

बहुव n. multitude. 2, 376.

बहुवृषा f. one of the seven tongues of Agni. 1, 68.

बहुल 1) adj. *παχυλός*, fat, corpulent, stout. 2, 187. 2) dense, compact. 4, 32. 3) much, abundant. 4, 16. 4) m. the dark half of a lunar month. 1, 50. Kum. 4, 13. 7, 8. 5) a name of Agni. 1, 62. 6) **बहुला** f. a cow. 2, 113. 7) f. pl. the Pleiades. 1, 50.

बहुव्ययिन् adj. spending much. 2, 210.

बाण m. an arrow. 2, 311. 5, 68.

बाणमुक्ति f. shooting an arrow. 2, 315.

बाणाश्रय m. a quiver. 2, 310.

बाणासन n. a bow-string. 2, 309.

वाद्र 1) m. the cotton plant. 2, 47. 2) n. cotton-cloth. 2, 395.

बाधा f. 1) opposition, hindrance. 2) pain, trouble. 5, 48.

बांधव m. a relation, a kinsman. 2, 354.

बाल 1) adj. young. 5, 20. 2) ignorant, foolish. 2, 181. 3) m.

the young of any animal. 2, 347. 4) ■ boy. 2, 377.

बालगर्भिणी adj. f. (a cow) with calf. 2, 118.

बालतृण n. young grass. 2, 35.

बालवायज n. the lapis lazuli. 2, 20.

बालिश adj. 1) young. 5, 20. 2) ignorant, foolish. 2, 181.

बालेय m. an ass. 2, 125.

बाहु m. f. the arm. 2, 367.

बाहुमूल n. the extremity of the upper arm. 2, 370. 402.

बाहुलेय m. a name of Skanda. 1, 19.

बिम्बोक m. (in erotic poetry) affectation of indifference towards a beloved person, through pride and conceit. 1, 89. **गर्वाभिमानसंभूतो विकारो जनादरात्मको बिम्बोकः** | Rasatar. 6, 13.

बिल n. a hole. 3, 2.

बीज n. seed, sperma. 3, 16.

बीजकोश 1) m. the pericarpium of a flower. 3, 60. 2)

बीजकोशी f. a pod. 2, 34.

बीभत्स m. the disgusting, one of the nine *rasas*. 1, 92.

बुक्क n. the heart. 3, 14.

बुद्ध m. a Buddha. 1, 85.

बुडांडक. 5, 45.

बुद्धि f. intellect, understanding. 2, 179.

बुद्धिसहाय m. a councillor, a minister. 2, 271.

बुध m. 1) a wise man. 2, 178. 2) the planet Mercury. 1, 46.

बुध m. the root of a tree. 2, 26.

बुभुक्षा f. appetite, hunger. 2, 206.

बुभुक्षित adj. hungry. 2, 205.

बुश m. chaff, husks. 2, 423.

बेडा f. a boat. 3, 50.

बोधि m. the holy fig tree. 2, 41.

ब्रध्र m. 1) the sun. 1, 37. 2) Īiva. 5, 51. 3) one of Īiva's attendants. 5, 51.

ब्रह्मचर्य n. the controlling of all senses, sanctity. 2, 242.

ब्रह्मचारिन् m. 1) a Brahman from his investiture with the sacrificial thread until his marriage. 2, 239. 238. 2) a name of Skanda. 1, 20.

ब्रह्मण्य adj. fit for a Brahman. 2, 251.

ब्रह्मन् 1) n. the supreme spirit, the deity. 5, 82. 2) final union with the deity. 1, 124. 3) holy scripture, the Veda. 5, 82. 4) m. Brahman, the principal god of the Hindu triad. 1, 6. 5, 61. 82. 5) a Brahman. 5, 82. 2, 251.

ब्रह्मपुत्र m. a sort of poison. 3, 24. Comp. Yv. 2, 110.

ब्रह्मबंध m. a contemptible Brahman. 2, 250. Chând. U. p. 282.

ब्रह्मवर्चस n. divine splendor, the glory obtained by the prac-

tice of religious ordinances
and the study of the Vedas.
2, 242.

ब्रह्मवृक्ष m. the butea frondosa.
2, 42.

ब्रह्मसूत्र n. the sacrificial thread,
worn by the three first clas-
ses. 2, 252.

ब्रह्माणी f. one of the seven
divine mothers. 1, 17. See
मातृ.

ब्राह्म 1) adj. (f. ई) belonging
to the god Brahman. 1, 115.
2) ब्राह्मी f. a name of the
goddess Sarasvatī. 1, 8.

ब्राह्मण m. a Brahman. 2, 236.
237. 5, 74. 82.

ब्राह्मणब्रुव m. one who calls
himself a Brahman, a Brah-
man by cast without atten-
ding to its observances. 2,
251.

भ.

भ n. a star. 1, 51.

भक्त n. boiled rice. 2, 164.

भक्तसिक्थ m. a lump of boiled
rice. 5, 43.

भक्ति f. devotion. 1, 129.

भक्षक adj. gluttonous. 2, 195.

भक्षण n. eating. 2, 170.

भग m. 1) the sun. 1, 35. 2) the
vulva. 2, 359. 5, 41.

भगवत् 1) adj. venerable. 1, 155.

2) भगवती f. a name of Durgā.
1, 16.

भगिनी f. a sister. 2, 352.

भगिनीपति m. a sister's hus-
band. 1, 99.

भगशृंग (f. ई and अ) adj. having
broken horns. 2, 112.

भंग m. a wave. 3, 31.

भंगि f. = व्याकृति. 4, 77.

भंगुर adj. bent, crooked. 4, 11.

भंग्य n. a field of hemp. 2, 8.

भट m. 1) a warrior. 2, 199. 2) a man of a barbarous tribe. 2, 444.

भटित्र adj. (meat) roasted on a spit. 2, 168.

भट्टारक adj. venerable. 1, 155. Added to names by way of respect, e. g. **अर्हद्भट्टारकः**

भटिनी f. any one of a king's wives besides the anointed one. 2, 325.

भद्र 1) adj. auspicious, prosperous. 1, 122. 2) good, excellent. 2, 115. 3) m. a bull. 5, 21. 4) one of the three species of elephants. 2, 60.

भद्राकरा n. shaving. 4, 36.

भद्रासन n. a golden throne. 2, 268.

भय n. fear, terror. 1, 91. 4, 40.

भयदुत adj. running away, put to flight. 2, 324.

भयानक 1) adj. frightful, terrible. 4, 20. 2) m. the fearful, one of the nine sentiments in poetry. 1, 92.

भयावह adj. fearful, frightful. 4, 20.

भरत m. an actor, a mime. 2, 437.

भरद्वाज m. a skylark. 2, 93.

भरित adj. full. 4, 17. **दिगन्ता-
नातेने मधुपकुलकंकारभरि-
तान्** । Bhv. 1, 31. **वकुलो
जगज्जालं कर्ता कुसुमभर-
सौरभ्यभारितं** । Bhv. 1, 52.

भट्टक n. roasted meat. 2, 168.

भर्ग m. a name of Çiva. 1, 12.

भर्तृ m. a husband. 2, 342.

भर्तृदारक m. (in theatrical language) the crownprince. 1, 98.

भर्म n. gold. 2, 18.

भल्लूक m. a bear. 2, 73. Comp. **भाल्लूक**.

भव m. 1) mundane existence. 5, 20. 2) a name of Çiva. 1, 11.

भवन n. a house, a dwelling. 2, 136.

- भवानी f. the wife of Çiva. 1, 15.
- भवांतर n. another world. 5, 91.
- भविक adj. auspicious, prosperous. 1, 122.
- भवितव्यता f. destiny, fate. 1, 126.
- भव्य adj. = भविक. 1, 122. Kum. 1, 22.
- भषण m. a dog. 2, 126.
- भसित, भस्मन् n. ashes. 1, 69.
- भा f. a ray of light. 1, 38.
- भाग m. a part. 2, 373. 5, 6. 41.
- भागधेय 1) m. impost, revenue. 2, 278. 2) n. fate, destiny. 1, 126.
- भागार्ह adj. to be divided according to shares. 5, 58.
- भागिनेय m. a sister's son. 2, 352.
- भागीरथी f. a name of the Ganges. 3, 51.
- भाग्य n. fate, destiny. 1, 126.
- भांगीन n. a field of hemp. 2, 8.
- भाजन n. a vessel. 2, 172.
- भाटक m. price, pay, wages. 2, 418. e. g. शकटं भाटकेन धान्यादिवहनद्वारेण जीवनहेतुः । Mitāksh. on Yv. 3, 42.
- भांडागार n. a magazine, a store-room, a treasury. 5, 11. Yv. 1, 327.
- भांडादिरत. 2, 213.
- भानु m. 1) a ray of light. 1, 39. 2) the sun. 1, 36.
- भानुमत् m. the sun. 1, 36.
- भामिनी f. a woman (inclined to be passionate). 2, 326.
- भार m. = *paryāhāra*. 4, 73.
- भारती f. the goddess of speech. 1, 8.
- भारयष्टि m. f. a pole for carrying burdens. 4, 73.
- भार्गव m. a name of Çukra. 1, 48.
- भार्या f. a wife. 2, 339. 3, 34.

- भाङ्गुक** m. a bear. 2, 73. Comp.
भङ्गुक.
- भाव** m. 1) origin. 2) existence, state. 3) disposition, character. 4) meaning, purport. 5) action. 5, 64. 6) emotion, defined as a change of the mind depending upon (called forth by) extraneous things. 1, 90. 7) (in dramatic poetry) a learned man. 1, 99.
- भावन** n. apprehension, perception. 5, 89.
- भावुक** 1) adj. auspicious, prosperous. 1, 122. 2) m. (in theatrical language) a sister's husband. 1, 99.
- भाषण** n. talking. 1, 150.
- भाषा** f. speech. 1, 8.
- भास्** f. a ray of light. 1, 38.
- भास** m. a vulture. 2, 92.
- भास्कर, भास्वत्** m. the sun. 1, 35.
- भिक्षु** m. a religious mendicant. 2, 254.
- भिक्षुकी** f. a female beggar. 2, 332.
- भित्त** n. a fragment, a bit. 4, 28.
- भिडुर** n. a thunderbolt. 1, 56.
- भिद्य** m. a kind of river. 3, 44. Bhk. 6, 59.
- भिंदमाल** (?) m. an iron-bound club. used as a weapon. 2, 321.
- भिंडु** f. a woman who loses her children by death. 2, 333.
- भिन्न** m. pl. the name of a barbarous tribe. 2, 444.
- भिषत्** m. a physician. 2, 457.
- भिस्ता** f. boiled rice. 2, 164.
- भीत** adj. timid. 2, 199.
- भीम** 1) adj. terrible. 4, 20. 2) a name of Īiva. 1, 12.
- भीरु** 1) adj. timid. 2, 199. 2) f. a timid woman. 2, 326.
- भीषण, भीष्म** adj. terrible. terrific. 4, 20.
- भुक्तशेष** n. remains of food. 2, 171.

भुक्ति f. enjoyment. 5, 42.

भुक्तोच्छिष्ट n. the rejected leavings of food. 2, 171.

भुग adj. bent, crooked. 4, 11.

भुज m. भुजा f. the arm. 2, 367.

भुजग m. a snake. 3, 18.

भुजंग m. 1) a snake. 3, 18. 22.
2) a libertine, a gallant. 2, 227.

भुजंगम m. a snake. 3, 18.

भुजमध्य n. the chest, the breast.
2, 322.

भुजशिखर n. m. the shoulder.
2, 387.

भुजाय n. the shoulder. 2, 370.

भुजिष्य m. a servant. 2, 210.

भुवन n. 1) the world. 1, 133.
2) water. 3, 26.

भू f. earth. 2, 1. 3. 5, 83.

भूकाया f. darkness. 1, 110.

भूत 1) adj. passed, gone by. 5, 73. 2) n. a living being. 5, 73. 82. 3) an element. 5, 73. 71.

4) m. an evil spirit in attendance on Rudra. 5, 73. 55. 1, 87.

भूतग्राम m. the complex of beings or things. 5, 25. भूतग्रामस्य सर्वस्य स्थावरस्य चरस्य च. Matsyap. 1, 14.

भूतधात्री f. the earth. 2, 2.

भूति f. 1) might, grandeur. 5, 23. Kum. 5, 76. 2) ashes. 1, 69. 3) roasted meat. 2, 168.

भूतेश m. a name of Īiva. 1, 11.

भूपति m. a king. 2, 266. 150.

भूमि f. 1) the earth. 2, 1. 5, 68. 2) ground in general. 2, 260. 4, 77.

भूमिदेव m. a brahman. 2, 236.

भूमिस्पृश m. a Vaiçya. 2, 415.

भूयस् adv. repeatedly, again. 4, 39.

भूरि 1) adj. much. 4, 16. 2) n. gold. 2, 18.

भूरिमाय m. a jackal. 2, 74.

भूषण n. embellishment, ornament. 2, 384. 385.

भूषा f. = भूषण. 5, 69.

भृकुटि f. = भृकुटि. 4, 94.

भृगु m. a cliff, a precipice. 2, 11.

भृंग m. 1) the humble bee. 2, 100. 2) the fork-tailed shrike. 2, 93.

भृंगार m. a golden vase. 2, 160. Pk. 3, 125. 169. Mârk. 8, 203.

भृति, भृत्या f. wages. 4, 43.

भृशं adv. much, exceedingly. 4, 33. 5, 50.

भृष्ट n. roasted meat. 2, 168.

भेक m. a frog. 3, 40.

भेद m. 1) rupture, disunion, embroiling. 4, 95. 2) difference. 5, 95. 3) division, kind, species. 1, 105. 2, 67. 237. 3, 25.

भेरी f. a large kettle-drum. 1, 98.

भेषज n. a remedy, a drug, a medicament. 2, 458.

भैरव 1) adj. (f. i) formidable,

terrific. 4, 20. 2) भैरवी f. one of the manifestations of Durgâ. 1, 17.

भैषज्य n. = *bheshaja*. 2, 458.

भोक्तृ m. a lover, a husband. 2, 342.

भोग m. the coil of a snake. 3, 20. भुजंगभोगसंस्तुता कलत्रं तव मेदिनी । Dandip 2, 345.

भोगिन् m. a snake. 3, 18.

भोजन n. 1) eating. 2, 170. 2) food. 1, 121.

भोजनत्याग m. abstinence from food. 4, 75.

भो भोस् a particle used in addressing a person. 5, 97. Mârk. P. 3, 52. 8, 50.

भौम m. the planet Mars. 1, 46.

भ्रम m. rotation. 3, 46.

भ्रमर m. a large black bee. 2, 100.

भ्रमरक n. curls hanging down on the forehead. 2, 376.

भ्रातृ m. a brother. 2, 353.

भ्रातृज, भ्रातृपुत्र m. a brother's son. 2, 351.

भ्रातृवधू f. a brother's wife. 2, 349.

भ्रातृव्य m. 1) a brother's son. 2, 351. 2) an enemy. 2, 301.

भ्रात्रिय m. a brother's son. 2, 351.

भ्रांति f. perplexity, doubt. 4, 6.

भ्रामक m. a sort of loadstone. 2, 14.

भ्राष्ट्र m. a frying-pan. 2, 158.

भ्रुकुटि f. knitting of the brows, a frown. 4, 94.

भ्रू f. an eyebrow. 2, 365.

भ्रूण m. 1) a foetus or embryo. 2, 344. 2) — गर्भिणी. 5, 23.

म.

मकर m. a fabulous marine monster. 3, 38.

मकरध्वज m. a name of Kâma. 1, 32.

मकरंद m. the nectar of flowers. 2, 33.

माव m. a sacrifice. 2, 259.

मधवन् m. ■ name of Indra. 1, 52.

मंक्षु adv. quickly. 4, 12. Māgha 5, 37.

मंग m. the head of a boat (?). 3, 50.

मंगल adj. auspicious, prosperous. 1, 122. 5, 86. 101.

मंगलपाठक m. ■ bard. 2, 280.

कल्याणि ते ऽस्तु सुप्रातम-
नधे वीरसूर्भव । इति प्रबो-
धयामासुः पाठैर्मंगलपाठ-
काः ॥ Pk. 3, 43.

मंगल्यक m. a sort of pulse or lentils. 2, 426.

- मंगिनी f. a boat. 3, 50.
- मज्जन m. marrow, pith. 2, 28.
5, 67.
- मंत्ररी f. a branching flower-stalk. 2, 30.
- मंजीर n. an anklet. 2, 406.
- मंजु adj. pleasing, lovely, charming. 4, 4.
- मंजुकेशिन् m. Vishnu or Krishna. 1, 21.
- मंजुघोषा f. the name of an Apsaras. 1, 88.
- मंजुल adj. = *manju*. 4, 4. कृ-
जितं कलहंसानां वर्धते मद-
मंजुलं । Dandin 2, 332. Gg.
11, 2.
- मंजूषा f. a chest, a basket. 2, 157.
- मठ m. a building inhabited by a devotee and his disciples, a monastery. 2, 143.
- मणि m. f. a precious stone, a jewel. 2, 21. 1, 27.
- मणिक m. a small water-jar. 2, 162. Mhbh. 16, 37.
- मणिकार m. a jeweller. 2, 433.
- मणित n. murmur libidinosum. 2, 414. Māgha 10, 75. 76.
- मणिदोष m. a defect in a jewel. 5, 22.
- मणिबंध m. the wrist. 2, 378.
5, 7.
- मंडन n. embellishment, ornament. 2, 384.
- मंडप m. a temporary shed or hall erected on festive occasions. 2, 143.
- मंडल 1) n. a circle, a globe, a ball. 2, 387. 2) the disk of the sun or moon. 1, 44. 3) the halo round the sun. 1, 41. 4) an assembly, a multitude. 4, 2. 5) मंडली f. whirling, circular motion. 1, 77.
- मंडलाय n. a sword. 2, 317.
- मंडलायोयधारेव Pk. 3, 171.
- मंडलिन् m. a polecat. 2, 81.
- मंडलेश्वर m. the governor of a province or district. 2, 267.

मंडूक m. a frog. 3, 40. 5, 70.

मति f. intellect, understanding. 2, 179.

मतिमत् adj. intelligent, sensible. 2, 178.

मत्त adj. 1) drunk, inebriated. 2, 231. 2) furious, insane. 2, 65. 334.

मत्तकाशिनी f. a woman of excellent qualities. 2, 334.

मत्तवारण m. — *apāṣṭraya*. 2, 152.

मत्सरिन् adj. insincere, hostile. 2, 191. *Māgha* 2, 115.

मत्स्य m. a fish. 3, 35. 38.

मत्स्यंडी (corrupted from मधु-
स्यंदी?) f. granulated sugar. 2, 169.

मत्स्यबंधन 1) n. a fish-hook. 4, 79. 2) मत्स्यबंधनी f. a fish-basket. 2, 439.

मत्स्यबंधिन् m. an angler. 2, 439.

मत्स्यसंघात m. a multitude of fish. 3, 39.

मथित n. buttermilk without admixture of water. 2, 120.

मथिन् (nom. मंथाः) m. a churning stick. 2, 121.

मद् m. 1) the juice that flows from the temples of an elephant when in rut. 2, 62. 65. 2) pride, arrogance. 4, 37.

मदन m. love. 1, 32.

मदिरा, मदिष्ठा f. spirituous liquor. 2, 174.

मद्गु m. the diver bird. 2, 95.

मद्गुर m. a sort of fish. 3, 37.

मद्य n. spirituous liquor. 2, 175.

मधु n. 1) honey. 2, 466. 2) the nectar of flowers. 2, 33. 3) mead, spirituous liquor. 2, 175. 4) m. the month Caitra (March-April). 1, 114.

मधुक n 1) liquorice root (*glycyrrhiza glabra* Lin.). 2, 460. 2) tin. 2, 17.

मधुकर, मधुप m. मधुमक्षिका f. a bee. 2, 100. 101.

- मधुमथन m. Vishnu or Krishna. 1, 22.
- मधुर adj. sweet, pleasing, lovely. 4, 4. 1, 140. 141.
- मधुरवाच adj. of gentle or pleasing discourse. 2, 210.
- मधुव्रत m. a bee. 2, 100.
- मधुसख m. a name of Kâma 1, 32.
- मधूच्छिष्ट n. bee's wax. 2, 400.
- मध्य n. 1) the middle, the centre. 2, 63. 286. 365. 378. 397. 3, 46. 48. 5, 65. 85. 2) the waist. 2, 362.
- मध्यंदिन adj. middle, central. 4, 90.
- मध्यम 1) adj. middle, central. 4, 90. 1, 109. 2) n. the waist. 2, 362. 3) m. the ruler of a district or province. 2, 267. 4) मध्यमा f. the middle finger. 2, 383.
- मध्यमीय adj. middle. 4, 90.
- मध्यांगुली f. the middle finger. 2, 381.
- मध्यासव m. spirituous liquor. 2, 174.
- मनस् n. the mind. 2, 379.
- मनसिज, मनसिशय m. love. 1, 32. 33.
- मनाक् adv. somewhat, a little. 5, 96.
- मनीषा f. intellect, wisdom. 2, 179.
- मनीषिन् adj. intelligent, wise. 2, 177.
- मनुज, मनुष्य m. man. 2, 176. 1, 115.
- मनुष्यधर्मन् m. a name of Kuvera. 1, 78.
- मनोभव m. love, affection. 1, 33.
- मनोरथ m. a desired object, a wish. 2, 380.
- मनोहर adj. captivating charming. 4, 4.
- मंतु m. offence, transgression. 4, 64.
- मंत्र m. prayer. 2, 262. 5, 84.

मंत्रज्ञ m. a secret agent, a spy.
2, 270.

मन्त्रिन् m. a councillor, a minister. 2, 271. 5, 76.

मन्थ m. a churning stick. 2, 121.

मथित्वा ज्ञानमन्थेन वेदाग-

ममहार्णवं । Kulārṇava 2, 10.

मन्थनी f. a churn. 2, 162.

मन्थर adj. slow, languid. 2, 232.
Māgha 5, 62. 6, 40. 7, 18. 9, 78.

मन्थान m. a churning stick. 2,
121.

मन्द 1) adj. slow, lazy, indolent.
2, 232. 227. 5, 47. 2) dull, stupid. 2, 181. 3) m. one of the
three species of elephants.
2, 60.

मन्दाकिनी f. the Ganges. 3, 51.

मन्दाक्ष n. bashfulness. 2, 412.

मन्दार m. the coral-tree (ery-
thrina fulgens). 2, 45. Consi-
dered also as one of the five
trees in paradise. 1, 135.

मन्दिर n. a house. 2, 136.

मंडुरा f. a stable. 2, 141.

मन्द्र adj. (of sound) deep, base,
low, hollow. 1, 140.

मन्मथ m. love. 1, 32.

मन्या f. the tendon of the tra-
pezium muscle forming the
nape of the neck. 2, 361. Comp.
Vs. 25, 2. Bhk. 3, 28. 6, 30.

मन्यु m. 1) depression, sorrow.
2) anger. 3) a sacrifice. 5, 60.
For the last meaning Kshī-
rasv. gives the hardly appo-
site example: शतमन्युरिन्द्रः ।
Comp. Rv. X, 103, 7.

मय m. a camel. 2, 125.

मयु m. — *kinnara*. 1, 82.

मयूख m. a ray of light. 1, 39.

मयूर m. a peacock. 2, 86.

मरकत n. an emerald. 2, 20.

मरण n. dying, death. 3, 6.

मरिच n. black pepper. 2, 461.

मरीचि m. f. a ray of light. 1,
39.

- मरु** m. 1) a region destitute of water, a desert. 2, 3, 5, 52. 2) a mountain. 5, 52.
मरुत् m. 1) wind. 1, 75, 100. 2) a god, a deity. 1, 4
मरुत्वत् m. a name of Indra. 1, 54.
मरुद्वर्त्मन् n. the atmosphere. 1, 137.
मर्कट m. 1) an ape. 2, 76, 77. 5, 70. 2) a spider. 2, 101.
मर्त्य m. a mortal, a man. 2, 176.
मर्मन् n. a vital member or organ. 2, 374.
मर्मर m. the rustling of dry leaves. 1, 151. Kum. 3, 31.
मर्यादा f. 1) a limit, a boundary. 2, 104. 2) a shore. 3, 32.
मर्ष m. forbearance, patience. 4, 40.
मल n. any sort of impure matter. 3, 15.
मलधारिन् m. a Jain mendicant. 2, 190.
मलयज n. sandal wood. 2, 389.
मलिन adj. 1) stained, foul, dirty. 4, 42. 2) brown (*kinçid dhūmra*) 2, 97.
मल्लिचुच m. a thief, a robber. 2, 183.
मल्लिमस adj. stained, foul, dirty. 4, 42. Māgha 1, 38.
मल्लिक 1) m. a species of geese with black bills and legs. 2, 97. 2) **मल्लिका** f. Arabian jasmine. 2, 51. **मल्लिकामालाभारिण्योऽभिसारिकाः** Dandin 2, 214. 3) a sort of drinking vessel. 2, 161.
मल्लिकाक्ष m. a horse marked with white about the eyes. 2, 283.
मसूर m. = *mangalyaka*. 2, 426.
मस्कर m. a bamboo. 2, 49.
मस्करिन् m. a Brahman who, having entered on the fourth order, lives as a mendicant. 2, 254. Bhk. 5, 63.
मस्तक m. n. the skull, the head 2, 363. 5, 61.

मस्तकस्नेह m. मस्तिष्क n. the brain. 3, 13.

मस्तु n. the liquid part of curdled milk, whey. 2, 166.

महत् adj. (f. *ti*) great. 4, 14.

महत्त्व n. greatness. 3, 31.

महस् n. a festival. 4, 78.

महाकाल m. 2, 48. 'the name of a plant of the cucurbitaceous order the fruit of which is as beautiful as an orange outwardly, but the pulp resembles cowdung (*trichosanthes palmata*, also *cucumis colocynthus*).' Carey.

महातेजस् m. a name of Skanda. 1, 20.

महात्मन् adj. magnanimous. 2, 201.

महादान n. a great donation, giving different kinds of presents to the priests. 4, 88.

महादेव 1) m. a name of Īva. 1, 13. 2) महादेवी f. his wife. 1, 16.

महानन्द m. the great joy ob-

tained by deliverance from further transmigration. 1, 124.

महानस n. a kitchen. 2, 140.

महानिशा f. midnight. 1, 109.

महाप्रलय m. the destruction of the universe at the end of a *kalpa*. 1, 117.

महाबल m. wind, storm. 1, 76.

महामत्स्य m. a large fish, a sea-monster. 3, 37. 38.

महामनस् adj. high-minded. 2, 200.

महामात्र m. an elephant-keeper. 2, 70. Hind. *मेहानत*. 2) a principal officer of state. 2, 272.

महारजत n. gold. 2, 19.

महारजन n. safflower. 2, 465.

महावृक्ष m. a plant (*euphorbia tortilis*). 2, 42.

महाशालि m. a species of rice. 2, 425.

महाशूद्र m. the cow-herd. 2, 432.

महासेन m. a name of Skanda.
1, 20.

महासायु m. a principal artery of the body. 3, 12.

महिला f. a woman. 2, 327.

महिष 1) m. a buffalo. 2, 72.
2) महिषी f. the anointed wife of a king. 2, 325.

महिषाक्ष m. a kind of bdellium. 2, 465.

मही f. the earth. 2, 1.

महीभूत् m. a mountain. 2, 56.

महेच्छ adj. of lofty aspirations, high-minded. 2, 200.

महोक्ष m. a large bull. 2, 110.
Rgh. 4, 22. Mā ha 5, 63.

महोत्पल n. a lotus. 3, 57.

महोत्साह, महोद्योग adj. possessing great perseverance. 2, 200.

महोदया f. a name of Kanyakubjā. 2, 132.

महौषध n. dry ginger. 2, 460.

मा f. a name of Lakshmi. 1, 31.

मांस n. flesh, meat. 2, 168. 3, 9.

मांसविक्रयिन् adj. selling meat. 2, 440.

मांसादिन् adj. eating meat. 2, 196.

माक्षिक n. honey. 2, 466.

मागध 1) m. the bard or panyrist, by cast the offspring of ■ Vaiçya and Kshatriyā. 2, 280. Manu 10, 11. Yv. 1, 94. 2) मागधी f. jasmine (jasminum auriculatum). 2, 50.
3) long pepper. 2, 459.

मांजिष्ठ adj. (f. i) red as the dye made from *manjishthā*. 4, 48. कुतस्त्वच्छाटकः पलि

मांजिष्ठः । Kāçikh. 13, 84.

माठी f. armour, mail. 2, 304.

माढि f. the vein of a leaf. 4, 98.

माणवक m. 1) a lad. 2, 347.
2) a necklace of twenty or sixteen strings. 2, 407.

- माणिमंथ** n. salt brought from the mountain Manimantha. 2, 459.
- मातंग** m. 1) an elephant. 2, 59. 2) a man of a barbarian tribe. 2, 443.
- मातरिश्मन्** m. wind. 1, 76.
- मातलि** m. the charioteer of Indra. 1, 61.
- मातृ** f. 1) a mother. 2, 349. 1, 119. 2) a mystic deity, representing the energy of the principal gods. 1, 17. Seven or eight are enumerated. Oxf. Catal. p. 191. 184. ब्रह्माणी वैष्णवी रौद्री वाराही नारसिंहिका । कौमारी चापि माहेंद्री चामुंडा चैव चंडिका ॥ Kāçikh. 83, 33. ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा । वाराही च तथेन्द्राणी चामुंडा सप्त मातरः ॥ Comm. on Bhuvanecvaristotra.
- मातृमुख, मातृशासित** m. a blockhead, a fool. 2, 222, 181.
- मात्र** 1) n. a small quantity, a particle. 4, 3. Rather मात्रा f. Comp. Manu 1, 16. 19. 27. Rgh. 3, 11, etc. 2) मात्रा f. substance, property. 5, 10. Bhk. 5, 62.
- माधव** 1) m. the month Vaiçākha (April-May). 1, 114, 2) a plant (gaertnera racemosa). 2, 53. Also माधवीलता. विवाहं केचिदेच्छन्ति माधवीलतया तरोः । Bhavi-shyottara ch. 113.
- माधवक** m. माधीक n. spirituous liquor, 2, 174. 175.
- मान** m. pride. 4, 37.
- मान** n. measure. 5, 19.
- मानव** m. man in general. 2, 176.
- मानस** 1) adj. (f. i) mental. 1, 90. 2, 380. 4, 88. 2) n. the mind. 2, 379.
- मानसौकस्** m. a goose or swan. 2, 96.
- मानुष** m. man. 2, 176.

मांश n. invalidity, sickness.
2, 445.

मापत्य n. a name of Kāma.
1, 34.

माया f. illusion, jugglery, sorcery. 4, 55.

मायाविन्, मायिक, मायिन्
adj. illusive, deceitful. 2, 194.

मायु m. bile. 2, 450.

मार m. a name of Kāma. 1, 32.

मारजित् m. a Buddha. 1, 85.

मारण n. killing, slaughter. 2,
322.

मारिष m. (in dramatic poetry)
a venerable person. 1, 99.

मारुत m. wind. 1, 75.

मार्ग m. 1) searching. 5, 21. 2)
a road, a way, a path. 2, 105.

मार्गण m. an arrow. 2, 311.

मार्गणक m. a suppliant, a
beggar. 2, 204.

मार्जार m. a cat. 2, 81.

मार्तण्ड m. the sun. 1, 35.

मार्ष्टि f. smearing the person
with oily or fragrant substan-
ces. 2, 385.

माल 1) m. pl. the name of a
barbarous tribe. 2, 444. 2)

माला f. a row, a series. 1,
59. 3) a wreath, a garland.
2, 397.

मालती f. great-flowered jas-
mine. 2, 50.

मालाकार, मालिक m. a
flower-seller. 2, 434.

मालूर m. a tree (crataeva re-
ligiosa). 2, 39.

माल्य n. a wreath, a garland.
2, 397.

माषीण, माष्य n. a field of
kidney-beans. 2, 8.

मास m. a month of thirty days.
1, 113.

मासार्ध n. (against P. II, 2, 2.
Comp. Kum. 1, 51.) a half-
month. 5, 63.

माहिष adj. (f. i) of a buffalo.
4, 79. माहिषं वपुराद्रे Kā-

likh. 72, 22. त्यक्ता माहिषं
वेष्टं 72, 27.

माहेयी f. a cow. 2, 113.

मितंपच adj. niggardly, avari-
cious. 2, 192. Bhk. 6, 97. Comp.
kimpacāna.

मित्र 1) n. a friend. 2, 273. 2)
m. the sun. 1, 37.

मिथस् adv. mutually, recipro-
cally. 4, 35. 1, 150.

मिथिला f. the residence of
king Janaka, an ancient city
in the province of Tirhut. 2,
132.

मिथुन n. a couple, male and
female. 4, 15.

मिथ्या adv. falsely. 1, 144.

मिथ्याचर्या f. hypocrisy. 4, 55.

मिष n. a sham, a disguise, a
trick. 4, 24. शंभोरक्षणोरशु-

मिषेण गच्छति वह्निर्गंगा-
तरंगावलिः । Rasatar. 5, 13.

मिष्टान्न n. savoury food, a dain-
ty dish. 2, 166.

मिहिका f. frost. 3, 28.

मिहिर m. the sun. 1, 36.

मीन m. a fish. 3, 35.

मीमांसा f. investigation, dis-
cussion, especially the in-
vestigation of the Veda (*veda-
vâkyavicâra*) in so far as it en-
joins religious duties (*pûrva*),
or leads to a knowledge of
the one deity (*uttara*). 1, 10.
Bṛihadâr. I, 5, 21: अथातो
व्रतमीमांसा, 'now, therefore,
the investigation of religious
obligations'. Çankara: उपास-
नकर्मविचारणा.

मुकुट n. a crest, a diadem. 2,
410.

मुकुंद m. Vishnu or Krishna.
1, 21.

मुकुर m. a looking-glass. 2, 400.

मुकुल m. n. an opening bud.
2, 31.

मुक्ता f. a pearl. 3, 42. मुक्तागुण
m. an excellent pearl. 5, 12.

मुक्तामुक्त adj. (a weapon) which
may be either hurled or kept

in hand, as a club. 2, 307. 308.
 यंत्रमुक्ते पाणिमुक्ते विमुक्ते
 मुक्तधारिते । अस्त्राचार्यो
 निरुद्देगः कुशलश्च विशि-
 ष्यते ॥ Matsyap. 202, 40.
 मुक्तास्फोट m. a pearl-oyster.
 3, 42.
 मुक्ति f. 1) giving up, abandon-
 ing. 5, 49. 2) release from
 further transmigration. 1, 124.
 मुख n. 1) the fore-part or front
 in general. 5, 46. Of arrows,
 the head. 2, 314. Comp. यस्या
 इष्वा अयो मुखं । Rv. VI, 75,
 15. 2) the face, the mouth.
 2, 363. 369. 3) the entrance
 into a building, a market-
 place, etc. 2, 134.
 मुखंडी f. a sort of weapon. 2,
 321.
 मुखपूरण n. a mouthful. 4, 100.
 मुखर adj. foulmouthed. 2, 222.
 मुख्य adj. chief, principal. 4,
 5. 2, 334.

मुंज m. a sort of grass (saccha-
 rum munja Rox.). 2, 36.
 मुंड 1) n. m. the (bald) head.
 2, 363. 2) मुंडा f. a female
 beggar. 2, 332.
 मुंडन n. shaving. 4, 36.
 मुद् f. joy, delight. 1, 123.
 मुद्ग m. a sort of kidney-bean
 (phaseolus mungo). 2, 7.
 मुद्गर m. a hammer. 2, 320.
 मुधा adv. in vain, to no pur-
 pose. 4, 75.
 मुनि m. 1) a holy man who has
 made the vow of silence, an
 inspired saint. 2, 257. 5, 49.
 2) an ascetic. 2, 189. 143.
 This word is more likely to
 be connected with *mūka*, than
 with *man*.
 मुरज m. a small drum. 1, 97.
 मुरारि m. Vishnu or Krishna.
 1, 21.
 मुशल्लिका f. the house-lizard.
 2, 79.
 मुशल्लिन m. a name of Bala-
 deva. 1, 28.

- मुष्क** m. a testicle. 2, 368.
मुष्टि f. m. 1) the fist, the closed hand. 2, 368. 382. 2) the hilt of a sword. 2, 318.
मुष्टिक m. a goldsmith. 2, 433.
मुस्तक m. a plant (cyperus rotundus Lin.). 2, 467.
मुहुर्भाषा f. saying over again, tautology. 1, 150.
मुहुस् adv. several times, repeatedly. 4, 39. 5, 90.
मूक adj. dumb. 2, 454.
मूढ adj. confused, foolish, stupid. 2, 181.
मूर्ख m. a fool, a blockhead. 2, 181. 5, 56.
मूर्क्षा f. stupor, loss of consciousness. 5, 53.
मूर्ति f. shape, figure, body. 2, 355.
मूर्धज m. the hair of the head. 2, 375.
मूर्धन् m. the head. 2, 363.
मूर्धपिंड m. either of the

globes on the forehead of an elephant. 2, 61.

- मूर्धवेष्टन** n. a turban. 5, 10.
मूर्धाभिषिक्त m. a king. 2, 266.
मूल n. a root. 2, 28. 5, 23.
मूलीकर्मन् n. sorcery practised with charmed herbs or roots. 4, 31.
मूल्य n. price, wages. 4, 43. 5, 49.
मूषक m. a mouse. 2, 80.
मृग m. 1) any quadruped. 5, 30. 2) the spots on the moon, represented as a hare. 1, 44. Hence the moon is called **मृगधर**, Māgha 9, 34. 3) one of the three divisions of elephants. 2, 60. For a long, but not precise description of all three species, see the 78. chapter of the Çārngadh. Paddhati. 4) a deer, an antelope. 2, 75.
मृगजालिका f. a snare for catching beasts. 2, 442.
मृगदंश m. a dog. 2, 126.

मृगधूर्तक m. a jackal. 2, 74.
 मृगनाभि m. musk. 2, 389.
 मृगपति m. a lion. 2, 59.
 मृगमद् m. musk. 2, 389.
 मृगया f. hunting, chase. 2, 280.
 मृगयु m. a huntsman. 2, 441.
 मृगरियु m. a lion. 2, 59.
 मृगव्य n. hunting, the chase. 2, 280. 127.
 मृगाङ्क m. the moon. 1, 43.
 मृगारि m. a tiger. 2, 71.
 मृड m. a name of Çiva. 1, 13.
 मृडानी f. the wife of Mrida. 1, 15.
 मृणाल n. the creeping root of a lotus. 3, 60.
 मृत adj. dead. 3, 7.
 मृतस्नान n. = *apasnâna*. 3, 17.
 मृत्तिका f. clay, earth. 2, 4.
 मृत्यु m. death. 3, 6. 5, 83.
 मृत्सा, मृत्सा f. excellent soil. 2, 4. गङ्गातटोद्भवां मृत्सां Kâçikh. 28, 98.

मृद् f. clay, earth, soil. 2, 4.
 मृद्ग m. a small drum. 1, 97.
 मृद्गांड n. an earthen vessel. 5, 4.
 मृद्धीका f. the vine. 2, 38.
 मृध n. war, battle. 2, 298.
 मृषा adv. falsely. 1, 144. Yv. 1, 66. 2, 75. 3, 285—287.
 मेकलकन्या f. a name of the Narmadâ river. 3, 52.
 मेखला f. 1) a girdle, a zone. 2, 405. 2) the loins (?). 5, 38.
 मेघ m. a cloud. 1, 58.
 मेघतिमिर n. darkness produced by clouds in the sky. 1, 59.
 मेघपुष्प n. water. 3, 26.
 मेघवक्त्रि m. a flash of light proceeding from a cloud. 1, 70.
 मेघवाहन m. a name of Indra 1, 54. Mâgha 13, 18.
 मेचक 1) adj. black. 4, 49. Mâgha 6, 26. 2) m. the eye in the fea-

- thers of a peacock's tail.
2, 87.
- मेढि m. = *khalevâli*. 2, 423.
- मेढीभूतस्तु (viz. *Dhruvo*) वै
सर्वान्वायुपाशैर्नियंत्रितान्।
आकल्पं तत्पदं तिष्ठन्धा-
मयन् ज्योतिषां गणान् ॥
Kâçikh. 21, 80.
- मेढ्र m. the penis. 2, 359.
- मेढ m. a ram. 2, 124.
- मेदस् n. the serum or lymph
of the flesh. 3, 13. Schol.
mânsarasa.
- मेदिनी f. the earth. 2, 1.
- मेधा f. understanding, wisdom.
2, 179.
- मेधाविन् adj. intelligent, wise.
2, 178.
- मेध्य adj. ritually pure. 1, 132.
- मेनका f. the name of an Ap-
saras. 1, 88.
- मेनकात्मता f. a name of Pâr-
vati. 1, 16.
- मेरु m. the name of a fabulous

- mountain in the centre of the
seven continents, the Indian
Olympos. 1, 135. 136. The
name, as far as I know, oc-
curs first in the *Unâdisûtras*.
- मेष m. a ram. 2, 124.
- मेहन n. the penis. 2, 359.
- मैत्रावरुण m. a name of Vâl-
mîki. 2, 257.
- मैत्री f. friendship. 4, 21.
- मैथुन n. 1) pairing. 2) sexual
intercourse. 75, 52.
- मैरेय n. a sort of spirituous
liquor. 2, 175. मैरेयं धातकी-
पुष्पगुडधान्यान्नसंस्कृतं । Mâ-
dhava cited by RM.
- मोक्ष m. 1) liberation from in-
dividual existence. 1, 124.
2) a plant (*bignonia suaveo-
lens*). 5, 26.
- मोघ adj. useless, purposeless,
vain. 4, 75.
- मोचा f. the plantain or banana
tree (*musa sapientum*). 2, 37.
- मोह m. 1) stupor, loss of con-

sciousness. 2) bewilderment, folly. 5, 53.
मोहन n. sexual intercourse. 2, 414. *Mâgha* 6, 76. 10, 85.
मौकलि m. a raven. 2, 91.
मौक्तिक n. a pearl. 3, 42. 2, 408.
मौष n. folly. 5, 53.
मौद्गलि n. a field of *mudgas*. 2, 7.
मौन n. taciturnity, silence. 5, 97.

मौर्वी f. a bow-string. 2, 309.
मौलि m. the head. 2, 363.
मौहूर्तिक m. an astrologer. 2, 248.
म्लान adj. foul, dirty. 4, 42.
म्लिष्ट adj. (of speech) indistinct. 1, 141. **अम्लिष्टनाद्** *Bhk.* 9, 17. Comp. Lat. *blaesus*.
म्लेच्छ n. a barbarian, a man who talks any language but Sanskrit. 2, 444. Comp. *Çat. Br.* III, 2, 1, 24.

य.

यकृत् n. the liver. 3, 13.
यक्ष m. 1) a name of Kuvera. 1, 79. 2) a sort of friendly demon in attendance on Kuvera. 1, 87.
यज्ञमान m. one who institutes a sacrifice. 2, 265.
यज्ञ m. a sacrifice. 2, 259.
यज्ञांत m. the conclusion of a sacrifice. 2, 262.
यज्वन् m. one who performs

the sacrifices prescribed by the Veda. 2, 265.

यत n. spurring or guiding an elephant with the feet. 2, 67.

यति m. 1) an ascetic, a devotee. 2, 189. 2) the Brahman who has entered on the fourth order, when, casting off all worldly shackles, he lives as a religious mendicant. 2, 238. 239.

- यथाकामिन्** adj. acting according to one's own will, independent. 2, 224.
यथातथं adv. agreeably to truth. 1, 144.
यथार्थवर्ण m. a spy, a secret agent. 2, 270.
यथाविधि adv. duly. 2, 243.
यथोद्धत adj. silly as a child, stupid. 2, 181.
यदृच्छा f. following one's own impulse, self-will, spontaneity. 4, 89.
यद्गविष्य adj. believing in the power of fate. 2, 222.
यद्दद् adj. talking no matter what. 2, 222.
यंत्रमुक्त adj. (a weapon) thrown by any kind of machine. 2, 308.
यम 1) m. the ruler of the subterranean world, and regent of the south quarter. 1, 72. 100. 5, 70. 83. 2) n. a pair, a couple. 4, 15.
यमल n. a pair. 4, 15.
यमुना f. the Jumna river. 3, 52.
यव m. barley. 2, 430.
यवस m. grass for fodder. 2, 36.
यवागू f. rice-gruel. 2, 165.
यव्य n. a field of barley. 2, 8.
यशस् n. splendour, glory, renown. 1, 153.
यष्टि m. f. 1) a pole, a staff. 4, 41. 2) a club, a mace. 2, 308. 321. 3) a string (of pearls). 2, 407.
यष्टिमधु n. = *madhuka*. 2, 460.
यष्टृ m. one who performs a sacrifice. 2, 265.
याग m. a sacrifice. 2, 259.
याचक m. a petitioner, a beggar. 2, 204.
याचना, याच्ना f. a petition, a request. 2, 205.
यात n. guiding an elephant with a hook. 2, 67.
यातना f. torment. 3, 4. 5, 80.
यातयाम adj. one who has run the race of life, aged, old. 2, 348. Bhk. 5, 39.

यातु n. यातुधान m. an evil spirit, a Rākshasa. 1, 73.

यातृ f. a husband's brother's wife. 2, 353.

यात्य m. a spirit subject to the torments of hell. 3, 3.

यात्रा f. 1) a march, an expedition. 2, 297. 2) = अनुवृत्ति. 5, 33.

यादस् n. a sea-monster, *κῆτος*. 3, 34.

यादसां नाथ m. a name of Varuna. 1, 74.

यान n. a vehicle, any means of conveyance. 2, 294.

याप्ययान n. a litter, a palanquin. 2, 295.

याम m. a watch of three hours, the eighth part of a day and night. 1, 106.

यामिनी f. the night. 1, 107.

याम्य adj. belonging to Yama. 1, 101.

यायजूक m. a performer of frequent sacrifices. 2, 265. Bhk. 2, 20. यायजूका वसंत्यत्र यज्ञ

विद्याविशारदाः । Kāçikh. 10, 27. 3, 95. 52, 35. 80, 17.

यावक m. lac. 2, 400.

युक्त adj. adapted, suitable, fit, proper. 4, 61. 5, 94.

युग n. a pair, a couple. 4, 15.

युगकीलक m. the pin of a yoke. 2, 420.

युगंधर n. the pole of a carriage. 2, 292.

युगल n. a pair, a couple. 4, 15.

युगांत m. the end of the four ages, at which the world is destroyed. 1, 117.

युग्म n. a pair, a couple. 4, 15.

युग्य n. a vehicle. 2, 294.

युद्ध n. a fight, a battle, war. 2, 298. 291. 4, 76. 5, 4.

युध् f. war, battle. 2, 298.

युयु m. ■ horse. 2, 281. Probably, a misspelling of ययु.

युवन् 1) adj. (f. युवति or युवती) young. 2, 348. 2) युवति f. a young woman. 2, 327.

यूथ n. a flock, a herd. 4, 1.

यूथिका f. jasmine (jasminum auriculatum). 2, 50.

योक्त्र n. the thongs by which a beast of burden is attached to the pole of a vehicle. 2, 420. Rv. III, 33, 13. V, 33, 2. Ātap. Br. I, 3, 1, 13, etc.

योग्यता f. fitness. 2, 109.

योग्या f. military exercise, drill. 2, 315.

योग्यारथ m. a carriage employed at military exercise. 2, 290.

योनि m. f. pudendum muliebre. 2, 359. 5, 76.

योषा, योषित् f. a woman. 2, 326.

र.

रंहस् n. speed, velocity. 2, 288.

रक्त 1) adj. red. 4, 48. 2, 282. 3, 58. 2) n. blood. 3, 10. 3)

रक्ता f. one of the seven tongues of fire. 1, 68.

रक्तशालि m. a red species of rice. 2, 425.

रक्तश्याम adj. dark red. 4, 52.

रक्ताक्ष m. a buffalo. 2, 72.

रक्षस् n. a malignant demon, in continual war with gods and men. 1, 73. 5, 4.

रक्षा f. ashes. 1, 69.

रक्षिवर्ग m. a bodyguard. 2, 278.

रंकु m. a species of deer. 2, 75.

रंग m. a dancing place, a stage. 1, 97.

रंगाजीव m. a painter. 2, 436.

रचना f. disposing, arranging in general, as that of flowers in a garland, of the parts of a literary composition, of troops in a particular order, etc. 4, 45. 5, 9.

रजक m. a washerman. 2, 438.

रजत n. 1) silver. 2, 17. 5, 5. 2) a necklace. 5, 5. Kshirasv. on Am. III, 4, 82. reads *rajatam hemni*.

रजनिकर m. the moon. 1, 43.

रजनी f. the night. 1, 107. 106.

रजनीमुख n. the beginning of the night. 1, 109.

रजस् n. 1) dust. 2, 288. 33. 5, 23. 2) the menses. 2, 329.

रजस्वला f. = *udakyâ*.

रजोद्धरणधारिन्. 2, 189.

रज्जु f. a cord, a rope. 2, 442.

रण n. war, battle. 2, 298. 5, 32. 41.

रणरणक n. longing, regretting. 4, 57. उत्कंठा संतापो

रणरणको जागरस्तनोस्तनु-

ता । फलमिदमहो मयाप्तं

सुखाय मृगलोचनां दृष्ट्वा ॥

Sarasvatik. 3, 7.

रत्नकूजित n. = मणित. 2, 414.

रतार्थिन् adj. concubitus appetens. 2, 330.

रति f. 1) love. 1, 91. 2) sexual intercourse. 2, 414. 5, 42. 3) the wife of Kâma. 1, 34.

रतिपति m. a name of Kâma. 1, 32.

रत्न n. a gem, a jewel. 2, 21. 409. 5, 64.

रत्नगर्भा f. the earth. 2, 2.

रत्नसानु m. the mountain Meru. 1, 136.

रत्नाकर m. the ocean. 3, 30.

रत्नि m. f. the distance from the elbow to the end of the closed fist, taken as a measure. 2, 381. This word has been forged by a false etymology of *aratni*, just so as *sura* from *asura*.

रथ m. a carriage. 2, 289.

रथकार m. a coachmaker, a carpenter. 2, 432.

रथगोपन n. = *varûtha*. 2, 294.

रथांग 1) n. (mss. m.) any part of a carriage. 2, 293. 2) a wheel. 2, 292. 3) m. the ruddy goose. 2, 89.

रथांगपाणि m. Vishnu or Krishna. 1, 22.

रथावयव m. a part of a carriage. 5, 66.

रथिन् m. one who rides in a carriage. 2, 235.

रथ्या f. a carriage-road. 2, 134.

रद, रदन m. a tooth. 2, 372.

रदिन् m. an elephant. 2, 59.

रंध्र n. a rent, a flaw, ■ hole. 3, 2, 5, 49.

रमण 1) m. a lover, a husband. 2, 242. 2) रमणी f. a woman. 2, 327.

रंभ 1) m. a staff, a stick. 4, 41. Rv. VIII, 45, 20. 2) रंभा f. the plantain or banana tree (musa sapientum). 2, 37. 3) the name of an Apsaras. 1, 88.

रय m. 1) a stream, a current. 3, 47. 2) speed, velocity. 2, 288.

रञ्जक m. a woollen blanket. 2, 396.

रव m. sound or noise in general. 1, 138. 139. 5, 55.

रवण m. a camel. 2, 125. Māgha 12, 9.

रवि m. 1) the sun. 1, 35. 5, 34. 53. 2) a mountain. 5, 53.

रश्मि m. 1) a bridle, a rein. 2, 287. 420. 2) a ray of light, or light in general. 1, 38. 65.

रस m. 1) any kind of fluid or liquid. 2) melted butter. 3) quicksilver. 4) semen virile. 5, 75. 5) poison. 3, 24. 5, 75. 6) a constituent part of the body. s. 5. dhātu. 5, 71. 75. 7) taste, flavour. 8) affection. 5, 75. 9) a sentiment in poetry, of which nine are enumerated. 1, 90. 92. 5, 75.

रसज्ञा f. the tongue. 2, 366.

रसना f. 1) the tongue. 2, 366. 2) a girdle. 2, 405.

रसवती f. a kitchen. 2, 140.

रसा f. the earth. 2, 1.

रसातल n. hell. 3, 1.

रहस n. 1) secrecy. 5, 51. 2) sexual intercourse. 2, 414. 3) adv. secretly. 4, 23.

- रहस्य** 1) adj. secret. 4, 23. 2) n. the recondite part of the Veda, the doctrine of the Upanishads. 1, 9. Manu 2, 140. 165.
- राहित्य** adj. deprived. 2, 331.
- राका** f. 1) full moon. 1, 112. 2) a girl who has arrived at the age of puberty. 2, 333.
- राक्षस** m. = *rakshas*. 1, 73. 87.
- राग** m. affection. 5, 75.
- राज** m. a king. 2, 266.
- राजधानी** f. a royal residence, a capital. 2, 131.
- राजन्** m. 1) a king. 2, 266. 135. 325. 2) the moon. 1, 42. 3) **राज्ञी** f. a queen. 1, 98.
- राजन्य** m. a man of the regal and military cast. 2, 266.
- राजयक्ष्मन्** m. pulmonary consumption. 2, 447. Mâgha 2, 96.
- राजराज** m. a name of Kuvera. 1, 79.
- राजवाह्य** m. a royal elephant. 2, 69.
- राजसर्प** m. a large species of serpent. 3, 21.
- राजसर्षप** m. black mustard. 2, 426.
- राजसूय** m. a sacrifice performed by a king who has obtained universal empire. 2, 267.
- राजहंस** m. a flamingo. 2, 97.
- राजिका** f. black mustard. 2, 426.
- राजित्त** m. a sort of snake. 3, 21.
- राजी** f. a row, a range. 4, 36.
- राजीव** 1) m. a sort of fish. 3, 37. Manu 5, 16. 2) n. a lotus. 3, 58.
- राहा** f. splendour, beauty. 2, 410.
- रात्रि** f. the night. 1, 108. 109.
- राज्ञांत** m. a demonstrated conclusion, an established doctrine, a dogma. 1, 10.
- राम** 1) adj. black. 4, 49. 2) white. 5, 22. 3) m. a name of Baladeva. 1, 29. 4) **रामा** f. a woman. 2, 326.

रामठ m. asafoetida. 2, 462.

राशि m. a heap, a mass. 4, 1.

रासभ m. an ass. 2, 125.

राहु m. the ascending node.
1, 49.

राहुसंस्पर्श m. an eclipse. 1, 41.

रिक्त adj. empty. 4, 92.

रिक्थ n. = ऋक्थ. 5, 58.

रिपु m. an enemy. 2, 300.

रिष्ट n. 1) misfortune. 2) sin.
5, 18.

रिष्टताति adj. causing happiness, auspicious. 2, 185. There is reason to doubt that *rishta* ever meant *kshema*.

रिष्टि f. m. a sword. 2, 317.

रीढा f. slight, contempt. 4, 30. तपस्विरीढाकारी Pk. 5, 67. सरिढ पुनरथाह Kācikh. 76, 49.

रीति f. brass. 2, 15.

रुक्म n. gold. 2, 18.

रुच् f. 1) light. 1, 65. 2) a ray of light. 1, 38.

रुचक m. = *sauvarcala*. 2, 462.

रुचि f. 1) a ray of light. 1, 30. 2) wish, desire. 4, 25.

रुचिर adj. pleasing, handsome.
4, 4.

रुच्य m. a lover. 2, 342.

रुज्, रुजा f. sickness, disease.
2, 445.

रुड m. a headless trunk. 3, 8.

रुदित n. crying, lamenting. 3, 17.

रुद्र m. 1) a name of Īiva. 1, 11. 5, 2. He is the regent of the north-east quarter. 1, 100. 2) adj. (?) great, large. 4, 14.

रुद्राणी f. the wife of Rudra.
1, 15.

रुधिर n. blood. 3, 10. 5, 44.

रुमा f. a salt-pit. 2, 14.

रुरु m. a species of deer. 2, 75.

रूप n. 1) shape, form, figure. 5, 79. 2) a beast. 5, 30.

रुपाजीवा f. a harlot. 2, 335.

रुप्य n. silver. 2, 17. 1, 81.

द्वषित adj. crushed, pounded
(?). 4, 83.

रेखा f. a line. 2, 386. 362.

रेणु m. f. dust. 2, 288.

रेतस् n. semen virile. 3, 16.

रेफस् adj. base, vile, contemptible. 2, 182.

रेवतीरमण m. a name of Baladeva. 1, 29.

रेवा f. the Narmadâ river. 3, 52.

रै f. 1) property, wealth. 1, 80.
2) gold. 2, 18.

रोक n. an aperture, a hole.
3, 2.

रोग m. disease, sickness. 2,
445. 225.

रोगित adj. diseased. 2, 127.

रोचिस् n. a ray of light. 1, 38.

रोदन n. tears. 2, 364.

रोदस् f. du. (nom. रोदसी or
रोदस्यौ), रोदसी f. sg. heaven and earth. 1, 121.

रोधस् n. a bank, a shore. 3, 45.

रोधोवप्र m. 3, 44.

रोप m. an arrow. 2, 311.

रोमन् n. the hair of the body.
2, 369. 394.

रोमविकार, रोमहर्ष, रोमांच,
रोमोद्गम m. erection of the
hair of the body. 3, 29.

रोष m. wrath, anger, passion.
2, 207.

रोषण adj. passionate, angry.
2, 206.

रोहणद्रुम m. the sandal tree.
2, 389.

रोहिणी f. a cow. 2, 113.

रोहिणीवज्रम m. the moon. 1, 42.

रोहित 1) n. the rainbow appearing in a straight form.
1, 57. 2) a fish (cyprinus ro-
hita Ham.). 3, 37.

रोहिताश्व m. a name of Agni.
1, 64.

रौद्र 1) m. the terrible senti-
ment in poetry. 1, 92. 2) n.
hot weather, heat. 1, 40.

रौहिणेय m. 1) a name of Ba-
ladeva. 1, 29. 2) the planet
Mercury. 1, 46.

ल.

- लक्षण n. a sign, a mark, a characteristic. 1, 45.
- लक्ष्मणा f. the female of the Indian crane. 2, 89.
- लक्ष्मन् n. = लक्षण. 1, 45. 5, 69.
- लक्ष्मी f. (nom. *is*) 1) the goddess of prosperity and wife of Vishnu. 1, 31. This word occurs first Rv. X, 71, 2. 2) beauty. 5, 27.
- लक्ष्य n. an archer's mark, a butt. 2, 313. 316.
- लगुड m. a stick, a staff. 4, 41.
- लग्न m. an elephant in rut. 2, 65.
- लग्नक m. a surety, a bondsman. 2, 225.
- लघु adj. quick, swift. 4, 12.
- लघुकुस्त adj. a dead shot. 2, 316.
- लज्जा f. shame, bashfulness. 2, 412.
- लंवा f. ■ bribe. 2, 279. According to HC. also m.
- लता f. 1) a climbing plant. 2, 25. 2) = *vāsanti*. 2, 53.
- लतोद्गम m. the upward climbing of a creeper. 2, 29.
- लपन n. the mouth. 2, 363.
- लब्धवर्ण adj. lettered, skilful. 2, 177. सुभाषितलब्धवर्ण. Pk. 5, 47.
- लब्धि f. receiving, obtaining. 5, 58.
- लंपट adj. hankering after, addicted to. 2, 198. परस्त्रीलंपट Brahmapariv. II, 55, 30. कर्णिको णिविपाठनलंपटो हरिः Pk. 4, 189.
- लंबोदर m. a name of Ganeṣa. 1, 18.
- लय m. equal time in music and dancing. 1, 94.
- ललना f. a woman. 2, 327.
- ललाट n. the forehead. 2, 370. 63. 376.
- ललाटपट्ट n. the plate of the

forehead, a poetical expression (like *kapolaphalaka*) for the forehead itself. 2, 386.

ललाटपद्मस्याभादर्धचन्द्रनिभं विभोः। Pk. 4, 50. Also ललाटपट्टिका, ibid. 5, 32.

ललाटिका f. a coloured mark on the forehead. 2, 386. Kum. 5, 55.

ललाम (or ललामन्) 1) n. a mark or sign. 2) a mark on the forehead. 3) an ornament, beauty. Rgh. 5, 64. Mâgha 4, 28. 4) a flag, a banner. कपिललामो र्जुनः Kshir. 5) a tail. 6) a horn (?). 7) power, dignity. 8) eminence. वृषललामः Kshir. 9) m. a horse. 5, 69.

ललामक n. a wreath of flowers worn on the forehead. 2, 398.

ललित n. gracefulness of gait. 1, 89. सकलांगसमीचीनभूषणविन्यासो ललितं Rasatar. 6, 14.

लव m. a bit, a small part, a little. 4, 3. अश्रुलव Rgh. 15,

97. लवमपि लवंगे न रमते
Sarasvatik. 1.

लवण adj. salt. 5, 75.

लवणाकर m. a salt-pit. 2, 14.

लवणोत्तम n. river-salt. 2, 459.

लवणोदक n. salt-water. 2, 167.

लवित्र n. a sickle. 2, 422.

लहरी f. a surge, a billow. 3, 31.

लाक्षा f. lac, a red dye. 2, 400. 5, 37.

लांगल n. a plough. 2, 420. Rv. IV, 57, 4.

लांगलपङ्क्ति f. the track made by the ploughshare. 2, 421.

लांगूल n. a tail. 2, 286. 3, 23. 5, 69.

लाज m. pl. parched grain. 2, 430. Rgh. 2, 10. 4, 27. Kum. 7, 69. 80.

लाङ्कन (corrupted from लक्षण)
n. a mark, a stain, a spot. 1, 27. 44. 45. 2, 283. 5, 34.

लालस 1) adj. longing or craving for. 2, 198. Kum. 7, 56

Māgha 4, 6. 2) लालसा f. the longing of a pregnant woman. 2, 343.

लास्य n. a dance, in which the emotions of love are mimically represented. 1, 93.

लिंग n. the phallus. 5, 80.

लिंगवृत्ति m. one who wears the symbols of sanctity for selfish purposes, a religious hypocrite. 2, 250.

लिंगिन् m. an ascetic. 2, 189.

लिपि f. 1) the line of a letter. 2) a line of writing. 4, 43.

लिपिकर् m. a writer. a copyist. 2, 431.

लिपिसंख्या f. the number of written characters. 5, 58.

लिप्ता f. wishing to obtain, desire. 2, 209. 5, 57.

लिप्सु adj. desiring to obtain, covetous. 2, 208.

लीला (corrupted from क्रीडा) f. playful imitation of a lover's manners in his absence. 1, 89.

लुप्तपद adj. wanting whole words. 1, 142.

लुब्ध adj. greedy, covetous. 2, 208.

लुब्धक m. a huntsman. 2, 441.

लुलाय m. a buffalo. 2, 72.

लुविद्युतधरित्रीचित्रकायो लुलायः। RM.

लुलित adj. shaking, trembling. 4, 61.

लूता f. a spider. 2, 101.

लून 1) adj. cut, reaped. 2, 422. 2) n. (erroneously for लूमा) a tail. 2, 286.

लेख 1) m. a deity. 1, 4. 2) लेखा f. a line. 2, 387. 4, 43.

लेखक m. a writer, a copyist, a secretary. 2, 431.

लेपक m. a plasterer. 2, 436.

लेप्य n. plastering, smearing over. 2, 436.

लेप्यमय adj. (f. i), made of mortar or clay. 2, 338.

लेश m. a small part, a little.
4, 3, 5, 7.

लोक m. 1) the world. 1, 133.
2) people. 2, 58. 129. 5, 8.

लोकपाल m. a king. 2, 266.

लोचन n. the eye. 2, 364.

लोषामुद्रापति m. a name of
Agastya. 2, 258.

लोप्त्र n. stolen property. 2,
184. Yv. 2, 266.

लोल adj. 1) shaking, movable,
fickle. 4, 10. 2) eager, desi-
rous. 2, 198.

लोलुप, लोलुभ adj. hankering
after, cupidinous. 2, 198.
Mâgha 1, 40. 2, 17. 7, 49.

लोष्ट, लोष्टक m. ■ clod of
earth. 2, 421.

लोष्टभेदन n. a harrow. 2, 421.

लोह n. 1) any metal. 2, 21. 5,
71. 1, 131. 2) iron. 2, 16.

लोहकार m. a smith. 2, 433.

लोहल adj. speaking indis-
tinctly. 2, 232.

लोहित 1) adj. (f. *nî*, or *tâ*)
red. 4, 48. 2) n. blood. 3, 10.
3) लोहिनी f. (in erotic poe-
try) the rose-red lady. 4, 53.

लोहितचंदन n. saffron. 2, 388.

लोहितांग m. the planet Mars.
1, 46.

लौल्य n. fickleness, unstead-
iness. 2, 244.

व.

वंश m. 1) a bamboo. 2, 49. 2)
the spine. 5, 17. 3) race, fa-
mily. 2, 241.

वंशांकुर m. the shoot of a bam-
boo. 5, 42.

वक्र m. ■ crane. 2, 95. 5, 21.

वकुल m. a tree (*mimusops*
elengi Lin.). 2, 51.

वकीरु m. a crane. 2, 95.

वक्त्र n. the mouth, the face. 2,
363.

- वक्र 1) adj. crooked. 4, 11. 2) m. the planet Mars. 1, 46.
- वक्रसंस्थ adj. placed trans-
versely. 2, 148.
- वक्षस् n. the chest, the breast.
2, 372. 368. 398. 1, 27.
- वक्षोरुह m. the female breast.
2, 371.
- वंक्षणा m. the iliac region. 2,
368. Yv. 3, 97.
- वंग n. tin. 2, 17.
- वचनीयता f. ill report. 1, 147.
Comp. Kum. 4, 21. 5, 82.
- वचस् n. speech. 1, 139. 150.
- वद्य n. a thunderbolt. 1, 56. 5,
68.
- वद्यज्वाला f. the flash accom-
panying thunder. 1, 57.
- वद्यधर m. a name of Indra. 1,
52.
- वद्यनिर्घोष m. a thunderclap.
1, 57.
- वंचन n. cheating, deceit. 4, 63.
- वंजुल m. 1) the ratan. 2, 46.
2) a kind of bird. 2, 99.
- वरु m. 1) the Indian fig-tree.
2, 41. 2) a rope. 2, 442.
- वरु m. a lad. 2, 347.
- वडवा f. a mare. 2, 285.
- वडवामुख 1) m. submarine
fire. 1, 70. 2) n. hell. 3, 1.
- वडिश n. a fish-hook. 4, 79.
- वाणिज् m. a trader, a merchant.
2, 416.
- वाणिज्य n. वाणिज्या f. trade,
traffick. 4, 76.
- वत्, a particle expressing 1)
surprise, 2) disapproval. 5, 92.
- वत्स 1) n. the breast, the chest.
2, 372. 2) m. a calf. 2, 109.
114.
- वत्स m. a year. 5, 22.
- वत्सकामा f. a cow fond of
her calf. 2, 115.
- वत्सतर m. a steer. 2, 109.
- वत्सनाभ m. a sort of poison.
3, 25.
- वत्सला f. a cow fond of her
calf. 2, 115.

- वत्सादनी f. = गुडूची. 2, 460.
- वदन n. the mouth, the face. 2, 363.
- वदान्य adj. 1) affable. 2) munificent, liberal. 2, 211.
- वङ्गी f. a leather thong. 2, 441. The correct spelling is *var-dhri*.
- वधू f. 1) a woman, a wife. 2, 327. 339. 3, 40. 2) a daughter-in-law. 2, 349.
- वधूटी f. = चिरंटी. 2, 329.
- वन n. 1) a wood, a forest. 2, 55. 3, 32. 2) water. 3, 26.
- वनचर (f. i) adj. living in the forest. 2, 78.
- वनमालिन् m. a name of Krishna. 1, 24.
- वनराज्ञी f. a tract of forest. 2, 56. Rgh. 1, 38. 3, 3. Māgha 12, 29.
- वनवह्नि m. a wood on fire. 1, 70.
- वनस्पति m. a tree that bears fruit without any apparent blossom (Manu 1, 47), and a tree in general. 2, 22. 24.
- वनायुज m. a horse of the breed of the Vanāyu country. 2, 284.
- वनाश्रय m. a raven. 2, 91.
- वनिता f. a beloved woman. 2, 327.
- वनीपक m. a beggar. 2, 204.
- वनौकस् m. an ape. 2, 76.
- वंदनमाला f. a festoon suspended across gateways on festive occasions. 2, 146. बडाः प्रतिगृहद्वारं यत्र वंदनमालिकाः । Pk. 4, 7.
- वंदना f. worship, adoration. 4, 91.
- वंदिन् m. a bard, a panegyrist. 2, 280.
- वंदी f. a captive, a prisoner. 4, 74. Kum. 2, 52. 42. 61. This word is borrowed from the Persian *بند*.
- वपन n. shaving. 4, 36.
- वपा f. 1) a gap, a hole. 3, 2. 2) = *medus*. 3, 13.

वपुस् n. the body. 2, 355. 373.

वसु m. a father. 2, 349.

वप्र 1) n. a field. 2, 419. 2) table-land on a mountain. 5, 24.
3) m. n. a rampart. 2, 133.

वमथु m. = *karasikara*. 2, 61.

वघ्री f. an ant. 3, 23.

वघ्रीकूट n. an ant-hill. 3, 22.

वयस् n. a bird. 2, 82.

वयस् 1) m. a companion of equal age, a friend. 2, 273.
2) वयस्या f. a female friend. 2, 332.

वर 1) adj. choice, excellent. 4, 4. 2) m. a lover, a bridegroom, a husband. 2, 342.

वरटा f. a goose. 2, 96.

वरण m. a causeway, a bridge. 3, 49.

वरत्रा f. an elephant's girth. 2, 66.

वरयितु m. a lover, a husband. 2, 342.

वरला f. a goose. 2, 96.

वरस्त्री f. a noble or excellent woman. 2, 334. 392.

वरांग n. cunnus. 2, 359.

वराह m. 1) a cord, a rope. 2, 442. 2) a small shell used as a coin. 3, 42.

वरारोहा f. a high lady. 2, 334.

वराह m. a boar, a hog. 2, 71.

वरिवस्या f. adoration, worship. 1, 129.

वरिष्ठ adj. very large. 4, 14.

वरुण m. the deity of the waters and regent of the west. 1, 74. 100.

वद्वथ n. a sort of ledge round a carriage serving as a *protection* against collision. 2, 294.

वद्वथिनी f. an army. 2, 302. *Māgha* 12, 77.

वरेण्य adj. superior, excellent. 4, 4.

वर्कर m. any young domestic animal, a kid, a lamb. 2, 123.

वर्ग m. a class, a set. 2, 353.

वर्चस् n. light, lustre. 1, 65.

वर्चस् n. वर्चस्क m. excrements.
3, 15. 5, 49.

वर्जन n. killing. 2, 322.

वर्ण m. 1) colour. 5, 74. 83. 4, 51.
2) splendour, beauty. 3) dress,
decoration. 5, 74. 4) a letter
of the alphabet. 5, 74. 77. 5)
a class, a caste. 5, 74. 2, 237.
6) religious observance. 7)
praise. 8) = *gīlakrama*. 5,
74. 9) a coloured blanket for
an elephant, etc. 2, 153. 10)
n. saffron. 2, 388.

वर्णन 1) n. description, expo-
sition. 1, 150. 2) वर्णना f.
praise. 1, 145.

वर्णापुष्प n. the blossom of globe
amaranth. 2, 52.

वर्णिन् 1) m. the religious stu-
dent. 2, 239. 2) वर्णिनी f. a
woman. 2, 326.

वर्तमान adj. at the time being,
present. 5, 94.

वर्तनी f. a road, a path. 2, 105.

वर्ति f. the unwoven threads
of a web of cloth. 2, 396.

वर्तुल adj. round. 4, 68.

वर्त्मन् n. 1) a road, ■ path. 2,
105. 2) an eyelid. 5, 6.

वर्धकि m. a carpenter. 2, 432.

वर्धन 1) n. cutting. 4, 44. 2) वर्धनी
f. a brush, a broom. 2, 147.
3) a water-jar. 2, 162.

वर्धमान m. 1) a platter, a dish.
2, 160. 2) ■ palace or temple
built in the shape of the dia-
gram of like name. 2, 150.

चतुःशालं दक्षिणद्वारहीनं
तु वर्धमानमुदाहृतं । Ma-
tskyap. 241.

वर्मन् n. armour, mail. 2, 304.

वर्मित adj. clad in armour. 2,
305.

वर्ध 1) adj. excellent. 4, 4. 2) वर्धा
f. a girl who has the privi-
lege of choosing her husband.
2, 328.

वर्वर m. a barbarian. 2, 193.

वर्ष 1) n. m. a year. 2) वर्षा f.
pl. the rainy season. 1, 116.

- वर्षधर m. a eunuch. 2, 275.
- वर्षा f. the female frog. 3.
40. *varshāhā* Vāj. 24, 38.
- वर्षकांबुद m. a rain-cloud. 5,
40.
- वर्ष्मन् n. the body. 2, 355.
- वर्ह m. 1) a peacock's tail. 2,
87. 2) n. a leaf. 2, 30.
- वर्हिण m. a peacock. 2, 86.
- वर्हिणवाहन m. a name of
Skanda. 1, 20. = *varhiyāna*.
Kāçikh. 32, 1.
- वलक्ष adj. white. 4, 47. Māgha
6, 34.
- वलभी f. the wooden frame
of a roof. 2, 148.
- वलथ n. a bracelet. 2, 402.
- वलथित adj. surrounded. 4,
27. Gg. 2, 3. 5. 11, 26.
- वल्कीक n. m. the eaves of a
roof. 2, 148. Māgha 3, 53.
- वल्क, वल्कल n. the bark of
a tree. 2, 28.
- वल्गा f. a bridle, a rein. 2, 287.
- वल्गु adj. handsome. 4, 4. Rgh.
5, 68.
- वल्मन n. eating. 2, 170.
- वल्मीक m. an anthill. 3, 22.
Yv. 1, 278. 2, 151.
- वल्म m. = *nishpāvaka*. 2, 429.
- वल्मीकी f. the Indian lute. 1,
96. Māgha 4, 57.
- वल्मभ adj. dear, beloved. 2, 212.
- वल्मीरी f. a branching footstalk.
2, 30.
- वल्मव m. 1) a cowherd. 2, 432.
2) a cook. 2, 276.
- वल्मी f. a climbing plant. 2, 25.
- वल्मज m. a sort of grass (*saccharum cylindricum*). 2, 36.
Manu 2, 43.
- वल्मी f. 1) a female. 2, 327. 2)
a barren cow. 2, 114. 3) the
female elephant. 2, 70.
- वल्मीकरण n. subjecting others
to one's will by magic rites.
4, 31.
- वल्मकृत adj. (an oblation)

burnt in fire with the exclamation *vashat* ('may he carry it to the gods'). 2, 262.

वष्कयणी f. a cow that has already grown up calves. 2, 114. *Vashkaya* (Rv. I, 164, 5) is, according to Çakatâyana, a calf one year old; *μύσχος, μούσχος*?

वसति f. 1) a Jain monastery. 5, 21. 2) night. 1, 108.

वसंत m. springtime. 1, 113.

वसा f. the lymph or serum of the flesh (*mânsasneha*). 3, 13.

वसु 1) n. wealth. 1, 80. 5, 64. 2) a gem, a jewel. 2, 21. 5, 64. 3) m. a ray of light. 1, 39. 5, 64. 4) a name of Agni. 1, 62. 5, 64. 5) m. pl. a class of gods eight in number, who seem to represent the eight *yâmas* of the day. 5, 64.

वसुदेव m. the father of Krishna 1, 27.

वसुधा, वसुंधरा, वसुमती f. the earth. 2, 1. 2.

वस्त m. a goat. 2, 122.

वस्ति f. = *varti*. 2, 396.

वस्त्र n. dress, clothes. 2, 393. 395. 5, 85.

वह m. the shoulder of an ox. 2, 112.

वह्नि m. fire. 1, 62.

वह्निरेतस् m. a name of Çiva. 1, 12.

वा part. 1) or. 2) as if. 5, 87. *Mâgha* 7, 64. **मुखेंदोश्चंद्रिका**

वास्य शिशोर्मुग्धस्मिन् बभौ । Pk. 4, 18.

वाक्य n. a sentence, speech. 1, 141. 146

वागुरा f. a snare, a net. 2, 442.

वागुरिक m. one who uses nets for catching deer, etc. 2, 441.

वागुस m. a sort of large fish. 3, 37.

वाच् f. speech, or the goddess of speech. 1, 8. 5, 48. 68. 83.

वाचंयम m. a holy man observing rigid taciturnity. 2, 257.

वाचस्पति m. a name of Vrihaspati. 1, 47.
वाज्र m. 1) speed, velocity. 2, 288. 2) a wing. 2, 84. 3) the feather of an arrow. 2, 313.
वाजिन् m. 1) a horse. 2, 281. 1, 151. 2) a bird. 2, 83. 3)
वाजिनी f. a mare. 2, 285.
वाजिशाला f. a horse-stable. 2, 141.
वांक्छा f. wish, desire. 4, 25.
वांक्षित adj. wished for. 2, 380.
वाट m. an enclosure. 2, 135.
वाडव m. 1) submarine fire. 1, 70. 2) a brahman. 2, 236.
वाडवेय m. a bull. 2, 108.
वाढ्ढ adv. 1) much, exceedingly. 2) surely, positively. 5, 50.
वाण m. a species of Barleria with blue blossoms. 2, 50. Māgha 6, 46. 12, 37.
वाणिज्य n. = वणिज्य. 4, 76.
वाणिनी f. 1) a shrewd woman. 2) a passionate one. 2, 334.
वाणी f. speech, voice. 1, 8. 2, 87.

वात m. wind. 1, 75. 77. 59.
वातकिन्, वातरोगिन् adj. afflicted with rheumatism. 2, 451.
वातप्रमी m. f. (nom. *is*) a sort of antelope. 2, 75.
वातायन m. an air-hole, a window. 2, 149. Kum. 7, 59. *jālavâtāyana* Māgha 11, 50.
वात्या f. a whirlwind. 1, 77.
वादनदंड m. a stick for striking a musical instrument. 1, 98.
वाद्य n. a musical instrument. 1, 93. 95.
वाद्यमांडमुख n. the upper part of a musical instrument. 5, 72.
वाध्रीणस m. a rhinoceros. 2, 72.
वान adj. dry (fruit). 2, 34.
वानप्रस्थ m. a Brahman of the third order who, after having fulfilled the duties of a householder, lives as a hermit. 2, 239. Manu VI. 1—32.

वानर m. a monkey. 2, 76.

वानस्पत्य m. a tree bearing fruit from blossoms. 2, 24.

वानीर m. the ratan. 2, 46.
Gg. 4, 1.

वापी f. a pond. 3, 62.

वाम 1) adj. pleasing, handsome.
4, 4. 2) वामा f. a handsome woman. 2, 326. 3) वामी f. a mare. 2, 283.

वाम adj. 1) adverse, opposed.
5, 22. Bhk. 6, 17. 2) left, *laevus*. 4, 71.

वामदेव m. a name of Çiva.
1, 12.

वामन m. 1) a dwarf. 2, 456.
2) the elephant of the western region. 1, 104.

वामनेत्रा f. a woman with beautiful eyes. 2, 326.

वामलूर m. an ant-hill. 3, 22.

मुनयः प्रह्वामलूरांगाः
Kâçikh. 22, 19.

वायस m. a crow. 2, 90.

वायु m. wind, air. 1, 75. 5, 61.

70. As a god, Vâyu is considered the regent of the north-west quarter. 1, 100.

वायुसख m. fire. 1, 62.

वार n. water. 3, 26.

वार m. 1) a turn, an opportunity. 4, 65. 2) ■ multitude.
4, 2. चापात्रियातो
बाणवारः Pk. 4, 151.

वारण m. an elephant. 2, 59.
1, 151.

वारमुख्या f. a royal courtesan. 2, 335.

वारता f. a goose. 2, 96.

वारवाण m. 1) a bodice, ■ jacket. 2, 397. Mâgha 15, 84.
2) a cuirass, mail. 5, 9. Rgh. 4, 55.

वारस्त्री f. = *vâramukhyâ*. 2, 335. Rgh. 3, 19. Mâgha 11, 20.

वाराणसी f. Benares. 2, 132.

वारि n. water. 3, 26. 32. 5, 68. 1, 59.

वारी f. the place where ele-

- phants are tied up. 2, 68.
Rgh. 5, 45.
- वारुणी f. 1) the west. 1, 101.
2) spirituous liquor. 2, 175.
Both meanings appear in the
following stanza: रागमाद-
र्शयन्नेष वारुणीयोगवर्धितं।
तिरोभवति घर्माशुरनंगश्च
विजृम्भते ॥ Dandin 2, 316,
- वार्त 1) adj. hale, healthy. 2,
225. 2) वार्ता f. news, tidings,
report. 1, 146. 5, 88. 3) live-
lihood, profession. 2, 415.
- वार्तिक m. = *narendra*. 5, 54.
- वार्धुषिक m. a usurer. 2, 416.
- वाल m. hair. 2, 375.
- वालक n. = *hrivera*. 2, 467.
- वालाधि, वालहस्त m. a hairy
tail. 2, 286.
- वालुका f. sand, gravel. 3, 48.
- वालुकी f. a species of cucum-
ber. 2, 54.
- वाल्मीकि m. the reputed au-
thor of the Rāmāyana. 2, 257.
- वाष्प 1) m. steam. 1, 67. 2) m.
n. a tear. 2, 364.
- वासतेयी f. the night. 1, 108.
- वासना f. the realizing of past
perceptions. 4, 93. प्राग्जन्म-
वासनायोगात्सापि राज्ञी
कलावती । Kāṣikh. 34, 103.
शिवलिंगस्य संस्थाने कस्या-
सम्भववासना । Sarasvatik.
I. Kulārṇ. 1, 115. Gg. 3, 1.
- वासंतिक m. a jester, a buffoon.
2, 277.
- वासंती f. a plant (*gaertnera
racemosa*). 2, 53.
- वासर m. a day. 1, 106.
- वासव m. a name of Indra. 1,
52. 5, 70.
- वासस् n. dress, clothes. 2, 392.
393. 395.
- वासा f. a tree (*justicia adha-
toda* Lin.). 2, 43.
- वासागार n. sleeping apart-
ments. 2, 140. पिहिते वा-
सागारे तमसि च सूचीमुखाग्र-

- संभेद्ये । मयि च निमीलित-
तनयने तथापि कांतामुखं
व्यक्तं ॥ *Sarasvatik.* II, 19.
- वासिता f. a woman. 2, 326.
- वासुदेव m. a name of Vishnu.
1, 23.
- वास्तु 1) n. a habitation, a house.
2, 136. 2) m. a building-place.
2, 135.
- वास्तोष्पति m. a name of In-
dra. 1, 52.
- वाह m. a horse. 2, 281.
- वाहन n. a vehicle, a carriage.
2, 294.
- वाहस m. the boa constrictor.
3, 20.
- वाहिनी f. a host, an army.
2, 302.
- वाहिनीपति m. a general, a
commander. 2, 278.
- वाह्लिक m. a horse from *Balkh*.
2, 284. *atha vānānjāh pāra-*
sikakāmbajavāhlikā hayāh
praceluh Pk. 4, 137.
- वि m. a bird. 2, 83.
- विक्र adj. 1) large, broad. 4,
68. *Māgha* 10, 42. 2) excellent.
5, 8.
- विकत्थन n. boasting, praise.
1, 145.
- विकर्तन m. the sun. 1, 35.
- विकल्पाणिक adj. one whose
arm is injured, maimed, etc. 2,
455.
- विकलांग adj. (f. i) deformed
in body. 2, 232.
- विकल्प m. an alternative. 4,
6. 5 87.
- विकार m. alteration, modifi-
cation. 1, 90.
- विकाश m. opening, bursting
(of flowers). 2. 32. *Kum.* 3, 29.
- विकिर m. a bird. 2, 83.
- विकृति f. change of form. 2,
169.
- विक्रम m. valour, courage. 4, 38.
- विक्रमहीन adj. wanting in
courage, craven. 5. 34.

विक्रांत adj. brave, valiant. 2, 199.

विकृष्ट adj. (of sound or speech) harsh, gruff, rough. 1, 140.

विक्लव adj. agitated, excited, alarmed. 2, 231. Kum. 4, 11. 6, 92. Māgha 12, 63. यावत्स्वस्थो ऽस्ति मे देहो यावन्नैन्द्रियविक्लवः । Kāçikh. 7, 38.

विगान n. evil report, defamation. 1, 147.

विय adj. noseless. 2, 455.

वियह m. 1) expansion, extension. 5, 19. 2) the body. 2, 355. 3) quarrel, war. 2, 299.

विधस m. the remnants of food which have been offered to the gods, deceased ancestors, a guest, a spiritual guide, etc. 2, 171. Manu 3, 285.

विघ्न m. an obstruction, an impediment. 2, 246.

विघ्नराज m. a name of Ganēga. 1, 18.

विविकल m. Arabian jasmine. 2, 51.

विचक्षण adj. far-sighted, wise. 2, 178.

विचारणा f. investigation. 1, 10.

विविकित्सा f. option, doubt. 4, 6. Çat. Br. II, 2, 4, 9.

विच्छंदक m. a structure, an edifice. 2, 150. *vichandaka-prabhedā racanāviçeshās*, Kshir.

वित्तन adj. lonely, solitary. 4, 23.

विज्ञपिल = *pichila*. 3, 56.

विज्ञाता adj. f. (a woman) who has born. 2, 345.

विजृम्भित adj. burst, budded, blown. 2, 32.

विट m. a libertine, a gallant. 2, 227. कामतंत्रकलापकोविदो विटः । Rasamanj.

विटंक m. n. a dove-cot. 2, 148. Māgha 3, 55.

विटप m. 1) the spreading branches and foliage of a tree.

2, 26. Mâgha 4, 48. 2) a far spreading creeper. 2, 35.

विठपिन् m. ■ tree. 2, 22.

विडाल m. a cat. 2, 81. Etym. perhaps 'that has his habitation with man.'

विडौजस् m. ■ name of Indra. 1, 54.

वितथ adj. untrue, false. 1, 144.

वितरण n. ■ gift, a donation. 2, 264.

वितर्क m. considering all possible contingencies, deliberation, doubt. 4, 6. 5, 90.

वितर्दिका f. a raised square piece of ground in the centre of a house or temple, a kind of terrace. 2, 144. Comp. Mâgha 3, 55.

वितस्ति f. m. a span measured by the distance between the extended thumb and little finger. 2, 383.

वितान n. 1) spreading, expanse. 5, 62. Mâgha 11, 28. Gg. 2, 16. 2) a multitude. 4, 1.

Mâgha 4, 2. 11, 43. 3) an awning, ■ canopy. 2, 155. 5, 62. Urv. 76. Mâgha 3, 50. Kum. 7, 12. Bhk. 5, 101. 4) the spreading of the sacred fires, a sacrifice. 2, 259. 5, 62. Mâgha 14, 10. 5) season, opportunity. 6) adj. empty, vacant. 5, 62. Mâgha 3, 50.

वित्त n. property, wealth. 1, 80.

विदग्ध m. shrewd, clever, knowing (somewhat like a cat after having burnt its paws). 2, 230. 334.

विदिश् f. an intermediate point of the compass. 1, 102.

विडुल m. the ratan. 2, 46.

विदेहा f. — *Mithilâ*. 2, 132.

विद्याधर m. ■ kind of spirit residing in the air and assuming any shape. 1, 87.

विद्युत् f. lightning. 1, 60.

विद्वस् (nom. *vidvân*, *vidushî*, *vidvât*) adj. learned, wise. 2, 177. 1, 99.

विधवा f. a widow. 2, 332.

विधि m. 1) an ordinance. 5, 40. 2) fate, destiny. 1, 86. 3) time. 5, 40. 4) a name of Brahman. 1, 6. 5) a name of Vishnu. 1, 25.

विधु m. the moon. 1, 43.

विधुंतुद् m. Rāhu. 1, 49.

विधुर adj. 1) separated. 2) deprived. 5, 38.

विनता f. the mother of Garuda and Aruna. 1, 119. Mhbh. 1, 1091.

विना prep. (with instr. acc. or abl.) without. 5, 90.

विनायक m. Gaṇeṣa, the remover of all obstacles. 1, 18.

विनिमय m. exchange, barter. 2, 418. Rgh. 1, 26. Māgha 7, 65.

विनोद् m. (killing time), pastime, amusement. 4, 35.

विंडु (corrupted from *vandū*) m. a drop of water or any other fluid. 3, 55.

विंडुजालक n. a mass of dots or spots. 2, 64.

विपक्व adj. cooked, dressed. 2, 168.

विपक्ष m. an adversary, an opponent, an enemy. 2, 300.

विपंची f. the Indian lute. 1, 96.

विपणि f. a shop, a stall. 2, 141. Māgha 5, 24. तपःपणेन स (वरः) क्रय्यः सुतीर्थविपणौ क्वचित् । Kāçikh. 59, 60.

विपरीत adj. reversed, contrary. 4, 72.

विपर्यय, विपर्यास m. inversion, reverse. 4, 44.

विपश्चित् adj. intelligent, wise. 2, 177.

विपाक m. destiny, fate. 1, 126.

विपिन n. a grove, a wood. 2, 55.

विपुल 1) adj. broad, large. 4, 14. 2) **विपुलता** f. the earth. 2, 1.

विप्र m. a Brahman. 2, 236.

विप्रकार m. hurt, injury. 4, 84.

विप्रकृष्ट adj. remote, distant.
4, 8.

विप्रतिसार m. repentance. 4,
31. Māgha 10, 20.

विप्रलब्ध adj. hurt, injured.
2, 228.

विप्रलंभ, विप्रलाप m. infrac-
tion of engagements or pro-
mises, deception. 4, 63.

विप्रिय n. offence, injury. 4, 64.

विप्रुष् f. a drop of any fluid.
3, 55. Māgha 2, 18. 8, 40.

विप्रलव m. scuffle, turmoil. 1,
127.

विबुध m. a god. 1, 4.

विभव m. 1) power, might. 5,
23. 2) wealth. 1, 80.

विभववत् adj. possessed of
power, wealthy. 2, 58.

विभा f. a ray of light. 1, 38.

विभाग m. a part. 5, 7.

विभात n. dawn, morning. 1, 111.

विभावरी f. the night. 1, 107.

विभावसु m. a name of Agni.
1, 63.

विभीत, विभीतक m. termi-
nalia belerica. 2, 463. 5, 66.

विभूषण n. an ornament. 2, 402.

विभूषा f. splendour, beauty.
2, 410.

विभ्रम m. 1) flurry, described
as that state of an enamoured
woman, when, through hurry,
she puts her ornaments in
the wrong places. 1, 89. Comp.
Māgha 13, 32. 2) doubt. 4, 6.
3) charm, beauty. 5, 27. Māgha
6, 46. 7, 47.

विमल adj. spotless, pure. 1,
132.

विमान n. a chariot of the
gods. 1, 83.

विंब 1) n. the disk of the sun
or moon. 1, 44. 2) विंबी
f. = श्रोणी. 2, 48.

वियत् n. the sky, the atmo-
sphere. 1, 137.

वियात adj. bold, impudent.
2, 216.

वियुतार्थक adj. void of meaning. 1, 141.

वियोग m. separation. 4, 57.

विरिचि m. a name of Brahman.
1, 7.

विरलेतर adj. dense, compact.
4, 32.

विरह m. separation. 4, 57.

विरागार्ह adj. qualified for
(the state of) freedom from
passion. 2, 214.

विरिचि m. a name of Brahman.
1, 6.

विरक्षण n. = क्षारणा. 1, 149.

विरपाक्ष m. a name of Īiva.
1, 13.

विरोक m. a ray of light. 1, 39.

विरोचन m. the sun. 1, 36.

विरोधिन् m. an opponent, an
adversary, an enemy. 2, 300.

विलग्न n. the waist. 2, 362.

विलाप m. lamentation. 3, 17.

विलास m. coquettishness,
defined as the sudden altera-
tion of bodily actions (of a
loving dame), *tātkālikavikāro*
'*ngakriyādishu*. 1, 89.

विलीन adj. melted, liquid. 2,
121.

विलेपन n. unguent for perfum-
ing the person. 2, 390.

विलेपिका f. rice-gruel. 2, 165.

विल्व m. a tree (*crataeva re-*
ligiosa). 2, 39.

विवक्षित adj. handsome. 5, 16.

विवध m. = *vivadha*. 4, 73.

विवर n. any sort of opening
or gap. 3, 2.

विवरण n. explanation, com-
ment. 2, 245.

विवर्ण adj. unlettered, igno-
rant, stupid. 2, 181.

विवस्वत् m. 1) the sun. 1, 35.
2) a deity. 5, 28.

विवाह m. marriage, wedding.
2, 340.

विश् m. 1) man in general, people. 2, 176. 2) a Vaiçya. 2, 415.

विशंकट adj. broad, large. 4, 68. Bhk. 2, 50. Mâgha 13, 34.

विशद् adj. 1) bright, clear, pure. 1, 132. 2) clear, manifest. 4, 67.

विशसन n. butchering, slaughter. 2, 322.

विशाख m. a name of Skanda. 1, 19.

विशाय m. = *upaçâya*. 4, 54.

विशार्द् adj. accomplished, learned. 2, 178.

विशाल् adj. broad, great, large. 4, 14. 68.

विशालता f. width, breadth. 4, 101.

विशिख 1) m. an arrow. 2, 311.
2) विशिखा f. a carriage-road. 2, 134. Mâgha 15, 70.

विशेष m. 1) difference. 5, 85.
2) species, kind. 2, 14. 150, etc.

विशेषक m. a characteristic or-

namental or sectarial mark on the forehead. 2, 386. Mâgha 3, 63. 10, 84. Rgh. 3, 55.

विशेषण n. distinction. 5, 95.

विश्रब्ध adj. reliable, trustworthy. 2, 215.

विश्रम्भ m. reliance, trust, confidence. 4, 84.

विश्राणन n. gift, donation. 2, 264. Rgh. 2, 54. निर्वाणविश्राणन Kâçikh. 7, 84.

विश्लेष m. disunion, separation. 5, 38.

विश्व 1) pr. every one, all. 4, 28. 2) विश्वा f. dry ginger. 2, 460.

विश्वकद् m. ■ hunting dog. 2, 127.

विश्वकर्मन्, विश्वकृत् m. a name of Tvashtri. 1, 84.

विश्वभेषज n. dry ginger. 2, 460.

विश्वम्भरा f. the earth. 2, 1.

विश्वरूप m. Vishnu or Krishna. 1, 21.

विश्वस्ता f. a widow. 2, 332.

- विश्वास m. trust, confidence.
4, 84. 5, 62.
- विष f. excrements. 3, 15.
- विष n. poison. 3, 19. 24. 5, 75.
- विषधर m. a snake. 3, 18.
- विषभिषज् m. a poison-doctor.
2, 458.
- विषमागुध m. a name of Kâma.
1, 33.
- विषमोन्नत adj. unevenly
raised. 4, 68.
- विषय m. a district, a province.
2, 129.
- विषयग्राम m. the complex of
visible objects. 5, 25.
- विषाण 1) n. the horn of an
animal. 2, 112. 2) m. the tusks
of an elephant. 2, 62. Mâgha
1, 60.
- विष्कम्भ m. an impediment, an
obstacle. 4, 84.
- विकिर m. a bird (of prey).
2, 83.
- विष्टप n. the world. 1, 133.
- विष्टर m. 1) a couch, a seat.
2, 155. 2) a tree. 2, 22.
- विष्टरश्रवस् m. Vishnu or Krish-
na. 1, 24. Mâgha 14, 12.
- विष्टा f. excrements. 3, 15.
- विष्णु m. the second god of
the Hindu triad. In modern
mythology he is identified
with Krishna. 1, 21. 5, 70.
- विष्णुपद 1) n. the sky, the at-
mosphere. 1, 137. 2) विष्णु-
पदी f. the Ganges. 3, 51.
- विष्वक् adv. everywhere. 5, 88.
- विष्वक्सेन m. Vishnu or Krish-
na. 1, 21. Mâgha 10, 55.
- विस n. the fibrous root of a
lotus. 3, 60.
- विसंवाद m. the infraction of
an engagement, deception.
4, 63.
- विसकंठिका f. a sort of crane.
2, 95.
- विसप्रसून n. a lotus. 3, 57.
Mâgha 5. 28.

विसर् m. a multitude. 4, 1.

विसर्ग m. 1) dismissing, giving up. 2) excrements. 5, 49.

विसार m. a fish. 3, 35.

विसिनी f. a place abounding in lotuses. 3, 60.

विस्तर m. copiousness, prolixity. 4, 81

विस्तार m. 1) expanse, diffusion. 4, 81. 5, 62. 99. 2) the spreading branches and foliage of a tree. 2, 26.

विस्तीर्ण adj. outspreading, large. 4, 14.

विस्फार m. the twang of a bow-string. 1, 151.

विस्फुलिंग m. a sort of poison. 3, 25.

विस्मय m. surprise, amazement. 1, 91. 4, 60. 5, 92.

विस्र n. the smell of raw meat. 3, 9.

विस्रसा f. the decrepitude of old age. 2, 348.

विहग, विहंग, विहंगम m. a bird. 2, 82.

विहंगराज m. a name of Garuda. 1, 30.

विहंगिका f. a porter's yoke. 4, 73.

विहस्त adj. confused, bewildered. 2, 227. Rgh. 5, 49.

विहापित n. a gift, a donation. 2, 264. Pk. 4, 1.

विहायस् n. 1) the sky, the atmosphere. 1, 137. 2) (n.?) a bird. 2, 82.

विहायसा adv. in the air. 1, 137.

विहार m. walking, walk. 4, 41.

विह्वल adj. agitated, excited, alarmed. 2, 231.

वीकाश m. 1) manifestation, display. 2) disappearance, privacy. 5, 51.

वीखा f. walking. 4, 41.

वीची f. a wave. 3, 31.

वीणा f. the Indian lute. 1, 96.

- वीत n. driving an elephant as well with a goad as by spurring him with the feet. 2, 67. *Māgha* 5, 47.
- वीतराग m. a Jain saint. 1, 86. *tvam arhan vītarāgas tvam*, Pk. 2, 27.
- वीतिहोत्र m. a name of Agni. 1, 64.
- वीथी f. a row, a range, a line. 4, 36.
- वीथ्र adj. bright, pure. 1, 132.
- वार m. 1) a hero. 2, 199. 2) the heroic sentiment in poetry. 1, 92.
- वीरणीमूल n. = *uçira*. 2, 467.
- वीरहन् m. a Brahman who has suffered the sacred fire to become extinct. 2, 249.
- वीहृ f. a far spreading creeper. 2, 35. 5, 47.
- वीर्य n. semen virile. 3, 16. 5, 75.
- वीवध m. = *paryāhāra*. 4, 73.
- वृंहित n. the roaring of elephants. 1, 151.
- वृक m. a wolf. 2, 73.
- वृक्ष m. ■ tree. 2, 22. 24. 5, 26. 42. 45. 47.
- वृक्षोत्पल m. a tree? (pterosperrum acerifolium). 2, 44.
- वृजिन 1) adj. curved, crooked. 4, 11. 2) n. wrong, sin. 3, 5. 3) m. curled hair. 5, 11.
- वृति f. an enclosure. 2, 135.
- वृत्त 1) adj. round. 4, 68. 2) n. (good) conduct. 2, 242.
- वृत्तांत m. tidings, intelligence. 1, 146.
- वृत्ति f. livelihood, profession. 2, 415.
- वृत्र m. 1) shrouding darkness. 2) a son of *Tvashtri*, the perpetual enemy of *Indra*. 3) an enemy in general. 5, 60.
- वृत्रारि m. a name of *Indra*. 1, 52.
- वृथा adv. vainly, uselessly. 4, 99.
- वृद्ध adj. 1) old. 2, 348. 2) wise, learned. 2, 177. 1, 155.

वृद्धश्रवस् m. a name of Indra.
1, 52.

वृद्धि f. 1) growth, increase. 3,
32. 46. 2) interest upon lent
goods. 2, 417.

वृद्धिजीवन n usury. 2, 417.

वृद्धोक्त m. an old bull. 2, 110.
Kum. 5, 70.

वृद्धाजीव m. a usurer. 2, 417.

वंत n. 1) the stalk of flowers
or fruit. 2, 30. Rgh. 5, 69. 2)
a nipple. 2, 371.

वंद n. a flock, a multitude. 4,
1. Kum. 7, 52. Bhk. 8, 10. 31.

वंदारक m. a god, a deity. 1, 4.
Pk. 3, 228.

वृश्चिक m. a scorpion. 3, 23.

वृष m. 1) a bull. 2, 108. 2) jus-
tice, virtue. 1, 125. इदमेव

व्रतं स्त्रीणामयमेव परो वृषः

Kâçikh. 4, 30. न च श्रिया

वियुज्येत संयुज्येत वृषेण च

ibid. 60, 2. Mârk. 5, 21. 3) n

mouse or rat. 2, 80. 4) वृषा
f. n tree (justicia adhatoda
Lin.). 2, 43.

वृषण m. a testicle. 2, 368.

वृषदंश m. a cat. 2, 81.

वृषन् m. n name of Indra. 1, 52.

वृषभ m. a bull. 2, 108. 114.
5, 21.

वृषल m. a Çûdra. 2, 431.

वृषस्यंती f. mulier concubitus
appetens. 2, 330.

वृषाकपि m. a name of Vishnu.
1, 22.

वृषांक m. a name of Çiva. 1, 12.

वृषी f. the seat of an ascetic.
2, 256. Mhbh. 14, 2726. Mârk.
6, 26.

वृष्टि f. rain. 2, 6. 1, 77.

वृष्णि m. 1) a ram. 2, 124.
Vâj. 14, 9. 2) a ray of light.
1, 39.

वृहत् adj. (f. ti) great. 4, 14.

वृहतिका f. an upper garment.
2, 255.

- वृहत्कुक्षि adj. gorbellied. 2, 453.
- वृहद्भानु m. a name of Agni. 1, 64.
- वृहस्पति m. the preceptor of the gods. 1, 47.
- वृहस्पतिसव m. the name of ■ sacrifice. 2, 263.
- वेग m. speed, velocity. 2, 288. 315.
- वेगिन् adj. swift, speedy. 2, 203.
- वेणी f. 1) a plain braid of hair, worn by widows or women in absence of their husbands. 2, 375. Kum. 2, 61. Mâgha 14, 30. 2) ■ stream, a current. 3, 47.
- वेणु m. a bamboo. 2, 49.
- वेतन n. wages, hire. 4, 43.
- वेतस m. the ratan. 2, 46.
- वेता f. = *vetana*, 4, 43.
- वेत्रधर m. a doorkeeper. 2, 269.
- वेत्रासन n. a chair of wicker-work. 2, 156.
- वेद् m. the sacred writings of the Hindus. 1, 9. 8. 2, 238 5, 82.
- वेदना f. 1) perception. 5, 33. 2) pain, agony. 3, 4.
- वेदांत m. the scope of the Vedas, that science which treats of God as the only really existent. 1, 9.
- वेदिका f. 1) a signet ring. 5, 37. 2) a raised square piece of ground in the centre of a house or temple. 2, 144.
- वेदी f. a raised piece of ground purified for ritual purposes. 2, 260.
- वेधस् m. 1) Brahman. 1, 6. 2) Vishnu. 1, 25.
- वेध्य n. a mark, a butt. 2, 313.
- वेपथु m. trembling, tremour. 2, 446.
- वेत्ता f. tide, alternate course of ebb and flow of the sea. 3, 32. 5, 53.
- वेत्तावन n. a wood (?) at the sea-coast. 3, 32.

वेद्यत n. black pepper. 2, 461.

वेष्टित adj. bent, crooked. 4, 11.

वेशंत m. a small pond. 3, 53.

वेष्मन् n. a house. 2, 136. 144.
150.

वेष्ट्या f. a courtesan. 2, 335.

वेष्ट्यापति m. the husband of
a courtesan. 2, 227.

वेष m. decoration, ornament.
2, 384. 5, 74.

वेषवार m. a particular condi-
ment, consisting of mustard-
seeds, tamarind, peppers, etc.
2, 166.

वेष्टित adj. surrounded. 4, 27.

वेसर m. a mule. 2, 295. Māgha
12, 19.

वेष्ट् f. a cow that has taken
the bull. 2, 114.

वैकक्ष n. an upper garment.
2, 255.

वैकक्षक n. a garland worn
scarf-like (in the same way

■ the *upavita*) across the
chest. 2, 398.

वैकटिक m. a jeweller. 2, 433.

वैकुण्ठ m. Vishnu or Krishna.
1, 22.

वैखानस m. = *vânaprastha*.
2, 239.

वैजनन m. the last month of
pregnancy. 2, 344.

वैजयंती f. a flag, ■ banner.
2, 303.

वैणव m. a bamboo-stick. 4, 41.

वैतंसिक m. a butcher. 2, 440.

वैतालिक m. a bard. 2, 280.
Māgha 5, 67.

वैदूर्य n. the lapis lazuli. 2, 20.

वैदेह 1) m. a merchant. 2, 416.
2) वैदेही f. long pepper.
2, 459.

वैद्य m. a physician. 2, 457.

वैधेय (f. ?) adj. foolish, igno-
rant. 2, 181. Urv. p. 30.

वैनतेय m. a name of Garuda.
1, 30.

वैनयिक m. — *yogyâratha*.
2, 290.

वैपरीत्य n. contrariety, reverse.
4, 44.

वैमेय m. exchange, barter. 2,
418.

वैरंगिक m. a passionless saint.
2, 214. Pk. 5, 92.

वैरिन् m. an enemy. 2, 301.

वैरोचननिकेतन n. hell. 3, 1.

वैवस्वत m. a name of Yama.
1, 71.

वैशाख m. a churning stick.
2, 121.

वैश्य m. a man of the agricul-
tural and mercantile cast. 2,
237. 415.

वैश्रवण m. a name of Kuvera.
1, 78. 5, 2.

वैश्वानर m. a name of Agni.
1, 62.

वैसारिण m. a fish. 3, 35.

वैहासिक m. a jester, a buffoon.
2, 277.

वोटा f. a female servant. 2,
337.

व्यंसक adj. deceitful, crafty.
2, 104.

व्यक्त adj. wise, learned. 2, 178.

व्यन्तन n. a fan. 2, 155.

व्यन्तन n. condiment, sauce. 2,
166.

व्यतिरेक m. exclusion, excep-
tion. 5, 90.

व्यत्यय m. contrariety, reverse.
4, 44.

व्यथक adj. inflicting pain. 2, 216.

व्यथा f. pain, affliction. 3, 4.

व्यपदेश m. pretence, sham, de-
ceit. 4, 24.

व्यत्तीक n. 1) fault, offence. 4,
64. Māgha 9, 85. 2) deception.
4, 63. Māgha 7, 54.

व्यवच्छेद m. shooting ■ arrow.
2, 315.

व्यवधान n. 1) intervention, in-
tervening space. 5, 85. Māgha
9, 51. 2) covering, conceal-
ment. 4, 34.

व्यवस्था f. 1) continuance of good conduct. 5, 33. 67. 2) a judicial decision, a rule. 5, 51.

व्यवस्थान n. distribution. 5, 53.

व्यवहित adj. separated, distant. 4, 8.

व्यवाय m. 1) an obstacle, an impediment. 2, 246. 2) sexual intercourse. 5, 29.

व्याकुंचित adj. curved, crooked. 4, 11.

व्याकुल adj. 1) confused, tumultuous. 1, 139. 2) confused, perplexed, bewildered. 2, 227.

व्याकृति = *bhangi*. 4, 77.

व्याकोश adj. budded, blown. 2, 32. Mhbh. 12, 899. Māgha 4, 46.

व्याख्या f. a commentary. 2, 245.

व्याघ्र 1) m. a tiger. 2, 71. 78. 2) व्याघ्री f. a plant (*solanum jacquini* Lin.). 2, 464.

व्याघ्राट् m. a skylark. 2, 93.

व्याज m. pretence, sham, fraud. 4, 24.

व्याध m. a huntsman. 2, 441.

व्याधाम m. a thunderbolt. 1, 56.

व्याधि m. disease, sickness. 2, 445.

व्यापादन n. killing, slaughter. 2, 323.

व्याप्त adj. pervading, full. 4, 17.

व्याम m. a fathom measured by both hands being extended to their full length, *ὀρυσία*. 5, 19. Catap. Br. I, 2, 5, 14.

व्याल m. 1) a beast of prey. 5, 46. Manu 1, 39. 2) a vicious elephant 2, 70. Māgha 12, 28. 3) a snake 3, 18. 4) a prodigal. 5, 46.

व्यालयाहिन् m. a snake-catcher. 2, 458. व्यालयाही

यथा व्यालं विलाडुडरति

बलात् Brahmapariv. 3, 28,

5 — Kāçikh. 57. व्यालया-

हिण्यभूत्काचित् Kāçikh. 45, 7.

व्यास m. 1) expanse, diffusion

- detail. 4, 81. 5, 19. 2) the supposed diaskeuastes of the Vedas and Purānas. 2, 258.
- व्याहरण n. व्याहार m. uttering, pronouncing. 1, 153. 138.
- व्युत्थान n. independance of action. 4, 93.
- व्युत्पन्न adj. conversant with the principles of science. 2, 197.
- व्युष्ट n. dawn, morning. 1, 111.
- व्युष्टि f. product, result. 4, 92.
- व्युष्टिं ब्राह्मणपूजायां Mhbh. 13, 7355.
- व्यूढ adj. extended, broad, large. 4, 14.
- व्यूह m. 1) the array or arrangement of troops in particular positions, *τάξις*. 5, 9. 2) a mass, a multitude. 4, 2.
- विघ्नव्यूह Pk. 4, 168.
- व्योमकेश m. a name of Śiva. 1, 12.
- व्योमन् n. the ether, the atmosphere. 1, 137. 5, 72.
- व्योष n. = *trikatu*. 2, 462.
- व्रज m. 1) a cowpen, a station of cowherds. 2, 107. Māgha 2, 64. 2) a multitude. 4, 1. Rgh. 6, 7. Māgha 12, 31. 4, 32. 6, 6. 12, 43. 14, 33.
- व्रज्या f. walking, going. 4, 91. Comp. Bhk. 7, 70.
- व्रण m. a bruise, a wound. 3, 8.
- व्रत n. a voluntary (*vrata* = *vr̥ita*) act of religious merit, a pledge, a vow. 5, 67. 74.
- व्रतति f. a climbing plant. 2, 25.
- व्रतादान n. taking upon oneself the obligations of a devotee. 4, 91.
- व्रतिन् m. 1) a man engaged in the observance of any particular religious pledge, an ascetic, a devotee. 2, 143. 189. 254. 256. 377. 2) one engaged in the performance of a sacrifice. 2, 265.
- व्रात m. a multitude. 4, 1.
- व्रात्य m. a man who has lost

his title to cast in consequence of the neglect of sacramental rites in his youth. 2, 249. Manu 2, 39.

ब्रीडा f. shame, bashfulness. 2, 412.

ब्रीहि m. 1) corn or grain in general. 2, 424. 5, 28. 2) rice. 2, 7.

ब्रैह्म n. a field of rice. 2, 7.

श.

शं ind. joy, pleasure. 1, 123.

शकट m. a cart. 2, 289.

शकल n. 1) any fragment, a potsherd, an egg-shell, etc. 4, 28. 5, 18. 2) the scull. 3, 11

शकलिन m. a fish. 3, 35. Comp. *çalkin*.

शकुन m. a bird. 2, 83.

शकुनि m. 1) a bird. 2, 82. 2) a kite. 2, 95.

शकुंत m. 1) a bird. 2, 82. 2) a vulture. 2, 92.

शकुंति m. ■ bird. 2, 82.

शकुल m. a sort of fish. 3, 37.

शकृत् n. excrements. 3, 15.

शक्त adj. able, competent. 2, 231.

शक्ति f. a dart, a spear. 2, 321. 308.

शक्तिपाणि m. a name of Skanda. 1, 19.

शक्र m. ■ name of Indra. 1, 54. 5, 40.

शक्रकीडाचल m. the mountain Meru. 1, 136.

शक्रशरासन n. a rainbow. 1, 57.

शक्रसारथि m. Mātali, the charioteer of Indra. 1, 61.

शंकर m. a name of Çiva. 1, 11.

शंका f. hesitation, doubt. 4, 6.

शंकित adj. afraid. 2, 200.

शंकु m. 1) a post, a pale, a stake. 2, 296. 2) a javelin. 2, 321.

शंकुमत् adj. filled with spikes. 5, 44.

शंख m. a conch, a shell. 3, 42. 1, 26.

शची f. the wife of Indra. 1, 55.

शतधार n. a thunderbolt. 1, 56.

शतपत्र 1) n. a lotus. 3, 57. 2) m. the woodpecker. 5, 9.

शतमाख m. a name of Indra. 1, 52.

शतमूलिका f. = *abhīru*. 2, 464.

शतरुदा f. lightning. 1, 60. Kum. 7, 39.

शतांग m. a carriage. 2, 289.

शतानंद m. a name of Brahman. 1, 6.

शत्रु m. an enemy. 2, 301. 5, 60.

शनैश्चर m. the planet Saturn. 1, 48.

शपथ m. an oath. 5, 62.

शफ m. a hoof. 2, 286.

शफरी f. = प्रोष्ठी. 3, 36. Māgha 8, 24.

शबर m. the name of a barbarous tribe (the black). 2, 444.

शबरालय m. the abode of savage tribes. 2, 106.

शबल adj. (f. i) variegated, speckled. 4, 51. 56. Some poets, in defiance of grammar, use in the fem. *ṣabalā*, and say e. g. तटभुवः शबलाः ।

शब्द m. 1) sound in general. 1, 138. 2) speech. 4, 81.

शब्दग्राम m. the compass of the audible. 5, 25.

शम m. quietism. 1, 91.

शमन m. a name of Yama. 1, 71.

शमल n. excrements. 3, 15.

शमी f. a pod. 2, 34.

शंपा f. lightning. 1, 60.

शंब m. a thunderbolt. 1, 56.

शंबर 1) m. a sort of deer. 2, 75. दृष्टाप्युदंडकोदंडं शबरं

- शंभरो मृगः । धृष्टो न वर्त्म
त्यजति Kācikh. 3, 46. 2) n.
water. 3, 26.
- शंभरसूदन m. a name of Kāma.
1, 32.
- शंभल n. provender for a jour-
ney. 2, 203.
- शंबाकृत adj. double-furrowed
= *dvistitya*. 2, 421. P. v, 4, 58.
- व्योमनि शंबाकुरुते चित्रं
निर्माति यत्नतः सलिले ।
क्षपयति पवनं सलिलैर्यस्तु
खले चरति सत्कारं ॥ Bhām.
1, 93.
- शंबूक m. a cockle. 3, 42.
- शंभल्ली f. a procuress. 2, 337.
- शंभु m. 1) Brahman. 1, 7. 2)
Vishnu. 1, 25. 3) Īiva. 1, 11.
- शम्या f. the pin of a yoke. 2,
420.
- शय m. the hand. 2, 356.
- शयन n. a couch. 2, 152. 1, 121.
- शयनस्थान n. a sleeping apart-
ment. 2, 140.
- शयु m. the boa constrictor. 3, 20.
- शय्या f. a couch. 2, 152.
- शर m. 1) an arrow. 2, 311. 308.
5, 5. 2) a sort of grass (*sac-
charum sara* Rox.). 2, 36.
- शरत्तन्मन् m. a name of Skanda.
1, 20.
- शरण n. a house. 2, 137.
- शरद् f. a year. 1, 116.
- शरदा f. the autumnal season,
comprising the months Āṣvina
and Kārttika. 1, 113.
- शरव्य n. an aim, a butt. 2, 313.
Māgha 7, 24.
- शरारि m. a bird (*turdus gin-
ginianus*). 2, 94.
- शरारु adj. hurtful, mischievous.
2, 217.
- शराव m. a platter, a dish. 2,
160. Cat. Br. v, 1, 4, 13.
- शरीर n. the body. 2, 355. 3,
11. 20. 5, 71.

शर्मन् n. joy, happiness. 1, 123.

शर्व m. a name of Çiva. 1, 11.
Kum. 6, 14.

शर्वरी f. the night. 1, 107. Rgh.
3, 2. Mâgha 11, 5.

शर्वाणी f. the wife of Çarva.
1, 15.

शल् न. the quill of a porcupine.
2, 78.

शल्म m. a moth. 2, 102.

शल्ल 1) m. a porcupine. 2) n.
the quill of a porcupine. 2, 78.

शल्ताका f. a spike, a pin, a
quill, any piercing object. 5, 48.

शल्ताकु adj. (of fruit) fresh,
moist, raw. 2, 34. *çalâtuh kar-*
katî, çalâtavo mâshâh, çalâ-
tûni phalâni. RM.

शल्किन m. a fish. 3, 35.

शल्य n. 1) = *çalâkâ*. 2) a ja-
velin. 5, 48. The Çatap. Br.
writes *çalpa*.

शल्यक m. a porcupine. 2, 78.
Manu 5, 18. *çalpaka* Vs. 24,
35.

शव n. a corpse. 3, 7. Etym.
either 'the burnt', or 'the
stinking'.

शशांक, शशिन् m. the moon.
1, 42. 112.

शशिशेखर m. a name of Çiva.
1, 11.

शश्चत् adv. perpetually, always.
4, 13. Etym. an irregular (for
çuçvat) participle of *çu*, to
swell.

शष्य n. young grass. 2, 35. 5. 14.

शस्त्र n. 1) iron. 2, 16. 2) ■ wea-
pon. 2, 307. 321.

शस्त्राजीव adj. living by the
profession of arms. 2, 250.

शस्त्रिका f. ■ knife, a blade.
2, 318.

शाक n. m. any pot-herb or ve-
getable. 2, 9. Yv. 1, 214.

शाकशाकट, शाकशाकिन n.
a field of vegetables. 2, 9.

शाक्य m. a Buddha. 1, 85.

शाक्षर m. a bull. 2, 108.

शाखा f. ■ branch. 5, 21.

शाखानगर n. ■ suburb. 2, 131.

शाखामृग m. an ape. 2, 76.

शाखास्थि n. the bone of the arm. 3, 12.

शाखिन् m. a tree. 2, 22.

शाङ्गल adj. green with young grass. 2, 4. Rgh. 2, 17.

शात adj. thin, spare. 4, 32.

शातकुम्भ n. gold. 2, 18. 5, 20. Māgha 9, 9.

शात्रव m. an enemy. 2, 301. Bhk. 5, 81. Māgha 14, 44.

शाद् m. 1) young grass. 5, 14. 2) mud, mire. 3, 56.

शांत 1) adj. becalmed, arrested. 4, 82. 2) keeping one's senses in complete control, and m. a saint of that description. 2, 244. 189. 3) m. the quietistic sentiment in poetry. 1, 92.

शाय m. reviling, curse, imprecation. 1, 149.

शांबरी f. illusion, jugglery, sorcery. 4, 55. शांबरीमिन्द्र-

जाली वा मायामेतेन वारयेत् Rigvidh. 4, 23. मायां स्वीकृत्य शांबरी Kāçikh. 65, 30.

शार adj. mixed, blended. 4, 56.

शारद् adj. diffident, modest. 2, 220.

शार्ङ्ग n. the bow of Vishnu. 1, 26.

शार्ङ्गिन् m. Vishnu or Krishna. 1, 21.

शार्ङ्गल m. a tiger. 2, 71.

शाल m. 1) ■ tree (shorea robusta) = sāla. 5, 26. Rgh. 1, 13. 38. 2) ■ tree in general. 2, 22. 3) a sort of fish. 3, 37. 4) a rampart. 2, 133.

शाला f. 1) an upper or main-branch of a tree. 2, 27. 2) ■ house. 2, 136.

शालाजिर m. a platter, ■ dish. 2, 160.

- शालावृक m. a dog. 2, 126.
 शालि m. rice of several species. 2, 425. 7.
 शालिन् adj. excellent. 2, 220.
 शालीन adj. diffident, modest. 2, 220. Bhk. 4, 23.
 शालूर m. ■ frog. 3, 40. तपांते
 वृष्टिसंयोगाच्छालूर इव
 कोटरे। उद्यत्तास सयोगीन्द्रः
 Kāçikh., 63, 28.
 शास्तेय n. a field of *çâli*. 2, 7.
 शाव m. any young animal. 2, 347. From the same root as *çig*.
 शाश्वत adj. (f. *î*) perpetual, eternal. 1, 125.
 शास्त्र n. an institute of science, ■ scientific book. 5, 58.
 शास्त्रविद् adj. versed in science. 2, 244.
 शिक्य n. = *kâca*. 4, 73.
 शिक्षित adj. 1) learned, accomplished, skillful. 2, 180. 2) skilled in archery. 2, 316.

- शिक्षितायुध adj. skilled in (handling) weapons. 2, 218.
 शिखंड m. a peacock's tail. 2, 87.
 शिखंडिका f. = *kâkapaksha*. 2, 377.
 शिखंडिन् m. a peacock. 2, 86.
 शिखर n. 1) the peak of a mountain. 2, 11. 2) the top of a tree. 2, 26.
 शिखरिन् m. 1) a mountain. 2, 10. 2) a tree. 2, 22. 3) = कोयष्टि. 2, 94.
 शिखा f. 1) a lock of hair on the crown of the head. 2, 377. 398. 2) a peacock's crest. 2, 87. 3) the head. 5, 13. 4) a flame. 1, 65. Kum. 1, 28. Mâgha 15; 7. 5) a nipple. 2, 371.
 शिखावल m. a peacock. 2, 86
 शिखिन् m. 1) a peacock. 2, 86. 2) a comet. 1, 49. 3) fire. 1, 62.
 शिति adj. black. 4, 49. Mâgha 15, 48.

शिथिल adj. loose, lax. 4, 92.

A corruption of *slathila*.

शिविविष्ट 1) leprous. 5, 31.

2) baldheaded. 2, 453. 3) m.

■ name of Çiva. 1, 13.

शिफा f. the root of a tree or plant. 2, 28. 23.

शिंबा f. a pod. 2, 34.

शिरस् n. 1) the head. 2, 363.

112. 399. 409. 3, 11. 5, 13. 2)

the top of a tree. 2, 26.

शिरसिज m. the hair of the head. 2, 375. Mâgha 7, 62.

शिरा f. a vein. 3, 12. Yv. 3, 81. 100. 101.

शिरोगृह n. a room on the top of a house. 2, 149.

शिरोधरा f. the neck. 2, 361. Mâgha 7, 20.

शिरोरुह m. the hair of the head. 2, 375.

शिला f. a stone, a rock. 2, 13.

शिलींध्र 1) n. a mushroom.

2) a sort of tree. 5, 45. Comp.

Mâgha 6, 32. 72.

शिलीमुख m. 1) an arrow. 2,

311. Kum. 5, 54. 2) a bee. 2,

100. Rgh. 4, 57.

शिलीघ्र m. a mountain. 2, 10.

शिल्पिन् m. an artist, an artisan. 2, 438. Yv. 2, 249.

शिल्पिशाला f. ■ workshop. 2, 141.

शिव 1) adj. prosperous, auspicious. 1, 122. 2) m. Çiva, the third god of the Hindu triad, the modern representative of the Vaidic Rudra. 1, 11. 3)

शिवा f. the wife of Çiva. 1, 16. 4) a jackal. 2, 74. 3) emblematic myrobalan. 2, 463.

शिवक m. a post, ■ pale, a stake. 2, 296.

शिवंकर, शिवताति adj. propitious, auspicious. 2, 185.

शिविका f. a litter, a palanquin. 2, 295. Mhbh. 5, 458.

शिविर n. a camp. 2, 297. Mâgha 5, 68. 15, 71.

शिशिर 1) n. cold, frost. 3, 28.

- 2) the cold season, comprising the months Mâgha and Phâlguna. 1, 113.
- शिशु m. the young of any animal. 2, 347. Derived, like *çâva*, from the root *çu*, *चू*.
- शिश्र m. the penis. 2, 359.
- शिश्विदान adj. sinful, wicked. 2, 249.
- शिष्य m. ■ disciple, ■ pupil. 2, 245.
- शीघ्र 1) adj. quick, speedy. 5, 96. 2) शीघ्रं adv. quickly, rapidly. 4, 12.
- शीघ्रवेधिन् adj. promptly hitting the mark, a dead shot. 2, 316.
- शीत m. the ratan. 2, 46.
- शीतक adj. cold, dull, slow, apathetic. 2, 232.
- शीतांशु m. the moon. 5, 70.
- शीघ्र n. spirituous liquor. 2, 174.
- शीन adj. thickened, coagulated, congealed. 2, 121.
- शीर्ष n. the head. 2, 363.
- शील n. disposition, character conduct. 2, 241. 5, 43.
- शुक m. a parrot. 2, 93. 4, 53.
- शुक्त n. sour gruel. 2, 163. This word, as well as *çukra*, *çuci*, *çukla*, is wrongly spelled with ç.
- शुक्ति f. a pearl-oyster. 3, 42. Mâgha 8, 9.
- शुक्र 1) m. the month Jyaishttha. 1, 114. Vs. 7, 30. 2) the planet Venus, considered as the spiritual guide of the Daityas. 1, 48. 3) n. semen virile. 3, 16. 5, 67.
- शुक्रशिष्य m. an Asura. 1, 5.
- शुक्ल adj. bright, white. 5, 22. 74.
- शुचि 1) adj. bright, white. 5, 22. 2) pure. 1, 132. 3) m. ■ name of Agni. 1, 62. 4) the month Âshâdha. 1, 114.
- शुंठी f. dry ginger. 2, 460.
- शुंडा f. 1) spirituous liquor. 2, 174. 2) an elephant's trunk. 5, 20.

- शुद्धांत n. 1) ■ royal harem. 2, 325. 2) a king's mistress. 2, 58.
- शुनक 1) m. a dog. 2, 126. 2) शुनकी f. ■ bitch. 2, 127.
- शुभ adj. 1) handsome. 4, 4. 2) auspicious. 1, 122.
- शुभंयु, शुभसंयुत adj. blissful, happy. 2, 224. Bhk. 1, 20. सह देवकुमारैस्तैरासांचक्रे शुभं-युभिः । Pk. 4, 41.
- शुभ्र adj. bright, white. 4, 47.
- शुल्क n. 1) toll, duty, customs. Yv. 2, 47. 261. 263. 2) the property settled on ■ ■■■■■ by her bridegroom before marriage. 5, 42. Yv. 2, 144. Comp. Bhk. 5, 36.
- शुल्क 1) n. copper. 2, 15. 2) शुल्का f. a rope. 2, 442.
- शुश्रूषा f. obedience, attention, diligent service. 1, 129.
- शुषिर n. a hole, a chasm. 3, 2.
- शुष्कपर्ण n. a dry leaf. 1, 151.
- शुष्कफल n. dry fruit. 2, 34.
- शुष्मन् n. strength, power. 4, 38. जंतूनां हृदद्यात्तशुष्मणां Kāçikh. 81, 12.
- शूक n. pity, compassion. 4, 39.
- शूकर m. ■ hog. 2, 71. 5, 46.
- शूद्र m. ■ ■■■ of the fourth or servile cast, in reality ■■ individual of the aborigines of India. 2, 237. 238. 431. In the Rv. this word occurs only in that Brahminical interpolation, called the *purusha-sūkta*, in the Av. and Vs. we find the distinction between *āryas* and *çūdra*, *rājan* and *brahmān* (Av. X, 1, 3. Vs. 26, 2.).
- शून्य adj. empty. 5, 62.
- शूर m. ■ hero. 2, 199.
- शूर्पकाराति m. a name of Kāma. 1, 33.
- शूल n. m. a spit. 2, 168.
- शूलक m. an ill-trained, unbroke horse. 2, 285.
- शूलिन् m. a name of Çiva. 1, 11.

शूल्य n. meat roasted on a spit.
2, 168.

शृगाल m. a jackal. 2, 74. Etym.
κρυάτης.

शृङ्खल m. a chain for securing
an elephant, etc. 2, 68. Rgh.
5, 72. Gg. 3, 1.

शृङ्खलक m. a camel. 2, 125.
Māgha 12, 7.

शृङ्ग n. 1) a horn. 2, 112. 123.
4, 79. 5, 69. 2) the top of a
mountain. 2, 11. 5, 35. 3)

शृङ्गी f. a sort of fish. 3, 37.

शृङ्गवेर n. ginger. 2, 461.

शृङ्गारक m. a place where se-
veral roads meet. 2, 134.

शृङ्गार m. the erotic sentiment.
1, 92. 5, 75.

शृङ्गारचेष्टा f. an outward or
bodily action by which love
is manifested. 1, 89. Comp.
Rgh. 6, 12—19.

शृङ्गार्योनि m. a name of
Kāma. 1, 32.

शृङ्गिक m. a sort of poison.
3, 25.

शृत adj. boiled. 2, 121. 261.

शेखर m. a chaplet, a wreath
worn on the head. 2, 399. Kum.
7, 32. Māgha 11, 46.

शेफ, m. शेफस् n. the penis. 2, 359.

शेमुषी f. intellect, understand-
ing, judgment. 2, 179. वाच-

माचारसदृशी गिरा च सदृशं

मनः। शेमुषी (resolve) मनसा

तुल्यां Brahmap. Utt. 22. न

वै कार्या भवता शेमुषीदृशी

Kāçikh. 95, 51.

शेलु m. a tree (cordia latifolia
or myxa Rox.). 2, 42.

शेवधि m. a hoard, a treasure.

1, 82. Rv. 2, 13, 2. निरपत्या

च दुःशीला सा भवेदुःखशेवधिः

Kāçikh. 37, 49.

शेवाल n. a waterplant (vallis-
neria octandra). 3, 61.

शैक्ष m. ■ pupil who has begun
to read the Veda. 2, 245.

शैल m. a mountain. 2, 10. 5, 20.

शैलालिन्, शैलूष m. an actor.
2, 437. Vs. 30, 6. Yv. 2, 48.
Mâgha 1, 69.

शैवल्त n. = *cevala*. 3, 61. Kum.
5, 9. Rgh. 5, 46.

शैवलिनी f. a river. 3, 43.

शोक m. sorrow, grief. 1, 91.

शोचन n. mourning, grief. 5, 89.

शोचिस् n. a ray of light. 1, 38.

शोण 1) adj. red. 4, 48. Kum.
1, 9. 2) m. a horse of a chest-
nut colour. 2, 282. Rv. 1, 126,
4. 5, 33, 9. 3) the river Con,
rising in Gondwana, and fall-
ing into the Ganges ten miles
above Dinapore in the pro-
vince of Patna. 3, 52.

शोणाश्मन् m. a ruby. 2, 20.

शोणित n. blood. 3, 10.

शोफ m. swelling, tumefaction
from disease. 2, 447. Pro-
bably, a mere corruption of
gotha.

शोभन adj. handsome. 5, 16.

शोभा f. splendor, elegance,
beauty. 2, 410. 5, 27. 74.

शोष m. consumption. 2, 447.

शौतिकेय n. a pearl. 3, 42.

शौडिक m. ■ distiller of spiri-
tuous liquors. 2, 438. Yv.
2, 48.

शौडोदनि m. a Buddha. 1, 85.

शौरि m. 1) Vishnu or Krishna.
1, 21. 2) the planet Saturn.
1, 48.

शौर्य n. heroism. 5, 79.

शौल्किकेय m. a sort of poi-
son. 3, 24.

शौक्ल m. an habitual eater
of meat. 2, 196. Vs. 30, 16.

श्मशान n. a cemetery. 3, 16.

श्मश्रु n. the beard. 2, 369.

श्याम 1) adj. dark, black. 4,
49. 2) श्यामा f. the night.
1, 108. 3) = *priyangu*. 2, 38.

श्यामक m. a grain (panicum
frumentaceum.) 2, 429.

श्यामकंठ m. a peacock. 2, 86.

श्यामल adj. dark, black. 4, 49.

श्यामाक m. = *çyâmake*. 2, 429.

- श्याल** m. a wife's brother. 5, 54.
श्याव adj. brown. 4, 50.
श्येन 1) m. ■ falcon. 2, 98. 2) **श्येनी** f. the lily-leaf-like lady. 4, 53.
श्रद्धा f. 1) faith, belief. 4, 95. 2) the longing (?) of ■ pregnant woman. 2, 343.
श्रथन n. stringing a garland, etc. 4, 45.
श्रमण 1) m. a Bauddha mendicant. 2, 190. 2) **श्रमणा** f. a female beggar. 2, 332.
श्रमस्थान n. a drilling-place. 2, 315.
श्रवण, श्रवस् n. the ear. 2, 361.
श्रविष्ठा f. the twentythird lunar mansion. 1, 51.
श्राणा f. rice-gruel. 2, 165.
श्राद्धदेव m. a name of Yama. 1, 72.
श्रांत = *śānta*. 2, 244.
श्री f. (nom. *śrī*) 1) happiness, fortune. 1, 31. 2) beauty. 5, 27.
- श्रीकंठ** m. ■ name of Śiva. 1, 11.
श्रीकंठसाव m. a name of Kuvera. 1, 78.
श्रीखंड n. sandal wood. 2, 389. Gg. 9, 10.
श्रीद् m. ■ name of Kuvera. 1, 78.
श्रीधर m. Vishnu or Krishna. 1, 23.
श्रीनंदन m. ■ name of Kāma. 1, 32.
श्रीपति m. Vishnu or Krishna. 1, 21. Māgha 13, 69.
श्रीफल m. the Vilva-tree. 2, 39.
श्रीवत्स m. 1) ■ peculiar star-like mark on Vishnu's breast. 1, 27. Kum. 7, 43. 2) Vishnu. 1, 24.
श्रीवत्सांक m. a name of Vishnu. 1, 21.
श्रीवृक्ष m. 1) the holy fig tree. 2, 41. 2) a ring of hair on the chest and forehead of ■ horse. 2, 283.

श्रीवृक्षकिन् m. a horse with
■ *śrīvriksha*. 2, 283. Māgha
5, 56.

श्रुति f. 1) the ear. 2, 361. 2)
sacred tradition, the Veda.
1, 9. 5, 10.

श्रेणी f. a line, ■ row, a range.
4, 36.

श्रेयस् 1) adj. excellent, eminent.
2, 220. 2) n. bliss. 1, 122. 3)
righteousness, virtue. 1, 125.

श्रेष्ठ adj. best, excellent. 4, 4.
2, 116. 5, 8. 14. 50. 67.

श्रोण adj. lame. 2, 455. Rv. 2, 15, 7.

श्रोणी f. the hip. 2, 357.

श्रोत्र n. the ear. 2, 361.

श्रोत्रिय m. a Brahman well
read in the Vedas. 2, 240.

श्लक्ष्ण adj. 1) slender, thin, small.
4, 3. 2) soft, gentle, of pleas-
ing address. 2, 210. वाङ्
मधुरा श्लक्ष्णा Manu 2, 159.

श्लथ adj. loose, slack. 4, 92.
Urv. 146. Kum. 5, 47. Māgha
7, 62.

श्लाघा f. praise. 1, 145. Rgh.
1, 22.

श्लीपद् n. elephantiasis. 2, 449.

श्लेष m. junction. 2, 134.

श्लेष्मन् m. phlegm. 2, 450. 451.
5, 6. Comp. Teut. *slim*.

श्लेष्मल adj. phlegmatic. 2, 451.

श्लेष्मातक m. — *śetu*. 2, 42.

श्लोक m. renown, glory. 1, 153.

श्वःश्रेयस n. prosperity, bliss.
1, 122. Cat. Br. 2, 1, 1, 13.
Bhk. 4, 38.

श्वर्द्धा f. — *gokshura*. 2, 46.

श्वन् m. a dog. 2, 126. 127.

श्वपच m. a man of a degraded
cast, the offspring of an *Ugrā*
mother and Kshattriya father.
2, 443. Manu 10, 19.

श्वथ्र n. a hole, a chasm. 3, 2.
Rv. 2, 27, 5. Urv. 18.

श्वयथु m. morbid intumescence.
2, 447. Comp. *śvayātha* Cat.
Br. 4, 2, 1, 11.

अशुर्य m. a husband's or wife's brother. 5, 54.

असन m. air, wind. 1, 75. Comp. Rv. 1, 54, 5.

आपद m. any beast of prey. 2, 78. Rv. 10, 16, 6.

आविध् m. f. a porcupine. 2, 78. Vs. 23, 56. 24, 33.

अित्र n. white leprosy. 2, 449.

श्वेत 1) adj. white. 4, 47. 2, 282.
2) n. silver. 5, 5.

श्वेतच्छद् m. a goose. 2, 96.

श्वेतरोचिस् m. the moon. 1, 42

श्वेतवासत् m. a Bauddha mendicant. 2, 189.

श्वोवसीय n. (*cras melius tibi*), prosperity, bliss. 1, 122.

ष.

षट् n. an aggregate of six. 2, 128.

षट्मन् m. a Brahman. 2, 236. Comp. Manu 1, 88.

षट्चरण m. a bee. 2, 100.

षड्व n. This word attached to the names of beasts of burden, signifies an aggregate of six, e. g. अश्वषड्वं, वृष्टिषड्वं. 2, 128.

षड्ज m. the first or, according to others, the fourth note of the Hindu gamut. 5, 77.

षड्दशन adj. having six teeth. 2, 112.

षंड m. Combined with names of trees (and plants), it signifies a multitude. 5, 25. Comp. तरुषंड, and Am. I, 2, 3, 41, where Kshîrasv. derives the word from the root *san*, just as Ujjv. *Ambhoja*° Mâgha 11, 64. *kumudakamala*° 11, 15.

षण्ड m. a eunuch. 2, 275. षण्डव n. being castrated. 2, 109. The correct spelling is शण्ड.

षण्डतिल m. barren sesame. 2, 428.

षण्मास m. a name of Skanda.
1, 19.

षष्टिक्य n. a field of *shashtika*

(a sort of rice ripening in the course of sixty days). 2, 8.

षोडत् m. a young ox that has got the first six teeth. 2, 112.

स.

संघत् f. war, battle. 2, 298.

संघत adj. 1) constrained, bound. 2, 185. 2) one who controls his passions. 2, 189.

संयम m. coercion. 2, 242.

संयुग n. war, battle. 2, 298.

संयोग m. connexion, junction. 2, 451.

संरंभ m. conceit, pride. 4, 37.

संलाप m. conversation. 1, 150.

संवत्सर m. a year. 1, 116. 5, 22.

संवन्न n. subduing by magic rites. 4, 31. विद्वेषणं संवननं

विषघ्नं Rigvidh. 1, 2. स्त्रियं

चेदभिमन्येत तस्याः संवननं

महत् 3, 19. Comp. *venenum*.

संवर्त m. 1) a year. 5, 15. 2)

the periodical destruction of the universe. 1, 117.

संवसथ m. a village. 2, 103.

संवाहक m. a shampooer. 2, 435.

संवित्ति f. 1) perception. 5, 33. 2) understanding. 2, 179.

संवीत, संवृत adj. wrapped up, covered. 4, 58. 96.

संवेग m. pride, conceit. 4, 37.

संवेद्य m. the junction of two rivers. 3, 47.

संवेशन n. sexual intercourse. 2, 414.

संव्यान n. an upper garment. 2, 391.

संशय m. doubt. 4, 6.

- संशित** adj. decided, determined. 2, 247.
- संश्रव** m. an agreement, a promise. 4, 30.
- संश्लेष** m. connexion, union. 5, 49.
- संसर्ग** m. connexion, association. 5, 59.
- संसार** m. the vicissitude of terrestrial existence, the present world. 5, 20.
- संसारि** m. a sentient being. 1, 154.
- संसिद्ध** adj. prepared, made. 2, 167. 168.
- संसिद्धि** f. accomplishment, completion. 5, 80.
- संस्कार** m. 1) preparation. 5, 57. 2) the realising of past perceptions. 4, 95.
- संस्कारहीन** adj. one who has not received those sacraments by which he is entitled to be received into one of the three first classes. 2, 249.
- संस्कृत** adj. 1) prepared. 2, 167. 2) purified. 2, 260. 4, 77. 3) finished, educated. 2, 197. 4) excellent. 4, 96.
- संस्तर** m. 1) a couch. 5, 32. 2) a sacrifice, or rather the ritual arrangements for a sacrifice. 2, 259. Mhbh. 1, 2885.
- संस्तव** m. intimate acquaintance, familiarity. 4, 88.
- संस्त्याय** m. a habitation, a house. 2, 136.
- संस्था** f. 1) proper conduct, settled occupation. 5, 33. Manu 1, 21. 2) death. 3, 6.
- संस्थान** n. 1) a place where four roads meet. 2, 134. 2) disposition, distribution, अवस्था (avayavavibhāga RM.). 4, 93.
- संस्थित** adj. dead. 3, 7.
- संस्फोट** m. conflict, war. 2, 298.
- संस्मरण** n. remembering. 5, 97.
- संस्तुति** f. a combination, a mass, a multitude. 2, 9. 4, 1.
- संहनन** n. the body. 2, 355.

- संहर्ष m. rivalry, emulation, contention. 4, 101. देवासुराणां समजायत । ऐश्वर्यं प्रति संहर्षः Matsyapur. 25, 10.
- संहार m. the periodical destruction of the universe. 1, 117.
- सकल adj. entire, whole. 4, 28.
- सकृत्प्रज m. a crow. 2, 90.
- सक्थि n. the thigh. 2, 360.
- सखि 1) m. a friend. 2, 273. 2) सखी f. a female friend. 2, 332.
- साव्य n. friendship. 4, 21.
- सगर्भ m. *ἐτεροπρόσ*, a brother by the same mother. 2, 353.
- सगोत्र m. a kinsman. 2, 354.
- संकट adj. strait, narrow; and n. a strait. 5, 41. Mārka. Pur. 10, 26. Urv. 49. बंधनागारसंस्थो ऽपि प्राप्तो ऽपि विपदं परां । प्राडुर्भावं भैरवस्य श्रुत्वा मुच्येत संकटात् ॥ Kārikh. 31, 156.
- संकथा f. colloquy, conversation. 4, 94.
- संकर m. sweepings, off-scurings. 2, 147.
- संकर्षण m. a name of Baladeva. 1, 29.
- संकल्प m. a mental determination, a resolve. 4, 88.
- संकल्पजन्मन् m. the will-born god of love. 1, 32. Comp. Kum. 3, 24.
- संकाश m. appearance; at the end of compounds: like, similar. 4, 53.
- संकुल adj. crowded, full of. 4, 17.
- संकेत m. a sign, a signal, a token. 5, 36.
- संकेतक m. an agreement, a convention. 5, 83.
- संक्रंदन m. a name of Indra. 1, 52.
- संक्षेप m. conciseness. 4, 81.
- संख्य n. 1) a battle, war. 2, 298. 2) संख्या f. number. 2, 128. 129. 5, 50. 3) the reasoning faculty, understanding. 2, 179.

संख्यावत् adj. intelligent. 2,

178. रणांगणे कृतांतायः

संख्यावांश्च सदोजिरे, Kā-
çikh. 82, 8.

संगत n. friendship. 4, 21. Kun.
5, 39.

संगति f. coming together;
meeting. 5, 35.

संगम m. junction. 3, 47. Comp.
Yv. 1, 278.

संगर m. 1) war. 2, 298. 2) an
agreement, a promise. 4, 33.
Rgh. 5, 26.

संगीत n. the exhibition of sing-
ing and music. 1, 95. गीतं
वाद्यं च नृत्यं च त्रयं संगी-
तमुच्यते Āiromani cited by
Nārāy.

संगीति f. conversation. 4, 94.

संयह m. 1) a gathering, a col-
lection. 5, 54. 61. 2) conden-
sation, conciseness. 4, 81.

संयाम m. a battle, war. 2, 298.

संयह m. the closed hand, the
fist. 2, 368.

संघ, संघात m. a mass, a mul-
titude. 4, 1. 3, 28. 5, 25. 81.

सचिव m. a minister, a sena-
tor. 2, 271.

सज्जन m. an honest man. 2,
217. Māgha 16, 22.

सज्जित adj. 1) (an elephant)
accoutred for war. 2, 66. 2)
(probably an error of the mss.
for *çikyita*) suspended. 4, 83.

संचय m. a collection, a multi-
tude. 4, 1.

संचारिका f. a female messen-
ger, a go-between. 2, 336.

संजवन n. = *catuhçāla*. 2, 137.

संज्ञपन n. killing, slaughter.
2, 323.

संज्ञा f. 1) a sign, a signal. 5,
36. 2) an appellation, ■ name.
1, 152. 2, 282. 5, 33. 3) con-
sciousness. 5, 36.

सटा f. — जटा. 2, 377.

सत् 1) adj. intelligent, wise. 2,

177. 2) सती f. ■ faithful wife. 2, 340.
- सततं adv. always. 4, 13.
- सत्तम adj. best, excellent. 4, 5.
- सत्ता f. being, existence. 5, 64. 82.
- सत्त्व n. 1) a forest. 2, 55. 2) a sacrifice. 2, 259.
- सत्त्वशाला f. an alms-house. 2, 142.
- सत्त्व n. 1) being, existence. 5, 82. 2) reality or goodness, the first of the three qualities of nature; see *rajas*, *tamas*. 5, 82. 78. 79. 3) strength, vigour. 5, 82. 4) a living being. 5, 82. 3, 34.
- सत्य 1) adj. true. 1, 141. 144. 2) n. truth. 5, 96.
- सत्रं adv. together. 5, 91.
- सत्वर adj. quick, speedy. 4, 12.
- सदन n. a habitation, a house. 2, 136.
- सदस् n. an assembly. 4, 60.
- सदा adv. always. 5, 101.
- सदागति m. wind, air. 1, 76.
- सदृक्ष adj. similar, like. 4, 9. Vs. 17, 84.
- सदृश् adj. similar, like. 4, 9. 5, 88. 95.
- सदृश adj. (f. i) similar, like. 4, 9.
- सदेश adj. near, neighbouring. 4, 7.
- सद्वन् n. a seat, a house, a habitation. 2, 136.
- सद्यस् adv. at once, on the spot. 4, 67. 1, 118.
- सद्यस्क adj. new, recent. 4, 78.
- सधर्मचारिणी f. ■ wife. 2, 339.
- सना adv. always. 5, 101.
- सनातन 1) adj. (f. i) perpetual, eternal. 1, 125. 2) m. Vishnu or Krishna. 1, 25.
- सनाभि m. a kinsman. 2, 354.
- सनीड adj. near, neighbouring. 4, 7.

- संततं adv. always. 4, 13.
- संतति f. offspring, a child. 2, 342.
- संतमस n. overspreading darkness. 1, 110. Mâgha 9, 22. Bhk. 5, 2.
- संतान m. one of the five trees of heaven. 1, 135. Kum. 6, 46. 7, 3. Mâgha 6, 67.
- संदर्भ stringing together (as a garland by means of a thread), composing artificially, a poetical composition. 4, 45.
- संदान n. a rope for tying cattle. 2, 122.
- संदेह m. doubt. 4, 6. 5, 3. 94.
- संदोह m. (lit. *the whole of the drawn milk*. Comp. Nârada cited in the Mit. on Yv. 2, 164) a mass, a multitude. 4, 1.
- संधा f. 1) an agreement, a promise, a convention. 4, 30. Taitt. Br. I, 7, 1. 6. 2) a boundary, a limit. 5, 32. *)
- संधान n. sour gruel. 2, 163.
- संधि m. 1) union. 5, 49. 2) ■ joint or articulation of the body. 2, 368. Yv. 3, 102. 3) a chink, a crack, a mine. 4, 86. 5, 49.
- संध्या f. twilight. 1, 106.
- सन्न adj. sunk, becalmed, ceased. 4, 82.
- सन्नइ adj. armed, accoutred. 2, 305.
- सनाय्य n. the substance given as an oblation at a burnt offering. 2, 261. The correct spelling is *sânnâyya*. P. III, 1, 129. Ait. Br. 7, 2. 4. Çat. Br. I, 6, 2, 6. II, 4, 4, 8. 12, etc.
- सनाह m. 1) arming for a battle. 5, 57. 2) armour, mail. 2, 304.
- सनाह्य m. an elephant fit for war. 2, 69.
- सन्निकृष्ट adj. near. 4, 7.
- सन्निधान n. सन्निधि m. vicinity. 4, 7. 5, 5. 89.
- संनिभ (at the end of compounds) similar, like. 4, 9.

*) Correct accordingly the meaning given under *arathi*.

संनिवेश — संस्थान. 4, 93.

संन्यास m. abstaining from food. 4, 75. Comp. Bhk. 7, 76. This explanation has the fault called *avyâpti*.

सपत्नाकरण n. worrying somebody to death. 4, 80. Comp. P. 5, 4, 61.

सपत्न m. an enemy. 2, 301.

सपदि adv. on the spot. 4, 67.

सपर्या f. worship, adoration. 1, 128.

सपिंड m. a kinsman entitled to participate in the offering of funeral cakes to deceased relations as far as the sixth degree, both in an ascending and descending line. 2, 354. 5, 50. Manu 5, 60.

सपीति f. drinking in company, a comotation. 2, 173. Rv. 8, 1, 23. Vs. 18, 9. 28, 16.

सप्तकी f. a girdle, a zone. 2, 405.

सप्ततंतु m. a sacrifice. 2, 259. Mâgha 14, 6.

सप्तर्षि m. pl. the constellation Ursa Major. 1, 50.

सप्तला f. many-flowered nyk-tanthes. 2, 52.

सप्तार्चिस् m. ■ name of Agni. 1, 62. 68.

सप्ताश्व m. the sun. 1, 36.

सप्ति m. ■ horse. 2, 281.

सभा f. 1) a hall. 4, 93. 2) an assembly. 4, 60. 5, 35.

सभाजन n. affection, friendship. 4, 21.

सभिक m. the keeper of a gambling-house. 2, 233. Yv. 2, 199. 201.

सम 1) adj. similar, like. 4, 9. 2) समं adv. together. 5, 91. 2.58. 4) समा f. ■ year. 1, 116.

समग्र adj. entire, whole. 4, 28.

समंततस्, समंतात् adv. from all quarters, everywhere. 5, 88.

समंतभद्र m. ■ Buddha. 1, 85.

समय m. 1) an agreement, a covenant. 2) custom, practice.

- 5, 83. 3) established truth, ■ dogma. 1, 10. 5, 83. 4) time. 5, 83. 34 (= कट?).
- समया** adv. near. 5, 93. Māgha 6, 73. 12, 52. 15, 9.
- समर** n. ■ battle, war. 2, 298.
- समरोचित** adj. fit for war. 2, 69.
- समर्याद्** adj. bordering upon, near. 4, 7.
- समवर्तिन्** m. a name of Yama. 1, 71.
- समवाय** m. an association, a joint company. 4, 1. Yv. 2, 259.
- समसुप्ति** f. the universal sleep, the periodical destruction of the universe. 1, 117.
- समस्त** adj. all, whole. 4, 28. 2, 242.
- समांसमीना** f. ■ cow bearing a calf every year. 2, 117.
- समाख्या** f. fame, renown. 1, 153.
- समाघात** m. conflict, war, a battle. 2, 299.
- समाज** m. 1) an assembly. 4, 60. Rgh. 5, 76. 2) a multitude of men. 4, 1.
- समाधान** n. समाधि m. fixing the thoughts intently on an object under consideration, deep meditation. 1, 128.
- समान** adj. similar, like. 4, 9.
- समानोदर्य** m. a brother by the same mother. 2, 353. Bhk. 7, 86.
- समाप्ति** f. end, conclusion. 5, 101.
- समाल्म्भन** n. smearing the body with fragrant unguents. 2, 385.
- समास** m. condensation, conciseness, brevity. 4, 81.
- समासप्राय** adj. consisting for the most part of compound words. 1, 143.
- समाहार** m. contraction, conciseness, brevity. 4, 81.
- समाह्वय** m. 1) a single combat, or combat in general. 2, 299. 2) a name. 5, 33.
- समित्** f. war, a battle. 2, 298.

समिति f. 1) meeting. 2) an assembly. 5, 35. 3) war, combat. 2, 298.

समिध् f. fuel. 1, 69.

समीक n. conflict, war, a battle. 2, 298.

समीचीन adj. (tending towards one direction), concordant, consistent, true. 1, 144.

समीप n. neighbourhood, vicinity. 4, 7. 5, 63.

समीर, समीरण m. wind, air. 1, 76.

समुख adj. eloquent. 2, 219.

समुच्छ्रय m. height (of a tree, etc.). 2, 26.

समुदय m. 1) a mass, ■ multitude. 4, 1. 2) combat, war. 2, 298.

समुद्र m. ■ a casket, a box. 4, 79. Yv. 2, 247.

समुद्र m. the sea. 3, 30. 5, 52.

समुद्रकांता f. a river. 3, 43.

समुद्रवसना f. the earth. 2, 1.

समुद्रवह्नि m. submarine fire. 1, 70.

समुन्नद m. overbearing, conceited. 2, 228.

समूह m. ■■ assemblage, ■■ multitude. 4, 1. 2, 336.

समृद्ध adj. wealthy. 2, 201.

संपत्ति f. welfare, prosperity. 2, 242.

संपराय m. war, combat. 2, 299.

संपिंडितांगुलि adj. having the fingers joined or closed. 2, 382.

संपुठ m. ■ a casket, ■ box. 4, 79.

संपृक्त adj. mixed, combined. 4, 56.

संप्रदाय m. oral tradition, traditional doctrine. 2, 247. 5, 91. Māgha 14, 79.

संप्रयोग m. copulation. 2, 414.

संप्रश्न m. a question, an enquiry. 5, 90. 100.

संप्रहर्ष m. great joy. 5, 89.

संप्रहार m. combat, war. 2, 298.

- संबंध m. connexion. 5, 52.
- संबाध 1) adj. strait, narrow, crowded. *Mâgha* 8, 2. *Mhbh.* 1, 2875. 2) m. the vulva. 5, 41.
- संभव m. origin. 5, 95.
- संभाव्य adj. possible. 5, 88.
- संभेद m. a confluence of waters. 3, 47.
- संभोग m. 1) enjoyment. 2) sexual intercourse. 5, 42.
- संभ्रम m. conceit, pride. 4, 37.
- संमद m. joy, pleasure. 1, 123.
- संमर्द m. 1) the pounding or grinding of fragrant substances. 4, 84. 2) a conflict, a battle, war. 2, 299.
- संमार्जनी f. a brush, ■ broom. 2, 147.
- सम्यच् adj. (nom. सम्यङ्समीची सम्यक्) concordant, correct, true. 1, 144.
- सम्राज् m. a universal monarch, one who has performed the *râjasiṃya* sacrifice. 2, 267.
- सरक m. a goblet. 2, 172.
- सरघा f. a bee. 2, 101. *Rgh.* 4, 63.
- सरह m. the gecko (*lacerta gecko*). 2, 79.
- सरणि f. a road, a path. 2, 105. *Anandalah.* 18. 37. •
- सरमा f. a bitch. 2, 127.
- सरत्त 1) adj. upright, straightforward, candid. 2, 230. 2) a sort of pine (*pinus longifolia* Roxb.). 5, 26. *Rgh.* 4, 75. *Kum.* 1, 9.
- सरस् n. सरसी f. a pond. 3, 53.
- सरस्वत् 1) m. the sea, the ocean. 3, 30. 2) सरस्वती f. a river in general. 3, 43. 3) the goddess' of speech. 1, 8.
- सरित् f. a river. 3, 44.
- सरित्पति m. the sea. 3, 30.
- सरिद्धरा f. the Ganges. 3, 51.
- सरीसृप m. a snake. 3, 18.
- सरोज, सरोरुह n. a lotus. 3, 57.

सर्ज m. a tree (*shorea robusta*).
2, 40.

सर्प m. a snake. 3, 18.

सर्पभुज् m. = *râjasarpa*. 3, 21.

सर्पाशन m. a peacock. 2, 86.

सर्पिस् n. clarified butter. 2,
120. 167.

सर्व pr. all, whole. 4, 28. 2, 21.

सर्वसृष्टा f. the earth. 2, 1.

सर्वज्ञ m. a name of Çiva. 1, 11.

सर्वतस् adv. from all parts,
everywhere. 5, 88.

सर्वभक्ष adj. eating all manner
of food. 2, 196.

सर्ववेद् m. a Brahman who has
read the four Vedas. 2, 240.

सर्ववेद्स् m. a man who, at the
conclusion of the *viçvajit* sa-
crifice, divides all his pro-
perty among the priests.
2, 263.

सर्वसंनहन n. a complete ar-
mament. 2, 306.

सर्वसंनाह m. the universal
spirit (?). 5, 15.

सर्वस्य adj. bearing all man-
ner of corn. 2, 3.

सर्वस्व n. the whole property.
2, 263.

सर्वात्मन् m. = *sarvasannâha*.
5, 15.

सर्वात्रीन adj. eating all man-
ner of food, whether clean or
otherwise. 2, 196.

सर्वाभिसार m. an attack with
complete forces. 2, 306.

यमनस्य भटाः सर्वाभिसा-
रेणाभ्यषेणयन् Pk. 4, 161.

सर्वायस adj. (f. *i*) made all of
iron. 2, 312.

सर्षप m. mustard. 2, 426.

सलिल n. water. 3, 26. 41.

सङ्गकी f. = *gajapriyâ*. 2, 44.

सव m. a sacrifice. 2, 259.

सवन n. bathing, an ablution.
2, 253.

- सवितृ 1) m. the sun. 1, 35. 2)
सवित्री f. a mother. 2, 349.
- सविध, सवेश adj. near. 4, 7. 8.
- सव्य adj. left, *laevus*. 4, 71.
- सव्येष्ठ m. the charioteer who
stands on the left of ■ cham-
pion. 2, 294.
- ससीमन् adj. conterminous,
near. 4, 7.
- सस्य n. corn, grain. 2, 419. 6.
- सह adv. together. 5, 91. 99.
- सहकार m. the Mango tree.
2, 37.
- सहचरी f. 1) a wife. 2, 339. 2)
a species of Barleria with
yellow blossoms. 2, 50.
- सहदेवा f. a plant = दंडोत्पल.
2, 44.
- सहपानक n. drinking together.
2, 173.
- सहस्र 1) n. strength, power.
4, 38. 2) m. the month *Mār-
gaṣirsha*. 1, 114.
- सहसा adv. 1) suddenly. 2) in-
stantly. 5, 98.
- सहस्त adj. skilled in handling
weapons. 2, 218.
- सहस्य m. the month *Pausha*.
1, 114.
- सहस्रकिरण m. the sun. 1, 35.
- सहस्रदंष्ट्र m. — पाठीन. 3, 36.
- सहस्रनयन m. ■ name of In-
dra. 1, 52.
- सहस्रपत्र n. ■ lotus. 3, 57.
- सहाय m. a companion. 2, 273.
- सहिष्णुता f. forbearance, pa-
tience. 4, 40.
- सहृदय adj. intelligent. 2, 218.
Māgha 8, 51.
- सांयात्रिक m. ■ sea-trader.
3, 33. Māgha 3, 76. सांयात्रिक
इवागाधे भिन्नपोतो महार्णवे
Kāçikh. 7, 120.
- सांवत्सर m. an almanac-ma-
ker, an astronomer. 2, 248.
- साकं adv. together. 5, 91.
- साकल्यवचन n. a complete
perusal. 2, 246.

साक्षात् adv. 1) evidently, manifestly. 2) like. 5, 88. The separation of the meanings is quite unwarranted.

सागर m. the ocean. 3, 30.

सातिसारै adj. afflicted with diarrhoea. 2, 451.

सातीन m. pease (*pisum sativum*). 2, 427.

सात्यवतेय m. ■ name of Vyāsa. 2, 258.

सावत m. a name of Baladeva. 1, 28.

सादिन् m. a horseman. 2, 235. Māgha 12, 22. 31.

साधन n. 1) accomplishing, achieving. 2) an instrument, an implement. 3) ■ an agent, ■ means, an expedient. 4) a component part of ■ an army. 5) property, wealth. 6) torture. 7) the penis. 5, 80.

साधु 1) adj. righteous, honest. 2, 217. 2) pleasing, handsome. 4, 4. 3) **साधी** f. ■ virtuous, faithful wife. 2, 340.

साधस n. fear, terror. 4, 40.

सानु n. tableland on a mountain. 2, 11.

सानुनय adj. kind, polite. 5, 96. R. I, 60, 23.

सानुमत् m. ■ mountain. 2, 10.

सांव n. 1) pleasing, conciliatory language. 1, 141. 2) conciliation. 4, 95.

सावन n. courtesy, complaisance. 4, 64.

सांदृष्टिक n. the immediate result of actions. 1, 118.

सांद्र adj. thick, dense, compact. 4, 32. **सांद्रैर्भवर्म** Māgha 4, 64. **सांद्रसुधा** 4, 28.

साप्तयहीन n. friendship. 4, 21. Comp. Kum. 5, 39.

सामन् n. conciliation. 4, 95.

सामि adv. half. 4, 28.

सामीप्य n. nearness. 5, 93.

सामोद्भव m. an elephant. 2, 59.

सांपरायिक m. a war-chariot. 2, 291.

सांप्रत 1) adj. (f. *i*), fit, proper.

2) सांप्रतं adv. at present, now. 5, 94.

साम्य n. equality. 1, 94.

साम्यावस्था f. equal state, equipoise. 5, 78.

सायं adv. in the evening. 1, 109. This word seems to be the gerund of *so*, and to have signified originally 'having finished'. A masc. *sāya* does not exist, nor is the comparison with the Latin *serus* more than an idle conjecture.

सायक m. an arrow. 2, 311.

सार 1) m. pith, marrow, sap. 2, 28. 5, 67. 2) strength, power. 3) semen virile. 5, 67. 4) n. substance, property, wealth. 1, 80. 5, 67. 5) adj. excellent, best. 5, 67. संसारे मानुष्यं सारं मानुष्यके च कौलीन्यं Vāgbh. Al. 4, 127.

सारघ n. honey. 2, 466. Comp. Rv. 8, 4, 8. Vs. 19, 91. 95.

सारंग 1) adj. (f. *i*?) variegated.

4, 51. 2) m. a deer. 2, 75. 3) the Cātaka (cuculus melano leucus). 2, 93.

सारणि f. a water-conduit. 3, 63.

सारथि m. a charioteer. 2, 293.

सारमेय m. a dog. 2, 126.

सारस m. the Indian crane, and सारसी f. its female. 2, 89.

सारसन n. a girdle, a zone. 2, 405.

सारिफलक m. a draught-board. 5, 59.

सार्थ m. a multitude of living beings, a caravan, etc. 4, 1.

कदाचित्तात्पितृव्येण श्रुतः कार्पटिकानां हि सार्थः सार्थो महास्वनः Kāçikh. 12, 26.

सार्थ adv. together. 5, 91.

सार्षिष adj. (f. *i*) dressed or cooked with clarified butter. 2, 167.

सार्वभौम m. 1) ■ universal

- monarch. 2, 267. Comp. Mhbh. 1, 3120. 2) the elephant of the northern region. 1, 104.
- साल m. — çâla. 2, 40.
- साल्मा f. a dewlap. 2, 111.
- सिंह m. a lion. 2, 59. 5, 70.
- सिंहनाद m. a war-cry. 4, 100.
- सिंहासन n. a throne. 2, 268.
- सिकता f. sand, gravel. 3, 48.
- सिक्थक n. beeswax. 2, 400.
- सिंघिनी f. the nose. 2, 366.
- सिच् f. the skirt of a web or dress. 2, 396. Rv. 3, 53, 2. 10. 18, 11. Av. 14, 12, 1.
- सिचय m. cloth. 2, 393.
- सिंजिनी f. 1) a bowstring. 2, 309. 5, 79. 2) a tinkling ornament for the ancle. 2, 406.
- सित adj. white. 4, 47. 2, 283.
- सितांबर m. a Bauddha mendicant. 2, 189.
- सितांबुज n. a white lotus. 3, 58.
- सितेतर adj. black. 2, 97. Kum. 1, 38.
- सितेतरगति m. fire. 1, 62.
- सिद्ध m. a kind of genius dwelling between heaven and earth. 1, 87. Yogasûtra 3, 33. This is a post-vedic mythological fiction formed on the analogy of *sādhyā*.
- सिद्धांत m. an established conclusion (प्रमाणेन प्राप्तो ऽर्थः), a dogma. 1, 10. 5, 83. 84.
- सिद्धार्थ m. 1) a Buddha. 1, 85. 2) mustard. 2, 426.
- सिध्मन् n. ■ sort of cutaneous eruption. 2, 447. 451.
- सिध्मन्त adj. afflicted with *sidhman*. 2, 451. Vs. 30, 17.
- सिनीवाली f. the phase of the moon preceding the first night of the first quarter, in which the moon rises partly visible. 1, 112. दृष्टचंद्रा सिनीवाली नष्टचंद्रा कुहूरित्येतावमावास्याभेदौ Gri-dhara. The first part of *sini-*

vali is *sini*, the obsolete fem. of *sita*, white; the second signified perhaps 'ring'. *Sini* *sitâ vâlâ kalâsyâm*. Kshirasy.

चंद्रं सिनी (sinivâli) च कुहू-
श्चैव द्युतिः पुष्टिः प्रभावसुः।
कीर्तिर्द्युतिश्च लक्ष्मीश्च नव
देव्यः सिषेविरे Kâçikh. 14, 33.

सिङ्गवार m. — निर्गुंडी. 2, 45.
Kum. 3, 53.

सिंधु 1) f. ■ river in general.
3, 43. 5, 52. 2) m. the ocean.
5, 52.

सिंधुपारज adj. born in the coun-
try traversed by the Sindh
river. 2, 284.

सिंधुर m. (the Sindh-born), an
elephant. 2, 59.

सिंधूत्थ n. river-salt. 2, 459.

सीकर m. rain driven down by
wind, thin drizzling rain. 1,
59. Rgh. 5, 42.

सीता f. ■ furrow. 2, 421.

सीत्य n. *σείον*, corn, grain.
2, 419.

सीमन् n. (?) a boundary, ■ li-
mit. 2, 104. Yv. 2, 151.

सीमंत m. the parting of the hair
of women. 2, 374. Mâgha 8,
69.

सीमंतिनी f. ■ woman. 2, 326.
Bhk. 5, 22.

सीमा f. a boundary, ■ limit.
2, 104. Yv. 2, 152. 228.

सीर m. ■ plough. 2, 420.

सीरिन् m. a name of Baladeva.
1, 28.

सीसक, सीसपत्त n. lead. 2, 17.
Yv. 1, 190.

सुकृत n. righteousness, virtue.
1, 125.

सुकेशी f. the name of an Ap-
saras. 1, 88.

सुख n. joy, pleasure. 1, 123. 5, 61.

सुगत m. ■ Buddha. 1, 85.

सुगंधिता f. fragrance. 1, 77.

सुचरिता f. a well-conducted, faithful wife. 2, 340.

सुत m. a son. 2, 342.

सुत्रामन् m. a name of Indra. 1, 53.

सुदर्शन n. the disc of Vishnu. 1, 26.

सुधा f. 1) the food of the gods, ambrosia. 1, 133. 2) lime, mortar, plaster. 2, 139. Mâgha 12, 62.

सुधी adj. sensible, intelligent, wise. 2, 178.

सुनासीर m. ■ name of Indra. 1, 53. Comp. *Roth* on Nirukta 9, 41.

सुनिश्चित adj. firmly decided. 2, 247.

सुन्दर 1) adj. (f. *ā* and *i*) beautiful. 4, 4. 2) सुन्दरी f. a beautiful woman. 2, 326.

सुपर्ण m. ■ name of Garuda. 1, 30.

सुपर्णकेतु m. a name of Vishnu. 1, 22.

सुपर्णतिनय m. a name of Garuda. 1, 30.

सुपर्वन् m. a god, ■ deity. 1, 4.

सुप्रतीक ■ the elephant of the north-east quarter. 1, 104. Rgh. 5, 75.

सुप्रभा f. one of the seven tongues of Agni. 1, 68.

सुभग adj. pleasing, beautiful. 2, 212.

सुमनस् 1) m. a god, ■ deity. 1, 4. 2) f. a flower. 2, 31. Mâgha 7, 2. 8, 10.

सुमेरु m. the mountain Meru. 1, 136. Rgh. 5, 30.

सुर m. a god. 1, 4. 119.

सुरज्येष्ठ m. Brahman. 1, 6.

सुरत n. sexual intercourse. 2, 414. 5, 29.

सुरतरु m. a tree of heaven. 1, 135.

सुरपति m. a name of Indra. 1, 52.

सुरपर्णिका f. a tree (rottleria tinctoria Rox.). 2, 53.

सुरपर्वत m. the mountain Meru.
1, 135.

सुरभि 1) adj. excellent. 5, 14.
Comp. Rgh. 2, 3. 2) f. a cow.
2, 113.

सुरशत्रु m. an Asura. 1, 5.

सुरसद्मन् n. heaven. 1, 3.

सुरसरित् f. the Gangâ. 3, 51.

सुरा f. spirituous liquor. 2, 174.
Rv. 1, 116, 7. 7, 86, 6. 8, 2,
12. 10, 107, 9.

सुरंगा f. a mine, a subterranean passage. 4, 86. Hind.
سرنك. Benfey very properly considers this word as a corruption of *gōryā*.

सुरेंद्रजित् m. a name of Garuda. 1, 30.

सुवर्ण n. gold. 2, 18.

सुवर्णकार m. a goldsmith. 2, 433.

सुवासिनी f. a half grown-up girl. 2, 328.

सुषम 1) adj. beautiful. 4, 4. 2)
सुषमा f. brilliancy, beauty.

2, 410. भ्रुवौ विनीले रेजाते
सुषमासुंदरे विभोः Pk. 4, 51.
5, 19.

सुहृद् m. a friend. 2, 273.

सूक्ष्म adj. small, minute. 4, 3.

सूक्ष्मदर्शिन् adj. keen-sighted.
2, 218. Kathop. 3, 12.

सूचन n. informing against.
5, 84.

सूची f. a bristle, a quill. 2, 78.

सूच्य adj. (something) which is to be suggested. 1, 94.

सूत m. 1) a charioteer. 2, 294.
Vs. 30, 6. Manu 10, 11. 47.
2) a bard. 2, 280.

सूतिकाभवन n. a lying-in chamber. 2, 344.

सूतिमास m. the last month of pregnancy. 2, 344.

सूत्र n. thread. 2, 394.

सूद् m. a cook. 2, 276.

सूदन n. killing, slaughter. 2, 322.

सूदाध्यक्ष m. a kitchen-master.

2, 276. सूयशास्त्रविशेषज्ञः

सूदाध्यक्षः प्रशस्यते Matsyap.

202, 22.

सूना f. ■ shambles, a slaughter-house. 2, 440.

सूनु m. a son. 2, 342.

सूनृत adj. (of speech) true and (at the same time) pleasant. 1, 141. Yv. 1, 109.

सूपकार m. a cook. 2, 276.

सूर m. the sun. 1, 35.

सूरता f. a tractable cow. 2, 115.

सूरि m. a wise man. 2, 177.

सूर्मी f. a brass image or statue. 1, 131. Manu 11, 103. Composed of *su* and *ūrmi*, 'of a good fount'.

सूर्य m. the sun. 1, 35. 5, 53. 55.

सूर्यकांत m. crystal. 2, 21.

सुखान् n. the corner of the mouth. 2, 365. Comp. Yv. 2, 13. To the various readings elsewhere recorded we may

add the sg. f. सूक्षणी, employed by Pāṇini in the verse: स सूक्षणीप्रांतमसूक्ष्मप्रदिग्धं प्रत्नेलिहानो हरिणारिरुधेः

सृणि f. m. ■ goad for driving an elephant. 2, 69.

सेतु m. a causeway, a bridge. 3, 49.

सेना f. a host, an army. 2, 302. 306. 5, 4.

सेनांग m. ■ component part of an army. 5, 80.

सेनानी m. 1) a general. 2, 278. 2) a name of Skanda. 1, 19. Rgh. 2, 37.

सेवक m. an attendant, a follower. 2, 273.

सेवा f. attendance, service, worship. 1, 129.

सैन्धिकेय m. a name of Rāhu. 1, 49. Māgha 2, 35.

सैकत n. an islet. 3, 48. Rgh. 5, 78.

सैधव 1) m. a horse of Sindh

- breed. 2, 284. 2) n. river-salt. 2, 459.
- सैन्य n. an army. 2, 302. 5, 6. 36.
- सैन्धी f. ■ female perfumer, ■ toilet-woman. 2, 337. Perhaps derived from a noun *sīran-dhara*.
- सैरिभ m. a buffalo. 2, 72.
- सोत्प्रास adj. exaggerating with latent irony. 1, 149.
- सोत्प्रासहसित n. sarcastic laughter. 4, 46.
- सोदर, सोदर्य m. *frater uterinus*, a brother of the same mother. 2, 353.
- सोपहास adj. derisive, sarcastic. 1, 149.
- सोपान n. a ladder, a flight of stairs. 2, 146. Kum. 1, 39. Rgh. 3, 69. 6, 3. सत्यं स्वर्गस्य सोपानं Vārāhap. 209. Instead of Bopp's ingenious derivation from *sa* and *upānaya*, I propose another: *sa* and *upāyana*. Comp. *astamana*.
- सोम m. the moon. 1, 42.
- सोमपा m. ■ Brahman. 2, 236.
- सोष्णं adj. = *solprāsa*. 1, 149.
- सौगंधिक n. the white water-lily. 3, 59.
- सौचिक m. a tailor. 2, 435.
- सौदामिनी f. lightning. 1, 60.
- सौध n. a whitewashed mansion. 2, 139. Māgha 12, 62. 1, 25.
- सौनिक m. ■ butcher. 2, 440.
- सौप्तिक n. a nocturnal assault. 2, 297.
- सौम्य 1) adj. pleasing, handsome. 4, 4. 2) m. the planet Mercury. 1, 46.
- सौरभेय 1) m. a bull. 2, 108. 2) सौरभेयी f. a cow. 2, 113.
- सौरभ्य n. fragrance. 1, 77. 5, 27.
- सौराष्ट्रक n. brass, bell-metal. 2, 15.
- सौराष्ट्रिक m. ■ sort of poison brought from Surāshtra. 3, 24.
- सौवर्चल m. a sort of salt, prepared by fusing fossil

- salt with emblic myrobalan. 2, 462.
- सौवस्तिक m. the family or domestic priest. 2, 271.
- सौविद्, सौविद्ध m. a guard of the women's apartments. 2, 272. 5, 28.
- सौवीर n. sour gruel. 2, 163.
- सौष्ठव n. = *avashtambha*. 4, 74.
- सौहार्द n. friendship. 4, 21.
- सौहित्य n. satisfaction. 2, 171. Māgha 5, 62.
- सौहृद् n. friendship. 4, 21.
- स्कंद m. the god of war. 1, 19.
- स्कंध m. 1) the shoulder. 2, 62. 112. 2) that part of the stem of a tree where the branches begin. 2, 27. 3) after *karin*, *nara*, *turanga*, and their synonyms, it signifies a multitude. 5, 25.
- स्कंधवाहक m. an ox carrying burdens on his shoulders. 2, 111.
- स्कंधशाखा f. a branch of the upper stem of a tree. 2, 27.
- स्कंधावार m. a royal residence, a capital. 2, 131.
- स्कंधिक m. = *skandhavāhaka*. 2, 111.
- स्तन m. the female breast. 2, 371. 387.
- स्तनयितु m. a thundercloud. 1, 58. Rv. 5, 83, 6. Vs. 25, 2.
- स्तन्य n. milk. 2, 119. Rgh. 2, 69.
- स्तब्धव n. fixedness, immobility, stupor. 5, 48.
- स्तम्भ m. a ram. 2, 122.
- स्तम्ब m. a shrub. 2, 35.
- स्तम्बकरि m. corn, grain. 2, 424.
- स्तम्बेरु m. an elephant. 2, 59. Māgha 5, 34. Bhk. 6, 92.
- स्तम्भ m. 1) immobility, stupor. 5, 48. Comp. Māgha 5, 48. 2) a post, a pillar. 2, 66. 5, 48.
- स्तव m. praise. 1, 145. Rv. 9, 55, 2.
- स्तवक m. a cluster of blossoms. 2, 33. Urv. 125. 141.
- स्तुति f. praise. 1, 145. 5, 74.

स्तेन m. a thief. 2, 183.

स्तेय n. theft, stolen goods. 2, 184. Yv. 3, 234. Av. 11, 8, 20. 14, 1, 57.

स्तोक adj. small, little. 4, 3. 52. 5, 96. Çat. Br. 3, 6, 3, 8. Yv. 2, 27.

स्तोत्र n. praise. 1, 145.

स्तोम m. 1) a sacrifice. 2, 259. 2) ■ mass, ■ multitude. 4, 2. तमस्तोम Kâçikh. 74, 30. धातस्तोम Rasatar. 3, 11.

स्त्यान adj. thickened, coagulated, congealed. 2, 121.

स्त्री f. a woman. 2, 326.

स्त्रीधन n. property which a woman possesses in her own right. 5, 42. Manu 9, 194.

स्त्रीपुंस m. du. man and wife. 4, 15. Manu 1, 115.

स्थगित adj. covered. 4, 58.

स्थंडिल n. a piece of ground purified for a sacrifice. 4, 77.

स्थपति m. a man who performs the Vrihaspati sacrifice. 2, 263.

स्थपुट adj. unevenly raised. 4

68. Comp. ग्रीवा निर्मासा चिपिटा दीर्घा स्थपुटा न

शुभप्रदा Kâçikh. 37, 89. महा-
कंकानिलः प्राप्तः पर्वतांदो-
लनक्षमः । माखमंडपभूस्तेन
क्षणतः स्थपुटीकृता 88, 99.

(Schol. तृणादिनाकादिता).

स्थपुटगतं क्रव्यं in Mâlâtîmâdh.

V. is explained by Jagaddhara:

निष्क्रोत्रतविषमस्थानगतं,
by Mâlânka: संकुंचितभाग-
प्रविष्टं मस्तकादिनिष्क्रोत्र-
तगतं.

स्थल n. स्थली f. firm ground, continent. 2, 3. 3, 41.

स्थलशृंगाढ m. = gokshura. 2, 46.

स्थविर adj. old. 2, 348.

स्थाणु m. 1) a stake, a post. 5, 11. 2) a name of Çiva. 1, 12.

स्थान n. 1) standing. 5, 51. 2) a place, a spot, τόπος. 2, 3.

4, 77 (?). 3) an abode, a house.
2, 136. 143.

स्थानक n. a trench for water
dug at the foot of a tree.
2, 29.

स्थानस्थ adj. staying at home.
2, 213.

स्थानीय n. a town. 2, 130.

स्थापत्य m. a guard of the wo-
men's apartments. 2, 272.

स्थामन् n. firmness, vigour,
power. 4, 38. 5, 67. 82.

स्थाधिभाव m. a permanent
condition; in poetry, that sen-
timent which constitutes the
fundamental or leading cha-
racter of a composition, as
love in an erotic, mirth in a
comic composition, etc. 1, 91.
Comp. Māgha 2, 87.

स्थाल 1) n. a vessel. 2, 172.
2) **स्थाली** f. a pot. 2, 159.
Vs. 19, 27. Cat. Br. pp. 90.
158. 187. 243. etc.

स्थासक n. a particular mode
of perfuming of the person.
2, 385.

स्थित adj. standing, erect. 2, 231

स्थिति f. 1) standing. 2) uni-
form practice, a decision, a
rule. 5, 51.

स्थिर 1) adj. steady, steadfast.
2, 215. 2) **स्थिरा** f. the earth.
2, 1.

स्थिरप्रेमन् adj. of steady affec-
tion. 2, 219.

स्थूल n. a sort of long tent. 2,
296. Māgha 12, 4.

स्थूणा f. a post, a pillar, a sta-
tue. 1, 131. 5, 48. Rv. 1, 59,
1. 5, 45, 2. 62, 7. 8, 17, 14.
10, 18, 13.

स्थूरिन् m. an ox that carries
burdens on his back. 2, 111.

स्थूल adj. big, fat, large. 2, 187.
13. Kum. 2, 11. Rgh. 6, 28.

स्थूलतक्ष adj. liberal. 2, 210.

Yv. 1, 308. भाव्यं स्थूलतक्षेण

भूभुजा Matsyapur. 206, 29.

प्रेम्णा ये च प्रयच्छन्ति स्वल्पे
ऽप्यगणितं वसु । स्थूलत-

ज्ञानमहोत्साहान्तान्गच्छे-
त्स्वैरपि व्ययैः ॥ Vātsy. K.
6, 5, 3.

स्थूलोच्चय m. the middle pace
of an elephant. 2, 67. Māgha
12, 16. यथा पालकाप्यं । नी-
चैर्गतं स्थूलोच्चयो वीथीमार्ग
इति तिस्रो गतिप्रक्रियाः
Kshīrasv.

स्थेय m. ■ judge. 2, 274. P. 1,
3, 23.

स्रसा f. a tendon, a muscle.
3, 12.

स्नातक m. a man who, *having*
performed the ceremony of
bathing previous to his return-
ing to his family, passes from
the order of a religious stu-
dent into that of a househol-
der. 2, 239. Manu 4.

स्नान n. bathing, ablution. 2, 253.

स्नायु m. a sinew, a tendon, a
muscle. 3, 12. Yv. 3, 81. 100.

स्निग्ध m. a friend. 2, 273.

सुषा f. a daughter-in-law. 2, 349.

सुहि f. = *mahāvriksha*. 2, 42.

स्नेह m. fondness, affection. 4,
21. 5, 29.

स्पंदन m. a sort of tree. 5, 26.
Rv. 3, 53, 19, where Sâyana
blunders in his usual fashion.
Am. has *syandana*.

स्पर्धा f. rivalry, emulation, con-
tention. 4, 101. 99.

स्पर्शन m. 1) air, wind. 1, 75.
2) n. a gift, a donation. 2, 264.

स्पर्श m. 1) a spy. 2, 270. 2) a
battle, war. 5, 32.

स्पष्ट adj. visible, clear, mani-
fest. 4, 67.

स्पष्टेतर adj. unclear. 5, 56.

स्पृहा f. wish, desire. 4, 25.

स्फटिक m. crystal. 2, 21. Kum.
5, 63. 6, 42.

स्फिज्ञ f. du. the buttocks. 2,
358. Yv. 3, 97. Mārka. 11, 8.

स्फुट adj. clear, manifest. 4, 67.
5, 51.

स्फुलिंग m. a spark of fire. 1, 67. Urv. 125.

स्फूर्जयु m. a clap of thunder. 1, 57.

स्फोटक m. a pustule, a blister, a boil, a pimple. 2, 449.

स्म a particle expressing, amongst other things, *remembrance*. 5, 97.

स्मर m. a love. 1, 32. This earliest and latest of all gods figures already in the Av. 6, 130. 131.

स्मरमंदिर n. pudendum mulieb. 2, 359.

स्मित 1) n. a smile. 2, 412. 2) adj. budded, blown. 2, 32. Māgha 6, 54.

स्यद् m. speed, velocity. 2, 288.

स्यंदन m. a chariot. 2, 289.

स्यंदनारोह m. one who rides in a carriage. 2, 235.

सृज् f. a wreath, a garland. 2, 397. 399.

स्रवद्धर्मा adj. f. (a female) that miscarries. 2, 115.

स्रवंती f. a river. 3, 43. Rv. 1 32, 14. 10, 104, 8.

स्रष्टृ m. 1) Brabman. 1, 6. 2) Civa. 1, 12.

स्राक् adv. quickly, instantly. 4, 12. स्राक् स्रत्यभिसारिका। Kshirasv. Perhaps from सृज्.

सुच् f. a sacrificial ladle. 2, 260.

स्रोतस् n. 1) a stream, a current of water. 3, 47. 2) a river. 3, 44. 3) an organ of sense. 2, 380.

स्रोतस्विनी f. a river. 3, 44.

स्व n. property, wealth. 1, 80.

स्वच्छंद adj. self-willed, independent. 2, 224. 5, 47.

स्वजन m. a relation. 2, 354.

स्वतंत्रवृत्ति f. acting according to self-imposed rules, independent action. 4, 93.

स्वदन n. tasting, eating. 2, 170.

स्वधिति f. m. an axe. 2, 319. Rv. 2, 39, 7. 3, 8, 11. Probably from *hi* like *heti*.

- स्वन m. sound. 5, 77.
 स्वभाव m. natural condition. 4, 97. 5, 71.
 स्वयंभू m. Brahman. 1, 7.
 स्वर ind. heaven. 1, 3.
 स्वर m. 1) articulate sound. 1, 138. 5, 77. 2) ■ musical note. 3) ■ vowel. 4) accent. 5, 77.
 स्वरु m. a thunderbolt. 1, 56.
 स्वरुचि adj. self-willed, independent. 2, 224.
 स्वरूप n. the natural form or constitution of a thing. 5, 78.
 स्वर्ग m. heaven. 1, 3. 5, 60. 68. Rv. 10, 95, 18.
 स्वर्गैकस् m. a god, a deity. 1, 4. Kum. 1, 59.
 स्वर्ण n. gold. 2, 18.
 स्वर्णपुष्पी f. a tree (cassia fistula). 2, 43.
 स्वर्भानु m. a name of Rāhu. 1, 49.
 स्वल्पशरीर adj. of a diminutive body. 2, 456.
 स्वसृ f. ■ sister. 2, 352.
 स्वास्ति part. hail, blessings. 5, 101. Rgh. 5, 17.
 स्वास्तिक m. a palace or temple built in the shape of the diagram (Stevenson, Kalpasūtra, emblem last but one) of the same name. 2, 150.
 स्वस्रीय m. a sister's son. 2, 352. Manu 3, 148.
 स्वाच्छंय n. wilfulness, independent action. 4, 89.
 स्वाडूरसा f. spirituous liquor. 2, 174.
 स्वाध्याय m. the Vedas. 1, 9.
 स्वान m. sound. 1, 138.
 स्वांत n. the mind. 2, 379. Bhk. 6, 22. Gg. 10, 10.
 स्वापतेय n. property, wealth. 1, 80. Māgha 14, 9. स्वापते-यमखिलं तु पात्रसात्सच्चकार Pk. 1, 32.
 स्वामिन् m. 1) a master, a lord. 2, 188. 5, 39. 2) a name of Skanda. 1, 19.

स्वाराज् m. ■ name of Indra.
1, 53.

स्वाहा f. the wife of Agni. 1,
66. Rgh. 1, 56.

स्वाहाप्रिय m. a name of Agni.
1, 62.

स्विद् a particle introducing
1) a question. माया स्विदेषा
मतिविभ्रमो वा धस्तं नु मे
वीर्यमुताहमन्यः Kir. 16, 18.
2) a doubt or uncertainty. 5,
94. अस्ति स्विन्नु वीर्यं तत्त

इन्द्र न स्विदस्ति तदतुथा वि
वोचः Rv. 6, 18, 3.

स्वेदनिका f. an iron plate or
pan for baking bread, etc. 2,
158.

स्वैर adj. 1) following one's im-
pulses, self-willed. 2) slow.
5, 47.

स्वैरिणी f. an unchaste wife.
2, 341. Yv. 1, 67. Comp. Mi-
tāksh. on Yv. 2, 51.

ह.

हंस m. 1) a swan, a goose. 2,
96. 98. 2) the sun. 1, 37.

हंसक n. a tinkling ornament
for the ankle of a woman. 2,
406. Māgha 7, 23.

हंसकांता f. a goose. 2, 96.

हंसपाद् n. vermilion. 2, 466.

हं हो an interjection used in
addressing or calling a per-
son: ho! holla! 5, 97. Urv. pp.

61.69.70. हंहो सत्पुत्रजननि
नित्यं सत्यप्रभाषिणि Ka-
ṣikh. 13, 82.

हठ m. force, violence. 4, 74.

हतक adj. ill-bred, or bad in
general. 2, 223.

हनु f. m. the jaw. 2, 367. 5, 32.

हंत an interjection expressive
1) of grief. 2) of joy. 5, 89.
Comp. Rv. 8, 69, 5. 10, 53, 2.

हय m. ■ horse. 2, 281.

हयमार m. — *karavira*. 2, 39.

हर m. a name of Īiva., 1 11.

हरि 1) adj. tawny. 4, 50. 2) m. the sun. 1, 35. 5, 70. 3) the moon. 5, 70. 4) a horse. 2, 281. 5, 70. 5) a lion. 2, 59. 5, 70. 6) a frog. 3, 40. 5, 70. 7) a monkey. 2, 76. 5, 70. 8) Indra. 1, 52. 5, 70. 9) Vishnu or Krishna. 1, 23. 5, 70. 10) Yama. 1, 72. 5, 70. 11) Vāyu. 1, 76. 5, 70.

हरिचंदन m. a species of sandal-tree, considered as one of the five trees of heaven. 1, 135.

हरिण 1) adj. (f. *i*) yellowish white. 4, 47. 2) m. a deer, an antelope. 2, 75. 3) हरिणी f. a golden image. 1, 131.

हरित् 1) adj. green. 4, 49. 2) f. a region, a point of the compass. 1, 100.

हरित 1) adj. (f. हरिता or हरिणी) green. 4, 49. 2, 4. 2) हरिणी f. the parrot-like lady. 4, 53.

हरिताली f. = *dūrvā*. 2, 36.

हरिदश्च m. the sun. 1, 36. Māgha 11, 56. Rgh. 3, 22.

हरिद्राराम adj. one whose affection is as transient as the colour of turmeric. 2, 220.

हरिन्माणि m. an emerald. 2, 20. Māgha 3, 49.

हरिप्रिया f. a name of Lakshmi. 1, 31.

हरिवत्, हरिहय m. a name of Indra. 1, 54. 52.

हरीतकी f. = *pathyā*. 2, 463.

हर्म्य n. a mansion, a palace. 2, 138. Urv. 56. Kum. 6, 42. Bhk. 8, 36.

हर्यत्त m. a lion. 2, 59.

हर्ष m. joy, pleasure. 1, 123.

हल n. a plough. 2, 420. 5, 46.

हलायुध m. a name of Baladeva. 1, 29.

हलाहल m. a sort of poison. 3, 25.

हविस् n. the substance offered

- as an oblation at a sacrifice, commonly melted butter. 2, 261.
- हव्यपाक** m. an oblation presented to the gods, or the vessel in which it is offered. 2, 261.
- हव्यवाक्** m. Agni. 1, 62. Rv. 1, 12, 6.
- हसंती, हसंतिका** f. a portable stove. 2, 159.
- हसित** 1) n. laughing. 2, 412. 2) adj. budded, blown. 2, 32.
- हस्त** m. 1) the hand. 2, 356. 2) After synonymes of hair it signifies a quantity, as **केश-हस्त** (Māgha 8, 27). 2, 376.
- हस्तविंब** n. — *sthāsaka*. 2, 385.
- हस्तसूत्र** n. a thread worn round the wrist as an amulet. 2, 403. Kum. 7, 25.
- हस्तिनाख** m. an embankment at the gate of a city or fort, with subterranean passages. 2, 133. Māgha 3, 68.
- हस्तिनी** f. the female elephant. 2, 70. 5, 13. 47.
- हस्तिपक** m. an elephant-keeper. 2, 70. Māgha 5, 49. Comp. Vs. 30, 11.
- हस्त्यारोह** m. an elephant-driver. 2, 70.
- हाटक** n. gold. 2, 18. Māgha 13, 63.
- हायन** m. a year. 1, 116. 5, 15. Av. 3, 10, 9. Manu 2, 154.
- हार** m. 1) a string of pearls. 2, 409. 5, 5. 2) a necklace of 108 or 64 strings. 2, 407.
- हारद्वारा** f. the vine. 2, 38.
- हारिद्र** adj. (f. i) yellow. 4, 50.
- हारिन्** adj. ravishing, charming, pleasing. 4, 4. Māgha 10, 69.
- हारीत** m. the wood-pigeon. 2, 99. Rgh. 4, 46.
- हाला** f. spirituous liquor. 2, 174. Māgha 10, 21.
- हालाहल** m. a kind of lizard. 2, 102.
- हाव** (prākṛit of *bhāva*) m. the different branches of feminine

- actions by which the sentiment of love is manifested. 1, 89.
- हास m. laughter, mirth. 1, 91.
- हास्य m. the comic sentiment in poetry. 1, 92.
- हि part. 1) because, for, 2) but (?) 5, 95. Comp. Rgh: 1, 69. Manu 1, 83.
- हिंसा f. 1) killing, slaughter. 2, 323. 2) injuring by theft, etc. 5, 24.
- हिंस्र adj. hurtful, mischievous. 2, 217. Rv. 10, 87, 3. 5. 9. Manu 1, 29.
- हिंस्रपशु m. a beast of prey. 5, 46.
- हिंगु n. assafoetida. 2, 462.
- हिंगुल n. vermilion. 2, 466.
- हिंजीर m. an elephant's chain. 2, 68.
- हित adj. fit, apt. 2, 251.
- हिम n. frost, cold, snow. 3, 28.
- हिमानी f. a mass of snow. 3, 28. चक्रैरस्य द्विषधक्रं क्षय-
मापादितं क्षणात् । मार्त-
डकिरणैस्तीक्ष्णैर्हिमानी-
पटलं यथा Plk. 4, 158.
- हिरण्य adj. (f. i) golden. 1, 131.
- हिरण्य 1) n. gold. 2, 19. 2) wealth, riches. 1, 80. 3) हिरण्या f. one of the seven tongues of Agni. 1, 68.
- हिरण्यगर्भ m. Brahman. 1, 6. 5, 82.
- हिरण्यबाहु m. the river Con. 3, 52.
- हिरण्यरेतस् m. a name of Agni. 1, 64.
- हीन adj. avaricious. 2, 192.
- हीनवादिन् adj. overcome in argument or a legal cause. 2, 209.
- हुं a particle introducing 1) a question. हुं स त्वं सुहृत्. 2) a doubt. चैत्रो हुं मैत्रो हुं (Kshirasy.). 5, 90.

कुडु m. ■ ram. 2, 124.

कुत adj. offered with fire. 2, 262.

कुतवह, कुताशन m. a name of Agni. 1, 62. 64.

हृक्ष्य m. love. 1, 32.

हृद्य n. 1) the heart, the mind. 2, 379. 2) the heart taken as centre. 1, 44.

हृद्यंगम adj. to the point, pertinent, congenial. 1, 146. Kum. 2, 16.

हृद्यस्थान n. the breast, the chest. 2, 372.

हृद्य adj. congenial, pleasing, beloved. 4, 4. Rv. 5, 42, 2.

हृद्यार्थ a. l. j. = हृद्यंगम. 1, 146.

हृष्टोत्र m. longing, regret. 4, 57.

हृषीक n. an organ of sense. 2, 380. सर्वेषां च हृषीका-
णामीशनात्परमेश्वरः हृषी-
केश इति व्यातः Kâçikh.
20, 9.

हृषीकेश m. Vishnu or Krishna. 1, 23.

हेति f. 1) light, splendour, flame. 1, 65. 2) a weapon. 2, 307.

हेतु m. a motive, a cause. 2, 457. 5, 62. 92. 95. 101.

हेम m. ■ black horse. 2, 282.

हेमन् n. gold. 2, 18. 1, 81.

हेमन्त m. the winter season, comprising the months Mârga-
gaçirsha and Pausha. 1, 113.

हेमपर्वत m. the mountain Meru. 1, 136.

हेमपुष्प m. = *nâgakesara*. 2, 51.

हेमाद्रि m. the Meru. 1, 136.

हेरक m. a spy. 2, 270.

हेरंब m. a name of Ganeça. 1, 18.

हेला f. 1) slight, contempt. 4, 30. Mâgha 2, 52. 2) in erotic poetry, prurience. 1, 89. 3) = *prastâva*. 5, 19.

हेषा f. the neighing of horses. 1, 151. ह्यहेषारव Pk. 4, 135. Comp. *hreshû*.

हैम adj. (f. *i*) golden. 2, 268.
Rgh. 6, 15. Bhk. 5, 89.

हैमवती f. a name of Pârvati.
1, 15.

हैगंगवीन n. fresh butter. 2, 119.

ह्यस्तनदिन n. yesterday. 5, 23.

हृद् m. a lake, a pool. 3, 48.
Rv. 1, 52, 7. 3, 36, 8. 45, 3.
10, 43, 7. 71, 7. 102, 4.

हृदिनी f. a river. 3, 43.

ह्रस्व adj. short, small, little.
4, 3. 2, 23.

ह्राद् m. noise, sound. 1, 138.

ह्री f. (nom. *hris*) shame, bash-
fulness. 2, 412. Rgh. 3, 5. 4,
80. 5, 58. Vs. 24, 35.

ह्रीवेर n. a sort of perfume.
2, 467.

ह्रेशा f. the neighing of horses.
1, 151.

ह्लादिनी f. lightning. 1, 60.

अभिवंद्य गुह्यपूर्वाङ्किण्यधीपद्मिनीरवीन् ।

तत्प्रसादादकारीदं रत्नमालाविशोधनं ॥

तद्विद्वांसो ऽनुगृह्णन्तु चित्तश्रोत्रैः प्रसारितैः ।

संतः प्रणयिवाक्यानि गृह्णन्ति ह्यनसूयिनः ॥

न चात्रातीव कर्तव्यं दोषदृष्टिपरं मनः ।

दोषो ह्यविद्यमानो ऽपि तच्चित्तानां प्रकाशते ॥

ERRATA.

- P. 2. l. 11. रुद्रः कपर्दी; l. 14. नीलग्रीवो वह्निरेताः
P. 6. l. 20. बहुलाः.
P. 9. l. 3. इत्यभिन्नार्थाः.
P. 17. l. 6. सोत्प्राससोपहासाः.
P. 21. l. 15. बीजकोशी.
P. 22. l. 2. कंकेलि.
P. 24. l. 6. पुष्पवाही.
P. 27. l. 4. पिच्छं.
P. 28. l. 8. महुः.
P. 35. l. 1. पिठरं.
P. 41. l. 11. गर्हावादी.
P. 44. l. 15. परिव्राजक.
P. 47. l. 5. ५७१.
P. 48. l. 5. कंबलिबाह्यस्तु A.
P. 49. l. 10. पंथिपरा-
P. 54. l. 16. जामाता.
P. 55. l. 16. धुंको.
P. 60. l. 15. हारमध्य.
P. 64. l. 18. पित्तं.
P. 68. l. 11. पोरग.

- P. 73. l. 17. प्रकरणौघ.
- P. 82. l. 17. कर्म मानसं.
- P. 83. l. 1. कनिष्ठिक.
- P. 91. l. 18. मंत्र्याद्य.
- P. 93. l. 4. संभाव्ययोः; l. 6. दुःख.
- P. 104. l. 7. सुरता ACD. सूरिना F.
- P. 109. l. 20. बंधकी.
- P. 126. l. 1. 2) Kâma. 1, 34.
- P. 130. l. 17. अनुच्छिष्ट.
- P. 134. l. 7. अपहृस्तितान्यकिसलयशोभं विलोकयाशोकं ।
 Sarasvatik. II, 15. यस्मात्तान्यपहृस्तितदेहात्म-
 मानिवो ऽपि बिभियादिति । Schol. on Para-
 mârthasâra.
- P. 152. l. 12. आलेख्यलेखा f. a line of writing.
- P. 172. l. 18. कंचुक m. 1) a bodice, a jacket.
- P. 206. l. 8. goodness.
- P. 222. l. 21. जीमूत.
- P. 229. l. 4. 3) a recipient, a fit person for. Comp. Mâgha 14, 9.
- P. 247. l. 25. diagram.
- P. 259. l. 23. पट्टिस.

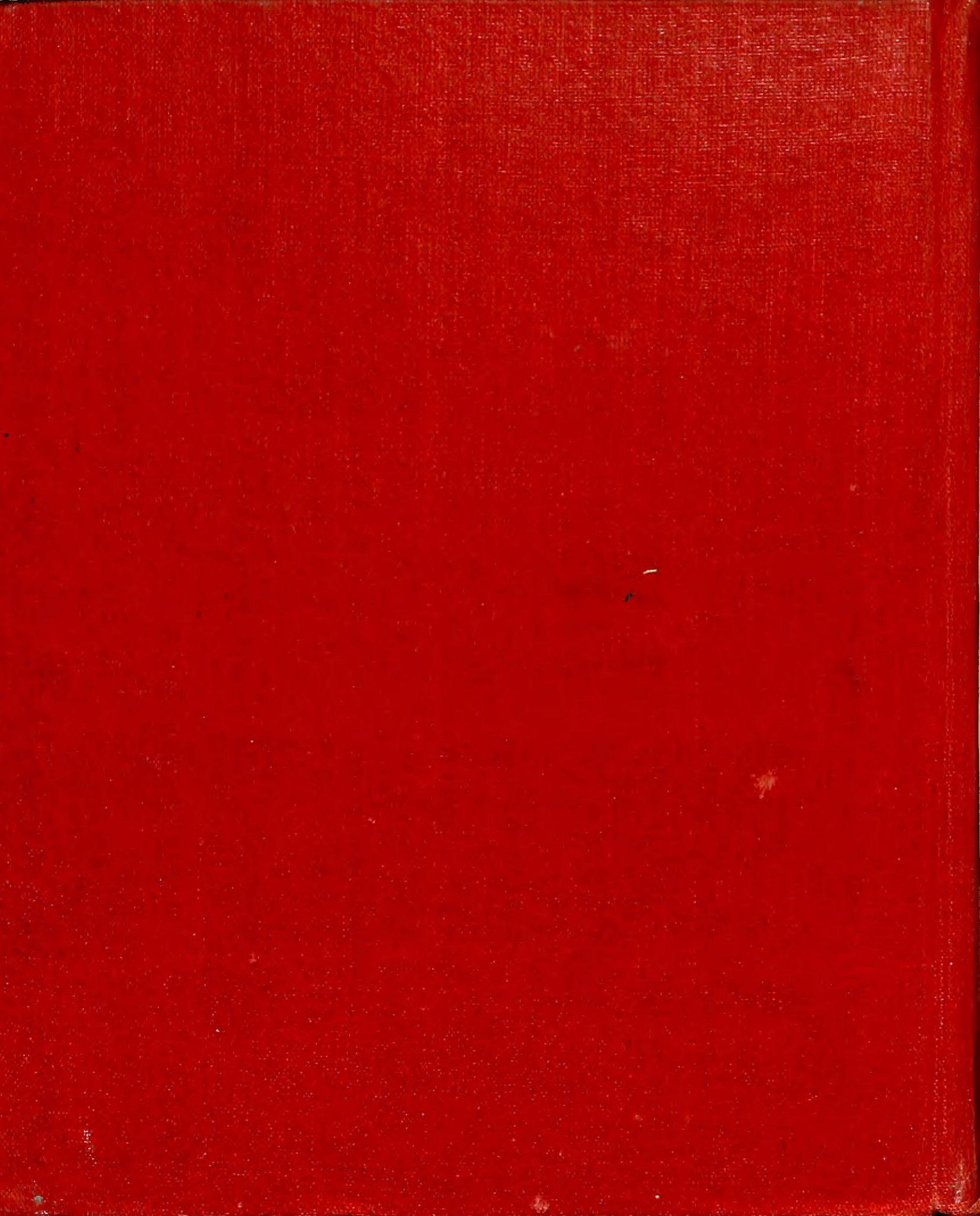

BL
C-709/75-76

Other Valuable Books

1. Banerji, R.D. : The Palas of Bengal
2. Chakraborty, S.K. : A Study of Ancient Indian Numismatics
3. Chandra, Rai Govind : Study of Indus Valley Terracottas
4. Das Gupta, R.P. : Crime and Punishment in Ancient India
5. Krom, N.J. : The life of Buddha on the Stupa of Barabudur According to the Lalitavistara Text
6. Kumar, Pushpendra : Shakti Cult in Ancient India
7. Law, B.C. : Geography of Early Buddhism
8. Law, B.C. : A History of Pali Literature : 2 Vols.
9. Law, B.C. : Buddhist Conception of Spirits
10. B.C. : Heaven and Hell in Buddhist Perspective
11. Sahni, Birbal : The Technique of Casting Coins in Ancient India
12. Sewell, Robert : Report on the Amravati Tope
13. Sastri, H. K. : South Indian Images of Gods and Goddesses
14. Sastri, S.N. : Geeta Bhashya Navambara (Hindi)
15. Shastri, M.H. : Ramacharitra : A Historical Record of the Pala Dynasty
16. Sinha B.C. : Studies in Alexander's Campaigns
17. Tiwari, R.P. : Bharatiya Chitrakala aur Uske Mool Tattva (Hindi)
18. Westcott, G.H. : Kabir and the Kabir Panth
19. Saint Hilaire, J.B. : The Buddha and His Religion
20. Monahan : The Early History of Bengal
21. Foucher ; Notes on the Ancient Geography of Gandhara
22. Grunwedel, A. : Buddhist Art in India.
23. Cunningham, A. : The Ancient Geography of India

THE BUDDHA AND HIS RELIGION

by J. Barthelemy Saint-Hilaire

Size: 20 cm: Pp. 384; Rs. 50

The book is a perfect study of the Buddha and his religion as no important aspect of his great life and his teachings have been left untouched.

In the whole of Buddhism, from the beginning to the end, there is not a trace of the idea of God. Man, completely isolated, is thrown upon his own resources. Cast into a world he does not understand, without Providence and without support, staggering under the weight of human infirmity, he has but one hope—that of escaping from his earthly sufferings.

Begun from nothing, it is natural that he should end in nothingness and Buddhism must inevitably lead to this conclusion—a conclusion so terrible for the non-believer but so consoling for the Buddhist.

THE LIFE OF BUDDHA ON THE STUPA OF BARABUDUR

by N. J. Krom

Size : 25 cm; Pp. viii, 132; 120 reproductions, Rs. 100

The most important of the Mahayanist monuments is the stupa of Barabudur, erected in the earlier part of the Sailendra rule (750 to 850 A.D.), in the plain of Kedu, right in the centre of Java. The stupa, as we know, is originally a memorial that owes its importance to the relics preserved beneath it, or the events it commemorates. By degrees it became a symbolic building representative of the whole Buddhism and its creed of salvation.

Parts of Barabudur carry relief texts that were intended to impress lessons of wisdom on the believer's mind as he ascended the stupa; and so to prepare him for the attainment of the highest insight that the Mahayana brings before his eyes. One of these sacred texts, *Lalitavistara*, will be of interest to wider circle, as it contains the life story of the Buddha. When new photographs had been made of the monument during the restoration work the Dutch Government published a detailed description of Barabudur. It is the chapter of this book containing *Lalitavistara* that had been brought out separately in the form of the present volume in 1925. It has now been reprinted to provide the perspective to a much wider audience.